—પ્રકાશક—
શ્રીમદ્ યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા
અને
શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ–મહેસાણા
વકીલ ચીમનલાલ અમૃતલાલ શાહ
શ્રી. બાબુલાલ જેસિંગલાલ મહેતા
ઓ. સેક્રેટરીઓ.

—: પ્રાપ્તિસ્થાનો :—
[૧] શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ.
મહેસાણા [ઉ.–ગુ]
[૨] શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ.
પાલીતાણા [સૌરાષ્ટ્ર]

મુદ્રક :
કાન્તિલાલ ડાહ્યાભાઈ પટેલ
મંગલ મુદ્રણાલય
રતનપોળ, **અમદાવાદ.**

ત્રીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

મુનિશ્રી જીવવિજયજી મહારાજ શ્રી રચિત ટબા સાથેના શ્રી દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ રચિત પાંચ નવ્ય કર્મગ્રંથ તથા પૂર્વાચાર્ય રચિત સપ્તતિકા નામના છઠ્ઠા કર્મગ્રન્થની આ સંસ્થા તરફથી આવૃત્તિઓ અગાઉ છપાઈ ચૂકી હતી, પાંચમા–છઠ્ઠા કર્મગ્રન્થની ત્રીજી આવૃત્તિ પણ બહાર પડી ચૂકી છે. અગાઉ કર્મગ્રન્થ ભાગ ૧ લામાં ૧ થી ૪ કર્મગ્રન્થ છપાવવામાં આવ્યા હતા આ આવૃત્તિમાં પણ ૧ થી ૪ કર્મગ્રન્થ સાથે છપાવવા વિચાર હતો, પરંતુ પ્રેસ તથા કાગળોની મુશ્કેલી અંગે સં. ૨૦૦૨ ની સાલમાં ૧ લો તથા ૨ જો કર્મગ્રન્થ બહાર પાડવામા આવ્યો હતો. હવે બાકી રહેલ **બંધસ્વામિત્વ**નામા તૃતીય કર્મગ્રન્થ તથા **ષડશીતિ** નામા ચતુર્થ કર્મગ્રન્થ બહાર પાડવામા આવે છે.

પ્રથમ તથા દ્વિતીય કર્મગ્રન્થ માફક આ આવૃત્તિમાં પણ અભ્યાસીઓની સગવડતા ખાતર ટબાની છપાઈ મોટા ટાઈપમાં લેવામા આવી છે તથા સંસ્થાના ભૂતપૂર્વ અધ્યાપક ભાઈ કુંવરજી મૂળચંદે તૈયાર કરેલ ટિપ્પણ સૌથી પાછળ લેવામા આવેલ છે.

આ ગ્રન્થના રચયિતા શ્રીમદ્ **દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી** મહારાજ શ્રી સુધર્માસ્વામિથી ૪૫ મી પાટે થયા છે તેઓશ્રીએ અનેક ગ્રંથો રચેલ છે, જેની નોંધ આ સંસ્થા તરફથી બહાર પડેલ 'ભાષ્યત્રયમ્'ની પ્રસ્તાવનામાંથી જોઇ શકાશે.

ટબાકાર શ્રી **જીવવિજયજી** મહારાજશ્રીએ આ ગ્રન્થ ઉપર ટબો સં. ૧૮૦૩ ના વિજયાદશમીના દિવસે રચેલ છે.

આ આવૃત્તિમાં દૃષ્ટિદોષ તથા પ્રેસદોષથી અશુદ્ધિઓ રહી જવા પામેલ છે. રહેલ અશુદ્ધિઓનુ શુદ્ધિપત્રક સાથે આપવામાં આવેલ છે, તો તે પ્રમાણે સુધારીને અભ્યાસીઓને વાચવા ભલામણ છે.

અંતમાં આ ત્રીજો-ચોથો કર્મગ્રંથ પ્રગટ થવાથી હવે અભ્યાસીઓને અભ્યાસમાં પડતી તૂટિ દૂર થશે એવી આશા સાથે વિરમીએ છીએ.

મહેસાણા
સં ૨૦૧૦ આસો સુદિ ૧

લિ
વકીલ ચીમનલાલ અમૃતલાલ શાહ
શ્રી. બાબુલાલ જેશિંગલાલ મહેતા
ઓ. સેક્રેટરીઓ

ચોથી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

આ ગ્રંથની આ અગાઉ ત્રણ આવૃત્તિઓ બહાર પડી ચૂકી છે. ત્રીજી આવૃત્તિની ૨૦૦૦ નકલ ખલાસ થતાં આ ચોથી આવૃત્તિની ૨૦૦૦ નકલ છપાવવામાં આવેલ છે.

અભ્યાસીઓની અનુકૂળતા માટે ક્રાઉન સોળ પેજીમાં આ ગ્રંથ છપાવવામાં આવેલ છે. આ આવૃત્તિનું પૂરૂં સંશોધન પાલીતાણાના શ્રી. જૈન સૂક્ષ્મતત્ત્વબોધ પાઠશાળાના અધ્યાપક કપુરચંદ રણછોડદાસ વારૈયાએ કાળજીપૂર્વક કર્યું છે. છતાં દષ્ટિદોષ કે મુદ્રણદોષથી જે અશુદ્ધિઓ રહી જવા પામી છે તેનું શુદ્ધિપત્રક આપવામાં આવેલ છે તે પ્રમાણે સુધારીને વાંચવા વિજ્ઞપ્તિ છે.

મહેસાણા — લિ.

સં. ૨૦૩૩ ચૈત્ર સુદ ૧૩

વકીલ ચીમનલાલ અમૃતલાલ શાહ
શ્રી. બાબુલાલ જેસિંગલાલ મહેતા
ઑનરરી સેક્રેટરીઓ
શ્રી યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા
અને
શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ—મહેસાણા

વિષયાનુક્રમ

બંધસ્વામિત્વનામા તૃતીય કર્મગ્રંથ.

મંગળ અને અભિધેય

બંધવિહાણવિમુક્કં, વંદિયસિરિવદ્ધમાણજિણચંદં
ગઇઆઇસુ વુચ્છં, સમાસઓ બંધસામિત્તં ॥૧॥

બંધવિહાણ—બંધની રચનાથી
વિમુક્કં—વિશેષે રહિતને
વંદિય—વાંદીને
સિરિ—શ્રી
વદ્ધમાણ—વીરસ્વામી
જિણચંદં—જિનોને વિષે ચંદ્ર સમાનને
ગઈઆઈસુ—ગતિઆદિ ચૌદ માર્ગણાઓને વિષે
વુચ્છં—કહીશું
સમાસઓ—સંક્ષેપથી
બંધસામિત્ત—બંધસ્વામિત્વ

અર્થ—કર્મબંધનના વિધાનથી રહિત શ્રી વર્ધમાન જિનચંદ્રને નમસ્કાર કરીને ગતિ વિગેરેને વિષે સંક્ષેપ થકી બંધસ્વામિત્વ કહીશ. ॥ ૧ ॥

વિવેચન—હવે બંધસ્વામિત્વ કહે છે. જીવપ્રદેશ સાથે કર્મનો જે સંબંધ તે બંધ કહીએ. તેનું મિથ્યાત્વાદિક હેતુઓ કરીને નિપજાવવું તે બંધવિધાન કહીએ, તેણે કરીને વિમુક્ત એટલે રહિત એવા શ્રી વર્દ્ધમાન સ્વામી જિન તે અવધિજ્ઞાની, મનઃપર્યવજ્ઞાની અને કેવળજ્ઞાની તેને વિષે ચંદ્રમા સરીખા; તેમના પ્રત્યે વાંદીને—નમસ્કાર કરીને ગતિ વિગેરે બાસઠ માર્ગણાસ્થાનકને વિષે સંક્ષેપથી જીવને બંધનું

સ્વામીપણું એટલે કયો જીવ કેટલી પ્રકૃતિ બાંધે એમ બંધસ્વામિત્વ કહીશ. ॥૧॥

ગઇ ઇંદિએ ય કાએ, જોએ વેએ કસાય નાણે ય;
સંજમ દંસણ લેસા, ભવ સમ્મે સન્નિ આહારે ॥૨॥

ગઈ–ગતિ માર્ગણા	સંજમ–ચારિત્ર માર્ગણા
ઇંદિએ–ઇંદ્રિય માર્ગણા	દંસણ–દર્શન માર્ગણા
કાએ–કાય માર્ગણા	લેસા–લેશ્યા માર્ગણા
જોએ–યોગ માર્ગણા	ભવ–ભવ્ય માર્ગણા
વેએ–વેદ માર્ગણા	સમ્મે–સમ્યક્ત્વ માર્ગણા
કસાય–કષાય માર્ગણા	સન્નિ–સંજ્ઞિ માર્ગણા
નાણે–જ્ઞાન માર્ગણા	આહારે–આહારક માર્ગણા

અર્થ–ગતિ ચાર, ઇંદ્રિય પાંચ, કાય છ, યોગ ત્રણ, વેદ ત્રણ, કષાય ચાર, જ્ઞાન આઠ, સયમ સાત, દર્શન ચાર, લેશ્યા છ, ભવ્ય-અભવ્ય બે, સમ્યક્ત્વ છ, સંજ્ઞિ-અસંજ્ઞિ બે અને આહારી-અણાહારી એ બે, એ ૧૪ માર્ગણાના ઉત્તરભેદ ૬૨ જાણવા. ॥ ૨ ॥

સંજ્ઞાક્રમ સંગ્રહ.

જિણ સુરવિઉવાહારદુ, દેવાઉ ય નિરયસુહુમવિગ-
લતિગં;
એગિંદિ થાવરાયવ, નપુ મિચ્છં હુંડ છેવટ્ઠં ॥૩॥
અણમજ્ઝાગિઇસંઘયણ, કુખગઇનિયઇત્થિદુહગથી-
ણતિગં
ઉજ્જોઅ તિરિદુગં તિરિ–નરાઉ નરઉરલદુગરિસહં ॥૪॥

જિણ–જિનનામકર્મ
સુર–સુરદ્વિક
વિઉવ–વૈક્રિયદ્વિક
આહારદુ–આહારકદ્વિક
દેવાઉ–દેવાયુ
નિરય–નરકત્રિક
સુહુમ–સૂક્ષ્મત્રિક
વિગલતિગં–વિકલેંદ્રિયત્રિક
એગિંદિ–એકેંદ્રિય જાતિ
થાવર–સ્થાવર નામકર્મ
આયવ–આતપ નામકર્મ
નપુ–નપુંસક વેદ
મિચ્છં–મિથ્યાત્વ મોહનીય
હુંડ–હુંડ સંસ્થાન
છેવટ્ઠં–છેવટ્ઠું સંઘયણ
અણ–અનંતાનુબંધિ ચારકષાય
મજ્ઝાગિઈ–મધ્યાકૃતિ [વચ્ચેનાં ચાર સંસ્થાન]
સંઘયણ–સંઘયણ [મધ્યનાં ચાર સંઘયણ]
કુખગઈ–અશુભ વિહાયોગતિ
નિય–નીચ ગોત્ર
ઇત્થિ–સ્ત્રીવેદ
દુહગ–દૌર્ભાગ્ય નામકર્મ
થીણતિગં–થીણદ્ધિત્રિક
ઉજ્જોઅ–ઉદ્યોતનામ
તિરિદુગં–તિર્યંચદ્વિક
તિરિ–તિર્યંચાયુ:
નરાઉ–મનુષ્યાયુ:
નર–મનુષ્યદ્વિક
ઉરલદુગ–ઔદારિકદ્વિક
રિસહ–વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણ

અર્થ–જિનનામ, સુરદ્વિક, વૈક્રિયદ્વિક, આહારકદ્વિક, દેવાયુ અને નરકત્રિક, સૂક્ષ્મત્રિક, વિકલેન્દ્રિયત્રિક, એકેંદ્રિય-જાતિ, સ્થાવરનામ, આતપનામ, નપુંસકવેદ, મિથ્યાત્વ મોહનીય, હુંડસંસ્થાન, છેવટ્ઠુંસંઘયણ, અનંતાનુબંધિ ચાર, મધ્યની આકૃતિ [સંસ્થાન] ચાર, મધ્યસંઘયણ ચાર, અશુભવિહાયોગતિ, નીચગોત્ર, સ્ત્રીવેદ, દુર્ભગત્રિક, થીણદ્ધિત્રિક, ઉદ્યોતનામ, તિર્યંચદ્વિક, તિર્યંચાયુ, નરાયુ, મનુષ્યદ્વિક, ઔદારિકદ્વિક અને વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણ ॥ ૩–૪ ॥

વિવેચન—હવે ૧૨૦ માંથી કેટલીક પ્રકૃતિના અનુક્રમનો સંગ્રહ કહે છે–આગળ જે પ્રકૃતિથી જેટલી પ્રકૃતિ લેવી કહેશે

તે પ્રકૃતિથી માંડીને તેટલી પ્રકૃતિઓ અનુક્રમે લેવી. જિનનામ ૧, દેવગતિ ૧, દેવાનુપૂર્વી ૨, વૈક્રિયશરીર ૧. વૈક્રિયોપાંગ ૨, આહારક શરીર ૧, આહારકોપાંગ ૨, દેવાયુઃ ૧, એવં ૮, નરકગતિ ૧, નરકાનુપૂર્વી ૨, નરકાયુઃ ૩, એવં ૧૧; સૂક્ષ્મ ૧, અપર્યાપ્ત ૨, સાધારણ ૩, બેઈંદ્રિય ૧, તેઈંદ્રિય ૨, ચઉરિંદ્રિય ૩, એવં ૧૭; એકેંદ્રિયજાતિ ૧; સ્થાવરનામ ૧, આતપનામ ૧, એવં ૨૦; નપુંસકવેદ ૧, મિથ્યાત્વમોહનીય ૧, હુંડસંસ્થાન ૧, છેવઠ્ઠું સંઘયણ ૧, એવં ૨૪.

અનંતાનુબંધી ચાર કષાય ૪, ન્યગ્રોધ ૧, સાદિ ૨, વામન ૩, કુબ્જ ૪, એ ૪ મધ્ય સંસ્થાન, ઋષભનારાચ ૧, નારાચ ૨ અર્દ્ધનારાચ ૩, કીલિકા ૪. એ મધ્ય સંઘયણ ચાર. એવં ૩૬ અશુભ વિહાયોગતિ ૧, નીચૈર્ગોત્ર ૧, સ્ત્રીવેદ ૧, એવં ૩૯ દુર્ભગનામ ૧, દુઃસ્વર ૨, અનાદેય ૩, થીણદ્ધિત્રિક ૩, એવં ૪૫, ઉદ્યોત નામ ૧, તિર્યંચગતિ ૧, તિર્યંચાનુપૂર્વી, તિર્યંગાયુ ૩, મનુષ્યાયુ ૧, એવં ૫૦; મનુષ્યગતિ ૧, મનુષ્યાનુપૂર્વી ૨, ઔદારિકશરીર ૧; ઔદારિકોપાંગ ૨, વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણ ૧, એ પંચાવન પ્રકૃતિનો ક્રમ સંગ્રહ જાણવો. ॥૩-૪॥

સુરઇગુણવીસવજ્જં, ઇગસઉ ઓહેણ બંધહિ નિરયા;
તિત્થવિણા મિચ્છિસયં, સાસણિનપુચઉવિણાછનુઇ ॥૫॥

સુર–સુરાદિક
ઈગુણવીસ–ઓગણીશં
વજ્જં–વર્જીને
ઈગસઉ–એકસો એક
ઓહેણ–ઓઘે, સામાન્યપણે
બંધહિ–બાંધે
નિરયા–નારક જીવો

તિત્થ–તીર્થંકર નામકર્મ
વિણા–વિના
મિચ્છિ–મિથ્યાત્વે
સય–સો
સાસણિ–સાસ્વાદને
નપુચઉ–નપુંસકાદિક ચાર
છનુઈ–છન્નું

અર્થ—સુરદ્વિકાદિ ઓગણીશ પ્રકૃતિ વર્જીને એકસો એક પ્રકૃતિ ઓઘેનારકીના જીવો બાંધે, તીર્થંકરનામ વિના મિથ્યાત્વે સો પ્રકૃતિ [બાંધે] નપુંસકચતુષ્ક વિના છન્નુ પ્રકૃતિ સાસ્વાદને [બંધમાં] જાણવી. ॥ ૫ ॥

વિવેચન—હવે ગતિમાર્ગણાએ બંધ કહે છે, તેમાં પ્રથમ નરકગતિએ બંધ કહે છે. સુરદ્વિક આદિ લઇને આતપ લગે ઓગણીશ પ્રકૃતિ ટાળીને શેષ એકસો એક પ્રકૃતિ ઓઘ-પણે એટલે ગુણઠાણાની વિવક્ષા વિના સર્વ નારકી સમુચ્ચ-યપણે બાંધે. નારકીને ભવ સ્વભાવેજ એ ઓગણીશનો બંધ ન હોય, મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે તીર્થંકરનામનો બંધ ન હોય, તે માટે તે વિના (૧૦૦) એકસોનો બંધ હોય. સાસ્વાદને નપુંસકા-દિક ચાર વિના એટલે નપુંસક ૧, મિથ્યાત્વ ૨, હુંડ ૩, છેવઠું ૪, એ વિના (૯૬) છન્નુનો બંધ હોય. ૫ ॥

વિણુઅણછવીસ મીસે, બિસયરિ સમ્મંમિ જિણ-
નરાઉ જુઆ;
ઇઅ રયણાઇસુ ભંગો પંકાઇસુ તિત્થયરહીણો ॥૬॥

વિણુઅણછવીસ—અનંતાનુબંધિ આદિ છવ્વીશ વિના	જુઆ—યુક્ત
મીસે—મિશ્રગુણઠાણે	ઇઅ—એ
બિસયરિ—બહોતેર	રયણાઇસુ—રત્નપ્રભાદિક (ત્રણ)
સમ્મંમિ—અવિરતિસમ્યક્ત્વ ગુણઠાણે	ભંગો—ભાગો [નરકે
જિણ—જિનનામકર્મ	પંકાઇસુ—પંકપ્રભાદિક (ત્રણ) નરકે
નરાઉ—મનુષ્યાયુએ	તિત્થયર—તીર્થંકર નામકર્મ
	હીણો—હીન (ઓછો)

અર્થ–અનંતાનુબંધિ ચતુષ્ક આદિ છવ્વીશ પ્રકૃતિવિના મિશ્રે [સિત્તેર] જાણવી. જિનનામ અને મનુષ્યાયુએ યુકત બહોંતેર પ્રકૃતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિએ બંધાય, આ [બંધ આશ્રયી] ભંગ રત્નપ્રભા વિગેરે ત્રણ નારકીમાં જાણવો. પંકપ્રભા આદિ ત્રણને વિષે [પૂર્વોક્ત બંધનો ભંગ] તીર્થંકર નામકર્મ રહિત કહ્યો છે. ॥ ૬ ॥

વિવેચન–અનંતાનુબંધી આદે દઈને નરાયુ લગે છવીશ (૨૬) પ્રકુતિ વિના મિશ્રગુણઠાણે સિત્તોર (૭૦) બાંધે, અવિરતિ સમ્યક્ત્વગુણઠાણે (૭૨) બ્હોંતેર બાંધે, જિનનામ અને મનુષ્યાયુ ભેળવીએ ત્યારે, નરકગતિ માંહે એ ચાર જ ગુણઠાણાં હોય. રત્નપ્રભા ૧, શર્કરાપ્રભા ૨, અને વાલુકાપ્રભા ૩, એ ત્રણ પૃથ્વીને વિષે એજ ભાંગો જાણવો. ઓઘે ૧૦૧, મિથ્યાત્વે ૧૦૦ સાસ્વાદને ૯૬, મિશ્રે ૭૦ અને સમ્યક્ત્વે ૭૨ પ્રકુતિનો બંધ હોય. પંકપ્રભા ૧, ધૂમપ્રભા ૨, તમઃપ્રભા ૩, એ ત્રણ નરકે તીર્થંકર હીન બંધ કહેવો. ઓઘે ૧૦૦, સાસ્વાદને ૯૬, મિશ્રે ૭૦ સમ્યક્ત્વે ૭૧, પંકપ્રભાદિકનો આવ્યો તીર્થંકર ન થાય તે માટે તેનો બંધ હોય નહીં. ॥ ૬ ॥

નરકગતૌ બંધસ્વામિત્વયંત્રકં તથા રત્નપ્રભા–શર્કરા-પ્રભા–વાલુકાપ્રભા–નારકેષ્વપિ, પંકપ્રભા–ધૂમપ્રભા તમઃપ્રભા–નારકાણાં ઓઘે ચતુર્થગુણસ્થાનકે ચ જિ-નહીનયંત્રકમ્ ॥

નરકગતૌ ઓઘે રત્નપ્રભાદિત્રયે ચ, પંકપ્રભાદિત્રયે જિનહીનં.	બંધપ્રકૃતિઓ	અબંધપ્રકૃતિઓ	બંધવિચ્છેદપ્રકૃતિઓ	જ્ઞાનાવરણીય	દર્શનાવરણીય	વેદનીય પ્રકૃતિઓ	મોહનીય પ્રકૃતિઓ	આયુ પ્રકૃતિઓ	નામ પ્રકૃતિઓ	ગોત્ર પ્રકૃતિઓ	અંતરાય પ્રકૃતિઓ	મૂળ પ્રકૃતિઓ
ઓઘે	૧૦૧/૧૦૦	૧૯/૨૦	૦	૫	૯	૨	૨૬	૨	૫૦	૨	૫	૭-૮
મિથ્યાત્વે	૧૦૦	૨૦	૪	૫	૯	૨	૨૬	૨	૪૯	૨	૫	૭-૮
સાસ્વાદને	૯૬	૨૪	૨૬	૫	૯	૨	૨૪	૨	૪૭	૨	૫	૭-૮
મિશ્રે	૭૦	૫૦	૦	૫	૬	૨	૧૯	૦	૩૨	૧	૫	૭
અવિરતે	૭૨/૭૧	૪૮/૪૯	૦	૫	૬	૨	૧૯	૧	૩૩	૧	૫	૭-૮

અજિણમણુઆઉ ઓહે, સત્તમિએ નરદુગુચ્ચવિણુ મિચ્છે, ઇગનવઇ સાસાણે, તિરિઆઉ નપુંસચઉ વજ્જં ॥૭॥

અજિણમણુઆઉ-જિનનામ કર્મ અને મનુષ્યાયુ મૂકીને
ઓહે-ઓઘે
સત્તમિએ-સાતમીએ
નરદુગ-મનુષ્યદ્વિક
ઉચ્ચ-ઉચ્ચગોત્ર
વિણુ-વિના
મિચ્છે-મિથ્યાત્વે
ઇગનવઇ-એકાણું
સાસાણે-સાસ્વાદને
તિરિઆઉ-તિર્યંચનું આયુ
નપુંસચઉ-નપુંસક ચતુષ્ક
વજ્જ-વર્જીને

અર્થ-જિનનામ અને મનુષ્યાયુવિના [નવાણું પ્રકૃતિ] સાતમી નારકીએ ઓઘે બંધાય. મનુષ્યદ્વિક અને ઉચ્ચગોત્ર વિના મિથ્યાત્વે [છન્નુ] બંધાય. તિર્યંચાયુ અને નપુંસકચતુષ્ક વિના સાસ્વાદને એકાણું પ્રકૃતિ બંધમાં હોય. ॥ ૭ ॥

વિવેચન—જિનનામ ૧, મનુષ્યાયુઃ ૨, એ બે, એકસો એક માંહેથી હીન કર્યે ઓઘે નવાણું પ્રકૃતિ સાતમી નારકીએ બંધાય. સાતમી પૃથ્વીથી મનુષ્યમાં ન જાય તે માટે મનુષ્યાયુ ન બાંધે. મનુષ્યગતિ ૧, મનુષ્યાનુપૂર્વી ૨. ઉચ્ચૈર્ગોત્ર ૩, એ ત્રણ વિના મિથ્યાત્વે છન્નું (૯૬)નો બંધ હોય. સાસ્વાદને તિર્યંચાયુઃ ૧, નપુંસકવેદ ૨, મિથ્યાત્વ મોહનીય ૩, હુંડ સંસ્થાન ૪, છેવટ્ઠું સંઘયણ ૫, એ પાંચ વર્જીને [૯૧] એકાણુનો બંધ હોય. ॥૭॥

તમસ્તમાયાં	બંધ પ્રકૃતિ	અબંધ પ્રકૃતિ	બંધવિચ્છેદ પ્રકૃતિ	જ્ઞાનાવરણીય	દર્શનાવરણીય	વેદનીય	મોહનીય	આયુકર્મ	નામકર્મ	ગોત્રકર્મ	અંતરાયકર્મ	મૂળપ્રકૃતિ
ઓઘે	૯૯	૨૧	૦	૫	૯	૨	૨૬	૧	૪૯	૨	૫	૭–૮
મિથ્યાત્વે	૯૬	૨૪	૫	૫	૯	૨	૨૬	૧	૪૭	૧	૫	૭–૮
સાસ્વાદને	૯૧	૨૯	૨૧	૫	૯	૨	૨૪	૦	૪૫	૧	૫	૭
મિશ્રે	૭૦	૫૦	૦	૫	૬	૨	૧૯	૦	૩૨	૧	૫	૭
અવિરતે	૭૦	૫૦	૦	૫	૬	૨	૧૯	૦	૩૨	૧	૫	૭

અણચઉવીસવિરહિઆ સનરદુગુચ્ચા ય સયરિ મીસદુગે,
સતરસઓ ઓહિ મિચ્છે, પજ્જતિરિયા વિણુ જિણાહારં ૮

અણચઉવીસ—અનંતાનુબંધિ વિગેરે ચોવીશ પ્રકૃતિ	સતરસઓ—એકસો સત્તર
વિરહિઆ—વિરહિત	ઓહિ—ઓઘે
સ—સહિત	મિચ્છે—મિથ્યાત્વે
નરદુગ—મનુષ્યદ્વિક	પજ્જ—પર્યાપ્તા
ઉચ્ચા—ઉચ્ચગોત્ર	તિરિયા—તિર્યંચ પંચેંદ્રિય
સયરિ—સિત્તેર	વિણુ—વર્જીને
મિસદુગે—મિશ્રદ્વિકે (મિશ્ર અને અવિરતિ)	જિણ—જિન નામકર્મ
	આહારં—આહારકદ્વિક

અર્થ—અનંતાનુબંધિ આદિ ચોવીશ પ્રકૃતિ વિના અને મનુષ્યદ્વિક અને ઉચ્ચગોત્રે સહિત સિત્તોર પ્રકૃતિ મિશ્રદ્વિકે બંધાય. જિનનામ અને આહારકદ્વિક વિના એકસો સત્તર પ્રકૃતિ પર્યાપ્તા તિર્યંચ ઓઘે અને મિથ્યાત્વે બાંધે. ॥૮॥

વિવેચન—અનંતાનુબંધિથી માંડી તિર્યંચદ્વિક લગે ચોવીશ પ્રકૃતિ, ૯૧ માંહેથી કાઢીએ અને મનુષ્યદ્વિક ને ઉચ્ચૈગોત્ર એ ત્રણ ભેળવીએ ત્યારે મિશ્રે અને સમ્યક્ત્વે સિત્તોર (૭૦)નો બંધ સાતમી નરકે હોય, તિહાંનો નીકળ્યો તો મનુષ્ય ન થાય પણ મનુષ્યદ્વિક તેને ભવાંતરે ઉદયે આવે. હવે તિર્યંચ-ગતિમાં બંધ કહે છે. એકસો સત્તરનો બંધ ઓઘે અને મિથ્યાત્વે પર્યાપ્તા તિર્યંચને હોય. જિનનામ અને આહારક-દ્વિક એ ત્રણ વિના. તિર્યંચમાં ગતિ પ્રત્યયેજ જિનનામ અને સંયમ વિના આહારકદ્વિક પણ ન બંધાય તે માટે. ॥૮॥

વિણુનિરયસોલ સાસણિ, સુરાઉ અણુએગતીસવિણુ મીસે;
સસુરાઉ સયરિ સમ્મે, બીઅકસાએ વિણા દેસે ॥૯॥

વિણુ—વિના.
નિરય—નરક (ત્રિકાદિ)
સોલ—સોળ.
સાસણિ—સાસ્વાદને.
સુરાઉ—દેવાયુ.
અણુએગતીસ—અનંતાનુબંધિ-આદિ એકત્રીશ.
મીસે-મિશ્ર ગુણઠાણે.
સ—સહિત.
સયરિ—સિત્તેર.
સમ્મે—સમ્યક્ત્વે.
બીઅ—બીજા (અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ચાર).
કસાએ—કષાયો.
દેસે—દેશવિરતિગુણઠાણે.

અર્થ—નરકત્રિકાદિ સોલ પ્રકૃતિ વિના સાસ્વાદને [એકસો એક પ્રકૃતિ] બાંધે. દેવાયુ અને અનંતાનુબંધિ આદિ એકત્રીશ પ્રકૃતિ વિના [૬૯ પ્રકૃતિ] મિશ્રે બાંધે. દેવાયુ સહિત સિત્તેર પ્રકૃતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિએ બંધાય. બીજા કષાય વર્જિત દેશવિરતિએ [૬૬ પ્રકૃતિ] બંધે હોય. ॥૯॥

વિવેચન—નરકત્રિકાદિકથી હુંડ છેવઠુ લગે સોળ પ્રકૃતિ વિના સાસ્વાદને એકસો એક બંધાય. દેવાયુ અને અનંતાનુબંધિથી તિર્યંચદ્વિક લગેની એકત્રીશ, એવં બત્રીસ વિના ઓગણોતર (૬૯) પ્રકૃતિ મિશ્રગુણઠાણે બાંધે, દેવાયુઃ સહિત સિત્તેર (૭૦) સમ્યક્ત્વ ગુણઠાણે બાંધે અને બીજા અપ્રત્યાખ્યાનીચા ચાર કષાય વિના દેશવિરતિ ગુણઠાણે છાસઠ (૬૬) બાંધે. પર્યાપ્તતિર્યંચને એ પાંચજ ગુણઠાણાં હોય. ॥ ૯ ॥

ગર્ભજ સંજ્ઞિ પર્યાપ્તા પંચેંદ્રિય તિર્યંચગતિ બંધયંત્રકમ્

તિર્યંચગતિ બંધસ્વામિત્વ	બંધ પ્રકૃતિઃ	અબંધ પ્રકૃતિઃ	વિચ્છેદ પ્રકૃતિઃ	જ્ઞાનાવરણીય	દર્શનાવરણીય	વેદનીય	મોહનીય	આયુકર્મ	નામકર્મ	ગોત્રકર્મ	અંતરાય કર્મ	મૂળ પ્રકૃતિઃ
ઓઘે	૧૧૭	૩	૦	૫	૯	૨	૨૬	૪	૬૪	૨	૫	૭–૮
મિથ્યાત્વે	૧૧૭	૩	૧૬	૫	૯	૨	૨૬	૪	૬૪	૨	૫	૭–૮
સાસ્વાદને	૧૦૧	૧૯	૩૨	૫	૯	૨	૨૪	૩	૫૧	૨	૫	૭–૮
મિશ્રે	૬૯	૫૧	૦	૫	૬	૨	૧૯	૦	૩૧	૧	૫	૭
અવિરતે	૭૦	૫૦	૪	૫	૬	૨	૧૯	૧	૩૧	૧	૫	૭–૮
દેશવિરતે	૬૬	૫૪	૦	૫	૬	૨	૧૫	૧	૩૧	૧	૫	૭–૮

ઇય ચઉગુણેસુ વિ નરા પરમજયા સજિણ ઓહુ દેસાઇ
જિણઇક્કારસહીણં, નવસય અપજ્જત્તતિરિઅનરા.૧૦

ઇઅ—એમજ, પર્યાપ્ત તિર્યંચની પેઠે
ચઉગુણેસુ—ચાર ગુણઠાણે
વિ નરા—પર્યાપ્તા મનુષ્યો પણ
પરમ્—વિશેષ
અજયા—અવિરતિ ગુણઠાણાવાળા
સજિણ—જિનનામ સહિત
ઓહુ—ઓઘ (કર્મસ્તવમાં કહ્યા મુજબ)
દેસાઇ—દેશવિરતિ આદિએ
જિણઇક્કારસ—જિનએકાદશકે
હીણ—રહિત, હીન
નવસય—એકસો નવ
અપજત્ત—અપર્યાપ્તા પંચેંદ્રિય
તિરિઅનરા—તિર્યંચ તથા મનુષ્યો

અર્થ—ચાર ગુણઠાણાને વિષે પર્યાપ્તા મનુષ્યો પણ એમજ બાંધે, પરન્તુ અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ મનુષ્યો જિનનામ સહિત બાંધે. દેશવિરતિથી માંડીને ઓઘ [કર્મસ્તવોક્ત] બંધ

જાણવો. જિનએકાદશરહિત એકસો નવ પ્રકૃતિ અપર્યાપ્તા તિર્યંચ અને મનુષ્ય બાંધે. ॥ ૧૦ ॥

વિવેચન—હવે મનુષ્યગતિને વિષે બંધ કહે છે. ચાર ગુણઠાણે મનુષ્યને પણ એમજ બંધ કહેવો. મનુષ્ય ઓઘે ૧૨૦ બાંધે, મિથ્યાત્વે ૧૧૭, સાસ્વાદને ૧૦૧ અને મિશ્રે ૬૯ બાંધે પણ અવિરતિ સમ્યક્ત્વ ગુણઠાણે જિનનામ સહિત ૭૧ બાંધે, દેશવિરતાદિક ગુણઠાણે ઓઘ બંધ એટલે કે કર્મસ્તવોકતની પેરે જાણવો એટલે બીજા કર્મગ્રંથમાં કહ્યા પ્રમાણે કહેવું તે કેમ ? તે કહે છે-પાંચમે ૬૭, છઠ્ઠે ૬૩, સાતમે ૫૯, આઠમા ગુણઠાણાના પહેલે ભાગે ૫૮, ત્યારપછી પાંચ ભાગ લગે ૫૬, સાતમે ભાગે ૨૬, નવમા ગુણઠાણાના પહેલે ભાગે ૨૨, બીજે ૨૧, ત્રીજે ૨૦, ચોથે ૧૯, પાંચમે ૧૮, દશમે ગુણઠાણે ૧૭, અગીયારમે, બારમે અને તેરમે ગુણઠાણે ૧, ચૌદમે અબંધક હોય. હવે જિનાદિક નરકત્રિક લગે અગ્યાર પ્રકૃતિએ હીન કર્યે એકસોનવ (૧૦૯) પ્રકૃતિ અપર્યાપ્ત તિર્યંચ અને અપર્યાપ્ત મનુષ્ય બાંધે, કારણ કે એને એકજ મિથ્યાત્વ ગુણઠાણું હોય. યદ્યપિ કરણ અપર્યાપ્તા મનુષ્યને સમ્યક્ત્વ હોય તિહાં જિનનામ પણ બાંધે છે, પણ ઇહાં લબ્ધિઅપર્યાપ્તા મનુષ્યનીજ વિવક્ષા કરી છે તે માટે એકજ મિથ્યાત્વ ગુણઠાણું હોય. ॥ ૧૦ ॥

મનુષ્યગતિમાર્ગણાયાં બંધયંત્રકમ્.

મનુષ્યગતિમાર્ગણામાં	બંધ પ્રકૃતિ	અબંધ પ્રકૃતિ	વિચ્છેદ પ્રકૃતિ	જ્ઞાનાવરણીય	દર્શનાવરણીય	વેદનીય	મોહનીય	આયુકર્મ	નામકર્મ	ગોત્રકર્મ	અંતરાય કર્મ	મૂલ પ્રકૃતિ
ઓઘે	૧૨૦	૦	૩	૫	૯	૨	૨૬	૪	૬૭	૨	૫	૭–૮
મિથ્યાત્વે	૧૧૭	૩	૧૬	૫	૯	૨	૨૬	૪	૬૪	૨	૫	૭–૮
સાસ્વાદને	૧૦૧	૧૯	૩૨	૫	૯	૨	૨૪	૩	૫૧	૨	૫	૭–૮
મિશ્રે	૬૯	૫૧	૦	૫	૬	૨	૧૯	૦	૩૧	૧	૫	૭
અવિરતે	૭૧	૪૯	૪	૫	૬	૨	૧૯	૧	૩૨	૧	૫	૭–૮
દેશવિરતે	૬૭	૫૩	૪	૫	૬	૨	૧૫	૧	૩૨	૧	૫	૭–૮
પ્રમત્ત સંયતે	૬૩	૫૭	૬/૭	૫	૬	૨	૧૧	૧	૩૨	૧	૫	૭–૮
અપ્રમત્ત સંયતે	૫૯/૫૮	૬૧/૬૨	૧	૫	૬	૧	૯	૧	૩૧	૧	૫	૭–૮
નિવૃત્તે	૫૮/૫૬/૨૬	૬૨/૬૪/૯૪	૨/૦/૩૦	૫	૬/૪	૧	૯	૦	૩૧	૧	૫	૭
અનિવૃત્તે	૨૨/૨૧/૨૦	૯૮/૯૯/૧૦૦	૧/૧/૧	૫	૪	૧	૫/૪/૩	૦	૧	૧	૫	૭
	૧૯/૧૮	૧૦૧/૧૦૨	૧/૧	૫	૪	૧	૨/૧	૦	૧	૧	૫	૭
સૂક્ષ્મસંપરાયે	૧૭	૧૦૩	૧૬	૫	૪	૧	૦	૦	૧	૧	૫	૬
ઉપશાંતમોહે	૧	૧૧૯	૦	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૧
ક્ષીણમોહે	૧	૧૧૯	૦	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૧
સયોગીકેવલીએ	૧	૧૧૯	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૧
અયોગીકેવલીએ	૦	૧૨૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦

નિરયવ્વ સુરા નવરં, ઓહે મિચ્છે એગિંદિતિગસહિઆ;
કપ્પદુગે વિય એવં, જિણહીણો જોઇભવણવણે ॥૧૧॥

નિરયવ્વ–નારકીની પેઠે
સુરા–દેવતા.
નવરં–વિશેષ.
ઓહે–ઓઘે.
મિચ્છે–મિથ્યાત્વે
એગિંદિતિગ–એકે દ્રિયત્રિક.
સહિઆ–સહિત.
કપ્પદુગે–બે દેવલોકે.

વિઅ-પણ.
એવં-એમજ, દેવતાના ઓઘ-બંધ પેઠે.
જિણ-જિનનામકર્મ.
હીણા-વિના (હીણ).
જોઇ-જ્યોતિષી.
ભવણ-ભવનપતિ.
વણ-વ્યંતરને વિષે.

અર્થ—નારકીની પેઠે દેવતા બાંધે [=બંધના સ્વામિ જાણવા,] એટલું વિશેષ કે, ઓઘે અને મિથ્યાત્વે એકેંદ્રિય-ત્રિક સહિત છે. બે દેવલોકને વિષે પણ એ જ પ્રકારે બંધ હોય. જ્યોતિષ્ક અને ભવનપતિને વિષે જિનનામ વિના [તે] બંધ જાણવો. ।। ૧૧ ।।

વિવેચન—હવે દેવગતિને વિષે બંધ કહે છે, નારકીની જેમ દેવતાને બંધ કહેવો, પણ એટલું વિશેષ છે કે, ઓઘે અને મિથ્યાત્વગુણઠાણે એકેંદ્રિય, સ્થાવર, આતપ એ ત્રણ સહિત કહેવો. જે ભણી દેવતા એકેંદ્રિયપણું બાંધે છે [ત્યાં જાય છે] તે માટે ઓઘે ૧૦૪, મિથ્યાત્વે ૧૦૩, સાસ્વાદને ૯૬, મિશ્રે ૭૦, સમ્યક્ત્વે ૭૨, દેવતાને એ ચાર [૪] ગુણ ઠાણા હોય. બે દેવલોકે પણ એજ બંધ કહેવો, ઓઘે ૧૦૪, મિથ્યાત્વે ૧૦૩, સાસ્વાદને ૯૬, મિશ્રે ૭૦, સમ્યક્ત્વે ૭૨ બાંધે. જ્યોતિષી, ભવનપતિ અને વ્યંતરને જિનનામ હીન બંધ કહેવો. જિનનામની સત્તાવંત જીવ ભવનપતિ, વ્યંતર જ્યોતિષીમાં ઉપજે નહીં અને ત્યાંનો આવ્યો જિન થાય નહીં તે માટે ઓઘે ૧૦૩, મિથ્યાત્વે ૧૦૩, સાસ્વાદને ૯૬, મિશ્રે ૭૦, સમ્યક્ત્વે ૭૧ બાંધે. ।। ૧૧ ।।

ઓઘે તથા-સૌધર્મ-ઈશાનદેવલોકે બંધસ્વામિત્વયંત્રકમિદમ્
જ્યોતિષી-ભવનપતિ-વ્યંતર-વાણવ્યંતરેષુ જિનનામહીનમ્

દેવગતો	બંધપ્રકૃતિ	અબંધ પ્રકૃતિ	વિચ્છેદપ્રકૃતિ	જ્ઞાનાવરણીય	દર્શનાવરણીય	વેદનીય પ્રકૃતિ	મોહનીય પ્રકૃતિ	આયુષ્ય પ્રકૃતિ	નામ પ્રકૃતિ	ગોત્ર પ્રકૃતિ	અંતરાય પ્રકૃતિ	મૂળ પ્રકૃતિ
ઓઘે	૧૦૪/૧૦૩	૧૬/૧૭	૧	૫	૯	૨	૨૬	૨	૫૩/૫૨	૨	૫	૭-૮
મિથ્યાત્વે	૧૦૩	૧૭	૭	૫	૯	૨	૨૬	૨	૫૨	૨	૫	૭-૮
સાસ્વાદને	૯૬	૨૪	૨૬	૫	૯	૨	૨૪	૨	૪૭	૨	૫	૭-૮
મિશ્રે	૭૦	૫૦	૦	૫	૬	૨	૧૯	૦	૩૧	૧	૫	૭
અવિરતે	૭૨/૭૧	૪૮/૪૯	૦	૫	૬	૨	૧૯	૧	૩૩/૩૨	૧	૫	૭-૮

રયણુવ્વસણંકુમારાઇ, આણયાઇઉજ્જોયચઉરહિઆ;
અપજ્જતિરિઅવ્વ નવસય-મિગિંદિપુઢવિજલતરુ-
વિગલે. ॥ ૧૨ ॥

રયણુવ્વ-રત્નપ્રભાની પેઠે.
સણંકુમારાઇ-સનત્કુમાર આદિ.
આણયાઈ-આનત આદિ.
ઉજ્જોઅચઉ-ઉદ્યોતાદિક ચાર,
રહિઆ-રહિત.
અપજ્જ-અપર્યાપ્તા.
તિરિઅવ્વ-તિર્યંચની પેઠે.
નવસયં-એકસો નવ,
ઇગિંદિ-એકેંદ્રિય.
પુઢવિજલ-પૃથ્વીકાય, અપ્કાય
તરુ-વનસ્પતિકાય.
વિગલે-વિકલેંદ્રિયને વિષે.

અર્થ—સનત્કુમારથી સહસ્રાર સુધીના દેવો રત્નપ્રભાની પેઠે બાંધે. આનત વગેરેના દેવો ઉદ્યોતચતુષ્ક વિના બાંધે. અપર્યાપ્તા તિર્યંચની પેઠે એકસો નવ પ્રકૃતિનો બંધ એકે-

દ્રિય જાતિ; પૃથ્વીકાય, અપૂકાય, વનસ્પતિકાય અને વિકલેંદ્રિયને વિષે હોય છે. ॥ ૧૨ ॥

વિવેચન—સનત્કુમારથી માંડીને સહસ્રાર લગે એ છ દેવલોકના દેવતાને રત્નપ્રભાની પેઠે બંધ કહેવો. એકેંદ્રિયમાં ઉપજવું નથી; તે માટે એકેંદ્રિયત્રિક ન બાંધે, તેથી ઓઘે ૧૦૧, મિથ્યાત્વે ૧૦૦, સાસ્વાદને ૯૬, મિશ્રે ૭૦ અને સમ્યક્ત્વે ૭૨ બાંધે, આનતાદિ ચાર દેવલોક અને નવ ગ્રૈવેયકના દેવતા ઉદ્યોત નામ ૧; તિર્યંક્દ્વિક ૩, અને તિર્યગાયુઃ એ ચાર પ્રકૃતિવિના રત્નપ્રભાની પેઠે બાંધે. એ દેવતા તિર્યંચમાં ન જાય તે માટે ન બાંધે તેથી ઓઘે, ૯૭, મિથ્યાત્વે ૯૬ સાસ્વાદને ૯૨, મિશ્રે ૭૦ અને સમ્યક્ત્વે ૭૨ બાંધે. અનુત્તર વિમાને એકજ સમ્યક્ત્વ ગુણઠાણું છે તિહાં ૭૨ બાંધે એ નથી કહ્યું તો પણ જાણવું. હવે ઇન્દ્રિયમાર્ગણાએ બંધ કહે છે. અપર્યાપ્ત તિર્યંચની પેઠે મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે એકસો નવ પ્રકૃતિ એકેંદ્રિય પૃથ્વીકાઇયા, અપૂકાઇયા, વનસ્પતિકાઇયા અને વિકલ તે બેઇંદ્રિય, તેઇંદ્રિય, ચઉરિંદ્રિય; એ સર્વે જીવ બાંધે. ઓઘે પણ ૧૦૯ બાંધે. ॥ ૧૨ ॥

આનતાદિચતુષ્ટયે તથા ગ્રૈવેયકનવકેબંધસ્વામિત્વયંત્રકમિદમ્

આનતાદિચતુષ્ટયે તથા ગ્રૈવેયકનવકે	બંધ પ્રકૃતિ	અબંધ પ્રકૃતિ	વિચ્છેદ પ્રકૃતિ	જ્ઞાનાવરણીય	દર્શનાવરણીય	વેદનીય કર્મ	મોહનીય કર્મ	આયુકર્મ	નામકર્મ	ગોત્રકર્મ	અંતરાયકર્મ	મૂલપ્રકૃતિ
ઓઘે	૯૭	૨૩	૧	૫	૯	૨	૨૬	૧	૪૮	૨	૫	૭-૮
મિથ્યાત્વે	૯૬	૨૪	૪	૫	૯	૨	૨૬	૧	૪૬	૨	૫	૭-૮
સાસ્વાદને	૯૨	૨૮	૨૨	૫	૯	૨	૨૪	૧	૪૪	૨	૫	૭-૮
મિશ્રે	૭૦	૫૦	૦	૫	૬	૨	૧૯	૦	૩૨	૧	૫	૭
અવિરતે	૭૨	૪૮	૦	૫	૬	૨	૧૯	૧	૩૩	૧	૫	૭-૮

છનવઇસાસણિ વિણુસુહુમતેરકેઇપુણબિંતિચઉનવઇં;
તિરિઅનરાઉહિં વિણા, તણુપજજત્તિં ન જંતિ જઓ. ૧૩

છનવઇ–છન્નું.
સાસણિ–સાસ્વાદને
વિણુ–વિના.
સુહુમતેર–સૂક્ષ્મનામ વગેરે તેર પ્રકૃતિ.
કેઈ–કોઈક,
પુણ–વળી.
બિંતિ કહે છે
ચઉનવઇં–ચોરાણું.
તિરિઅ–તિર્યંચ.
નર–મનુષ્યના.
આઉહિં–આયુષ્ય.
વિણા–વિના.
તણુપજજત્તિ–શરીરપર્યાપ્તિને
ન જંતિ–પૂરી ન કરે.
જઓ–જે કારણ માટે.

અર્થ—સૂક્ષ્મ તેર વિના સાસ્વાદન ગુણઠાણે તેઓ છન્નું બાંધે. કોઈ આચાર્ય વળી તિર્યંચ અને મનુષ્યાયુ વિના ચોરાણું કહે છે, જે કારણ માટે તેઓ શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ ન કરે. ॥ ૧૩ ॥

વિવેચન—સાસ્વાદન ગુણઠાણે સૂક્ષ્મત્રિકાદિકથી છેવઠું લગે તેર પ્રકૃતિ ૧૦૯ માંથી ઓછી કર્યે છન્નું (૯૬) બાંધે, અને એજ ગુણઠાણું હોય. અને કેટલાએક કહે છે કે તિર્યંચાયુ ૧, મનુષ્યાયુ ૨, એ બે વિના ચોરાણું [૯૪]બાંધે જે ભણી એકેંદ્રિયાદિક સાસ્વાદનવંત થકા શરીર પર્યાપ્તિ પણ પૂરી ન કરી શકે તો આયુષ્ય કેમ બાંધે ? તિહાં આયુ બંધાય ત્યારે તે ૯૬ બાંધે અને બીજે મતે તો શરીર પર્યાપ્તિ અગા-

૯૪ સાસ્વાદને આયુ ક્યાંથી બાંધે? ત્યારે તે ૯૪ જ બાંધે એ બે મત જાણવા. એ માંહે [૯૪] ચોરાણુનો મત ખરો ભાસે છે, જે ભણી એકેંદ્રિયાદિકનું જઘન્ય આયુ પણ ૨૫૬ આવલિકાના ક્ષુલ્લક ભવનું હોય, તે આયુના બે ભાગ ગયે એકસો એકોત્તર [૧૭૧] મી આવલિકાએ આયુ બંધાય અને સાસ્વાદનપણું તો ઉત્કૃષ્ટુ પણ છ આવલિકાનું હોય તેટલામા પરભવનું આયુઃ કેમ બંધાય? તે માટે ચોરાણું [૯૪] જ બંધાય, એ મત શુદ્ધ જણાય છે, અને ગ્રંથકારે ૯૬ કહી તે તો કોણ જાણે કયા આશયે કહી હશે? તથા આગળ ઔદારિકમિશ્રમાં પણ સાસ્વાદને આયુર્બંધ વાર્યો છે- सासणि चउनवइ विणा नरतिरियाउ सुहुमतेर ॥ તો ઇહાં પણ એમજ જોઇએ, તે અને આ સાસ્વાદન એકજ છે. ॥૧૩॥

અપર્યાપ્તા એકેંદ્રિય-પૃથ્વી-અપ્-વનસ્પતિ-વિકલત્રયે બંધસ્વામિત્વયંત્રકમ.

અપર્યાપ્તા એકેંદ્રિયાદિકે બંધસ્વામિત્વમ્	બંધ પ્રકૃતિ	અબંધ પ્રકૃતિ	વિચ્છેદ પ્રકૃતિ	જ્ઞાનાવરણીય	દર્શનાવરણીય	વેદનીય કર્મ	મોહનીય કર્મ	આયુકર્મ	નામકર્મ	ગોત્રકર્મ	અંતરાયકર્મ	મૂલ પ્રકૃતિ
ઓઘે	૧૦૯	૧૧	૦	૫	૯	૨	૨૬	૨	૫૮	૨	૫	૭-૮
મિથ્યાત્વે	૧૦૯	૧૧	૧૩/૧૫	૫	૯	૨	૨૬	૨	૫૮	૨	૫	૭-૮
સાસ્વાદને	૯૬/૯૪	૨૪/૨૬	૮	૫	૯	૨	૨૪	૨/૦	૪૭	૨	૫	૭-૮

પંચેન્દ્રિય, ત્રસ, ગતિત્રસ, મન-વચન-કાયાના યોગ અને ઔદારિક કાયયોગ માર્ગણાઓમાં-

ઓહુ પણિંદિતસેગઇતસેજિણિક્કારનરતિગુચ્ચવિણા;
મણવયજોગે ઓહો, ઉરલે નરભંગુ તમ્મિસ્સે ॥૧૪॥

ઓહુ-ઓઘબંધ.
પણિંદિ-પંચેદ્રિય [માર્ગણા]માં
તસે-ત્રસકાય [માર્ગણા] માં.
ગઇતસે-ગતિત્રસ [તેઉકાય અને વાઉકાય] માર્ગણાએ.
જિણિક્કાર-જિનાદિક અગીયાર
નરતિગ-મનુષ્ય ત્રિક.
ઉચ્ચ-ઉચ્ચૈર્ગોત્ર.
વિણા-વિના.
મણવય-ચાર પ્રકારના મન-અને વચન.
જોગે-યોગ માર્ગણાએ.
ઓહો-ઓઘબંધ.
ઉરલે-ઔદારિક કાયયોગે,
નર-મનુષ્યના બંધની પેઠે,
ભંગુ-ભાગો.
તમ્મિસ્સે-ઔદારિકમિશ્રયોગે.

અર્થ—પંચેંદ્રિયજાતિ અને ત્રસકાયને વિષે ઓઘ બંધ જાણવો, ગતિત્રસને વિષે જિનએકાદશ, મનુષ્યત્રિક અને ઉચ્ચ-ગોત્ર વિના [એકસો પાંચ] બંધાય મનયોગ અને વચનયોગે ઓઘ બંધ જાણવો, ઔદારિકે મનુષ્યનો ભાંગો; અને તે [ઔદારિક] ના મિશ્રે.-॥ ૧૪ ॥

(વિવેચન-પંચેંદ્રિય અને ત્રસકાયને ચૌદે ગુણઠાણે ઓઘ, તે બીજે કર્મસ્તવે કહ્યો તેમ બંધ કહેવો. હવે ગતિત્રસ તે તેઉકાય અને વાયુકાય તેને જિણસુરથી માંડીને નરકત્રિક સુધી અગ્યાર પ્રકૃતિ અને મનુષ્યત્રિક તથા ઉચ્ચૈર્ગોત્ર એવં ૧૫ ટાળીને એકસો પાંચનો બંધ હોય; ગુણઠાણું એકજ મિથ્યાત્વ હોય. હવે યોગમાર્ગણાએ બંધ કહે છે-મનોયોગ ચાર

ભેદે તે સત્યમનોયોગ ૧, મૃષા મનોયોગ ૨, સત્યામૃષા મનોયોગ ૩, અસત્યામૃષા મનોયોગ ૪, એમ ચાર વચનયોગ, એ આઠ યોગને વિષે તેર ગુણઠાણે ઓઘ તે કર્મસ્તવની જેમ બંધ કહેવો. ઔદારિક કાયયોગને મનુષ્યની જેમ તેર ગુણઠાણે બંધ કહેવો. ઔદારિકમિશ્રને વિષે બંધ હવે કહે છે. ॥૧૪॥

આહારછગવિણોહે, ચઉદસસઉ મિચ્છિ જિણપણગ-
હીણં;
સાસણિ ચઉનવઇવિણા, તિરિઅનરાઉ સુહુમતેર.૧૫

આહારછગ–આહારકષટ્ક,
વિણ–વિના.
ઓહે–ઓઘે.
ચઉદસસઉ–એકસો ચૌદ.
મિચ્છિ મિથ્યાત્વે.
જિણપણગ–જિનપંચકે.
હીણં–હીન.
સાસણિ–સાસ્વાદને,
ચઉનવઇ–ચોરાણું.
તિરિઅનરાઉ–તિર્યંચાયુ તથા મનુષ્યાયુ.
સુહુમતેર–સૂક્ષ્માદિ તેર.

અર્થ–આહારકષટ્ક વિના ઓઘે એકસો ચૌદ, મિથ્યાત્વે જિનપંચક હીન ૧૦૯ બાંધે અને સાસ્વાદને તિર્યંચાયુ. મનુષ્યાયુ અને સૂક્ષ્મ આદિ તેર વિના ચોરાણુ પ્રકૃતિ બાંધે ૧૫

વિવેચન–આહારકદ્વિક, દેવાયુઃ; નરકત્રિક, એ છ વિના ઓઘે એકસો ચૌદ પ્રકૃતિ બાંધે, ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ મનુષ્ય અને તિર્યંચને અપર્યાપ્તપણે હોય. આહારકદ્વિક તો અપ્રમત્તજ બાંધે તે અપર્યાપ્તપણે હોય નહીં અને દેવાયુઃ તથા નરકત્રિક એ ચાર તો પર્યાપ્તો જ બાંધે તે માટે એ ન બાંધે

તેથી મિથ્યાત્વગુણઠાણે જિનનામ, સુરદ્વિક, વૈક્રિયદ્વિક એ પાંચ હીન કરીએ ત્યારે એકસો નવનો બંધ હોય. સાસ્વાદન ગુણઠાણે ચોરાણુંનો બંધ હોય. તિર્યંગાયુઃ ૧, મનુષ્યાયુઃ ૨, સૂક્ષ્મત્રિકાદિક તેર એવં ૧૫ પ્રકૃતિ ૧૦૯ માંહેથી કાઢીએ ત્યારે ૯૪ રહે- ઔદારિકમિશ્રનો તો અપર્યાપ્તપણે પણ અલ્પ કાળ છે તેથી તેટલા કાળ માંહે આયુબંધ ન હોય અને સૂક્ષ્માદિક તેર તો સાસ્વાદને નજ બંધાય. મિશ્ર ગુણઠાણું તો હોય જ નહીં. ॥ ૧૫ ॥

અણચઉવીસાઇવિણા જિણપણજુઅ સમ્મિ જોગિણો સાયં;
વિણુ તિરિનરાઉ કમ્મે-વિ એવમાહારદુગિ ઓહો. ૧૬

અણ-અનંતાનુબંધ્યાદિક.	સાયં-શાતા વેદનીય બાંધે
ચઉવીસાઇ-ચોવીશ વગેરે,	વિણુ-વિના
વિણા-વિના.	તિરિનરાઉ-તિર્યંચ ને મનુષ્યાયુ.
જિણપણ-જિનપંચક.	કમ્મે વિ-કાર્મણ કાયયોગે પણ.
જુઅ-યુક્ત, સહિત.	એવ -એમજ
સમ્મિ-સમ્યક્ત્વ ગુણઠાણે.	આહારદુગિ-આહારકદ્વિકે,
જોગિણો-સયોગી ગુણઠાણાવાળા	ઓહો-ઓઘબંધ

અર્થ-અનંતાનુબંધિ વગેરે ચોવીશ પ્રકૃતિ વિના અને જિનપંચક સહિત [૭૫] સમ્યગ્દૃષ્ટિએ બાંધે, સયોગી ગુણઠાણાવાળા સાતા બાંધે, તિર્યંચાયુ-મનુષ્યાયુ વિના કાર્મણ કાયયોગે પણ એમજ બંધ હોય. આહારકદ્વિકે ઓઘ બંધ જાણવો. ॥ ૧૬ ॥

વિવેચન-તે ૯૪ માંહેથી અનંતાનુબંધિઆદિથી તિર્યં-ચદ્વિક લગે ચોવીશ પ્રકૃતિ ટાળીએ અને જિનનામ ૧, સુર-દ્વિક ૩, વૈક્રિયદ્વિક ૫, એ પાંચ યુકત કરીએ ત્યારે સમ્યક્ત્વ ગુણઠાણે પંચોત્તેર બાંધે તથા સયોગિ ગુણઠાણે કેવલિસમુદ્ઘાત કરતાં ૨–૬–૭ મા સમયે ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગી હોય, ત્યાં તો એક સાતાવેદનીય જ બાંધે, પૂર્વભવથકી ઈહાં ઉત્પત્તિ-દેશે આવ્યો થકો જીવ પ્રથમ સમયે કેવળ કાર્મણકાયયોગેજ આહાર લીયે પછી બીજા સમયથકી ઔદારિકે મિશ્રિત કાર્મ્મણે આહાર લીયે, ત્યારે શરીરની નિષ્પત્તિ લગે ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગી કહીએ, શરીર નીપન્યા પછી ઔદારિક કાયયોગ કહીએ. યત ઉક્તં :—

जोएण कम्मएणं, आहारेइ अणंतरं जीवो ।
तेण परं मीसेणं, जाव सरीरस्स निप्फत्ती ॥ १ ॥

એ ઔદારિકમિશ્રને પહેલું, બીજું, ચોથું, તેરમું, એ ચાર ગુણઠાણાં હોય. તિહાં પહેલે ગુણઠાણે તિર્યંચાયુ અને મનુષ્યાયુ બંધે કહ્યાં, તે ઔદારિકમિશ્રપણું તો શરીર પર્યાપ્તિ પૂરી કર્યા અગાઉજ હોય, તે પછી તો ઔદારિક કાયયોગ હોય અને આયુ તો શરીર પર્યાપ્તિ પછીજ બંધાય ત્યારે મિશ્રયોગે એ બે આયુનો બંધ કેમ ઘટે ? તથા વળી ચોથે ગુણઠાણે તિર્યંચ ૭૦ બાંધે, મનુષ્ય ૭૧ બાંધે અને ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગી ૭૫ બાંધે એમ કહ્યું, તે ઘણું વિચારવા યોગ્ય છે. કારણકે મનુષ્યદ્વિક ૨, ઔદારિકદ્વિક ૨, એ ૪, વજ્રઋષભ-નારાચ સંઘયણ ૧, એ પાંચ પ્રકૃતિ તિર્યંચ–મનુષ્ય સમ્યગ્

દષ્ટિ ન બાંધે અને ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગી બાંધે એમ કહ્યું પણ મનુષ્ય તિર્યંચ ટાળીને બીજો ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગી કોણ હોય ? તે માટે એ પાંચ પ્રકૃતિ એહને બંધે કેમ ઘટે ? એ ગ્રંથકારે કોણ જાણે શું અભિપ્રાયે આણ્યું હશે ! તે પંડિતે વિચારવું. એ સંદેહ ટીકાકારે પણ વિવક્ષ્યો નથી.

કાર્મ્મણ કાયયોગ ભવાંતરાલે વાટે વહેતાં અને ઉપજવાને પહેલે સમયે હોય તથા કેવલિસમુદ્ઘાતમાં ત્રીજે, ચોથે, પાંચમે સમયે હોય. એને ગુણઠાણાં પહેલું, બીજું, ચોથુ, તેરમું, એ ચાર હોય. તેને તિર્યંગાયુઃ મનુષ્યાયુઃ વર્જીને ઔદારિકમિશ્રની જેમ બંધ કહેવો. એટલે ઓઘે ૧૧૨, મિથ્યાત્વે ૧૦૭, સાસ્વાદને ૯૪, સમ્યકત્વે ૭૫ અને તેરમે એક સાતાવેદનીય બાંધે. આહારક કાયયોગ અને આહારકમિશ્ર કાયયોગ એ બેનો ઉદય છઠ્ઠે ગુણઠાણે છે, તે માટે તિહાં ઓઘની પેઠે ૬૩ નો બંધ હોય, એ આહારક પ્રમત્ત સાધુ ચૌદપૂર્વીજ કરે અને તે પ્રારંભવેળા ઔદારિક સાથે મિશ્ર હોય. ॥ ૧૬ ॥

સુરઓહો વેઉવ્વે, તિરિઅનરાઉરહિઓ અ તમ્મિસ્સે;
વેઅતિગમાઇમ બિઅતિઅ-કસાય નવ દુ ચઉ પંચગુણા.

સુર-દેવતાની જેમ	આઇમ-પહેલા કષાયે.
ઓહો-ઓઘ.	બિઅ-બીજા કષાયે,
વેઉવ્વે-વૈક્રિય કાયયોગે.	તિઅકસાય-ત્રીજા કષાયે,
તિરિઅનરાઉ-તિર્યંગાયુ, નરાયુ	નવ-નવ ગુણઠાણા
રહિઓ-રહિત.	દુ-બે ગુણઠાણા.
તમ્મિસ્સે-તે વૈક્રિયમિશ્ર કાયયોગે	ચઉ-ચાર ગુણઠાણા.
વેયતિગ-વેદત્રિકે.	પંચગુણા-પાંચ ગુણઠાણા.

અર્થ-દેવગતિનો ઓઘ બંધ વૈક્રિય કાયયોગે જાણવો, તિર્યંચ અને મનુષ્યાયુ વિના તે દેવગતિનો ઓઘબંધ વૈક્રિય-મિશ્રે જાણવો. વેદત્રિક, પહેલા કષાય, બીજા કષાય અને ત્રીજા કષાયે અનુક્રમે નવ બે, ચાર અને પાંચ ગુણઠાણા હોય. ॥ ૧૭ ॥

વિવેચન—વૈક્રિય કાયયોગને દેવતાની પેઠે બંધ કહેવો. ઓઘે ૧૦૪, મિથ્યાત્વે ૧૦૩, સાસ્વાદને ૯૬, મિશ્રે ૭૦ અને સમ્યક્ત્વે ૭૨ બાંધે. એ ભવપ્રત્યયી વૈક્રિય જાણવું, ગુણપ્રત્યયી નહી. વૈક્રિયમિશ્ર કાયયોગી તે દેવતા નારકી ઉપજતાં હોય, તેને બંધ તિર્યંગાયુઃ મનુષ્યાયુઃ એ બે વર્જીને વૈક્રિયની પેઠે કહેવો, ઓઘે ૧૦૨, મિથ્યાત્વે ૧૦૧, સાસ્વાદને ૯૪, મિશ્ર હોય નહીં. અને સમ્યક્ત્વે ૭૧ નો બંધ હોય. દેવતા—નારકી પોતાના આયુના ૬ માસ શેષ રહે ત્યારે પરભવાયુ બાંધે, તો તેને અપર્યાપ્તપણે આયુઃ બંધ કેમ હોય ? હવે વેદાદિક માર્ગણાએ બંધ કહે છે.— ત્રણે **વેદને** પ્રથમ નવ ગુણઠાણાં હોય, પછી અવેદી થાય. આદિમ તે અનંતાનુબંધિને ઓઘે ૧૧૭, મિ૦ ૧૧૭, સાસ્વા૦ ૧૦૧; અપ્રત્યાખ્યાનીને ઓઘે ૧૧૮, મિ૦ ૧૧૭, સાસ્વા૦ ૧૦૧, મિશ્રે ૭૪ અને સ૦ ૭૭; પ્રત્યાખ્યાનીને ઓઘે ૧૧૮ મિથ્યા૦ ૧૧૭, સા૦ ૧૦૧, મિશ્રે ૭૪, અવિરતે ૭૭, દેશે૦ ૬૭. એમાં ગુણઠાણા આ પ્રમાણે સમજવાનાં છે. આદિમ તે અનંતાનુબંધી ૪ **કષાયને** પ્રથમનાં બે ગુણઠાણાં હોય. બીજા અપ્રત્યાખ્યાનીય ૪ કષાયને પહેલાં ચાર ગુણઠાણાં હોય. ત્રીજા પ્રત્યાખ્યાનીય ચાર કષાયને પહેલાં પાંચ ગુણ-ઠાણાં હોય. ॥ ૧૭ ॥

સંજલણતિગે નવ દસ, લોભે ચઉ અજઇ દુ તિ અનાણતિગે.
બારસ અચક્ખુચક્ખુસુ પઢમા અહખાય ચરિમચઉ.

સંજલણતિગે—સંજ્વલનત્રિકે.
નવ દસ—નવ, દશ.
લોહે—લોભે.
ચઉ—ચાર ગુણઠાણા,
અજઇ—અવિરતિ સંયમે,
દુતિ—બે અથવા ત્રણ
અનાણતિગે—અજ્ઞાનત્રિકે.
અચક્ખુચક્ખુસુ—અચક્ષુ અને ચક્ષુદર્શને
પઢમા—પહેલા.
બારસ—બાર.
અહખાય—યથાખ્યાત ચારિત્રે
ચરિમ—છેલ્લા.
ચઉ—ચાર.

અર્થ—સંજ્વલનત્રિકે નવ ગુણઠાણા સંજ્વલન લોભે દશ ગુણઠાણા, અવિરતિ ચારિત્રે ચાર, અજ્ઞાનત્રિકે બે અગર ત્રણ અને અચક્ષુદર્શન તથા ચક્ષુદર્શને બાર ગુણઠાણા(સર્વને) પ્રથમના હોય. યથાખ્યાતચારિત્રે છેલ્લાં ચાર ગુણઠાણાં હોય ॥ ૧૮ ॥

વિવેચન—સંજ્વલન ક્રોધ, માન, અને માયાને નવ ગુણઠાણાં; તિહાં ઓઘની પેઠે બંધ. સંજ્વલન લોભને દશ ગુણઠાણાં હોય, બંધ ઓઘની પેઠે. **સંયમદ્વારે** અવિરતિને ચાર ગુણઠાણાં, ઓ૦ ૧૧૮, મિથ્યા૦ ૧૧૭, સા૦ ૧૦૧, મિશ્રે ૭૪ અને સમ્ય૦ ૭૭. **અજ્ઞાન** ત્રણને બે અથવા ત્રણ ગુણઠાણાં હોય. ઓ૦ ૧૧૭; મિ૦ ૧૧૭, સા૦ ૧૦૧, મિ૦ ૭૪. ચક્ષુદર્શન-અચક્ષુ **દર્શન** માર્ગણાને વિષે બાર ગુણઠાણાં હોય, તિહાં ઓઘ તે કર્મસ્તવની પેઠે બંધ કહેવો. યથા-

ખ્યાતચારિત્રને છેલ્લાં ચાર ગુણઠાણાં હોય, તિહાં ત્રણમાં એક સાતાનો બંધ, અને અયોગી અબંધક હોય. ॥ ૧૮ ॥

મણનાણિ સગ જયાઇ, સમઇઅછેઅ ચઉ દુન્નિ પરિહારે

કેવલદુગિ દો ચરમા-ऽजयाइ नव मइसुओहिदुगे. १९

મણનાણિ–મન:પર્યવજ્ઞાને.
સગ–સાત
જયાઇ–પ્રમત્તાદિક
સમઇઅ–સામાયિકે.
છેઅ–છેદોપસ્થાપનીયે.
ચઉ–ચાર [૬ થી ૯]
દુન્નિ–બે [૬–૭]
પરિહારે–પરિહારવિશુદ્ધિએ.

કેવલદુગિ–કેવલદ્વિકે
દો–બે
ચરમા–છેલ્લા.
અજયાઇ–અવિરતિ આદિ.
નવ–નવ ગુણઠાણા.
મઇસુઅ–મતિજ્ઞાન તથા શ્રુતજ્ઞાન
ઓહિદુગે–અવધિજ્ઞાન તથા–અવધિદર્શને.

અર્થ–મન:પર્યવજ્ઞાને પ્રમત્તઆદિ સાત, સામાયિક અને છેદોપસ્થાપનીયે ચાર, પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્રે બે, કેવળદ્વિકે બે છેલ્લાં ગુણઠાણાં હોય, મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિદ્વિકે અવિરતિઆદિ નવ ગુણઠાણા હોય. ॥ ૧૯ ॥

વિવેચન—મન:પર્યવજ્ઞાનીને પ્રમત્તાદિક [છઠ્ઠાથી બારમા લગે] સાત ગુણઠાણા હોય, ઓઘે ૬૫, પ્ર૦ ૬૩; અપ્ર૦ ૫૯ ઈત્યાદિ. સામાયિક અને છેદોપસ્થાપનીય **ચારિત્રને** છઠ્ઠાથી નવમા લગે ચાર હોય. ઓ૦ ૬૫, પ્ર૦ ૬૩, અપ્ર. ૫૯, ઈત્યાદિ. પરિહારવિશુદ્ધિચારિત્રને છઠ્ઠું સાતમું એ બેજ હોય. ઓ૦ ૬૫, પ્ર૦ ૬૩, અપ્ર૦ ૫૯. કેવળજ્ઞાની અને કેવળદર્શની એ બેને છેલ્લાં બે ગુણઠાણાં હોય. સયોગી એક સાતા બાંધે;

અયોગી અબંધક હોય. મતિજ્ઞાની ૧, શ્રુતજ્ઞાની ૨, અવધિજ્ઞાની ૩, અવધિદર્શની ૪, એ ચારને અવિરતિથી માંડીને ક્ષીણમોહ સુધી નવ ગુણઠાણાં હોય. તિહાં ઓઘે ૭૯, સમ્યકત્વે ૭૭, દેશ૦ ૬૭, પ્રમત્તે ૬૩, અપ્ર૦ ૫૯, ઈત્યાદિ. ॥ ૧૯ ॥

અડ ઉવસમિ ચઉ વેઅગિ, ખઇએ ઇક્કારમિચ્છ-
તિગિ દેસે;
સુહુમિ સઠાણં તેરસ, આહારગિ નિઅનિઅગુણોહો ॥ ૨૦

અડ—આઠ [૪ થી ૧૧]	દેસે—દેશવિરતિ ચારિત્રે
ઉવસમિ—ઔપશમિક સમકિતે	સુહુમિ—સૂક્ષ્મસ પરાયે.
ચઉ—ચાર [ચોથાથી સાતમુ].	સઠાણં—પોતપોતાનું ગુણઠાણુ
વેઅગિ—વેદકે [ક્ષાયોપશમિક-સમ્યક્ત્વે].	તેરસ—તેર.
ખઇએ—ક્ષાયિક [સમ્યક્ત્વે]	આહારગિ—આહારક માર્ગણાએ
ઇક્કાર—અગિઆર [૪ થી ૧૪]	નિઅનિઅ—પોતપોતાના.
મિચ્છતિગિ—મિથ્યાત્વત્રિકે.	ગુણ—ગુણઠાણાનો.
	ઓહો—ઓઘબંધ.

અર્થ—ઉપશમ સમ્યક્ત્વે આઠ, વેદક સમ્યક્ત્વે ચાર, ક્ષાયિકે અગ્યાર, મિથ્યાત્વત્રિકે, દેશવિરતિ ચારિત્રે અને સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્રે પોતપોતાના સ્થાનના ગુણઠાણા હોય. આહારકે તેર ગુણઠાણા હોય. પોતપોતાના ગુણઠાણાના ઓઘ પેઠે પ્રકૃતિ લેવી. ॥ ૨૦ ॥

વિવેચન—ઔપશમિક સમ્યક્ત્વીને ચોથાથકી ઈગ્યારમા લગે આઠ ગુણઠાણાં હોય. વેદક તે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વીને ચાર ગુણઠાણાં ચોથાથી તે સાતમા લગે હોય. ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વીને ચોથાથી ચૌદમા લગે ઈગ્યાર ગુણઠાણાં હોય.

ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ તે ઉપશમશ્રેણિએ હોય તથા પ્રથમ સમ્યક્ત્વ પામે તિહાં હોય.

उवसामगसेढिगयस्स, होइ उवसामियं तु सम्मत्तं ॥
जो वा अकयतिपुंजो, अखवियमिच्छो लहइ सम्मं ॥११॥

તથા ઉપશમ સમ્યક્ત્વી જીવ પરભવાયુબંધ ૧, મરણ ૨. અનંતાનુબંધી કષાયનો બંધ ૩, અનંતાનુબંધીનો ઉદય ૪, એ ચાર વાનાં ન કરે, ત્યાંથી પડતો સાસ્વાદને એ ચારે વાનાં કરે, તથા ઔપશમિકને નવું પામતાં ૪-૫-૬-૭ એ ચાર ગુણઠાણાં દેશવિરતિ સર્વવિરતિ સહિત પામે, તેથી નાનાં જીવની અપેક્ષાયે હોય અને ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, એ ચાર ગુણઠાણાં ઉપશમશ્રેણિએ હોય, ત્યાં ઓઘે ૭૭, સમ્યક્ત્વે ૭૫, દેશે. ૬૬, પ્રમત્તે ૬૨, અપ્ર૦ ૫૮ ઈત્યાદિ જાણવી. દેવાયુ-મનુષ્યાયુ ન બાંધે. હવે ઉદય આવ્યું મિથ્યાત્વ ક્ષય કરે અને અનુદિત ઉપશમાવે તે ક્ષાયોપશમિક, તેને ૪ ગુણઠાણાં; તિહાં ઓઘે ૭૯, અવિ૦ ૭૭, દેશ૦ ૬૭, પ્ર૦ ૬૩ અને અ૦ ૫૯; તે પછી ઉપશમશ્રેણિએ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ હોય અને ક્ષપકશ્રેણિએ ક્ષાયિક હોય. પ્રશ્ન. ઔપશમિક અને ક્ષાયોપશમિકમાં શો વિશેષ છે ? ઉત્તરઃ ઔપશમિકને મિથ્યાત્વનાં દળિયાંનું વિપાકથી વેદન નથી અને પ્રદેશથી પણ વેદન નથી અને ક્ષાયોપશમિકને પ્રદેશ થકી વેદન છે.

यदुक्त- वेएइ सतकम्मं, खओवसमिएसु नाणुभावंमि ॥
उवसंतकसाओ पुण, वेएइ न संतकम्मंपि ॥

એ વિશેષ છે.

तथा च—खीणे दंसणमोहे, तिविहंमि वि भवनियाणभूयंमि ॥
निप्पच्चवायमउलं, सम्मत्तं खाइयं होइ ॥ १ ॥
तंमि य तइयचउत्थे, भवंमि सिज्झंति खइयसम्मत्ते ॥
सुरनिरयजुयलिसु गइं, इमं तु जिणकालियनराणं ॥ २ ॥
बद्धाउयाण एवं, सिज्झंति उ तब्भवे अबद्धाऊ ॥
पट्ठवगो उ मणुस्सो, निट्ठवगो चउसु वि गईसु ॥ ३ ॥

એને [ક્ષાયિકને] ચોથાથી ચૌદમા લગે ગુણઠાણાં ૧૧ હોય. તિહાં ઓઘે ૭૯, અવિ૦ ૭૭, દેશ૦ ૬૭, પ્રમ૦ ૬૩, ઈત્યાદિ બાંધે; યાવત્ અયોગી અબંધક હોય. મિથ્યાત્વી, સાસ્વાદની મિશ્રદૃષ્ટિ, દેશવિરતિ, સૂક્ષ્મસંપરાયસંયમી એટલાને પોતપોતાને નામે એકેક ગુણઠાણું હોય, તિહાં મિથ્યાદૃષ્ટિને ૧૧૭ નો બંધ સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વીને ૧૦૧, મિશ્રદૃષ્ટિને ૭૪, દેશવિરતિને ૬૭ સૂક્ષ્મસંપરાયચારિત્રીને ૧૭ બંધ હોય. સમયે સમયે આહાર કરે તે **આહારક** [આહારી], તેને સયોગી લગે તેર ગુણઠાણાં હોય; તિહાં ઓઘે ૧૨૦, મિથ્યાત્વે ૧૧૭ ઈત્યાદિ; યાવત્ સયોગી એક બાંધે. એ સર્વ પૂર્વે કહ્યાં તે તે ગુણઠાણે પ્રકૃતિનો બંધ ઓઘ તે કર્મસ્તવની જેમ કહેવો. ॥ ૨૦ ॥

પરમુવસમિ વટ્ટંતા, આઉ ન બંધંતિ તેણ અજયગુણે;
દેવમણુઆઉહીણો, દેસાઈસુ પુણ સુરાઉવિણા ॥૨૧॥

પરમ્-વિશેષ.
ઉવસમિ-ઓપશમિકે,
વટ્ટંતા-વર્ત્તતા
આઉ-આયુષ્ય,
ન બંધંતિ-ન બાંધે.
તેણ-તે કારણે
અજયગુણે-અવિરતિ ગુણઠાણે.
દેસાઈસુ-દેશવિરતિ આદિને વિષે.

અર્થ-પરંતુ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વે વર્તતા જીવો આયુ બાંધે નહિ, તે માટે [તેમને] અવિરત ગુણસ્થાને દેવ અને મનુષ્યાયુવડે હીન ઓઘબંધ હોય. દેશવિરતાદિમાં વળી દેવાયુ વિના બંધ જાણવો. ા ૨૧ ા

વિવેચન:—પણ એટલું વિશેષ છે જે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વે વર્ત્તતા જીવ પરભવનું આયુ ન બાંધે, તે માટે અવિરત સમ્યક્ત્વ ગુણઠાણે દેવાયુઃ ૧ મનુષ્યાયુઃ ૨ એ બે પ્રકૃતિ ઓઘ માંહેથી હીન કરવી, એટલે ચોથે ગુણઠાણે ઓઘે ૭૭ છે, તે ઈહાં ઉપશમ સમ્યક્ત્વી ૭૫ બાંધે, કેમકે નરક-તિર્યંગાયુ તો ઓઘમાંજ ટાળ્યાં છે. દેશવિરતાદિક ગુણઠાણે એક દેવાયુજ હીન કરવું, ત્યારે દેશે. ૬૬, પ્રમત્તે ૬૨, અપ્રમત્તે ૫૮, મનુષ્યાયુ તો ઓઘમાંજ ટાળ્યું છે. ા૨૧ા

ઓહે અટ્ઠારસયં, આહારદુગૂણ–માઇલેસતિગે;
તં તિત્થોણં મિચ્છે, સાણાઇસુ સવ્વહિં ઓહો ા૨૨ા

ઓહે-સામાન્યે.
અટ્ઠારસયં-એકસો અઢાર.
આહારદુગુણ-આહારકદ્વિક ઉણું
આઇલેસતિગે-આદિની ત્રણ લેશ્યાને વિષે,
તં-તે
તિત્થોણં-તીર્થંકર નામકર્મ વિના
મિચ્છે-મિથ્યાત્વે.
સાણાઇસુ-સાસ્વાદનાદિક.
સવ્વહિં-સર્વત્ર, [સર્વ ગુણઠાણે].
ઓહો-ઓઘબંધ,

અર્થ-પહેલી ત્રણ લેશ્યાએ આહારકદ્વિક વર્જી એકસો અઢાર પ્રકૃતિ ઓઘે બંધાય, તીર્થંકર નામકર્મ વિના તે બંધ મિથ્યાત્વે [૧૧૭] નો જાણવો. સાસ્વાદનથી માંડીને સર્વ ગુણઠાણે ઓઘબંધ જાણવો. ા૨૨ા

વિવેચન—કૃષ્ણ; નીલ, કાપોત એ ત્રણ **લેશ્યાવંતને** આહારકદ્વિક વિના ઓઘે એકસો અઢારનો બંધ હોય, એ ત્રણ લેશ્યા તો ચોથા તથા છઠ્ઠા ગુણઠાણા લગે છે અને આહારકદ્વિક સાતમે બંધાય; તે માટે તે વિના. તથા તીર્થંકર નામકર્મ વિના મિથ્યાત્વે ૧૧૭ બંધાય, સાસ્વાદનાદિક ગુણઠાણે તો સર્વ લેશ્યાવંતને ઓઘની પેરે-કમ્મસ્તવની પેરે બંધ કહેવો, ઈહાં ત્રણ લેશ્યાવંતને ચોથે ગુણઠાણે બે આયુનો બંધ કહ્યો, પણ એકજ મનુષ્યાયુનો બંધ ઘટે, જે ભણી નારકી દેવતા તો મનુષ્યાયુઃ બાંધે પણ મનુષ્ય અને તિર્યંચ દેવાયુ ન બાંધે, કારણ કે "જે લેશ્યામાં આયુ બંધાય તે લેશ્યામાં ઊપજવું જોઇએ" અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ તો વૈમાનિકનું જ આયુ બાંધે અને તે વૈમાનિકમાં તો કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત નથી તે માટે અશુદ્ધ લેશ્યાવંત સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવાયુ ન બાંધે. એમજ ભગવતી સૂત્રના ત્રીશમા શતકને પહેલે ઉદ્દેશે કહ્યું છે કે, ક્રિયાવાદી કૃષ્ણાદિ ૩ લેશ્યાવંત સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવાયુ ન બાંધે. દેવતા-નારકી મનુષ્યાયુ બાંધે પણ મનુષ્ય-તિર્યંચ એકે આયુ ન બાંધે એમ કહ્યું છે અને ઘટેપણ એમજ; પછી ગ્રંથકારનો અભિપ્રાય તો બહુશ્રુત જાણે. ॥૨૨॥

તેઉ નિરયનવૂણા ઉજ્જોઅચઉનિરયબારવિણુ સુક્કા;
વિણુનિરયબાર પમ્હા, અજિણાહારા ઇમા મિચ્છે. ૨૩

તેઉ—તેજોલેશ્યાએ.
નિરય—નરકાદિક.
નવૂણા—નવ પ્રકૃતિએ ઊણો.
ઉજ્જોઅચઉ—ઉદ્યોત ચતુષ્ક.
નિરયબાર—નરકત્રિકાદિ બાર.
સુક્કા—શુક્લલેશ્યાએ.
પમ્હા—પદ્મલેશ્યાએ.
અ—નહિ (વર્જીને)
જિણ—જિન નામકર્મ.
આહારા—આહારકદ્વિક
ઇમા—આ [બંધ]
મિચ્છે—મિથ્યાત્વે

અર્થ-તેજોલેશ્યાએ નરકાદિ નવ વિના [૧૧૧ પ્રકૃતિનો] બંધ હોય. ઉદ્યોત ચતુષ્ક અને નરકાદિ બાર વિના [૧૦૪] નો બંધ શુક્લલેશ્યાએ જાણવો. નરકાદિ બાર વિના પદ્મ લેશ્યાએ બંધ જાણવો. જિનનામ અને આહારકદ્વિક વિના આ સર્વે બંધ મિથ્યાત્વે જાણવા. ॥૨૩॥

વિવેચન—તેજોલેશ્યાવંત નરકત્રિક, સૂક્ષ્મત્રિક, વિકલત્રિક એ નવ વિના ઓઘે એકસો ઇગ્યાર બાંધે. ઉદ્યોતનામ, તિર્યંચદ્વિક અને તિર્યંચાયુઃ એ ઉદ્યોતચતુષ્ક અને નરકત્રિક, સૂક્ષ્મત્રિક, વિકલત્રિક, એકેંદ્રિય, સ્થાવર અને આતપ એ નરકાદિ બાર; એ સોળ વિના એકસો ચાર પ્રકૃતિ શુકલલેશ્યાવંત બાધે. ઇહાં છઠ્ઠા, સાતમા, આઠમા કલ્પના દેવતા તો સર્વ શુકલલેશ્યાવંત છે અને તે તો ઉદ્યોતચતુષ્ક બાંધે છે ત્યારે પંચેંદ્રિય તિર્યંચમા ઉપજે છે તો ઇહાં ઉદ્યોતચતુષ્ક કેમ ટાળ્યું! એ પણ સંશય બહુશ્રુતગમ્ય છે, તથા નરકાદિક બાર પ્રકૃતિ વિના પદ્મ લેશ્યાવંત ઓઘે એકસો આઠ બાંધે. જિનનામ ૧ આહારકદ્વિક ૨; એ ત્રણ વર્જીને મિથ્યાત્વે તેજો, પદ્મ અને શુકલ લેશ્યાને પ્રકૃતિ કહેવી. તે કેમ ? તેજોલેશ્યાએ ઓઘે ૧૧૧, મિથ્યાત્વે ૧૦૮ અને સાસ્વાદને ૧૦૧ બાંધે, પછી ઓઘની જેમ ગુણઠાણાં ૭ લગે બંધ જાણવો. પદ્મલેશ્યાને ઓઘે ૧૦૮, મિથ્યાત્વે ૧૦૫, સાસ્વાદને ૧૦૧ પછી ઓઘની જેમ ૭ ગુણઠાણાં લગે બંધ જાણવો. શુકલ લેશ્યાવંતને ઓઘે ૧૦૪, મિથ્યાત્વે ૧૦૧, સાસ્વાદને નપુ મિચ્છ હુંડ છેવઠ્ઠં એ ચાર ટાળ્યે ૯૭ રહે, પછી ઓઘવત્ ૧૩ ગુણ. લગે બંધ હોય ॥૨૩॥

સવ્વગુણ ભવ્વસન્નિસુ, ઓહુ અભવ્વા અસન્નિ-
મિચ્છિસમા,
સાસણિ અસન્નિ સન્નિવ્વ, કમ્મણભંગો અણાહારે
॥ ૨૪ ॥

સવ્વગુણ–સર્વ ગુણઠાણાં.
ભવ્વસન્નિસુ–ભવ્ય અને સંજ્ઞીને [વિષે
ઓહુ–ઓઘની પેરે.
અભવ્વા–અભવ્યો.
અસન્નિ–અસંજ્ઞી,
મિચ્છિસમા–મિથ્યાત્વ ગુણઠાણા સરખા.
સાસણિ–સાસ્વાદને.
અસન્નિ–અસંજ્ઞીને.
સન્નિવ્વ–સંજ્ઞીની પેઠે.
કમ્મણ–કાર્મણકાયયોગનો.
ભંગો–ભાંગો.
અણાહારે–અણાહારી માર્ગણાએ.

અર્થ––ભવ્ય અને સંજ્ઞિને વિષે સર્વ ગુણઠાણા અને કર્મસ્તવોક્ત બંધ હોય. અભવ્ય અને અસંજ્ઞિને મિથ્યાત્વ-ગુણઠાણા સમાન બંધ જાણવો. સાસ્વાદને અસંજ્ઞિને સંજ્ઞિની પેઠે બધ હોય. અણાહારી માર્ગણાએ, કાર્મણ કાયયોગનો ભાંગો [બંધનો] હોય. ॥૨૪॥

વિવેચન–ભવ્ય અને સંજ્ઞિને વિષે સર્વ ગુણઠાણાં હોય. તિહાં પ્રકૃતિનો બંધ ઓઘની પેરે કહેવો. સિદ્ધાંતમાંહે કેવળીને ભાવ મન નથી તે માટે નોસંજ્ઞી નોઅસંજ્ઞી કહ્યા છે તે અભિપ્રાયે તો સંજ્ઞીને (૧૨) બાર ગુણઠાણાં ઘટે પણ ઇહાં કેવળીને દ્રવ્ય મન છે તે વિવક્ષાએ–સંજ્ઞી કહ્યા, તે માટે ૧૪ ગુણઠાણાં કહ્યાં.

यतः–द्रव्यचित्तं विना भावचित्तं न स्यादसंज्ञिवत् ।
विनापि भावचित्तं तु, द्रव्यं केवलिनो भवेत् ॥१॥

તથા અભવ્ય અને અસંજ્ઞી–મન રહિત ઓઘે અને મિથ્યાત્વે ૧૧૭ બાંધે, અભવ્યને તો એક જ ગુણઠાણું હોય. સાસ્વાદને અસંજ્ઞી તે સંજ્ઞીને પેરે ૧૦૧ બાંધે, અસંજ્ઞીને ગુણઠાણા બેજ હોય. અણાહારીને વિષે કાર્મ્મણ કાયયોગીનો ભાંગો કહેવો. કાર્મ્મણકાયયોગીજ અણાહારી હોય તે માટે ગુણઠાણા ૧, ૨, ૪, ૧૩ એ ચાર હોય. તિહાં ઓઘે ૧૧૨, મિથ્યાત્વે ૧૦૭, સાસ્વા૦ ૯૪, અવિં૦ ૭૫, અને સયોગીએ ૧ હોય. ॥૨૪॥

તિસુ દુસુ સુક્કાઈગુણા, ચઉ સગ તેરત્તિ બંધસામિત્તં;
દેવિંદસૂરિરઇઅં, નેયં કમ્મત્થયં સોઉં. ॥ ૨૫ ॥

તિસુ–ત્રણ લેશ્યાએ [કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત]
દુસુ–બે લેશ્યાએ [તેજો, પદ્મ]
સુક્કા–શુક્લલેશ્યાએ.
આઈગુણા–પહેલા ગુણઠાણા.
ચઉ–ચાર.
સગ–સાત.
તેરત્તિ–તેર એમ.
બંધસામિત્તં–બંધસ્વામિત્વને,
દેવિંદસૂરિ–દેવેંદ્રસૂરિએ
રઇઅ –રચ્યુ .
નેય –જાણવું.
કમ્મત્થય –કર્મસ્તવને.
સોઉ –સાંભળીને.

અર્થ–ત્રણ લેશ્યાએ પહેલા ચાર ગુણઠાણા, બે લેશ્યાએ સાત, અને શુકલ લેશ્યાએ તેર ગુણઠાણા હોય; એ પ્રકારે

બંધસ્વામિત્વ દેવેન્દ્રસૂરિએ રચ્યું, તે કર્મસ્તવ સાંભળીને [સંભારીને] જાણવા યોગ્ય છે. ॥ ૨૫ ॥

વિવેચન—કૃષ્ણ ૧, નીલ ૨, કાપોત ૩, એ ત્રણ લેશ્યાને વિષે ચાર ગુણઠાણાં હોય. તેજો ૧, પદ્મ ૨, એ બે લેશ્યાને વિષે સાત ગુણઠાણાં હોય, શુકલ લેશ્યાને વિષે તેર ગુણઠાણાં હોય અને અયોગી તો અલેશી હોય. એ રીતે એ બંધસ્વામીપણું શ્રી તપાગચ્છાધિરાજ ભટ્ટારક શ્રી જગચ્ચંદ્રસૂરીશ્વર પટ્ટપ્રભાકર શ્રી દેવેંદ્રસૂરિએ રચ્યું, એ બંધસ્વામિત્વ કમ્મસ્તવ સંભારીને જાણવું. ॥૨૫॥

ઇતિ બંધસ્વામિત્વાખ્યસ્તૃતીયઃ કમ્મગ્રંથઃ

તૃતીયકર્મગ્રંથે બંધસ્વામિત્વયંત્રકં.

માર્ગણા.	ગુણ૦ ૧૪	ઓઘબંધ. ૧૨૦	મિથ્યા. ૧	સા૦ ૨	મિશ્ર. ૩	અ૦ ૪	દેશ. ૫	પ્ર૦ ૬	અ૦ ૭	અપૂ૦ ૮	અનિ૦ ૯	સૂ૦ ૧૦	ઉપ૦ ૧૧	ક્ષી૦ ૧૨	સ૦ ૧૩	અ૦ ૧૪
નરકગતિ	૪	૧૦૧	૧૦૦	૯૬	૭૦	૭૨										
રત્નપ્ર૦ ૩	૪	૧૦૧	૧૦૦	૯૬	૭૦	૭૨										
પંકપ્ર૦ ૩	૪	૧૦૦	૧૦૦	૯૬	૭૦	૭૧										
તમઃપ્ર૦	૪	૯૯	૯૬	૯૧	૭૦	૭૦										
તિર્યંચપર્યા	૫	૧૧૭	૧૧૭	૧૦૧	૬૯	૭૦	૬૬									
તિ૦અપ૦	૧	૧૦૯	૧૦૯													
મનુ૦ ૫૦	૧૪	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૬૯	૭૧	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧	૦
મ૦ અપ૦	૧	૧૦૯	૧૦૯													
દેવગતિ	૪	૧૦૪	૧૦૩	૯૬	૭૦	૭૨										
ભુવ્યં જ્યો	૪	૧૦૩	૧૦૩	૯૬	૭૦	૭૨										
સોધ. ઇશા.	૪	૧૦૪	૧૦૩	૯૬	૭૦	૭૨										
સન૦ થી ૬	૪	૧૦૧	૧૦૦	૯૬	૭૦	૭૨										
આ. થી ૯ગ્રૈ	૪	૯૭	૯૬	૯૨	૭૦	૭૨										
અનુત્તર	૧	૭૨				૭૨										
એકેંદ્રિય.	૨	૧૦૯	૧૦૯	૯૬/૯૪												
બેઇંદ્રિય.	૨	૧૦૯	૧૦૯	૯૬/૯૪												
તેઇંદ્રિય.	૨	૧૦૯	૧૦૯	૯૬/૯૪												
ચૌરિંદ્રિય	૨	૧૦૯	૧૦૯	૯૬/૯૪												
પચેંદ્રિય.	૧૪	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧	૦
પૃથ્વી૦	૨	૧૦૯	૧૦૯	૯૬/૯૪												
અપ૦	૨	૧૦૯	૧૦૯	૯૬/૯૪												
તેઉ૦	૧	૧૦૫	૧૦૫													

વાયુ૦	૧	૧૦૫	૧૦૫													
વનસ્પ૦	૨	૧૦૯	૧૦૯	૯૬/૯૪												
ત્રસ૦	૧૪	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧	૦
મનોયો૦ ૪	૧૩	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧	
વચનયો. ૪	૧૩	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧	
ઔદા૦ કા	૧૩	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૬૯	૭૧	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧	
ઔ. મિશ્ર	૪	૧૧૪	૧૦૯	૯૪		૭૫									૧	
વૈક્રિ૦	૪	૧૦૪	૧૦૩	૯૬	૭૦	૭૨										
વૈ૦ મિ૦	૩	૧૦૨	૧૦૧	૯૪		૭૧										
આ૦ કા૦	૧	૬૩						૬૩								
આ૦ મિ૦	૧	૬૩						૬૩								
કાર્મ્મ૦	૪	૧૧૨	૧૦૭	૯૪		૭૫									૧	
સ્રીવેદી.	૯	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨					
પુરૂપ.	૯	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨					
નપુંસક	૯	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨					
અનંતાનુ૦	૨	૧૧૭	૧૧૭	૧૦૧												
અપ્રત્યા૦૪	૪	૧૧૮	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭										
પ્રત્યા૦ ૪	૫	૧૧૮	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭									
સંજ્વ૦ ૩	૯	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨					
સંજ્વ. લો.	૧૦	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭				
મતિજ્ઞાની	૯	૭૯				૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧		
શ્રુતજ્ઞાની	૯	૭૯				૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧		
અવધિ૦	૯	૭૯				૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧		
મન૦પ૦	૭	૬૫						૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧		
કેવલજ્ઞાની	૨	૧													૧	૦
મતિઅજ્ઞા	૩	૧૧૭	૧૧૭	૧૦૧	૭૪											
શ્રુતઅજ્ઞા.	૩	૧૧૭	૧૧૭	૧૦૧	૭૪											
વિભંગ૦	૩	૧૧૭	૧૧૭	૧૦૧	૭૪											
સામાયિ૦	૪	૬૫						૬૩	૫૯	૫૮	૨૨					
છેદોપસ્થા૦	૪	૬૫						૬૩	૫૯	૫૮	૨૨					
પરિહાર૦	૨	૬૫						૬૩	૫૯							
સૂક્ષ્મસંપ.	૧	૧૭										૧૭				
યથાખ્યા૦	૪	૧											૧	૧	૧	૦
દેશવિર૦	૧	૬૭					૬૭									

અવિરતિ	૪	૧૧૮	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭										
ચક્ષુદર્શ૦	૧૨	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧		
અચક્ષુદર્શ૦	૧૨	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧		
અવધિદ૦	૯	૭૯				૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧		
કેવલદર્શ૦	૨	૧													૧	૦
કૃષ્ણ લે૦	૪	૧૧૮	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭										
નીલ લે૦	૪	૧૧૮	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭										
કાપોત	૪	૧૧૮	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭										
તેજો લે૦	૭	૧૧૧	૧૦૮	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯							
પદ્મ લે૦	૭	૧૦૮	૧૦૫	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯							
શુકલ લે૦	૧૩	૧૦૪	૧૦૧	૯૭	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧	
ભવ્ય	૧૪	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧	૦
અભવ્ય	૧	૧૧૭	૧૧૭													
ઔપશમિક	૮	૭૭				૭૫	૬૬	૬૨	૫૮	૫૮	૨૨	૧૭	૧			
સાસ્વાદન	૧	૧૦૧		૧૦૧												
ક્ષાયોપશ૦	૪	૭૯				૭૭	૬૭	૬૩	૫૯							
ક્ષાયિક	૧૧	૭૯				૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧	૦
મિશ્ર	૧	૭૪			૭૪											
મિથ્યાત્વ	૧	૧૧૭	૧૧૭													
સંજ્ઞિ.	૧૪	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧	૦
અસંજ્ઞિ.	૨	૧૧૭	૧૧૭	૧૦૧												
આહારી	૧૩	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧	
અણાહારી	૫	૧૧૨	૧૦૭	૯૪		૭૫									૧	૦

षडशीतिनामा चतुर्थ कर्मग्रंथः

મંગળ અને અભિધેય.

નમિઅ જિણં જિઅમગ્ગણ-ગુણઠાણુવઓગ-
જોગ-લેસાઓ;
બંધપ્પબહૂ ભાવે, સંખિજ્જાઇ કિમવિ વુચ્છં ॥૧॥

નમિઅ-નમસ્કાર કરીને.
જિણ-જિનેશ્વરને.
જિઅ-જીવસ્થાનક.
મગ્ગણ-માર્ગણાદ્વાર.
ગુણઠાણ-ગુણસ્થાનક.
ઉવઓગ-ઉપયોગદ્વાર.
જોગ-યોગ દ્વાર.
લેસાઓ-લેશ્યા દ્વાર.
બંધ-બંધ
અપ્પબહૂ-અલ્પબહુત્વ દ્વાર.
ભાવે-ભાવ [ઉપશમાદિક પાંચ].
સંખિજ્જાઇ-સંખ્યાતાદિ.
કિમવિ-કાંઇક
વુચ્છં-કહીશ.

અર્થ—જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરીને જીવસ્થાનક, માર્ગણા-સ્થાનક, ગુણસ્થાનક, ઉપયોગ, યોગ, લેશ્યા, બંધ, અલ્પ-બહુત્વ, ભાવ અને સંખ્યાતા આદિ કંઇક કહીશ. ॥૧॥

વિવેચન—શ્રી જિનને નમસ્કાર કરીને જીવસ્થાનક—જીવના ૧૪ ભેદ ૧, ગત્યાદિ ૬૨ માર્ગણાસ્થાનક ૨, ૧૪ ગુણસ્થાનક ૩, ૧૨ ઉપયોગ ૪, ૧૫ યોગ ૫, ૬ લેશ્યા ૬, બંધહેતુ તથા બંધ, ઉદય, ઉદીરણા, સત્તા ૭, અલ્પબહુત્વ ૮, ઔપશમિકાદિક પાંચ ભાવ ૯ અને સંખ્યાતાદિકનો વિચાર ૧૦. કિમપિ-સ્વલ્પમાત્ર એ દશ દ્વાર કહીશું. ॥૧॥

નમિય જિણું વત્તવ્વા, ચઉદસજિઅઠાણએસુ ગુણ-ઠાણા; જોગુવઓગો લેસા, બંધોદઓદીરણા સત્તા ॥૧॥

વત્તવ્વા–કહેવા.
ચઉદસ–ચઉદ.
જિઅઠાણએસુ–જીવસ્થાનોનેવિષે
ગુણઠાણા–ગુણઠાણાં,
જોગ–યોગ.
ઉવઓગો–ઉપયોગ.
લેસા–લેશ્યા.
બંધ–બંધ.
ઉદઅ–ઉદય.
ઉદીરણા–ઉદીરણા.
સત્તા–સત્તા.

અર્થ—જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરીને ચૌદ જીવસ્થાનકને વિષે ગુણઠાણા, યોગ, ઉપયોગ, લેશ્યા, બંધ, ઉદય, ઉદીરણા અને સત્તા [એ આઠ] કહેવાનાં છે. ॥૧॥

વિવેચન—પૂર્વોક્ત ગાથામાં ૧૦ દ્વાર કહ્યાં છે, તોપણ એ દ્વારનો અનુક્રમ સુગમ રીતે કહે છે—જિનને નમસ્કાર કરીને એ બોલ કહેવા–ચૌદ જીવસ્થાનકને વિષે ગુણઠાણાં ૧, યોગ ૨, ઉપયોગ ૩, લેશ્યા ૪, મૂળ પ્રકૃતિનો બંધ ૫, ઉદય ૬, ઉદીરણા ૭, સત્તા ૮, એ આઠ દ્વાર કહીશું ॥૧॥

તહ મૂલચઉદમગ્ગણ–ઠાણેસુ બાસટ્ઠિઉત્તરેસું ચ; જિઅ ગુણ જોગુવઓગા,લેસપ્પબહુ ચ છટ્ઠાણા॥૨॥

તહ–તેમજ.
મૂલ–મૂળ.
ચઉદ–ચૌદ.
મગ્ગણ–માર્ગણા.
ઠાણેસુ–સ્થાનકને વિષે
બાસટ્ઠિ–બાસઠ.
ઉત્તરેસું–ઉત્તર [માર્ગણાસ્થાન] ને વિષે.

જિઅ-જીવભેદ.	લેસ-લેશ્યા.
ગુણ-ગુણઠાણાં,	અપ્પબહુ-અલ્પબહુત્વ.
જોગ-યોગ.	છટ્ઠાણા-એ ૭ સ્થાનક.
ઉવઓગા-ઉપયોગ.	

અર્થ—તેમજ મૂળ ચૌદ માર્ગણાસ્થાન અને બાસઠ ઉત્તર માર્ગણાસ્થાનને વિષે જીવભેદ, ગુણઠાણા, યોગ, ઉપયોગ, લેશ્યા, અલ્પબહુત્વ એ છ સ્થાનક કહીશું. ॥૨॥

વિવેચન—તેમજ વળી ચૌદ મૂળ માર્ગણાસ્થાનક અને બાસઠ ઉત્તરમાર્ગણાને વિષે જીવભેદ ૧, ગુણઠાણાં ૨, યોગ ૩, ઉપયોગ ૪, લેશ્યા ૫, અલ્પબહુત્વ ૬, એ છ સ્થાનક કહીશું. ॥ ૨ ॥

ચઉદસગુણેસુ જિઅજો-ગુવઓગલેસા ય બંધહેઉ ય;
બંધાઇચઉ અપ્પા-બહું ચ તો ભાવસંખાઇ ॥૩॥

[દારગાહા.]

ચઉદ્દસ ગુણેસુ-ચૌદ ગુણઠાણાને વિષે	બંધહેઉ-બંધહેતુ.
	બંધાઈ ચઉ-બંધાદિક ચાર
જિઅ-જીવના ભેદ	અપ્પાબહું-અલ્પબહુત્વ.
જોગ-યોગ.	તો-તે પછી.
ઉવઓગ-ઉપયોગ.	ભાવ-ભાવ.
લેસા-લેશ્યા.	સંખાઈ-સંખ્યાતાદિ.

અર્થ—ચૌદ ગુણઠાણાને વિષે જીવના ભેદ, યોગ, ઉપયોગ, લેશ્યા અને બંધહેતુ તેમજ બંધાદિ ચાર અને તેમનું અલ્પબહુત્વ તે પછી ભાવ અને સંખ્યાતાદિ કહીશું. ॥૩॥

વિવેચન—વળી ચૌદ ગુણઠાણાંને વિષે જીવના ભેદ ૧, યોગ ૨, ઉપયોગ ૩, લેશ્યા ૪, બંધહેતુ ૫, બંધ, ઉદય, ઉદીરણા, સત્તા ૯, એનું અલ્પબહુત્વ ૧૦, ત્યારપછી પાંચ ભાવ ૧૧ અને સંખ્યાતાદિકનો વિચાર ૧૨; એ ત્રણ ગાથા વડે ૨૬ દ્વાર કહ્યાં તે અનુક્રમે કહીશું. ॥૩॥

૧૪ જીવસ્થાનો.

ઇહ સુહુમબાયરેગિંદિ–બિતિચઉઅસન્નિસન્નિપંચિંદી; અપજત્તા પજ્જત્તા, કમેણ ચઉદસ જિઅ–ટ્ઠાણા. ॥૨॥

ઇહ–આ જગતમાં	**અસન્નિ**–અસંજ્ઞિ પંચેંદ્રિય.
સુહુમ–સૂક્ષ્મ.	**સન્નિપંચિંદી**–સંજ્ઞિપંચેંદ્રિય
બાયર–બાદર.	**અપજત્તા**–અપર્યાપ્તા
એગિંદિ–એકેંદ્રિય	**પજ્જત્તા**–પર્યાપ્તા
બિ–બેઇંદ્રિય.	**કમેણ**–અનુક્રમે.
તિ–તેઇંદ્રિય	**ચઉદસ**–ચૌદ
ચઉ–ચૌરિંદ્રિય.	**જિઅટ્ઠાણા**–જીવનાં સ્થાનક

અર્થ—આ જગતને વિષે સૂક્ષ્મ, એકેંદ્રિય, બાદર એકેંદ્રિય, બેઇંદ્રિય, તેઇંદ્રિય, ચૌરિંદ્રિય, અસંજ્ઞિ પંચેંદ્રિય અને સંજ્ઞિ પંચેદ્રિય, એ અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તા; એ અનુક્રમે ચૌદ જીવના સ્થાનકો છે. ॥૨॥

વિવેચન—ઇહાં લોકને વિષે પૃથિવ્યાદિક પાંચ સ્થાવર ચઉદ રાજલોકને વિષે મસીની કૂંપીની પેરે ઠાંસી ઠાંસીને

ભર્યા છે-સર્વવ્યાપી છે, નજરે દેખાય તેવા નથી, તે સૂક્ષ્મ એકેંદ્રિય ૧ અને જે પૃથિવ્યાદિક પાંચ નજરે દીસે છે તે બાદર એકેંદ્રિય ૨, બેઇંદ્રિય શંખાદિક ૩, તેઇંદ્રિય કાનખજૂરા વગેરે ૪, ચઉરિંદ્રિય વીંછુ આદિક ૫, મન રહિત સમ્મૂર્ચ્છિમ તે અસંજ્ઞિ પંચેંદ્રિય ૬, મન સહિત તે સંજ્ઞિ પંચેંદ્રિય ૭, જેણે ઉપજતાં પોતપોતાની પર્યાપ્તિ પૂરી નથી કરી તે અપર્યાપ્તા સાત અને જેણે પોતપોતાની પર્યાપ્તિ પૂરી કરી છે તે પર્યાપ્તા ૭, એમ અનુક્રમે અપર્યાપ્તા-પર્યાપ્તા થઈને ચૌદ ભેદ જીવના જાણવા. સંસારી જીવ સર્વ એ ૧૪ ભેદ માંહે આવ્યા. ॥૨॥

જીવસ્થાનોને વિષે ગુણઠાણાં.

બાયરઅસન્નિવિગલે, અપજ્જિ પઢમબિઅ-
સન્નિઅપજત્તે,
અજયજુઅ સન્નિપજ્જે, સવ્વગુણામિચ્છસેસેસુ ॥૩॥

બાયર-બાદર એકેંદ્રિય [તેઉકાય વાઉકાય વિના]
અસન્નિ-અસંજ્ઞી પંચેંદ્રિય.
વિગલે-વિકલેંદ્રિયને વિષે.
અપજ્જિ-અપર્યાપ્તામાં
પઢમબિઅ-પહેલું બીજું.
સન્નિઅપજત્તે-સંજ્ઞી અપર્યાપ્તાને વિષે
અજયજુઅ-અવિરતિયુક્ત ત્રણ ગુણઠાણા.
સન્નિપજ્જે-સંજ્ઞીપર્યાપ્તાને વિષે
સવ્વગુણા-સર્વ ગુણસ્થાનક.
મિચ્છ-મિથ્યાત્વ ગુણઠાણું
સેસેસુ-શેષ જીવોને વિષે.

અર્થ—અપર્યાપ્તા એવા બાદર એકેંદ્રિય, અસંજ્ઞિ પંચેંદ્રિય અને વિકલેંદ્રિયને વિષે પહેલું અને બીજું ગુણઠાણું હોય, અપર્યાપ્તા સંજ્ઞિ પંચેંદ્રિયને વિષે અવિરતિ સહિત

[ત્રણ ગુણઠાણા] હોય: સંજ્ઞિ પર્યાપ્તાને વિષે સર્વ ગુણઠાણાં હોય અને બાકીના જીવસ્થાનકને વિષે મિથ્યાત્વ ગુણઠાણું હોય ॥૩॥

વિવેચન—હવે એ ૧૪ જીવસ્થાનકને વિષે ગુણઠાણાં કહે છે.-બાદર એકેંદ્રિય અપર્યાપ્તા ૧, અસંજ્ઞિ પંચેંદ્રિય અપર્યાપ્તા ૨, ત્રણ વિકલેંદ્રિય અપર્યાપ્તા ૫, એ પાંચને વિષે મિથ્યાત્વ અને સાસ્વાદન એ પહેલાં બે ગુણઠાણાં હોય. તિહાં મિથ્યાત્વે તો એ જીવ સદાય છેજ પણ કોઇક જીવને પરભવથી સમ્યક્ત્વ વમીને આવતાં ઘંટાલાલા ન્યાયે સમ્યક્ત્વનો લેશ આસ્વાદતાં ઉત્પત્તિકાળે અપર્યાપ્તાવસ્થાએ સાસ્વાદનપણું પામીએ, પણ પછી ન હોય. ઇહાં એ કરણ અપર્યાપ્તો જાણવો પણ લબ્ધિ અપર્યાપ્તો નહી. લબ્ધિ અપર્યાપ્તાને તો સાસ્વાદન હોય જ નહી. અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ એકેંદ્રિયમાં પણ સાસ્વાદન ન હોય, સાસ્વાદન તો લગારેક શુભ પરિણામરૂપ છે અને સૂક્ષ્મમાં તો અતિ સંક્લિષ્ટ પરિણામી ઉપજે તે માટે. ઈહાં કોઇક કહે છે કે, આગમમાંહે એકેંદ્રિયને સાસ્વાદન નથી કહ્યું, એકેંદ્રિય સર્વ અજ્ઞાની જ કહ્યા છે, તો ઈહાં એકેંદ્રિય અપર્યાપ્તાને સાસ્વાદન કેમ કહો છો? તેહનો ઉત્તર આગળ **સાસણભાવે નાણં** એ ગાથાએ ગ્રંથકારજ કહેશે, તિહાંથી જાણવો. તથા સંજ્ઞિપંચેંદ્રિય અપર્યાપ્તાને વિષે અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ યુક્ત એટલે પહેલું, બીજું, ચોથું એ ત્રણ ગુણઠાણાં હોય, સમ્યક્ત્વ સહિત જીવને ઉપજતાં ચોથું હોય, પણ અપર્યાપ્તાને મિશ્રગુણઠાણું ન

હોય. મિશ્ર થકો કાળ ન કરે તે માટે **ન સમ્મમિચ્છો કુણઇ કાલં. ઈતિ વચનાત્.** સંજ્ઞિ પર્યાપ્તાને વિષે સર્વે ચૌદ ગુણઠાણાં હોય. તેને સર્વ શુભાશુભ પરિણામ હોય તે માટે. શેષ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તા ૧, સૂક્ષ્મપર્યાપ્તા ૨, બાદર એકેંદ્રિય પર્યાપ્તા ૩, બેઇંદ્રિય, તેઇંદ્રિય, ચઉરિંદ્રિય પર્યાપ્તા ૬, અસંજ્ઞિ પંચેંદ્રિય પર્યાપ્તા ૭, એ સાતેને એકજ મિથ્યાત્વ ગુણઠાણું હોય. ॥ ૩ ॥

જીવસ્થાનોને વિષે યોગ.

અપજત્તછક્કિ કમ્મુર-લમીસ જોગા અપજ્જસન્નિસુ;
તે સવિઉવ્વ મિસએસુ, તણુપજ્જેસુ ઉરલ-મન્ને ॥૪॥

અપજત્તછક્કિ—અપર્યાપ્તા છ—જીવને વિષે.
કમ્મ—કાર્મણ,
ઉરલમીસ—ઔદારિકમિશ્ર
જોગા—યોગ.
અપજ્જસન્નિસુ—અપર્યાપ્તા—સંજ્ઞીને વિષે.
તે—તે બે યોગો.
સવિઉવ્વમીસ—વૈક્રિયમિશ્ર સહિત ત્રણ યોગ.
એસુ—એમાં વળી.
તણુપજ્જેસુ—શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તાને વિષે.
ઉરલ—ઔદારિક યોગ.
અન્ને—અન્ય આચાર્યો

અર્થ—અપર્યાપ્તા ૭ જીવભેદને વિષે કાર્મણ અને ઔદારિકમિશ્ર યોગ હોય, અપર્યાપ્તા સંજ્ઞિ પંચેંદ્રિયને વિષે તે [બે યોગ] વૈક્રિયમિશ્ર સહિત [ત્રણ] હોય, એમાં વળી શરીરપર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તાને વિષે ઔદારિક કાયયોગ અન્ય આચાર્યો માને છે. ॥૪॥

વિવેચન—હવે યોગ ૧૫ કહે છે, સત્ય મનોયોગઃ ૧, અસત્ય મનોયોગઃ ૨, સત્યમૃષા મનોયોગઃ ૩, અસત્યામૃષા મનોયોગઃ ૪, એમ ૪ વચનયોગ, એવં ૮, ઔદારિક કાયયોગ ૯, ઔદારિક મિશ્ર૦ ૧૦, વૈક્રિય૦ ૧૧, વૈક્રિયમિશ્ર૦ ૧૨, આહારક૦ ૧૩, આહારક મિશ્ર૦ ૧૪, અને કાર્મણ કાયયોગ ૧૫. હવે એનો અર્થ કહે છે—અસ્તિ જીવઃ ઈત્યાદિ તથા સર્વનું હિતચિંતન તે સત્ય મનઃ ૧, નાસ્તિ જીવઃ ઈત્યાદિ તથા પરને વિપ્રતારણ બુદ્ધિ તે મૃષા મન ૨, તે બંને મિશ્ર તે સત્યમૃષા મન એટલે કાંઈક સત્ય કાંઈક મૃષા ૩, સત્ય પણ નહીં અસત્ય પણ નહીં એવી વિચારણા તે અસત્યામૃષા મન ૪, એ જ પ્રમાણે ૪ ભેદે વચનયોગ; એવં ૮, મનુષ્ય તિર્યંચને ઔદારિક કાયયોગ ૯, તે જ મનુષ્ય-તિર્યંચને ઉપજતાં એક સમય પછી શરીર પર્યાપ્તિ પૂરી કરે ત્યાં લગે કાર્મણ સાથે મિશ્રપણું તે ઔદારિકમિશ્ર તથા કેવલીસમુદ્ઘાતે બીજે, છટ્ઠે, સાતમે સમયે ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ ૧૦, દેવતા-નારકીને તથા લબ્ધિવંત મનુષ્ય-પંચેદ્રિયતિર્યંચ અને વાયુનો વૈક્રિય કાયયોગ ૧૧, તે જ દેવ-નારકીને ઉપજતાં કાર્મણ સાથે વૈક્રિય તે વૈક્રિયમિશ્ર હોય તથા મનુષ્ય અને તિર્યંચને વૈક્રિયારંભ કાળે અને છાંડવાને કાળે ઔદારિક સાથે વૈક્રિયમિશ્ર કાયયોગ ૧૨. ચૌદ પૂર્વધારી આહારક શરીક કરે ત્યારે આહારક કાયયોગ ૧૩, તેને પ્રારંભકાળે અને છાંડવાને કાળે ઔદારિક સાથે આહારકમિશ્ર કાયયોગ હોય ૧૪, અષ્ટકર્મનો જે વિકાર તે કાર્મ્મણ કાયયોગ, તે જીવને અંતરાલ ગતિએ અને ઉપ-

જવાને પહેલે સમયે તથા કેવલિસમુદ્ઘાતને ત્રીજે, ચોથે, પાંચમે સમયે હોય, તૈજસ તો કાર્મણ ભેળું જ ગણ્યું છે; જૂદું નહીં, ઇતિ પંદર યોગ સ્વરૂપ. જીવને પરિસ્પંદનાદિક વીર્ય તે યોગ કહીએ. સૂક્ષ્મ એકેંદ્રિય ૧, બાદર એકેંદ્રિય ૨, બેઇંદ્રિય ૩, તેઇંદ્રિય ૪, ચૌરિંદ્રિય ૫, અસંજ્ઞી પંચેંદ્રિય ૬, એ ૭ અપર્યાપ્તાને વિષે કાર્મ્મણ ૧ અને ઔદારિક મિશ્ર ૨, એ બે યોગ હોય. અંતરાલ ગતિએ અને ઉત્પત્તિને પહેલે સમયે કાર્મ્મણ યોગ હોય અને પછી શરીર પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પહેલાં ઔદારિકમિશ્ર યોગ હોય, એવં ૨. સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય અપર્યાપ્તાને વિષે પૂર્વોક્ત બે યોગ અને વૈક્રયમિશ્ર સહિત, એવં ૩ યોગ હોય. તિહાં મનુષ્ય—તિર્યંચ અપર્યાપ્તાને કાર્મ્મણ અને ઔદારિકમિશ્ર એ બે યોગ હોય અને દેવતા તથા નારકીને કાર્મ્મણ અને વૈક્રિયમિશ્ર એ બે યોગ હોય, બંનેને મળીને ૩ ત્રણ હોય. એ સાતે અપર્યાપ્તાને શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તાને ઔદારિક યોગ પણ હોય, એમ અનેરા આચાર્ય કહે છે; તે મતે ૭ અપર્યાપ્તાને ૩ યોગ હોય અને સંજ્ઞી અપર્યાપ્તાને વિષે ૫ યોગ હોય. ગ્રંથકારે એ મતાંતર કહ્યું પણ શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તાને મિશ્રપણું ટળ્યું ત્યારે ઔદારિક યોગ હોય જ, માટે એ મત ખરો જણાય છે. ॥૪॥

સવ્વે સન્નિપજત્તે, ઉરલં સુહુમે સભાસુ તં ચઉસુ
બાયરિ સવિઉવ્વિદુગં, પજસન્નિસુબાર ઉવઓગા. ૫

સવ્વે-સર્વે [યોગ]
સન્નિપજત્તે-સંજ્ઞી પર્યાપ્તાને વિષે
ઉરલ-ઔદારિક કાયયોગ.
સુહુમે-સૂક્ષ્મ [એકેંદ્રિય]માં
સભાસુ-ભાષા સહિત.
તં-તે.
ચઉસુ-ચાર [વિ. ત્રિક અને અસંજ્ઞીપંચેંદ્રિય]ને વિષે.
બાયરિ-બાદર [એકેંદ્રિય પર્યાપ્તા] ને વિષે.
સવિઉવ્વિદુગં-વૈક્રિયદ્વિક સહિત [હોય].
પજસન્નિસુ-પર્યાપ્તા સંજ્ઞીને વિષે.
બાર ઉવઓગા-બાર ઉપયોગો

અર્થ—સંજ્ઞિ પંચેંદ્રિય પર્યાપ્તાને વિષે સર્વ યોગ હોય, પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ એકેંદ્રિયમાં ઔદારિક કાયયોગ હોય, તે ચાર [વિકલેંદ્રિય અને અસંજ્ઞિ પંચેંદ્રિય]ને વિષે ભાષા [અસત્યામૃષા વચનયોગ] સહિત [બે યોગ] હોય, બાદર એકેંદ્રિય પર્યાપ્તાને વિષે વૈક્રિયાદ્વિક સહિત [ત્રણ યોગ]હોય. પર્યાપ્તા સંજ્ઞિ પંચેંદ્રિયને બાર ઉપયોગ હોય. ાાપાા

વિવેચન—સંજ્ઞિ પંચેંદ્રિય પર્યાપ્તાને વિષે સર્વ એટલે ૧૫ યોગ હોય. ઔદારિકમિશ્ર ૧ કાર્મ્મણ ૨, એ બે યોગ તો કેવલી સમુદ્ઘાતે હોય અને વૈક્રયમિશ્ર મનુષ્ય-તિર્યંચને ઉત્તરવૈક્રિય કરતાં હોય અને શેષ બાર યોગ તો યથાયોગ્ય હોય જ. સૂક્ષ્મ એકેંદ્રિય પર્યાપ્તાને એક જ ઔદારિક કાયયોગ હોય. બેઇંદ્રિય ૧, તેઇંદ્રિય ૨, ચૌરિંદ્રિય ૩ અને અસંજ્ઞિ-પંચેંદ્રિય ૪, એ ચાર પર્યાપ્તાને ચોથી ભાષા સહિત ઔદારિક એટલે ૨ યોગ હોય. બાદર એકેંદ્રિય પર્યાપ્તાને વિષે

ઔદારિક ૧, વૈક્રિય ૨, વૈક્રિયમિશ્ર ૩, એવં ત્રણ યોગ હોય, વાયુને વૈક્રયદ્વિક હોય માટે.

હવે ચૌદ જીવસ્થાનકને વિષે ઉપયોગ કહે છે.—જીવ-લક્ષણરૂપ અવબોધ તે ઉપયોગ કહીએ. તે પાંચ જ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાન, ચાર દર્શન એમ ૧૨ જાણવા. પર્યાપ્તા સંજ્ઞિ પંચેંદ્રિયને વિષે એ બારે ઉપયોગ હોય, અનુક્રમે હોય પણ સમકાળે ન હોય, જુગવં દો નત્થિ ઉવઓગા ઇતિ વચનાત્.

જીવસ્થાનોને વિષે ઉપયોગ

પજ્જચઉરિંદિઅસન્નિસુ, દુદંસદુઅનાણ દસસુ ચક્ખુવિણા; સન્નિઅપજ્જે મણનાણ–ચક્ખુકેવલદુગ વિહૂણા ॥૬॥

પજ્જચઉરિંદિ-પર્યાપ્તાચૌરિંદ્રિય
અસન્નિસુ—અસંજ્ઞિ પંચેદ્રિય [પર્યાપ્તા]ને વિષે.
દુ દંસ—બે દર્શન.
દુ અનાણ—બે અજ્ઞાન.
દસસુ—દશને વિષે.
ચક્ખુવિણા—ચક્ષુદર્શન વિના. [ત્રણ].
સન્નિઅપજ્જે—સંજ્ઞી અપર્યાપ્તાને વિષે.
મણનાણ—મનઃપર્યવજ્ઞાન.
ચક્ખુ—ચક્ષુદર્શન.
કેવલદુગ—કેવળદ્વિક.
વિહૂણા—વિના [આઠ]

અર્થ—પર્યાપ્તા ચૌરિંદ્રિય અને પર્યાપ્તાઅસંજ્ઞિ પંચેદ્રિયને વિષે બે દર્શન અને બે અજ્ઞાન હોય, દશ જીવભેદને વિષે ચક્ષુદર્શન વિના ત્રણ ઉપયોગ હોય, સંજ્ઞિ પંચેદ્રિય અપર્યાપ્તાને વિષે મનઃપર્યવજ્ઞાન, ચક્ષુદર્શન અને કેવળદ્વિક વિના [આઠ] ઉપયોગ હોય. ॥૬॥

વિવેચન—ચૌરિંદ્રિય પર્યાપ્તા ૧, અને અસંજ્ઞી પર્યાપ્ત ૨, એ બેને વિષે બે દર્શન અને બે અજ્ઞાન એવં ૪ ઉપયોગ હોય; તે ચક્ષુદર્શન ૧, અચક્ષુદર્શન ૨, મતિઅજ્ઞાન ૩, શ્રુતઅજ્ઞાન ૪, એમ ચાર હોય. ચાર એકેંદ્રિય ૪, બે બે-ઇંદ્રિય ૬, બે તેઇંદ્રિય ૮, ચૌરિંદ્રિય અપર્યાપ્ત ૯ અસંજ્ઞી પંચેંદ્રિય અપર્યાપ્ત ૧૦, એ દશને વિષે ચક્ષુદર્શન વિના એટલે અચક્ષુદર્શન ૧, મતિઅજ્ઞાન ૨, શ્રુતઅજ્ઞાન ૩, એ ત્રણ હોય, સંજ્ઞિ પંચેંદ્રિય અપર્યાપ્તાને વિષે મનઃપર્યવજ્ઞાન ૧, ચક્ષુ-દર્શન ૨, કેવળજ્ઞાન ૩, કેવળદર્શન ૪, એ ચાર વિના શેષ ૮ ઉપયોગ હોય. "પંચસંગ્રહ"ને મતે ચૌરિંદ્રિય, અસંજ્ઞિ-સંજ્ઞિપંચેંદ્રિય, એ ત્રણ અપર્યાપ્તાને પણ ઇંદ્રિયપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયે ચક્ષુદર્શન કહ્યું છે. ॥૬॥

જીવસ્થાનોને વિષે લેશ્યા તથા બંધ, ઉદય, ઉદીરણા, અને સત્તાનાં સ્થાનો.

સન્નિદુગિ છલેસ અપજ્જબાયરે પઢમચઉ તિ સેસેસુ;
સત્તટ્ઠ બંધુદીરણ-સંતુદયા અટ્ઠ તેરસસુ ॥૭॥

સન્નિદુગિ—બે સંજ્ઞીને વિષે.	**સેસેસુ**—બાકીનાને વિષે
છ લેસ— છ લેશ્યા.	**સત્તટ્ઠ**—સાત અથવા આઠ કર્મનો
અપજ્જ—અપર્યાપ્ત.	**બંધુદીરણ**—બંધ તથા ઉદીરણા.
બાયરે—બાદર એકેંદ્રિયને વિષે.	**સંતુદયા**—સત્તા તથા ઉદય.
પઢમ ચઉ—પ્રથમની ચાર.	**અટ્ઠ**—આઠ કર્મની.
તિ—ત્રણ	**તેરસસુ**—તેર જીવસ્થાનને વિષે

અર્થ—સંજ્ઞિદ્વિક [પર્યાપ્તા-અપર્યાપ્તા]ને વિષે ૬ લેશ્યા હોય, અપર્યાપ્તા બાદર એકેંદ્રિયને વિષે પ્રથમની ચાર લેશ્યા હોય અને બાકીના જીવસ્થાનને વિષે પ્રથમની ત્રણ લેશ્યા હોય, સાત અથવા આઠ કર્મનો બંધ તથા ઉદીરણા અને સત્તા તથા ઉદય આઠ કર્મનો તેર જીવસ્થાનને વિષે હોય. ાા૭ાા

વિવેચન—હવે ૧૪ જીવસ્થાનકે લેશ્યા કહે છે.—સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય પર્યાપ્તો-અપર્યાપ્તો એ બેને વિષે છ એ લેશ્યા હોય. અપર્યાપ્તા બાદર એકેંદ્રિયને વિષે પહેલી ચાર લેશ્યા હોય. કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, એ ૩ તો સર્વને હોયજ પણ કોઈક તેજોલેશ્યાવંત દેવતા મરીને પૃથ્વી, અપ, વનસ્પતિમાં ઉપજે તેને અપર્યાપ્તપણે તેજોલેશ્યા હોય તે માટે ચાર લેશ્યા કહી. શેષ અગીયાર જીવસ્થાનકે કૃષ્ણ ૧, નીલ ૨, કાપોત ૩ એ ત્રણ લેશ્યા હોય.

* लेश्या इति कोऽर्थः ? लिश्यते-श्लिष्यते कर्मणा सह जीवोऽनयेति लेश्या ।

यतः-कृष्णादिद्रव्यसाचिव्यात्, परिणामो य आत्मनः ।
स्फटिकस्येव तत्राऽयं, लेश्याशब्दः प्रवर्त्तते ॥ १ ॥

તે લેશ્યા છ છે,—કૃષ્ણ ૧, નીલ ૨, કાપોત ૩, તેજો ૪, પદ્મ ૫, શુક્લ ૬, એનું સ્વરૂપ જાંબૂફળખાદક ષટ્ પુરૂષ તથા ગામનો નાશ કરવા નીકળેલા છ પુરૂષને દૃષ્ટાંતે જાણવું.

* જે વડે જીવ કર્મ સાથે જોડાય તે લેશ્યા કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યના સંબંધ વડે સ્ફટિકના જેવા જે આત્માના પરિણામ [થાય] ત્યાં આ લેશ્યા શબ્દ પ્રવર્તે છે; અર્થાત્ કૃષ્ણ આદિ દ્રવ્યના યોગે આત્માના જેવા જેવા પ્રકારના પરિણામ થાય તેને લેશ્યા કહે છે.

तद्यथा–मूलं १ साह २ पसाहा ३ गुच्छ ४ फलच्छिद
५ पडियभक्खणाया ६ ।
सव्वं १ माणुस २ पुरिसा ३ साउह ४ ज्झुज्झंत ५—
धणहरणा[1] ६ ॥ १ ॥

હવે ચૌદ જીવસ્થાનકે મૂળ પ્રકૃતિનો બંધ, ઉદય, ઉદીરણા અને સત્તા કહે છે:—

સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય પર્યાપ્તા વર્જીને શેષ તેર જીવસ્થાનકને વિષે સાત અથવા આઠ પ્રકૃતિનો બંધ અથવા ઉદીરણા હોય. તે કેમ ? આયુબંધ કાલે આઠે કર્મનો બંધ હોય અને

૧. લેશ્યાના પરિણામની માહોમાંહે તરતમતા જણાવવા માટે જાંબૂફળ ખાનારા છ પુરૂષનું દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે જાણવું:–કોઈ છ પુરૂષો જાંબૂફળ ખાવા માટે તે વૃક્ષ પાસે ગયા. ત્યાં પહેલાનો વિચાર મૂળથી વૃક્ષ ઉખેડવાનો થયો, બીજાએ શાખાઓ કાપવાનું જણાવ્યું, ત્રીજાએ નાની ડાળીઓ કાપવાનું કહ્યું, ચોથાએ ફળવાળા ગુચ્છા તોડવાનું કહ્યું, પાંચમાએ પાકા ફળો તોડવા કહ્યું અને છઠ્ઠાએ ભોંય ઉપર પડેલા ફળો ખાવા જણાવ્યું, એ છ પુરૂષના અધ્યવસાયો મુજબ અનુક્રમે કૃષ્ણાદિ છ લેશ્યાવાળાના અધ્યવસાય જાણવા. બીજું ગામનો નાશ કરવાને નીકળેલા છ પુરૂષનું દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે જાણવું—કોઈ છ ચોર ગામ લુંટવાને નીકળ્યા, તેમાં પહેલાએ મનુષ્ય, ઢોર વગેરે સર્વને મારવાનો વિચાર દર્શાવ્યો, બીજાએ મનુષ્યોને મારવા જણાવ્યું, ત્રીજાએ પુરૂષોને મારવા જણાવ્યું, ચોથાએ હથિયારબંધ હોય તેવા પુરૂષોને મારવા જણાવ્યું, પાંચમાએ લડવાને તૈયાર હોય-લડતાં હોય, તેવાને મારવા જણાવ્યું અને છઠ્ઠાએ ફકત ધન લુંટી લેવા જણાવ્યું. એ છ પુરૂષના અધ્યવસાય મુજબ કૃષ્ણાદિ છ લેશ્યાવાળાના અધ્યવસાયો જાણવા.

આયુ ન બાંધતો હોય ત્યારે સાતનો બંધ હોય. એક ભવે આયુબંધ એકજ વાર હોય અને સાત કર્મ્મ તો જીવ સદાયે સમયે સમયે બાંધે છે. તથા જ્યારે ભોગવાતા ભવનું આયુઃ ૧ આવલિકા બાકી હોય ત્યારે તે આયુની ઉદીરણા ન હોય, માટે ત્યાં સાતની ઉદીરણા હોય, તે સિવાય સર્વત્ર ૮ ની ઉદીરણા હોય. તથા તેર જીવસ્થાનકને વિષે આઠે કર્મ્મ સત્તાએ અને ઉદયે હોય, તે કેમ ? ઉપશાંતમોહ લગે આઠે કર્મ્મની સત્તા છે અને સૂક્ષ્મસંપરાય લગે આઠેનો ઉદય છે અને એ તેર જીવસ્થાનકને વિષે પહેલું, બીજું અને ચોથું ગુણઠાણું પામીએ તે માટે હોઈ શકે.

સત્તટ્ઠ છેગ બંધા, સંતુદયા સત્ત અટ્ઠ ચત્તારિ;
સત્તટ્ઠ છ પંચ દુગં, ઉદીરણા સન્નિપજ્જત્તે ॥૮॥

સત્તટ્ઠ–સાત, આઠ.
છેગ–છ તથા એક.
બંધા–બંધ
સંત–સત્તા.
ઉદયા–ઉદય.
ચત્તારિ–ચાર.
પંચદુગ–પાંચ અને બે.
ઉદીરણા–ઉદીરણા.
સન્નિપજ્જત્તે–સંજ્ઞી પર્યાપ્તાને વિષે.

અર્થ—સંજ્ઞિ પંચેંદ્રિય પર્યાપ્તાને વિષે સાત, આઠ, છ અને એક કર્મનો બંધ હોય; સત્તા અને ઉદય સાત, આઠ અને ચાર કર્મનો હોય અને ઉદીરણા સાત, આઠ, છ, પાંચ અને બે કર્મની હોય. ॥ ૮ ॥

વિવેચન—સંજ્ઞિ પંચેંદ્રિય પર્યાપ્તાને વિષે ચાર ભેદે બંધ છે, તે કયા? સાતનો બંધ ૧, આઠનો બંધ ૨, છનો બંધ ૩, એકનો બંધ ૪, તેમાં આયુ વર્જીને સાતનો બંધ તે જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત્ત લગે અને ઉત્કૃષ્ટો છ માસે ઉણાં ૩૩ સાગરોપમ તે વળી અંતર્મુહૂર્ત્ત ઊણ પૂર્વકોડીને ત્રીજે ભાગે અધિક[1] એટલો રહે, આઉખાને બંધકાળે આઠનો બંધ તે જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ અંતર્મુહૂર્ત્ત રહે. આઉખાનો બંધકાળ અંતર્મુહૂર્ત્ત હોય તે માટે. તથા આયુ અને મોહનીય વર્જીને સૂક્ષ્મસંપરાયે છનો બંધ હોય, તે જઘન્ય ૧ સમય, ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત્ત રહે. કોઈક જીવ તિહાં એક સમય રહીને અનુત્તર વિમાને જાય, તિહાં અવિરતિ ગુણઠાણે અવશ્ય સાતનો બંધક થાય, તે માટે છનો બંધક જઘન્ય એક સમય રહે. સૂક્ષ્મ સંપરાયનું એટલુંજ માન છે, પછી એકનો બંધક થાય અથવા સાતનો બંધક થાય; તથા તે છ માંહેથી પાંચ પ્રકૃતિના બંધને વ્યવચ્છેદે એક સાતાવેદનીયનો બંધક હોય, તે જઘન્યથી એક સમય ઉપશમશ્રેણિએ હોય, ઉત્કૃષ્ટપણે દેશે ઊણી પૂર્વકોડી લગે તેરમે ગુણઠાણે રહે. એ જીવ પહેલાથી સાતમા ગુણઠાણા લગે સાત તથા આઠનો બંધક; ત્રીજે, આઠમે, નવમે સાતનો જ બંધક દશમે છનો બંધક, અને અગ્યારમે, બારમે, તેરમે એકનો બંધક હોય, તથા સંજ્ઞિ-પંચેંદ્રિય પર્યાપ્તાને સત્તા અને ઉદય આશ્રયીને ત્રણ સ્થાનક હોય. તે એક સાતનું ૧, આઠનું ૨, ચારનું ૩.

તિહાં આઠની સત્તા અભવ્યને અનાદિ અનંત અને ભવ્ય આશ્રયી અનાદિ સાંત હોય. તથા મોહને ક્ષયે ક્ષીણમોહ ગુણઠાણે સાતની સત્તા, તે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અંતર્મુહૂર્ત્ત હોય. સયોગિ ગુણઠાણે ઘાતિકર્મ્મ ૪ ને ક્ષયે ચારની સત્તા, તે જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટપણે નવ વરસે ઊણી પૂર્વકોડિ હોય. તથા આઠનો ઉદય અભવ્ય આશ્રયીને અનાદિ અનંત, ભવ્ય આશ્રયીને અનાદિ સાંત, ઉપશાંતમોહથી પતિત આશ્રયીને સાદિસાંત, તે ઉદય ઉપશમશ્રેણિ થકી પડીને અંતર્મુહૂર્તે ફરી શ્રેણિ પ્રાપ્ત કરે તેને હોય, જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ દેશે ઊણો અર્દ્ધ પુદ્ગલપરાવર્ત, એટલે કાળે ફરી શ્રેણિ કરે તે માટે. મોહનીય વર્જીને સાતનો ઉદય તે ઉપશાંત મોહે તથા ક્ષીણમોહે પામીએ, તિહાં જઘન્ય એક સમય—ઉપશાંતમોહે ૧ સમય રહીને બીજે સમયે ભવક્ષયે દેવતા થતો અવિરતિ થાય ત્યાં અવશ્ય આઠનો ઉદય હોય માટે. ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત્ત તે ઉપશાંતમોહ અને ક્ષીણમોહનું માન અંતર્મુહૂર્ત્તનું છે માટે, પછી આઠનો ઉદયી અથવા ચારનો ઉદયી થાય. ચાર ઘાતિકર્મ્મને ક્ષયે ચારનો ઉદયી તેરમે-ચૌદમે ગુણઠાણે હોય. તે જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ નવ વરસે ઊણી પૂર્વકોડિ હોય, એ સંબંધિ વિશેષ કહે છે—મિથ્યાત્વથી માંડીને ઉપશાંતમોહ લગે આઠની સત્તા, ક્ષીણમોહે સાતની સત્તા અને સયોગી-અયોગીએ ચારની સત્તા. તથા મિથ્યાત્વ થકી સૂક્ષ્મસંપરાય લગે આઠનો ઉદય, ઉપ-

શાંતમોહ અને ક્ષીણમોહે સાતનો ઉદય, સયોગીએ તથા અયોગીએ ચારનો ઉદય હોય.

તથા સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય પર્યાપ્તાને ઉદીરણાસ્થાનક પાંચ હોય તે કેમ? ૮, ૭, ૬, ૫, ૨. તિહાં જ્યારે ભોગવાતા ભવનું આયુ એક આવલિકા શેષ હોય ત્યારે આયુઃ કર્મની ઉદીરણા ન હોય ત્યારે સાતની ઉદીરણા હોય, તે વિના આઠની ઉદીરણા હોય, તિહાં મિથ્યાત્વથી પ્રમત્તલગે સાત અથવા આઠની ઉદીરણા અને મિશ્રે તો સદૈવ મરણનો અભાવ હોવાથી આઠની જ ઉદીરણા હોય તથા અપ્રમત્ત થકી સૂક્ષ્મસંપરાયની એક આવલિકા બાકી હોય ત્યાં લગે વેદનીય–આયુઃ વર્જીને છની ઉદીરણા. તે આવલિકામાં મોહનીયની ઉદીરણા ન હોય, આવલિકા પ્રવિષ્ટ માટે. તિહાંથી યાવત્ બારમાની આવલિકા બાકી હોય ત્યાં લગે પાંચની ઉદીરણા, તે ક્ષીણમોહની છેલ્લી આવલિકામાં જ્ઞાનાવરણીય ૧, દર્શનાવરણીય ૨, અને અંતરાય ૩, એ ત્રણે આવલિકા પ્રવિષ્ટ થયાં માટે ઉદીરણા ન હોય, ત્યારે નામ ૧, ગોત્ર ૨; એ બેની ઉદીરણા હોય, એમ સયોગીએ પણ બેની ઉદીરણા અને અયોગીએ અનુદીરક હોય. યદ્યપિ અયોગીએ ભવોપગ્રાહી ચાર કર્મનો ઉદય છે તોપણ યોગને અભાવે ઉદીરણા ન હોય. ઉદીરણા તો યોગવશ છે તે માટે. ॥૮॥

ચૌદ જીવસ્થાનોમાં આઠ દ્વાર, અને 'પ્રજ્ઞાપના' મુજબ અલ્પબહુત્વ.

	જીવસ્થાનેષુ.	ગુણસ્થાન ૧૪	યોગ ૧૫	ઉપ૦ ૧૨	લેશ્યા ૬	કર્મ બંધ	ઉદય	ઉદીરણા	સત્તા	અલ્પબહુત્વ.	
૧	એકેંદ્રિય સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તા.	૧	૨ઽ૩	૩	૩	૭ઽ૮	૮	૭ઽ૮	૮	અસંખ્યાતગુણા	૧૩
૨	એકેંદ્રિય સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તા.	૧	૧	૩	૩	૭ઽ૮	૮	૭ઽ૮	૮	સંખ્યાતગુણા	૧૪
૩	એકેંદ્રિય બાદર અપર્યાપ્તા.	૧ાર	૨ઽ૩	૩	૪	૭ઽ૮	૮	૭ઽ૮	૮	અસંખ્યાતગુણા	૧૨
૪	એકેંદ્રિય બાદર પર્યાપ્તા	૧	૩	૩	૩	૭ઽ૮	૮	૭ઽ૮	૮	અનંતગુણા	૧૧
૫	બેઇંદ્રિય અપર્યાપ્તા.	૧ઽ૨	૨ઽ૩	૩	૩	૭ઽ૮	૮	૭ઽ૮	૮	વિશેષાધિક	૧૦
૬	બેઇંદ્રિય પર્યાપ્તા.	૧	૨	૩	૩	૭ઽ૮	૮	૭ઽ૮	૮	વિશેષાધિક	૫
૭	તેઇંદ્રિય અપર્યાપ્તા.	૧ઽ૨	૨ઽ૩	૩	૩	૭ઽ૮	૮	૭ઽ૮	૮	વિશેષાધિક	૯
૮	તેઇંદ્રિય પર્યાપ્તા.	૧	૨	૩	૩	૭ઽ૮	૮	૭ઽ૮	૮	વિશેષાધિક	૬
૯	ચઉરિંદ્રિય અપર્યાપ્તા.	૧ઽ૨	૨ઽ૩	૩	૩	૭ઽ૮	૮	૭ઽ૮	૮	વિશેષાધિક	૮
૧૦	ચઉરિંદ્રિય પર્યાપ્તા.	૧	૨	૪	૩	૭ઽ૮	૮	૭ઽ૮	૮	સંખ્યાતગુણા	૩
૧૧	પંચેંદ્રિય સમ્મૂ૦ અપર્યા૦	૧ઽ૨	૨ઽ૩	૩	૩	૭ઽ૮	૮	૭ઽ૮	૮	અસંખ્યાતગુણા	૭
૧૨	પંચેંદ્રિય સમ્મૂ૦ પર્યાપ્તા.	૧	૨	૪	૩	૭ઽ૮	૮	૭ઽ૮	૮	વિશેષાધિક	૪
૧૩	સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય અપર્યાપ્તા.	૧,૨,૪	૩ઽ૪ઽ૫	૮	૬	૭ઽ૮	૮	૭ઽ૮	૮	અસંખ્યાતગુણા	૨
૧૪	સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય પર્યાપ્તા	૧૪	૧૫	૧૨	૬	૭ઽ૮ઽ ૬ઽ૧	૭ઽ૮ ઽ૪	૭,૮,૬, ૫.૨.	૭।૮।૪	સર્વથી થોડા	૧

૧૪ માર્ગણાસ્થાન.

ગઇ ઇંદિએ ય કાએ, જોએ વેએ કસાય નાણેસુ;
સંજમ દંસણ લેસા, ભવ સમ્મે સન્નિ આહારે॥૯॥

ગઇ ઇંદિએ–ગતિ અને ઇંદ્રિયમાં
કાએ–કાયમા
જોએ–યોગમાં
વેએ–વેદમાં
કસાય–કષાયમાં
નાણેસું–જ્ઞાનમાં
સંજમ–સંયમમાં
દંસણ–દર્શનમાં
લેસા–લેશ્યામાં
ભવ–ભવ્યમાં
સમ્મે–સમ્યક્ત્વમાં
સન્નિ–સંજ્ઞિમાં
આહારે–આહારીમા

વિવેચન—હવે ૧૪ માર્ગણાસ્થાન કહે છે. ગતિદ્વાર ૧, ઇંદ્રિયદ્વાર ૨, કાયદ્વાર ૩, યોગદ્વાર ૪, વેદદ્વાર ૫, કષાયદ્વાર ૬, જ્ઞાનદ્વાર ૭, સંયમદ્વાર ૮, દર્શનદ્વાર ૯, લેશ્યાદ્વાર ૧૦, ભવ્યદ્વાર ૧૧, સમ્યક્ત્વદ્વાર ૧૨, સંજ્ઞિદ્વાર ૧૩, આહારીદ્વાર ૧૪, એ એકેકા માર્ગણાદ્વારને વિષે સર્વ સંસારી જીવ આવે. ॥૯॥

---

૧૪ માર્ગણાના ૬૨ ઉત્તરભેદ.

સુરનરતિરિનિરયગઇ,ઇગબિઅતિઅચઉપણિંદિછક્કાયા;
ભૂજલજલણાનિલવણ-તસા ય મણવયણતણુજોગા. ૧૦

સુર–દેવગતિ
નર–મનુષ્યગતિ
તિરિ–તિર્યંચગતિ
નિરયગઇ–નરકગતિ
ઇગ–એકેંદ્રિય
બિઅ–બેઇંદ્રિય
તિઅ–તેઇંદ્રિય
ચઉ–ચઉરિંદ્રિય
પણિંદિ–પંચેંદ્રિય
છક્કાયા–છ કાયો

ભૂ-પૃથ્વીકાય	તસા-ત્રસકાય
જલ-અપ્કાય	ય-અને
જલણ-તેઉકાય	મણ-મનોયોગ
અનિલ-વાઉકાય	વયણ-વચનયોગ
વણ-વનસ્પતિકાય	તણુજોગા-કાયયોગ

વિવેચન—હવે એ ૧૪ મૂળ માર્ગણાનાં ૬૨ ઉત્તર માર્ગણાદ્વાર કહે છે. દેવગતિ ૧, મનુષ્યગતિ ૨, તિર્યંચગતિ ૩, નરકગતિ ૪, એ ચાર ભેદે **ગતિમાર્ગણા**. એક સ્પર્શનેંદ્રિયવંત તે એકેંદ્રિય ૧, સ્પર્શન અને રસન એ બે ઇંદ્રિયવંત તે બેઇન્દ્રિય ૨, સ્પર્શન, રસન અને ઘ્રાણવંત તે તેઇંદ્રિય ૩, સ્પર્શન, રસન, ઘ્રાણ અને ચક્ષુવંત તે ચૌરિંદ્રિય ૪, સ્પર્શન, રસન, ઘ્રાણ, ચક્ષુ અને શ્રોત્રવંત તે પંચેંદ્રિય ૫, એ પાંચ ભેદે **ઇંદ્રિયમાર્ગણા** કહીએ. પૃથ્વીકાય ૧, અપ્કાય ૨, તેઉકાય ૩, વાઉકાય ૪, વનસ્પતિકાય ૫ અને ત્રસકાય તે બેઇંદ્રિયાદિક ૬, એ છ **કાયમાર્ગણા** કહી. મનોયોગી તે સંજ્ઞિપંચેંદ્રિય ૧, વચનયોગી તે બેઇંદ્રિયાદિક ૨, કાયયોગી તે સર્વ સંસારી ૩, એ ત્રણભેદે **યોગમાર્ગણા** જાણવી [૪] ૧૦

વેઅ નરિત્થિનપુંસા, કસાય કોહમયમાયલોભત્તિ ॥
મઇસુઅવહિમણકેવલ, વિભંગમઇસુઅનાણસાગારા ॥૧૧॥

વેઅ-વેદ	નપુંસા-નપુંસક વેદ
નર-પુરૂષવેદ	કસાય-કષાય
ઇત્થિ-સ્ત્રીવેદ	કોહ-ક્રોધ

મય–માન	**મણુ**–મનઃપર્યવજ્ઞાન
માય–માયા	**કેવલ**–કેવલજ્ઞાન
લોભત્તિ–લોભ, એમ	**વિભંગ**–વિભંગજ્ઞાન
મઇ–મતિજ્ઞાન	**મઇ**–મતિઅજ્ઞાન
સુઅ–શ્રુતજ્ઞાન	**સુઅનાણ**–શ્રુતઅજ્ઞાન (તે)
અવહિ–અવધિજ્ઞાન	**સાગારા**–સાકારોપયોગ જાણવા

વિવેચન—હવે ત્રણ ભેદે **વેદમાર્ગણા**—પુરૂષવેદી ૧, સ્ત્રીવેદી ૨, નપુંસકવેદી ૩. હવે ચાર ભેદે **કષાયમાર્ગણા**—ક્રોધ કષાયી ૧, માન કષાયી ૨, માયા કષાયી ૩, લોભ કષાયી ૪. હવે **જ્ઞાનમાર્ગણા** કહે છે—મતિજ્ઞાની ૧, શ્રુતજ્ઞાની ૨, અવધિજ્ઞાની ૩, મનઃપર્યવજ્ઞાની ૪, કેવલજ્ઞાની ૫, વિભંગજ્ઞાની ૬, મતિઅજ્ઞાની ૭ અને શ્રુતઅજ્ઞાની ૮. મિથ્યાત્વ પંકે મલિન તે અજ્ઞાન, જ્ઞાન તે વિશેષોપયોગ માટે સાકારોપયોગ કહીએ. ઇહાં સંસારમાંહે સર્વ વસ્તુનું જાણવું તે બે ભેદે હોય, સામાન્યપણે અને વિશેષપણે, તિહાં સામાન્યપણે વૃક્ષ માત્ર દીઠું, તે અનાકાર-દર્શન કહીએ અને તે તાલ-તમાલાદિક વિશેષપણે ધારવું તે સાકાર-જ્ઞાન કહીએ. એ આઠ જ્ઞાનમાંહે સર્વ જીવ આવ્યા ॥૧૧॥

સામાઇઅ-છેઅ-પરિહાર, સુહુમ-અહક્ખાય-દેસ-જય-અજયા;
ચક્ખુ-અચક્ખુ-ઓહી-કેવલ-દંસણ અણાગારા ॥૧૨॥

સામાઇઅ–સામાયિક ચારિત્ર	**પરિહાર**–પરિહારવિશુદ્ધિ
છેઅ–છેદોપસ્થાપનીય	**સુહુમ**–સૂક્ષ્મસંપરાય

अहक्खाय–यथाख्यात
देसजय–देशविरति
अजया–अविरति [ए सात संयम]
चक्खु–चक्षुदर्शन
अचक्खु–अचक्षुदर्शन
ओही–अवधिदर्शन
केवलदंसण–केवळदर्शन
अणागारा–ते अनाकारोपयोग जाणवा.

विवेचन—हवे सात भेदे **संयममार्गणा** कहे छे—सामायिक संयमी १, छेदोपस्थापनीय संयमी २, परिहारविशुद्धि ३, सूक्ष्मसंपराय संयमी ४, यथाख्यात संयमी ५, देशसंयमी ते देशविरति ६, असंयमी ते अविरति ७, ए सात भेदे **संयम मार्गणा** जाणवी. हवे एनुं विवेचन कहे छे.–समभाव ते राग–द्वेष रहितपणुं तेनो आय–लाभ छे ज्यां ते सामायिक कहीये, ते सामायिक बे भेदे छे,–इत्वरिक १, यावत्कथिक २; तिहां श्री ऋषभदेव अने वीरस्वामीना तीर्थे दीक्षाना दिवसे सामायिक चारित्र उच्चरे, ते उपस्थापना लगे ज रहे; ते माटे **इत्वरिक** कहीए अने बावीश तीर्थंकरना वारे तथा महाविदेहक्षेत्रमां दीक्षाना दिवसे सामायिक उच्चरे ते यावज्जीव लगे रहे; ते **यावत्कथिक** कहीए. इत्वरिकने पंचमहाव्रत प्रतिक्रमण सहित अने स्थितकल्प होय, अने यावत्कथिकने चार महाव्रत अने अस्थित कल्प होय १. पूर्वपर्याय छेदीने अनेरा विशुद्ध पर्यायनुं उपस्थापन करवुं ते छेदोपस्थापनीय कहीए. अने ते बे भेदे–सातिचार १, निरतिचार २, तिहां मूळ गुणने भंगे पूर्वपर्यायनो छेद करीने फरी उपस्थापना व्रतारोपण करे ते **सातिचार** कहीए. अने श्री ऋषभदेव अने

વીરસ્વામીના તીર્થે દીક્ષા પછી યોગોદ્વહન બાદ ફરી ઉપ-સ્થાપના કરતાં પૂર્વપર્યાયનો છેદ કરે ત્યારે, તથા તીર્થ-થકી અન્ય તીર્થે સંક્રમણ કરે ત્યારે, જેમ શ્રી પાર્શ્વનાથના સાધુ-કેશી ગાંગેય વિગેરેએ શ્રી વીરના શાસનમાં આવી પંચ મહાવ્રત ઉચ્ચરી પૂર્વપર્યાય છેદીને નવો પર્યાય ગ્રહ્યો, એ **નિરતિચાર** કહીએ. એ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર ભરત-ઐરવતક્ષેત્રે પહેલા અને છેલ્લા જિનને વારે જ હોય ૨. પરિહાર તે તપવિશેષ તેણે કરીને વિશુદ્ધિ છે જે ચારિત્રને વિષે તે પરિહારવિશુદ્ધિ કહીએ. તે બે ભેદે-'નિર્વિશમાન" ૧, 'નિર્વિષ્ટકાયિક" ૨ તિહાં ચારિત્રના ધરણહાર તે નિર્વિષ્ટકાયિક કહીએ, તે કેમ ? ઈહાં નવ જણ ઉત્કૃષ્ટ પરિણામી વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણવંત જઘન્યથી ઓગણી-ત્રીસ વરસના ગૃહસ્થ પર્યાયવંત અને વીશ વરસના દીક્ષા-પર્યાયવંત, ઉત્કૃષ્ટા દેશઊણી પૂર્વકોડિના પર્યાયવાળા, ગચ્છથી જૂદા નીકળે તે ગચ્છ થાપે. તિહાં એક વાચનાચાર્ય અને ચાર નિર્વિશમાન તે વિશેષ તપના કરનાર અને ચાર તેના અનુચારી હોય. તિહાં નિર્વિશમાન તે ઉન્હાળે જઘન્ય ચતુર્થ, મધ્યમ છઠ્ઠ, ઉત્કૃષ્ટો અઠ્ઠમ કરે. શીયાળે જઘન્ય છઠ્ઠ, મધ્યમ અઠ્ઠમ,ઉત્કૃષ્ટો દશમ કરે. વર્ષાકાળે જઘન્ય અઠ્ઠમ, મધ્યમ દશમ, ઉત્કૃષ્ટો દુવાલસભક્ત કરે, પારણે અભિગ્રહ સહિત આયંબિલ કરે અને તેના સેવક તે નિત્યે આયંબિલ કરે, એમ છ માસ લગે કરીને પછી પરિહારિક તે અનુચર થાય, અને અનુચર તે પરિહારિક થાય. એમ છ માસ લગે તે તપ

કરે, ત્યારપછી વાચનાચાર્ય તે પ્રકારે તપ કરે અને આઠમાંથી એકને વાચનાચાર્ય થાપે, અને છ માસ લગે સાત સેવાકારી થાય. એમ અઢાર માસે એ તપ પૂર્ણ થયે વળી ફરી એજ તપ આદરે કે જિનકલ્પ આદરે અથવા ગચ્છમાં આવે. એ ચારિત્રિયા તીર્થંકરના શિષ્યના શિષ્ય અથવા શિષ્ય હોય પણ પાછળના ન હોય ૩. સૂક્ષ્મ—અંશમાત્ર છે સંપરાય—કષાય જ્યાં તે સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર. તે બે ભેદે—સંકિલશ્યમાન ૧, વિશુદ્ધ્યમાન ૨, ઉપશમશ્રેણિથી પડતાં સંકિલશ્યમાન હોય અને શ્રેણિએ ચઢતાં વિશુદ્ધ્યમાન હોય. ૪. યથા—યથાતથ્યપણે કરીને કષાય રહિતપણા માટે ખ્યાત—પ્રસિદ્ધ તે યથાખ્યાત ચારિત્ર, તે બે ભેદે છદ્મસ્થ ૧, કેવળી ૨. છદ્મસ્થ બે ભેદે—ઉપશાંત ૧, ક્ષીણમોહ ૨. કેવળી બે ભેદે—સયોગી ૧, અયોગી ૨. ૫. નિરપરાધી ત્રસજીવનો સંકલ્પીને નિરપેક્ષપણે વધ ન કરે તે દેશયતિ-દેશવિરતિ કહીએ, પાંચમે ગુણઠાણે વર્ત્તતાં, વીશ વિશ્વા જીવદયાવંત સાધુધર્મની અપેક્ષાએ શ્રાવકને સવા વિશ્વાની દયા હોય તે માટે દેશસંયત—

जीवा सुहूमा थुला, संकप्पारंभओ य ते दुविहा।
सावराह निरवराहा, साविक्खा चेव निरविक्खा ॥ १ ॥

૬. સર્વથા વિરતિ રહિત તે અયત-અસંયત કહીએ. મિથ્યાત્વી અને સમ્યગદૃષ્ટિ પણ ચોથા ગુણઠાણા લગે વર્ત્તતા સર્વ-જીવ અસંયત કહીએ ૭. એ સાત સંયમનો વિચાર લેશથી કહ્યો. એ સાત ભેદ માંહે સર્વ જીવ આવ્યા એ **સંયમ માર્ગણા** કહીએ.

ચક્ષુદર્શનની ૧, અચક્ષુદર્શનની ૨, અવધિદર્શનની ૩, અને કેવલદર્શનની ૪, એ ચાર ભેદે **દર્શનમાર્ગણા**. સામાન્ય એટલે નથી વિશિષ્ટ વ્યક્ત આકાર જ્યાં તે અનાકારોપયોગ કહીએ, તે દર્શન જાણવું ॥ ૪ ॥ ૧૨ ॥

કિણ્હા નીલા કાઊ, તેઊ પમ્હા ય સુક્ક ભવ્વિયરા;
વેઅગ ખઇગુવસમ મિચ્છ મીસ સાસાણ સન્નિઅરે ૧૩

કિણ્હા–કૃષ્ણલેશ્યા
નીલા–નીલલેશ્યા
કાઊ–કાપોતલેશ્યા
તેઊ–તેજોલેશ્યા
પમ્હા–પદ્મલેશ્યા
સુક્ક–શુક્લલેશ્યા
ભવ્વ–ભવ્ય
ઇઅરા–અભવ્ય

વેઅગ–વેદક સમ્યકત્વ
ખઇગ–ક્ષાયિક સમ્યકત્વ
ઉવસમ–ઔપશમિક સમ્યકત્વ
મિચ્છ–મિથ્યાત્વ
મીસ–મિશ્ર
સાસાણ–સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ
સન્નિ–સંજ્ઞી
ઈઅરે–અસંજ્ઞી

વિવેચન :–કૃષ્ણલેશ્યા ૧, નીલલેશ્યા ૨, કાપોતલેશ્યા ૩, તેજોલેશ્યા ૪; પદ્મલેશ્યા ૫ અને શુક્લલેશ્યા ૬, એ **લેશ્યા માર્ગણા**. ભવ્ય ૧, ઇતર તે અભવ્ય ૨, એ **ભવ્યમાર્ગણા**. સમ્યક્ત્વ પુદ્ગલ વેદે તે વેદક–ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ ૧, ત્રણ દર્શનમોહનીય ક્ષય કરે તે ક્ષાયિક ૨, ઉદીર્ણ મિથ્યાત્વનો ક્ષય થયે અને અનુદીર્ણનો ઉપશમ થયે જેમાં પ્રદેશવેદન અને વિપાકવેદન ન હોય તે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ કહીએ, તે બે ભેદે-ગ્રંથિભેદસંભવ ૧ અને ઉપશમશ્રેણિસંભવ ૨, એ ત્રીજું ૩, અશુદ્ધ પુદ્ગલરૂપ અવળી મતિવંત તે મિથ્યાત્વ ૪, અર્દ્ધશુદ્ધ પુદ્ગલદલિક તે મિશ્ર ૫, ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ વમતાં સ્વાદ

માત્ર હોય તે સાસ્વાદન ૬, એ ૭ માહે સર્વ જીવ આવ્યા, એ **સમ્યક્ત્વમાર્ગણા.** દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞાવંત મન સહિત તે સંજ્ઞી, ૧, તેથી ઈતર મનરહિત તે અસંજ્ઞી એ **સંજ્ઞીમાર્ગણા.**

માર્ગણાને વિષે જીવભેદ.

આહારેઅર ભેઆ, સુરનિરયવિભંગમઇસુઓહિદુગે;
સમ્મત્તતિગે પમ્હા, સુક્કા સન્નીસુ સન્નિદુગં ॥૧૪॥

આહાર—આહારક
ઇઅર—ઇતર (અણાહારક)
ભેઆ—ભેદ.
સુર—દેવગતિ
નિરય—નરકગતિ
વિભંગ—વિભંગજ્ઞાન
મઇ—મતિજ્ઞાન
સુઅ-શ્રુતજ્ઞાન
ઓહિદુગે—અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શનને વિષે
સમ્મત્તતિગે—સમ્યક્ત્વત્રિકમાં
પમ્હા—પદ્મલેશ્યા
સુક્કા—શુક્લલેશ્યા
સન્નીસુ—સંજ્ઞીમાં
સન્નિદુગ—સંજ્ઞીદ્વિક

અર્થ—આહારી અને અણાહારી [એ ચૌદ માર્ગણાના પૂર્વોક્ત ૬૨] ભેદો જાણવા. દેવગતિ, નરકગતિ, વિભંગજ્ઞાન, મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, અવધિદર્શન, સમ્યક્ત્વત્રિક, પદ્મલેશ્યા, શુક્લલેશ્યા અને સંજ્ઞિપંચેંદ્રિયને વિષે સંજ્ઞિપંચેંદ્રિય પર્યાપ્તા અને સંજ્ઞિપંચેંદ્રિય અપર્યાપ્તા એ બે જીવભેદ હોય છે. ॥૧૪॥

વિવેચન—ઓજ, લોમ, કવલ આહાર લે તે આહારી ૧, વિગ્રહગતિએ તથા કેવલી સમુદ્ઘાતે આહાર ન લે તે અણાહારી ૨, એ **આહારીમાર્ગણા.** એ પ્રકારે ચૌદ મૂળ

માર્ગણાના પૂર્વોક્ત ૬૨ ઉત્તર માર્ગણાભેદ હોય. એકેકી મૂળ માર્ગણામાંહે સર્વ જીવ આવે. હવે એને વિષે જીવસ્થાનક કહે છે.–દેવગતિને વિષે ૧, નરકગતિને વિષે ૨, વિભંગજ્ઞાનીને વિષે ૩, મતિજ્ઞાનીને વિષે ૪, શ્રુતજ્ઞાનીને વિષે ૫, અવધિજ્ઞાની ૬ તથા અવધિદર્શનીને વિષે ૭,ઔપશમિક ૧, ક્ષાયોપશમિક ૨, ક્ષાયિક ૩, એ ત્રણ સમ્યક્ત્વને વિષે ૧૦, પદ્મલેશ્યાને વિષે ૧૧, શુક્લલેશ્યાને વિષે ૧૨ અને સંજ્ઞીને વિષે ૧૩; એ તેર માર્ગણાને વિષે સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય પર્યાપ્તો ૧ અને અપર્યાપ્તો ૨, એ બે જીવના ભેદ હોય.

ઈહાં અપર્યાપ્તો તે સર્વત્ર કરણ અપર્યાપ્તો જાણવો પણ લબ્ધિ અપર્યાપ્તો નહીં. ઈહાં ત્રણ સમ્યક્ત્વને વિષે જીવના ભેદ ૨ કહ્યા પણ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વને વિષે અપર્યાપ્તો સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય કેમ હોય ? ટીકાકારે લખ્યું છે જે ઉપશમ સમ્યક્ત્વવંત મરીને અનુત્તર વિમાને જાય ત્યાં અપર્યાપ્તપણે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ હોય. પછી ક્ષાયોપશમિક પામે, પણ વળી ટીકામાં કહ્યું જે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વી મરે નહીં તેમ આયુ ન બાંધે, ત્યારે તે અપર્યાપ્તો કેમ હોય ? તથા વળી અન્ય ગ્રંથે કહ્યું છે જે ઉપશમશ્રેણિથી ઉપશમ સમ્યક્ત્વી તે અદ્ધા[કાળ]ક્ષયે જ પડે અને ભવક્ષયે મરે તે ક્ષાયિક જ હોય, તે મરીને અનુત્તર વિમાને જાય.

यत —उवसमसेढिं पत्ता मरंति उवसमगुणेसु जे सत्ता ॥
ते लवसत्तमदेवा, सवट्ठे खयसम्मत्तजुआ ॥ १ ॥

ઇહાં ઘણું વિચારવા યોગ્ય છે. ॥ ૧૪ ॥

તમસન્નિ અપજ્જજુઅં, નરે સબાયરઅપજ્જતેઉએ;
થાવરઇગિંદિપઢમા, ચઉ બાર અસન્નિ દુ દુ વિગલે.૧૫

તં–તે બે ભેદ
અસન્નિ–અસંજ્ઞી
અપજ્જ–લબ્ધિ અપર્યાપ્તા
જુઅં–યુક્ત, સહિત
નરે–મનુષ્યગતિને વિષે
સબાયર અપજ્જ–બાદર એકેંદ્રિય અપર્યાપ્તા સહિત [ત્રણ]
તેઉએ–તેજોલેશ્યામાં હોય
થાવર–સ્થાવર [પાંચ] માં
ઇગિંદિ–એકેદ્રિયમાં.
પઢમા ચઉ–પહેલા ચાર [જીવભેદ]
બાર–પ્રથમના બાર [ભેદ]
અસન્નિ–અસંજ્ઞીમાં
દુ દુ–બે બે જીવભેદ
વિગલે–વિકલેંદ્રિયમાં

અર્થ—તે [બે ભેદ] **લબ્ધિ અપર્યાપ્તા અસંજ્ઞિએ યુક્ત [ત્રણ જીવભેદ] મનુષ્યગતિને વિષે હોય. બાદર એકેંદ્રિય અપર્યાપ્તા સહિત [ત્રણ] તેજોલેશ્યાને વિષે હોય. પાંચ સ્થાવર અને એકેંદ્રિયને વિષે પ્રથમના ચાર જીવભેદ હોય, અસંજ્ઞીમાર્ગણાને વિષે બાર જીવભેદ હોય વિકલેંદ્રિય માર્ગણાને વિષે બે બે જીવભેદ હોય. ॥ ૧૫ ॥**

વિવેચન—ગર્ભજ મનુષ્યમાં સંજ્ઞીપર્યાપ્તો ૧, અપર્યાપ્તો ૨, એ બે ભેદ હોય અને સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યમાં અસંજ્ઞી અપર્યાપ્તો એ એક ભેદ હોય. એવં મનુષ્યમાં ૩ જીવના ભેદ હોય. તેજોલેશ્યા માહે સંજ્ઞી અપર્યાપ્તો–પર્યાપ્તો એ બે, અને બાદર એકેંદ્રિય અપર્યાપ્તો, એ ૩ ભેદ હોય. તેજોલેશ્યાવંત દેવતા એકેંદ્રિયમાં ઉપજે તેને અપર્યાપ્તપણે તેજોલેશ્યા હોય છે

માટે. પાંચ સ્થાવરકાય અને એકેંદ્રિય એ છ બોલને વિષે પહેલા ચાર ભેદ હોય તે એ કે–સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તો, અપર્યાપ્તો, બાદર પર્યાપ્તો, અપર્યાપ્તો, એવં ૪. અસંજ્ઞીને વિષે સંજ્ઞી-પર્યાપ્તો, અપર્યાપ્તો એ બે ટાળીને શેષ બાર જીવના ભેદ હોય. વિકલેંદ્રિય એકેકા માંહે બે બે ભેદ હોય. બેઇંદ્રિય અપર્યાપ્તા, પર્યાપ્તા. તેઇંદ્રિય પર્યાપ્તા. અપર્યાપ્તા. ચૌરિંદ્રિય પર્યાપ્તા, અપર્યાપ્તા. ॥ ૧૫ ॥

દસ ચરિમ તસે અજયા–હારગતિરિતણુકસાયદુ અનાણે;
પઢમતિલેસાભવિઅર, અચક્ખુનપુમિચ્છિ સવ્વેવિ.૧૬

દસ ચરિમ–દશ છેલ્લા.
તસે–ત્રસકાયમાર્ગણાએ.
અજય–અવિરતિ માર્ગણાએ
આહારગ–આહારક માર્ગણાએ
તિરિ–તિર્યંચગતિ માર્ગણાએ.
તણુ–કાયયોગ માર્ગણાએ
કસાય–કષાય માર્ગણાએ.
દુઅનાણે–બે અજ્ઞાન માર્ગણાએ

પઢમ–પ્રથમની
તિલેસા–ત્રણ લેશ્યા માર્ગણામાં
ભવિઅર–ભવ્ય તથા અભવ્ય માર્ગણાએ.
અચક્ખુ–અચક્ષુદર્શનમાર્ગણાએ
નપુ–નપુંસકવેદ માર્ગણાએ,
મિચ્છિ–મિથ્યાત્વ માર્ગણાએ.
સવ્વેવિ–સર્વે જીવભેદ.

અર્થ—ત્રસકાયને વિષે છેલ્લા દશ જીવસ્થાનો હોય, અવિરતિ ચારિત્ર, આહારી, તિર્યંચગતિ, કાયયોગ, કષાય, બે અજ્ઞાન, પ્રથમની ત્રણ લેશ્યા, ભવ્ય, અભવ્ય, અચક્ષુ-દર્શન, નપુંસક વેદ અને મિથ્યાત્વને વિષે સર્વે જીવસ્થાનો હોય. ॥૧૬ ॥

વિવેચન—ત્રસકાયને વિષે છેલ્લા દશ ભેદ હોય–બેઇંદ્રિય

૧, તેઇંદ્રિય ૨, ચૌરિંદ્રિય ૩, અસંજ્ઞી પંચેંદ્રિય ૪, સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય ૫, તે પર્યાપ્તા-અપર્યાપ્તા એવં ૧૦, અસંયત-અવિરતિ ૧, આહારી ૨, તિર્યંચગતિ ૩, કાયયોગી ૪, ચારે કષાયી ૮, મતિ અજ્ઞાની ૯, શ્રુત અજ્ઞાની ૧૦, પહેલી ત્રણ લેશ્યા-કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત ૧૩, ભવ્ય ૧૪, ઈતર તે અભવ્ય ૧૫, અચક્ષુદર્શની ૧૬, નપુંસકવેદી ૧૭ અને મિથ્યાત્વી ૧૮; એ અઢાર બોલને વિષે સર્વે [૧૪] જીવના ભેદ હોય ॥ ૧૬ ॥

પજસન્ની કેવલદુગે, સંજમમણનાણદેસમણમીસે;
પણ ચરિમ પજ્જ વયણે, તિય છ વ પજ્જિયર
ચક્ખુંમિ ॥ ૧૭ ॥

પજસન્ની-પર્યાપ્તા સંજ્ઞી.
કેવલદુગે-કેવળજ્ઞાન તથા કેવળ દર્શન
સંજમ-સયમ માર્ગણાએ
મણનાણ--મન.પર્યવજ્ઞાનમા
દેસ-દેશવિરતિમા
મણ-મનાયોગે.
મીસે-મિશ્રદૃષ્ટિમાર્ગણાએ
પણચરિમ-પાચ છેલ્લા.
પજ્જ-પર્યાપ્તા
વયણે-વચનમાર્ગણા વિષે.
તિય-ત્રણ
છ વ-અથવા છ જીવભેદ.
પજ્જિયર-ત્રણ પર્યાપ્તા અને ત્રણ અપર્યાપ્તા.
ચક્ખુંમિ-ચક્ષુદર્શનમાર્ગણાએ

અર્થ-કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, પાંચ સંયમ, મન:પર્યવ-જ્ઞાન, દેશવિરતિ ચારિત્ર, મનાયોગ, અને મિશ્ર સમ્યક્ત્વને વિષે પર્યાપ્તા સંજ્ઞીપંચેંદ્રિય જીવ હોય. વચનયોગને વિષે પાંચ છેલ્લા પર્યાપ્તા જીવસ્થાનો હોય. ચક્ષુદર્શનને વિષે

પર્યાપ્તા ત્રણ જીવસ્થાન અથવા ત્રણ પર્યાપ્તા-અપર્યાપ્તા મળી ૭ જીવસ્થાનો હોય ॥ ૧૭ ॥

વિવેચન—કેવળજ્ઞાની ૧, કેવળદર્શની ૨ પાંચ સંયમી-ચારિત્રિયા ૭, મનઃપર્યવજ્ઞાની ૮, દેશવિરતિ ૯, મનોયોગી ૧૦ અને મિશ્રદૃષ્ટિ ૧૧, એ અગીયાર બોલને વિષે સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય [1]પર્યાપ્તાનો એકજ ભેદ હોય=પાંચ છેલ્લા તે બેઇંદ્રિય ૧, તેઇંદ્રિય ૨, ચૌરિંદ્રિય ૩, સંજ્ઞી ૪, અસંજ્ઞી ૫, એ પાંચે પર્યાપ્તા ભેદ વચનયોગીને વિષે હોય ચક્ષુદર્શનીને વિષે ત્રણ અથવા ૭ ભેદ હોય-ચૌરિંદ્રિય ૧, અસંજ્ઞી પંચેંદ્રિય ૨, સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય એ ત્રણ પર્યાપ્તા હોય અને ત્રણ અપર્યાપ્તા પણ ભેળા ગણીએ ત્યારે ૭ ભેદ પણ હોય, કેમકે એ ત્રણે અપર્યાપ્તાને પણ ઇંદ્રિય પર્યાપ્તિ પૂરી થયે થકે ચક્ષુદર્શન હોય એમ પંચસંગ્રહની મૂળ ટીકામાં પણ કહ્યું છે. ॥ ૧૭ ॥

થીનરપણિંદિચરમા, ચઉ અણહારેદુસન્નિ ૭ અપજ્જા;
તે સુહુમઅપજ્જવિણા, સાસણિ ઇત્તો ગુણે વુચ્છં ૧૮.

થીનરપણિંદિ-સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ તથા પંચેંદ્રિયમાં	તે-તે [આઠ ભેદ]
ચરમાચઉ-છેલ્લા ચાર જીવભેદ	સુહુમઅપજ્જવિણા-સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તા વિના [સાત]
અણહારે-અણાહારકમાર્ગણાએ	સાસણિ-સાસ્વાદન માર્ગણાએ
દુસન્નિ-બે સંજ્ઞી [અને]	ઇત્તો-હવે પછી
૭ અપજ્જા-૭ અપર્યાપ્તા	ગુણે વુચ્છં-ગુણઠાણા કહીશું

---

[1] કરણપર્યાપ્તો અને લબ્ધિપર્યાપ્તો.

અર્થ— સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ અને પંચેન્દ્રિયને વિષે છેલ્લાં ચાર જીવસ્થાન હોય. અણાહારીને વિષે બે સંજ્ઞિ [પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત] અને છ અપર્યાપ્તા એ આઠ જીવસ્થાન હોય. સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તા વિના તે સાત જીવસ્થાન સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વે હોય. હવે પછી ગુણઠાણાં કહીશું. ॥ ૧૮ ॥

વિવેચન—સ્ત્રીવેદી ૧, પુરૂષવેદી ૨, પંચેંદ્રિય ૩, એ ત્રણને વિષે છેલ્લા–અસંજ્ઞી પંચેંદ્રિય ૧, સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય ૨. એ બે અપર્યાપ્તા [કરણ અપર્યાપ્તા] અને પર્યાપ્તા એવં ૪ ભેદ હોય, જો કે પર્યાપ્ત–અપર્યાપ્ત અસંજ્ઞીને સિદ્ધાંતમાં સર્વથા નપુંસક જ કહેલા છે તો પણ અહીં લિંગાકાર માત્રને અંગીકાર કરીને સ્ત્રી વેદ તથા પુરૂષવેદને વિષે પણ અસંજ્ઞીને લીધો છે માટે દોષ નથી. અણાહારીને વિષે છ અપર્યાપ્તા અને સંજ્ઞી અપર્યાપ્તો–પર્યાપ્તો એવં ૮ ભેદ હોય, સાતે અપર્યાપ્તા વિગ્રહગતિએ અણાહારી હોય અને સંજ્ઞી પર્યાપ્તો કેવળીસમુદ્ઘાતે અણાહારી હોય માટે; સૂક્ષ્મ એકેંદ્રિય અપર્યાપ્તા વિના તેજ સાત ભેદ સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વીને વિષે હોય, સૂક્ષ્મ એકેંદ્રિય તે અતિસંક્લિષ્ટ પરિણામી છે તે માટે તેમાં સાસ્વાદની ન ઉપજે; એ ૬૨ માર્ગણાસ્થાનકને વિષે જીવસ્થાનક કહ્યાં.

હવે ૬૨ માર્ગણાને વિષે ગુણઠાણાં કહીએ છીએ. ॥૧૮॥

માર્ગણાને વિષે ગુણસ્થાન.

પણતિરિચઉસુરનિરએ નરસન્નિપણિંદિભવ્વતસિસવ્વે;
ઇગવિગલભૂદગવણે, દુ દુ એગં ગઇતસઅભવ્વે. ૧૯.

પણ–પાચ ગુણઠાણાં
તિરિ–તિર્યંચગતિને વિષે
ચઉ–ચાર ગુણઠાણાં
સુરનિરએ–દેવતા તથા નારકીને વિષે હોય
નર–મનુષ્યગતિ.
સન્નિ–સંજ્ઞી માર્ગણા
પણિ દિ–પંચેંદ્રિયમાર્ગણા
ભવ્ય–ભવ્યમાર્ગણા
તસિ–ત્રસકાય માર્ગણાને વિષે
સવ્વે–સર્વ ગુણઠાણાં હોય

ઇગ–એકેંદ્રિય માર્ગણા
વિગલ–વિકલેંદ્રિય માર્ગણા
ભૂ–પૃથ્વીકાય માર્ગણા
દગ–અપૂકાય માર્ગણા
વણુ–વનસ્પતિ માર્ગણાને વિષે
દુ દુ–બે બે ગુણઠાણાં હોય
એગ–એક ગુણઠાણું
ગઇતસ–ગતિત્રસ [તેઉકાય તથા વાઉકાય]
અભવ્વે–અભવ્યમાર્ગણાનેવિષે

અર્થ—**તિર્યંચગતિને વિષે પહેલાં પાંચ ગુણઠાણાં હોય. દેવતા અને નારકીને વિષે ચાર ગુણઠાણાં હોય, મનુષ્યગતિ, સંજ્ઞી, પંચેંદ્રિય, ભવ્ય અને ત્રસકાયને વિષે સર્વ ગુણઠાણાં હોય. એકેંદ્રિય, વિકલેંદ્રિય, પૃથ્વીકાય, અપ્-કાય અને વનસ્પતિકાયને વિષે બે બે ગુણઠાણાં હોય ગતિત્રસ અને અભવ્યને વિષે એક ગુણઠાણું હોય. ॥ ૧૯॥**

વિવેચન—દેશવિરતિ લગે પ્રથમના પાંચ ગુણઠાણાં તિર્યંચગતિને વિષે હોય, પ્રથમનાં ચાર ગુણઠાણાં દેવગતિ નરકગતિને વિષે હોય, તેઓ અવિરતિ છે માટે. મનુષ્ય-ગતિ ૧, સંજ્ઞી ૨, પંચેંદ્રિય ૩, ભવ્ય ૪, ત્રસકાય ૫, એ પાંચને વિષે સર્વે (૧૪) ગુણઠાણાં હોય. એકેંદ્રિય ૧, વિકલેં-દ્રિય તે બેઇંદ્રિય ૨, તેઇંદ્રિય ૩, ચૌરિંદ્રિય ૪, પૃથ્વીકાય ૫, અપ્કાય ૬, વનસ્પતિકાય ૭, એ સાતને વિષે મિથ્યાત્વ ૧

અને સાસ્વાદન ૨ એ બે ગુણઠાણાં હોય ગતિત્રસ તે તેઉકાય ૧, વાયુકાય ૨, અને અભવ્ય ૩, એ ત્રણને વિષે એક મિથ્યાત્વ ગુણઠાણું હોય ॥ ૧૯ ॥

વેઅતિકસાય નવદસ, લોભે ચઉ અજઇ દુતિઅનાણતિગે;
બારસ અચક્ખુચક્ખુસુ, પઢમા અહખાઇચરિમચઉ ૨૦.

વેઅ-ત્રણ વેદે	**અનાણતિગે**-અજ્ઞાનત્રિકે
તિકસાય-ત્રણ કષાયે	**બારસ**-બાર ગુણઠાણા
નવ-નવ ગુણઠાણા	**અચક્ખુ**-અચક્ષુદર્શને
દસ-દશ ગુણઠાણાં	**ચક્ખુસુ**-ચક્ષુદર્શને
લોભે-લોભ માર્ગણાએ	**પઢમા**-પ્રથમના [ગુણઠાણા]
ચઉ-ચાર ગુણઠાણાં	**અહખાઈ**-યથાખ્યાત ચારિત્રે
અજઇ-અવિરતિ માર્ગણાએ	**ચરિમચઉ**-છેલ્લા ચાર ગુણઠાણાં હોય
દુ તિ-બે અથવા ત્રણ ગુણઠાણાં	

અર્થ—ત્રણ વેદ અને ત્રણ કષાયને વિષે નવ ગુણઠાણાં હોય, લોભે દશ ગુણઠાણાં હોય, અવિરતિ ચારિત્રને વિષે ચાર ગુણઠાણાં હોય, અજ્ઞાનત્રિકે બે અથવા ત્રણ ગુણઠાણાં હોય અને ચક્ષુદર્શન તથા અચક્ષુદર્શનને વિષે પ્રથમનાં બાર ગુણઠાણાં હોય. યથાખ્યાત ચારિત્રને વિષે છેલ્લાં ચાર ગુણઠાણાં હોય ॥ ૨૦ ॥

વિવેચન—ત્રણ વેદ તે પુરૂષવેદ ૧, સ્ત્રીવેદ ૨, નપુંસકવેદ ૩, ત્રણ કષાય તે ક્રોધ ૧. માન ૨. માયા ૩; એ છને વિષે નવ ગુણઠાણાં હોય. લોભ કષાયને વિષે દશ ગુણ-

ઠાણાં હોય. અવિરતિને પ્રથમના ચાર ગુણઠાણાં હોય, મતિ અજ્ઞાની ૧. શ્રુતઅજ્ઞાની ૨; વિભંગજ્ઞાની ૩; એ ત્રણને વિષે મિથ્યાત્વ ૧. સાસ્વાદન ૨. મિશ્ર ૩. એ ત્રણ ગુણઠાણાં હોય: વિશુદ્ધપણા રહિત છે માટે મિશ્રે મિશ્રિત જ્ઞાન તે અજ્ઞાન જ કહીએ તેથી. કેટલાએક કહે છે કે-અજ્ઞાનીને બેજ ગુણઠાણાં હોય. જો કે મિશ્રે યથાસ્થિત તત્ત્વનો નિર્ણય નથી, તો પણ ત્યાં જ્ઞાનનો લેશ છે તે માટે નિશ્ચે અજ્ઞાન ન કહીએ તથા સિદ્ધાંતે તો અજ્ઞાનીને એકજ ગુણઠાણું કહ્યું છે. સાસ્વાદન તો સમ્યક્ત્વ છે ત્યાં તો જ્ઞાન કહ્યું છે પછી તો બહુશ્રુત કહે તે ખરૂં. અચક્ષુદર્શની ૧, ચક્ષુદર્શની ૨, એ બેને વિષે ક્ષીણમોહ સુધીનાં પહેલાં બાર ગુણઠાણાં હોય. યથાખ્યાત ચારિત્રને વિષે અગ્યારમાથી ચૌદમા લગે છેલ્લાં ચાર ગુણઠાણાં હોય ॥ ૨૦ ॥

મણનાણિ સગ જયાઈ, સમઇઅ છેઅ ચઉ દુન્નિ પરિહારે;
કેવલદુગિ દો ચરિમા,-જયાઈ નવ મઇસુઓહિદુગે ૨૧

મણનાણિ-મનઃપર્યવજ્ઞાને.
સગ-સાત.
જયાઈ-પ્રમત્તાદિ.
સમઇઅ-સામાયિકે
છેઅ-છેદોપસ્થાપનીયે.
ચઉ-ચાર
દુન્નિ-બે.
પરિહારે-પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્રે

કેવલદુગિ-કેવળદ્વિકે (કેવળજ્ઞાન તથા કેવળદર્શને)
દો ચરિમા-બે છેલ્લા ગુણઠાણાં
અજયાઇ નવ-અવિરતિ આદિ નવ ગુણઠાણા,
મઇસુ-મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન માર્ગણાને વિષે.
ઓહિદુગે-અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શનને વિષે.

અર્થ—મનઃપર્યવજ્ઞાને પ્રમત્તાદિ સાત ગુણઠાણાં હોય, સામાયિક અને છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રે ચાર [પ્રમત્તાદિ] ગુણઠાણાં હોય, પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્રે પ્રમત્ત-અપ્રમત્ત એ બે ગુણઠાણાં હોય. કેવળદ્વિકે છેલ્લાં બે ગુણઠાણાં હોય. મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિદ્વિકે અવિરતિ આદિ નવ ગુણઠાણાં હોય. ॥ ૨૧ ॥

વિવેચન—મનઃપર્યવજ્ઞાનીને વિષે પ્રમત્તસંયમથી માંડીને બારમા લગે સાત ગુણઠાણા હોય. સામાયિક ચારિત્ર ૧. છેદોપસ્થાપનીય ૨;એ બેને વિષે પ્રમત્તથી નવમા લગે ચાર હોય. પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્રને વિષે પ્રમત્ત ૧, અપ્રમત્ત ૨, એ બે હોય. કેવળજ્ઞાની ૧, કેવળદર્શની ૨. એ બેને વિષે છેલ્લાં બે ગુણઠાણાં હોય. મતિજ્ઞાન ૧, શ્રુતજ્ઞાન ૨, અવધિજ્ઞાન ૩. અવધિદર્શન ૪, એ ચારને વિષે અવિરતિથી બારમા સુધી નવ ગુણઠાણાં હોય; ઈહાં અવધિદર્શનને વિષે પહેલાં ૩ ગુણઠાણાં વાર્યા તે શું જાણીએ—શા હેતુએ વાર્યા હશે, તેની ખબર પડતી નથી. સિદ્ધાંતમાં તો મિથ્યાત્વે વિભંગ-જ્ઞાનીને પણ અવધિ દર્શન કહ્યું છે અને ઘટે પણ ખરૂં.

तथा च भगवत्यंगे—ओहिदंसणअणागारोवउत्ताणं भंते! किं नाणी अन्नाणी? गोयमा! नाणी वि अन्नाणी वि। जे नाणी ते तिन्नाणी अत्थेगइया चउनाणी, जे अन्नाणी ते मईअन्नाणी सुयअन्नाणी विभंगनाणी। श० ८. उ० २.

ઈહાં જે અજ્ઞાની એટલે કે મિથ્યાત્વાદિક ૩ ગુણઠાણે વર્ત્તતા

જે વિભંગજ્ઞાની તેને અવધિદર્શન કહ્યું અને ઈહાં કમ્મ-ગ્રંથે ના કહ્યી એ સંદેહાસ્પદ છે ॥ ૨૧ ॥

અડ ઉવસમિ ચઉ વેઅગિ, ખઈએ ઇક્કાર—
મિચ્છતિગિ દેસે,
સુહુમે અ સઠાણં તેર, જોગ આહાર સુક્કાએ ॥૨૨॥

અડ—આઠ ગુણઠાણા
ઉવસમિ—ઔપશમિકે.
ચઉ—ચાર ગુણઠાણા.
વેઅગિ—વેદક સમ્યક્ત્વે
ખઈએ—ક્ષાયિક સમકિતે
ઈક્કાર—અગિયાર ગુણઠાણા
મિચ્છતિગિ—મિથ્યાત્વત્રિકે
દેસે—દેશવિરતિએ.
સુહુમે—સૂક્ષ્મસ પરાયે.
સઠાણં—પોતપોતાનાં ગુણસ્થાનક હોય
તેર—તેર ગુણઠાણા.
જોગ—ત્રણ યોગ માર્ગણાએ.
આહાર—આહાર માર્ગણાએ.
સુક્કાએ—શુકલલેશ્યા માર્ગણાએ

અર્થ—ઔપશમિક સમ્યક્ત્વે આઠ [અવિરતિ આદિ] ગુણઠાણાં હોય, વેદક સમ્યક્ત્વે ચાર ગુણઠાણાં હોય અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વે [અવિરતાદિ] અગ્યાર ગુણઠાણાં હોય. મિથ્યાત્વત્રિક, [મિથ્યાત્વ, સાસ્વાદન અને મિશ્ર] દેશવિરતિ અને સૂક્ષ્મસંપરાયે પોતપોતાનાં ગુણઠાણાં હોય. ત્રણ યોગ માર્ગણાએ, આહારી માર્ગણાએ અને શુક્લલેશ્યા માર્ગણાએ તેર ગુણઠાણાં હોય. ॥ ૨૨ ॥

વિવેચન—ઉપશમ સમ્યક્ત્વીને ચોથાથી અગ્યારમા લગે આઠ ગુણઠાણાં હોય. વેદક તે ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ તેને ચોથાથી સાત લગે ચાર ગુણઠાણાં હોય. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને

ચોથાથી ચૌદમા લગે અગ્યાર ગુણઠાણાં હોય. મિથ્યાત્વીને મિથ્યાત્વ ગુણઠાણું, સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વીને સાસ્વાદન ગુણઠાણું, મિશ્રદૃષ્ટિને મિશ્ર ગુણઠાણું, દેશવિરતિને દેશવિરતિ ગુણઠાણું, સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્રીયાને સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણઠાણું; એ રીતે એ પાંચને સ્વસ્થાન તે પોતપોતાનું એકેક ગુણઠાણું હોય. મનોયોગી ૧, વચનયોગી ૨, કાયયોગી ૩, આહારી ૪ અને શુક્લલેશ્યાવંત ૫, એ પાંચને તેર ગુણઠાણાં હોય. ચૌદમે ગુણઠાણે તો અયોગી અલેશી હોય. ॥૨૨॥

અસન્નિસુ પઢમદુગં, પઢમતિલેસાસુ છચ્ચ દુસુ સત્ત;
પઢમંતિમદુગ અજયા, અણહારે મગ્ગણાસુ ગુણા.૨૩.

અસન્નિસુ–અસંજ્ઞીમાર્ગણાએ
પઢમદુગં–પહેલાં બે ગુણઠાણા
પઢમતિલેસાસુ–પહેલી ત્રણ લેશ્યાએ
છચ્ચ–છ ગુણઠાણા
દુસુ–તેજો અને પદ્મ લેશ્યાએ
સત્ત–સાત ગુણઠાણા
પઢમંતિમદુગ–પહેલા બે અને છેલ્લા બે
અજયા–અવિરતિ ગુણઠાણું
અણહારે–અનાહાર માર્ગણાએ
મગ્ગણાસુ–માર્ગણાદ્વારને વિષે
ગુણા–ગુણઠાણા જાણવા

અર્થ—**અસંજ્ઞીને વિષે પહેલાં બે ગુણસ્થાનક હોય, પહેલી ત્રણ લેશ્યાએ છ ગુણસ્થાનક હોય, બે [તેજો પદ્મ] લેશ્યાએ સાત ગુણસ્થાનક હોય, અનાહારક માર્ગણાએ પહેલાં બે, છેલ્લાં બે અને અવિરતિ એ પાંચ ગુણસ્થાનક હોય, એ પ્રકારે માર્ગણાને વિષે ગુણઠાણાં કહ્યાં. ॥ ૨૩ ॥**

વિવેચન— અસંજ્ઞીને વિષે પહેલાં બે ગુણઠાણાં હોય, પહેલી ૩-કૃષ્ણ ૧, નીલ ૨, કાપોત ૩, લેશ્યાને વિષે પહેલાં ૭ ગુણઠાણાં હોય. ત્રીજે કર્મ્મગ્રંથે ૪ કહ્યાં અને ઈહાં છ

કહ્યાં તે શું ? **તત્રોત્તરં**-પૂર્વપ્રતિપન્ન પાંચમા—છઠ્ઠા ગુણઠાણા-વંતને કૃષ્ણાદિક ૩ લેશ્યા હોય. કૃષ્ણાદિક ૩ લેશ્યાવંત પાંચમું-છઠું ગુણઠાણું ન પામે, તે માટે વિરોધ નહીં. યતઃ

सम्मत्तसुअं सव्वासु लहइ सुद्धासु तिसु य चारित्तं ।
पुव्वपडिवन्नओ पुण, अन्नयरीए उ लेसाए ॥ १ ॥

૧ તેજોલેશ્યા, ૨ પદ્મલેશ્યા, એ બે લેશ્યાને ૭ ગુણઠાણાં હોય. પહેલાં બે, છેલ્લાં બે અને ચોથું અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ એ પાંચ ગુણઠાણાં અણાહારીને હોય, ત્યાં પહેલું-બીજું અને ચોથું ગુણઠાણું વિગ્રહગતિએ હોય, તેરમું કેવળીસમુદ્ઘાતે અને ચૌદમું તો અણાહારી જ છે. એ ૬૨ માર્ગણાને વિષે ગુણઠાણાં કહ્યાં. ॥ ૨૩ ॥

માર્ગણાને વિષે ૧૫ યોગ

સચ્ચેઅર મીસ અસચ્ચ-મોસ મણ વય વિઉવ્વિ આહારા
ઉરલં મીસા કમ્મણ, ઇઅ જોગા કમ્મ અણહારે ॥૨૪॥

સચ્ચ-સત્યમનોયોગ
ઇઅર-અસત્યમનોયોગ
મીસ-મિશ્ર [સત્યાસત્ય]મનોયોગ
અસચ્ચમોસમણ-અસત્યામૃષા (વ્યવહાર) મનોયોગ
વય-વચનયોગ [ઉપર પ્રમાણે ચાર]
વિઉવ્વિ-વૈક્રિયયોગ
આહારા-આહારક યોગ
ઉરલ-ઔદારિક યોગ
મીસા-ઔદારિકાદિમિશ્ર યોગ
કમ્મણ-કાર્મણ યોગ
ઇઅ-એમ
જોગા-યોગો
કમ્મ-કાર્મણયોગ
અણહારે-અનાહારી માર્ગણાએ

અર્થ—સત્ય, અસત્ય, મિશ્ર અને અસત્યામૃષા

[એ ચાર-ચાર પ્રકારે] મનોયોગ અને વચનયોગ, વૈક્રિય કાયયોગ ઔદારિક કાયયોગ, મિશ્રકાયયોગો [વૈક્રિયમિશ્ર આહારક મિશ્ર, ઔદારિકમિશ્ર] અને કાર્મણ કાયયોગ એ યોગો જાણવા, અણાહારી માર્ગણાએ કાર્મણ કાયયોગ હોય. ॥ ૨૪ ॥

વિવેચન—૧ સત્યમનોયોગ, ૨ અસત્યમનોયોગ, ૩ સત્યાસત્ય મનોયોગ, ૪ અસત્યામૃષામનોયોગ, એ ચાર મનના યોગ, ૫ સત્ય વચનયોગ, ૬ અસત્ય વચનયોગ, ૭ સત્યાસત્ય વચનયોગ, ૮ અસત્યામૃષા વચનયોગ; એ ચાર વચનના યોગ, એવં આઠ. ૯ વૈક્રિય કાયયોગ, ૧૦ આહારક કાયયોગ, ૧૧ ઔદારિક કાયયોગ એ ત્રણના મિશ્ર તે ૧૨ વૈક્રિયમિશ્ર કાયયોગ, ૧૩ આહારકમિશ્ર કાયયોગ, ૧૪ ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ અને ૧૫ કાર્મણ કાયયોગ, એ પંદર યોગ કહીએ, યોગ તે આત્માનો વીર્ય-વ્યાપાર-સ્ફુરણાદિક. અણાહારીને વિષે એક કાર્મણ કાયયોગ કહીએ. વિગ્રહગતિએ અને કેવલિસમુદ્‌ઘાતે ૩-૪-૫ સમયે વર્તતા જીવો અણાહારી હોય છે. ॥૨૪ ॥

નરગઇ પણિંદિતસતણુ, અચખુનર નપુકસયસમ્મદુગે
સન્નિ છલેસાહારગ, ભવમઇસુઅઓહિદુગિ સવ્વે ૨૫.

નરગઇ-મનુષ્યગતિમા
પણિંદિ-૫ ચેંદ્રિયમાં
તસ-ત્રસકાયમા
તણુ-કાયયોગમા
અચક્ખુ-અચક્ષુદર્શનમા
નર-પુરુષવેદમાં
નપુ-નપુંસકવેદમા
કસાય-કષાયમા
સમ્મદુગે-સમ્યક્ત્વદ્વિકે

સન્નિ-સંજ્ઞી માર્ગણાએ
છલેસા-છ લેશ્યાએ
આહારગ-આહારક માર્ગણાએ
ભવ-ભવ્ય માર્ગણાએ
મઇ-મતિજ્ઞાન માર્ગણાએ
સુઅ-શ્રુતજ્ઞાન તથા
ઓહિદુગિ-અવધિજ્ઞાન તથા
અવધિદર્શન માર્ગણાએ
સવ્વે-સર્વ [યોગો]

અર્થ—મનુષ્યગતિ, પંચેંદ્રિયજાતિ, ત્રસકાય, કાયયોગ, અચક્ષુદર્શન, પુરુષવેદ, નપુંસકવેદ, કષાયમાર્ગણા અને સમ્યક્ત્વદ્વિક [ક્ષાયોપશમિક-ક્ષાયિક] ને વિષે તેમજ સંજ્ઞી, છ લેશ્યા, આહારી, ભવ્ય, મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિદ્વિકને વિષે સર્વ યોગ હોય. ॥ ૨૫ ॥

વિવેચન— ૧ મનુષ્યગતિ, ૨ પંચેંદ્રિય, ૩ ત્રસકાય, ૪ કાયયોગી; ૫ અચક્ષુદર્શની, ૬ પુરૂષવેદી, ૭ નપુંસકવેદી, ૮–૧૧ ચાર કષાયવાળા, ૧૨ ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વી, ૧૩ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી, ૧૪ સંજ્ઞી ૧૫–૨૦ છ લેશ્યાવંત, ૨૧ આહારી, ૨૨ ભવ્ય, ૨૩ મતિજ્ઞાની, ૨૪ શ્રુતજ્ઞાની, ૨૫ અવધિજ્ઞાની અને ૨૬ અવધિદર્શની; એ છવીશ માગણાને વિષે પન્નર યોગ હોય. ॥ ૨૫ ॥

તિરિઇત્થિઅજયસાસણ. અનાણઉવસમઅભવ્વમિચ્છેસુ
તેરાહારદુગૂણા, તે ઉરલદુગૂણ સુરનિરએ. ૨૬.

તિરિ–તિર્યંચગતિમાર્ગણાએ
ઇત્થિ–સ્ત્રીવેદ માર્ગણાએ
અજય–અવિરતિમાર્ગણાએ
સાસણ–સાસ્વાદન માર્ગણાએ
અનાણ–ત્રણ અજ્ઞાન માર્ગણાએ
ઉવસમ–ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ માર્ગણાએ
અભવ્વ–અભવ્ય માર્ગણાએ
મિચ્છેસુ–મિથ્યાત્વમાર્ગણાએ
તેર–તેર [યોગ હોય]
આહારદુગૂણા–આહારકદ્વિક રહિત
તે–તે [તેર યોગ]
ઉરલદુગૂણ–ઔદારિકદ્વિકવિના
સુરનિરએ–દેવતા અને નારકીને વિષે

અર્થ—તિર્યંચગતિ, સ્ત્રીવેદ, અવિરતિ ચારિત્ર, સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ, ત્રણ અજ્ઞાન, ઉપશમ સમ્યક્ત્વ, અભવ્ય અને મિથ્યાત્વને વિષે આહારકદ્વિક રહિત તેર યોગ હોય. દેવતા અને નારકીને વિષે તે ઔદારિકદ્વિક વિના (અગ્યાર યોગ) હોય. ॥ ૨૬ ॥

વિવેચન—તિર્યંચગતિ, સ્ત્રીવેદી, અવિરતિ, સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વી, મતિઅજ્ઞાની, શ્રુતઅજ્ઞાની, વિભંગજ્ઞાની, ઉપશમ સમ્યક્ત્વી, અભવ્ય અને મિથ્યાત્વી એ દશ દ્વારને વિષે આહારકદ્વિક વિના તેર યોગ હોય, એટલે આહારક કાયયોગ અને આહારકમિશ્ર કાયયોગ એ બે યોગ ન હોય. તે મધ્યેથી ઔદારિક અને ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ વિના શેષ અગ્યાર યોગ દેવતા તથા નારકીને વિષે હોય, કારણ કે તેમને ઔદારિક શરીર ન હોય. અહીં ઔપશમિક સમ્યક્ત્વીને તેર યોગ કહ્યા. પણ ઔદારિક મિશ્ર, વૈક્રિયમિશ્ર અને કાર્મણ એ ત્રણ યોગ ઘટે નહીં, શેષ દશજ ઘટે, જે માટે ઉપશમ સમ્યક્ત્વવંત થકો મરે નહીં ત્યારે એ ત્રણ યોગ કેમ હોય ? કદાચિત્ મતાંતરે ઉપશમશ્રેણિએ ઉપશમ સમ્યક્ત્વી મરી અનુત્તર વિમાને જાય તો વૈક્રિયમિશ્ર અને કાર્મણ કાયયોગ પામીએ પણ ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગનું સ્થાન તો ક્યાંઇ લાધે નહીં, એ વિચારવા યોગ્ય છે. ॥ ૨૬॥

કમ્મુરલદુગં થાવરિ, તેસવિઉવ્વિદુગ પંચ ઇગિ પવણે;
છ અસન્નિ ચરિમવઇજુઅ, તે વિઉવદુગૂણ ચઉ વિગલે. ૨૭

કમ્મુરલદુગ—કાર્મણ તથા ઔદારિકદ્વિક
થાવરિ—સ્થાવરકાયમાં
તે—તે [ત્રણ] યોગ
સવિઉવ્વિદુગ—વૈક્રિયદ્વિક સહિત
પંચ—પાંચ યોગ [કરતાં
ઇગિ—એકેંદ્રિયને વિષે
પવણે—વાઉકાયને વિષે
છ—છ યોગ
અસન્નિ—અસંજ્ઞીમાર્ગણાનેવિષે
ચરિમ—છેલ્લા
વઇજુઅ—વચનયોગ યુક્ત

વિઉવદુગૂણ–વૈક્રિયદ્વિક ઊણા કરતાં	ચઉ–ચાર યોગ વિગલે–વિકલેંદ્રિયને વિષે

અર્થ–કાર્મણ કાયયોગ અને ઔદારિકદ્વિક [એ ત્રણ યોગ] સ્થાવરને વિષે હોય. તે [ત્રણ યોગ] વૈક્રિયદ્વિક સહિત એટલે પાંચ યોગ એકેંદ્રિય જાતિ અને વાઉકાયને વિષે હોય છેલ્લા વચન [અસત્યામૃષા] યોગ સહિત છ યોગ અસંજ્ઞીને વિષે હોય. તે [છ યોગ] વૈક્રિયદ્વિક રહિત ચાર યોગ વિકલેંદ્રિયને વિષે હોય. ।૨૭।।

વિવેચન–૧ કાર્મણ, ૨ ઔદારિક, ૩ ઔદારિકમિશ્ર; એ ત્રણ યોગ પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, અને વનસ્પતિકાય એ ચાર સ્થાવરને વિષે હોય. તે કાર્મણ ઔદારિક અને ઔદારિક-મિશ્ર કાયયોગને વૈક્રિય અને વૈક્રિયમિશ્ર કાયયોગે સહિત કરીએ એટલે પાંચ યોગ એકેંદ્રિય અને વાયુકાયને વિષે હોય એ પાંચ યોગ અસત્યામૃષા વચનયોગે સહિત એવં છ યોગ અસંજ્ઞીને વિષે હોય; વાયુ સહિત માટે. તે છ યોગ મધ્યેથી વૈક્રિયદ્વિકે ઊણા એટલે ઔદારિક, ઔદારિકમિશ્ર, કાર્મણ અને અસત્યામૃષા વચન યોગ એ ચાર યોગ બેઈંદ્રિય, તેઈંદ્રિય, ચૌરિંદ્રિયને વિષે હોય ।। ૨૭ ।।

કમ્મુરલમીસવિણુ મણ વઇસમઇઅછેઅચક્ખુમણનાણે;
ઉરલદુગ કમ્મ પઢમં,-તિમમણવઈ કેવલદુગંમિ. ૨૮

કમ્મ–કાર્મણ	**મણ**–મનોયોગ
ઉરલમીસ–ઔદારિકમિશ્ર	**વઇ**–વચનયોગે
વિણુ–વિના (તેર)	**સમઇઅ**–સામાયિક

છેઅ—છેદોપસ્થાપનીયચારિત્રે
ચક્ખુ—ચક્ષુદર્શને.
મણનાણે—મનઃપર્યવજ્ઞાને.
ઉરલદુગ—ઔદારિકદ્વિક.
કમ્મ—કાર્મણ.
પઢમંતિમ—પહેલા અને છેલ્લા.
મણવઈ—મનયોગ તથા વચનયોગ
કેવલદુગ મિ—કેવલદ્વિકે.

અર્થ—મનોયોગ, વચનયોગ, સામાયિક ચારિત્ર, છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર, ચક્ષુદર્શન અને મનઃપર્યવજ્ઞાનને વિષે કાર્મણ અને ઔદારિકમિશ્ર વિના [તેર યોગ] હોય. કેવળદ્વિકને વિષે ઔદારિકદ્વિક, કાર્મણ કાયયોગ અને પહેલા-છેલ્લા મન-વચન યોગ હોય, ॥૨૮॥

વિવેચન—કાર્મણ કાયયોગ અને ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ એ બે યોગ વિના શેષ ૧૩ યોગ ૧ મનોયોગી, ૨ વચનયોગી, ૩ સામાયિક ચારિત્રવંત, ૪ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રવંત, ૫ ચક્ષુદર્શની અને ૬ મનઃપર્યવજ્ઞાની, એ ૭ માર્ગણાને વિષે હોય. ૧ ઔદારિક કાયયોગ, ૨ ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ, ૩ કાર્મણ કાયયોગ, ૪ સત્ય મનોયોગ. ૫ અસત્યામૃષા મનોયોગ, ૬ સત્ય વચનયોગ ૭ અસત્યામૃષા વચનયોગ; એવં સાત યોગ કેવળજ્ઞાની અને કેવળદર્શનીને વિષે હોય. ॥૨૮॥

મણવઈઉરલા પરિહારિ, સુહુમિ નવ તે ઉ મીસિ સવિઉવ્વા;
દેસે સવિઉવ્વિદુગા, સકમ્મુરલમીસ અહખાએ. ૨૯

મણવઈ—મનોયોગ તથા વચનયોગ.
ઉરલા—ઔદારિક કાયયોગ.
પરિહારિ—પરિહારવિશુદ્ધિચારિત્રે.
સુહુમિ—સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્રે.

નવ–નવ યોગ,
તે ઉ–તે વળી
મીસિ–મિશ્રસમકિત માર્ગણાએ
સવિઉવ્વા–વૈક્રિયયોગ સહિત.
દેસે–દેશવિરતિ માર્ગણાએ.

સવિઉવ્વિદુગા–વૈક્રિયદ્વિકસહિત
સકમ્મુરલમીસ–કાર્મણ અને ઔદારિકમિશ્ર સહિત.
અહખાએ–યથાખ્યાત ચારિત્ર માર્ગણાએ.

અર્થ—મનોયોગો, વચનયોગો અને ઔદારિક કાયયોગ એ નવ યોગ પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર અને સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર વિષે હોય. તે વળિ વૈક્રિય કાયયોગ સહિત [દશયોગ] મિશ્ર માર્ગણાએ હોય, વૈક્રિયદ્વિક સહિત [અગ્યાર] દેશવિરતિ ચારિત્રે હોય. કાર્મણ અને ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ સહિત [અગ્યાર યોગ] યથાખ્યાત ચારિત્રને વિષે હોય.॥૨૯॥

વિવેચન—ચાર મનના, ચાર વચનના અને ઔદારિક કાયયોગ એવં ૯ યોગ પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્રી અને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયમી એ બેને વિષે હોય. તે નવ યોગ વૈક્રિય કાયયોગે સહિત એટલે દશ યોગ મિશ્રદૃષ્ટિને હોય. અહીંઆં વૈક્રિયમિશ્ર ન કહ્યો તે મિશ્રદૃષ્ટિને વૈક્રિય પ્રારંભ દીસતો નથી માટે. તેજ નવ યોગ વૈક્રિયદ્વિકે સહિત એવં ૧૧ યોગ દેશવિરતિને હોય, તેજ નવ યોગ કાર્મણ અને ઔદારિકમિશ્રે સહિત એવં ૧૧ યોગ યથાખ્યાત ચારિત્રીને હોય. કાર્મણ અને ઔદારિકમિશ્ર તે કેવલિ સમુદ્ઘાતે જાણવા. એ યોગ કહ્યા. ॥ ૨૯ ॥

માર્ગણાને વિષે ઉપયોગ

તિઅનાણનાણપણચઉ, દંસણબારજિઅલક્ખણુવઓગા;
વિણુ મણનાણદુકેવલ, નવ સુરતિરિનિરયઅજએસુ.૩૦

જિઅ-જીવના.
લક્ખણ-લક્ષણરૂપ.
ઉવઓગા-ઉપયોગો.
વિણ-વિના,
મણનાણ-મનઃપર્યવજ્ઞાન
દુકેવલ-કેવળજ્ઞાન તથા કેવળદર્શન
નવ-નવ ઉપયોગ
સુરતિરિનિરય-દેવતા, તિર્યંચ, નારકી અને
અજએસુ-અવિરતિ ચારિત્ર માર્ગણાએ

અર્થ—ત્રણ અજ્ઞાન, પાંચ જ્ઞાન અને ચાર દર્શન એ બાર જીવના લક્ષણરૂપ ઉપયોગો છે, મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવળદ્વિક વિના નવ ઉપયોગ-દેવતા, તિર્યંચ, નારકી અને અવિરતિ ચારિત્રને વિષે હોય ॥૩૦॥

વિવેચન—ત્રણ અજ્ઞાન તે ૧ મતિઅજ્ઞાન, ૨ શ્રુતઅજ્ઞાન અને ૩ વિભંગજ્ઞાન; પાંચ જ્ઞાન તે ૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન ૩ અવધિજ્ઞાન, ૪ મનઃપર્યવજ્ઞાન અને ૫ કેવળજ્ઞાન; ચાર દર્શન તે ૧ ચક્ષુદર્શન, ૨ અચક્ષુદર્શન, ૩ અવધિદર્શન અને ૪ કેવળદર્શન; એવં ૩ અજ્ઞાન, ૫ જ્ઞાન અને ૪ દર્શન એ બાર ઉપયોગ તે જીવનું મુખ્ય લક્ષણ છે. યદુક્તં-**જીવો ઉવઓગલક્ખણો. ઈતિવચનાત્** ત્યાં ૫ જ્ઞાન ૩ અજ્ઞાન, એ આઠ તે સાકાર ઉપયોગ અને ૪ દર્શન તે નિરાકાર ઉપયોગ કહીએ. તિહાં ૧ મનઃપર્યવજ્ઞાન, ૨ કેવળજ્ઞાન, ૩ કેવળદર્શન, એ ત્રણ વિના શેષ ૯ ઉપયોગ-૧ દેવતા, ૨ નારકી ૩ અસંયત ચારિત્ર અને ૪ તિર્યંચ એ ચારને વિષે હોય. ॥ ૩૦ ॥

તસ જોઅ વેઅ સુક્કા-હાર નર પણિંદિ સન્નિ ભવિ સવ્વે;
નયણેઅર પણલેસા, કસાય દસ કેવલદુગૂણા ૩૧.

તસ–ત્રસકાયમાં
જોઅ–ત્રણ યોગમાં
વેઅ–ત્રણ વેદમાં
સુક્ક–શુક્લલેશ્યાએ
આહાર–આહારી માર્ગણાએ
નર–મનુષ્યગતિમા
પણિંદિ–પ ચેદ્રિય જાતિમા
સન્નિ–સંજ્ઞીમાર્ગણામા
ભવિ–ભવ્ય માર્ગણામાં
સવ્વે–સર્વ ઉપયોગ
નયણેઅર–ચક્ષુદર્શને, અચક્ષુ દર્શને
પણલેસા–પાંચ લેશ્યાએ
કસાય–કષાયે
દશ–દશ ઉપયોગ
કેવલદુગૂણા–કેવળદ્વિક રહિત

અર્થ—ત્રસકાય, યોગ, વેદ, શુક્લલેશ્યા, આહારી, મનુષ્યગતિ, પંચેંદ્રિયજાતિ, સંજ્ઞી અને ભવ્ય માર્ગણાને વિષે સર્વ ઉપયોગ હોય, ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન, પાંચ લેશ્યા અને કષાયમાર્ગણાને વિષે કેવળદ્વિક રહિત દશ ઉપયોગ હોય ॥૩૧॥

વિવેચન—૧ ત્રસકાય, ૨–૪ ત્રણયોગ, ૫–૭ ત્રણવેદ, ૮ શુક્લલેશ્યા, ૯ આહારી, ૧૦ મનુષ્યગતિ, ૧૧ પંચેંદ્રિય, ૧૨ સંજ્ઞી અને ૧૩ ભવ્ય; એ તેર માર્ગણાને વિષે ૧૨ ઉપયોગ હોય. અહીંઆ ૩ વેદને તો ઉપયોગ ૧૦ હોય અને નવ ગુણઠાણાં લગેજ વેદોદય હોય, તો કેવળદ્વિક ક્યાંથી હોય? પણ અહીંઆ ગ્રંથકારે વેદને લિંગાકાર માત્રજ વિવક્ષ્યો છે તે માટે તેને કેવળદ્વિક પણ હોય. જેમ "ઈત્થિલિંગસિદ્ધા પુરિસલિંગસિદ્ધા" તેમ આ પણ જાણવું. નયન તે ૧ ચક્ષુ-

દર્શની, ઇતર તે ૨ અચક્ષુદર્શની ૩-૭ કૃષ્ણાદિ પાંચ લેશ્યા [કૃષ્ણ; નીલ, કાપોત, તેજો અને પદ્મ], ૮-૧૧ ચાર કષાય. એવં ૧૧ માર્ગણાએ કેવળદ્વિક વિના ૧૦ ઉપયોગ હોય. ॥૩૧॥

ચઉરિંદિઅસન્નિદુઅન્નાણદુદંસઇગબિતિથાવરિઅચક્ખુ; તિઅનાણદંસણદુગં, અનાણતિગિ અભવિ મિચ્છદુગે ૩૨

ચઉરિંદિ-ચૌરિંદ્રિયમાં
અસંન્નિ-અસંજ્ઞીમાં
દુ અન્નાણ-બે અજ્ઞાન
દુદંસ-બે દર્શન
ઇગબિતિ-એકેંદ્રિય. બેઇંદ્રિય અને તેઇંદ્રિયમાં
થાવરિ-પાંચે સ્થાવરમાં
અચક્ખુ-ચક્ષુદર્શનવિના [ત્રણ]
તિઅનાણ-ત્રણ અજ્ઞાન
દંસણદુગં-બે દર્શન
અનાણતિગિ-ત્રણ અજ્ઞાન માર્ગણાએ
અભવિ-અભવ્ય માર્ગણાએ
મિચ્છદુગે-મિથ્યાત્વ તથા સાસ્વાદને

અર્થ—ચૌરિંદ્રિય અને અસંજ્ઞીને વિષે બે અજ્ઞાન [મતિ-શ્રુત અજ્ઞાન] અને બે દર્શન [ચક્ષુ-અચક્ષુ દર્શન] હોય. એકેંદ્રિય, બેઇંદ્રિય, તેઇંદ્રિય, અને સ્થાવરકાયને વિષે ચક્ષુદર્શન વિના [ત્રણ ઉપયોગ] હોય. ત્રણ અજ્ઞાન, અભવ્ય અને મિથ્યાત્વદ્વિકને વિષે ત્રણ અજ્ઞાન, અને બે દર્શન હોય. ૫૩૨॥

વિવેચન-૧ ચૌરિંદ્રિય, ૨ અસંજ્ઞી, એ બેને વિષે બે અજ્ઞાન તે મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને બે દર્શન તે ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શન એ ચાર ઉપયોગ હોય. ૧ એકેંદ્રિય, ૨ બેઇંદ્રિય, ૩ તેઇંદ્રિય અને ૪-૮ પાંચ સ્થાવર એવં આઠ માર્ગણાને વિષે બે અજ્ઞાન અને એક અચક્ષુદર્શન એવં ત્રણ ઉપયોગ હોય.

ત્રણ અજ્ઞાન, ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શન એવં ૫ ઉપયોગ તે ૧–૩ ત્રણ અજ્ઞાન, ૪ અભવ્ય ૫ મિથ્યાત્વ અને સાસ્વાદન એ ૭ માર્ગણાને વિષે જાણવા. અહીંઆ પણ સાસ્વાદનીને અજ્ઞાન કહ્યાં અને સિદ્ધાંતે બે જ્ઞાન કહ્યાં તે સંદેહ અને વિભંગજ્ઞાનીને અહીંઆ અવધિદર્શન ન કહ્યું તે પણ સંદેહ છે. ॥ ૩૨ ॥

કેવલદુગે નિઅદુગં, નવ તિઅનાણવિણુ ખઇઅઅહખાએ;
દંસણનાણતિગં દેસિ, મીસિ અન્નાણમીસં તં ॥૩૩॥

કેવલદુગે–કેવલદ્વિકે	દંસણનાણતિગં–ત્રણ દર્શન તથા ત્રણ જ્ઞાન
નિઅદુગં–નિજદ્વિક	દેસિ–દેશવિરતિ માર્ગણાએ
નવ–નવ ઉપયોગ	મીસિ–મિશ્ર માર્ગણાએ
તિઅનાણવિણુ–ત્રણ અજ્ઞાન વિના	અન્નાણમીસં–અજ્ઞાને કરી મિશ્ર
ખઇઅ–ક્ષાયિક સમકિતે	તં–તે [૭]
અહખાએ–યથાખ્યાત ચારિત્રે	

અર્થ—કેવળદ્વિકે પોતાનું દ્વિક [કેવળ જ્ઞાન-દર્શન] હોય. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અને યથાખ્યાત ચારિત્રે ત્રણ અજ્ઞાન વિના નવ ઉપયોગ હોય. દેશવિરતિએ ત્રણ દર્શન અને ત્રણ જ્ઞાન હોય, મિશ્ર માર્ગણાને વિષે તે [૭ ઉપયોગ] અજ્ઞાને મિશ્રિત હોય ॥૩૩॥

વિવેચન—કેવળજ્ઞાની અને કેવળદર્શની એ બેને વિષે નિજદ્વિક તે ૧ કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન એજ બે ઉપયોગ હોય, શેષ ૧૦ ઉપયોગ ન હોય. કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયે બીજાં છાદ્મસ્થિક જ્ઞાન રહે નહીં. **'નટ્ઠમ્મિ અ છાઉમત્થિએ નાણે'**

ઈતિ વચનાત્ ॥ ત્રણ અજ્ઞાન વિના શેષ ૯ ઉપયોગ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી અને યથાખ્યાત ચારિત્રી એ બેને વિષે હોય. ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ દર્શન એ ૭ ઉપયોગ દેશવિરતિને વિષે હોય. મિશ્રદૃષ્ટિને એ જ ૭ ઉપયોગ હોય પણ ત્રણ જ્ઞાન તે અજ્ઞાને મિશ્રિત હોય, શુદ્ધ ન હોય. અહીંઆ મિશ્રને અવધિદર્શન કહ્યું, તે સિદ્ધાંતનો અભિપ્રાય લીધો: અન્યથા "અજયાઈ નવ મઈસુઓહિદુગે" ત્યાં પોતે જ અવધિદર્શનને મિશ્રગુણઠાણું કહ્યું નથી ॥ ૩૩ ॥

મણનાણ ચક્ખુવજ્જા, અણહારે તિન્નિદંસ ચઉનાણા;
ચઉનાણ સંજમોવસમ,-વેઅગે ઓહિદંસે અ ॥૩૪॥

મણનાણ—મનઃપર્યવજ્ઞાન	ચઉનાણા—ચાર જ્ઞાન અને
ચક્ખુ—ચક્ષુદર્શન	સંજમ—ચાર સયમને વિષે
વજ્જા—વર્જીને	ઉવસમ—ઉપશમ સમ્યક્ત્વે
અણહારે—અણાહારી માર્ગણાએ	વેઅગે—વેદક સમ્યક્ત્વે
તિન્નિદંસ—ત્રણ દર્શન	ઓહિદંસે—અવધિદર્શને

અર્થ—મનઃપર્યવજ્ઞાન અને ચક્ષુદર્શન વર્જીને [દશ ઉપયોગ] અણાહારીને હોય. ચાર જ્ઞાન. સંયમ, ઉપશમ સમ્યક્ત્વ, વેદક સમ્યક્ત્વ અને અવધિદર્શનને વિષે ત્રણ દર્શન અને ચાર જ્ઞાન હોય ॥૩૪॥

વિવેચન—મનઃપર્યવજ્ઞાન અને ચક્ષુદર્શન એ બે વર્જીને શેષ ૧૦ ઉપયોગ અણાહારીને વિષે હોય; વિગ્રહગતિએ તથા કેવળી સમુદ્ઘાતે અણાહારી હોય, તિહાં મનઃપર્યવજ્ઞાન

અને ચક્ષુદર્શનનો સંભવ નથી માટે. ત્રણ દર્શન અને ચાર જ્ઞાન એવં ૭ ઉપયોગ તે ૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન, ૩ અવધિજ્ઞાન, ૪ મનઃપર્યવજ્ઞાન, ૫ સામાયિકચારિત્ર, ૬ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર, ૭ પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર, ૮ સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર, ૯ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ ૧૦ વેદક તે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ અને ૧૧ અવધિદર્શન; એ અગ્યાર માર્ગણાને વિષે હોય. ॥ ૩૪ ॥

દો તેર તેર બારસ, મણે કમા અટ્ઠ દુ ચઉ ચઉ વયણે;
ચઉ દુ પણ તિન્નિ કાએ, જિઅગુણજોગોવઓગન્ને. ૩૫

દો–બે જીવસ્થાનક.
તેર–તેર ગુણઠાણા.
તેર–તેર યોગ
બારસ–બાર ઉપયોગ.
મણે–મનોયોગને વિષે.
કમા–અનુક્રમે.
અટ્ઠ–આઠ,
ચઉ–ચાર.
વયણે–વચનયોગે
પણ–પાંચ.
તિન્નિ–ત્રણ.
કાએ–કાયયોગે.
જિઅ–જીવસ્થાન.
ગુણ–ગુણસ્થાન.
જોગ–યોગ.
ઉવઓગ–ઉપયોગ.
અન્ને–બીજા આચાર્ય [કહે છે].

અર્થ—મનોયોગે બે, તેર, તેર અને બાર, વચનયોગે આઠ, બે, ચાર અને ચાર, કાયયોગે ચાર, બે, પાંચ અને ત્રણ, એમ અનુક્રમે જીવસ્થાન, ગુણસ્થાનક, યોગ અને ઉપયોગ હોય, એમ અન્ય આચાર્ય કહે છે. ॥૩૫॥

વિવેચન—હવે ત્રણ યોગને વિષે જીવસ્થાન, ગુણસ્થાન, યોગ અને ઉપયોગ આશ્રયીને મતાંતર કહે છે. પૂર્વે યોગ

કહ્યા તેમાં કાયયોગ સર્વ જીવને કહ્યો, વચનયોગ બેઇંદ્રિયાદિક
સર્વને કહ્યો અને મનોયોગ સંજ્ઞી પંચેંદ્રિયને કહ્યો; પણઅહીં
આ મતાંતરે અનેરા આચાર્ય કહે છે જે, એક યોગ હોય તેને
બીજો યોગ ન કહીએ. સંજ્ઞી પંચેંદ્રિયને મનોયોગ છે, તેને
વચનયોગ કાયયોગ ન હોય. વિકલેંદ્રિય અને અસંજ્ઞી પંચે
દ્રિયને વચનયોગ એકજ અને એકેંદ્રિયને કાયયોગ એકજ
કહીએ, ત્યારે તેમને મતે મનોયોગીને જીવના ભેદ ૧ સંજ્ઞી
પર્યાપ્તો, ૨ અપર્યાપ્તો, એ બે હોય; ગુણઠાણાં ૧૩ હોય;
૧ ઔદારિકમિશ્ર, ૨ કાર્મણ એ બે વિના યોગ તેર હોય,
કારણ કે એ બે તો ઉપજતાં તથા કેવળી સમુદ્ઘાતે હોય
અને ત્યાં મનોયોગ ન હોય તે માટે, અને ઉપયોગ બાર
હોય. વચનયોગીને જીવના ભેદ આઠ તે બેઇંદ્રિયના ૨,
તેઇંદ્રિયના ૨, ચૌરિંદ્રિયના ૨, અને અસંજ્ઞી પચેંદ્રિયના
૨, એવં આઠ ભેદ હોય; ગુણઠાણાં ૨ હોય; યોગ ચાર તે
૧ ઔદારિક, ૨ ઔદારિકમિશ્ર, ૩ કાર્મણ અને ૪ અસત્યામૃ-
ષાવચન એવં ૪ હોય; ઉપયોગ ૪ તે બે અજ્ઞાન અને બે દર્શન
એવં ચાર હોય; કાયયોગીને જીવના ભેદ ચાર—એકેંદ્રિય
સૂક્ષ્મ, બાદર, તે પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા એવં ચાર હોય;
ગુણઠાણાં ૨ તે પહેલું અને બીજું હોય; યોગ પાંચ તે ઔદા-
રિકદ્વિક, વૈક્રિયદ્વિક અને કાર્મણ કાયયોગ એવં પાંચ હોય,
ઉપયોગ ત્રણ તે બે અજ્ઞાન-અને અચક્ષુદર્શન એવં ત્રણ હોય;
એ પ્રકારે જીવના ભેદ, ગુણઠાણાં, યોગ અને ઉપયોગ અનેરા
આચાર્ય કહે છે. ત્રણયોગને વિષે એ મતાંતર માંહે તો પ્રત્યક્ષ
દોષ દેખાય છે, કેમકે મનોયોગીને જીવના ભેદ બે કહ્યા, તે
અપર્યાપ્તાને મન કેમ હોય? મનઃપર્યાપ્તિ બાંધે ત્યારે મનો-

યોગી થાય અને તે તો પર્યાપ્તો કહેવાય અને કદાચિત્ મનલબ્ધિવંત અપર્યાપ્તાને મન કહીએ તો તેને યોગ ૧૫ જોઈએ, ઔદારિકમિશ્ર અને કાર્મણ શા માટે ન હોય ? એ દોષ; તથા વચનયોગીને પણ જીવના ભેદ આઠ કહ્યા તે કેમ ઘટે ? અપર્યાપ્તાને ભાષાપર્યાપ્તિ પૂરી કર્યા વિના વચન યોગ કેમ કહીએ ? એ પણ દોષ. ॥ ૩૫ ॥

બાસઠ માર્ગણાને વિષે લેશ્યા.

છસુ લેસાસુ સઠાણં, એગિંદિઅસન્નિભૂદગવણેસુ;
પઢમા ચઉરો તિન્નિ ઉ, નારયવિગલગ્ગિપવણેસુ. ૩૬

છસુ લેસાસુ–છ લેશ્યાદ્વારે	વણેસુ–વનસ્પતિકાયમાર્ગણાએ
સઠાણં–સ્વસ્થાન [પોતપોતાની લેશ્યા]	પઢમાચઉરો–પ્રથમની ચાર લેશ્યા
	તિન્નિ ઉ–વળી ત્રણ લેશ્યા
એગિંદિ–એકેંદ્રિયમાં	નારય–નારકીમાં
અસન્નિ–અસંજ્ઞીમા	વિગલ–વિકલેદ્રિયમા
ભૂ–પૃથ્વીકાયમા	અગ્ગિ–અગ્નિકાયમાં
દગ–અપ્કાયમાં	પવણેસુ–વાયુકાયમા

અર્થ—છ લેશ્યા માર્ગણાને વિષે પોતપોતાની લેશ્યા હોય. એકેદ્રિય, અસંજ્ઞી, પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાયને વિષે પહેલી ચાર લેશ્યા હોય. નારકી, વિકલેંદ્રિય, તેઉકાય અને વાઉકાયને વિષે ત્રણ લેશ્યા હોય ॥૩૬॥

વિવેચન—લેશ્યા માર્ગણાએ છએ લેશ્યાને વિષે સ્વસ્થાને પોતપોતાની એકેકી લેશ્યા હોય. ૧ એકેંદ્રિય, ૨ અસંજ્ઞી, ૩ પૃથ્વીકાય, ૪ અપ્કાય અને ૫ વનસ્પતિકાય; એ પાંચને વિષે પહેલી ચાર લેશ્યા હોય, તિહાં કૃષ્ણ, નીલ,

કાપોત એ ત્રણ લેશ્યા તો ભવપ્રત્યયી સદાય હોય અને તેજો લેશ્યાવંત દેવતા મરીને એકેંદ્રિયમાં ઉપજે ત્યારે ઉપજતાં થોડી વેળા લગે તેજોલેશ્યા હોય. પહેલી ત્રણ લેશ્યા-૧ નારકી, ૨-૪ વિકલેંદ્રિય, ૫ તેઉકાય અને ૬ વાયુકાય; એ છ માર્ગણાને વિષે હોય. ॥ ૩૬ ॥

અહખાયસુહુમકેવલ,—દુગિ સુક્કા છાવિ સેસઠાણેસુ;
નરનિરયદેવતિરિઆ, થોવા દુ અસંખણંતગુણા. ૩૭

અહખાય-યથાખ્યાત ચારિત્રે
સુહુમ-સૂક્ષ્મસંપરાયચારિત્રે
કેવલદુગિ-કેવળજ્ઞાન અને દર્શને
સુક્કા-શુકલલેશ્યાએ
છાવિ-છએ લેશ્યા
સેસઠાણેસુ-બાકીના [૪૧ માર્ગણા] સ્થાનકે
નર-મનુષ્ય
નિરય-નારકી
દેવ-દેવ
તિરિઆ-તિર્યંચ
થોવા-થોડા
દુ-બે
અસંખ-અસંખ્યાતગુણા
અણંતગુણા-અનંતગુણા

અર્થ—યથાખ્યાત ચારિત્ર, સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર અને કેવળદ્વિકને વિષે શુકલલેશ્યા હોય,બાકીની માર્ગણા (૪૧) ને વિષે છએ લેશ્યા હોય. મનુષ્ય થોડા હોય, નારકી અને દેવતા અસંખ્યાતગુણા હોય અને તિર્યંચ તેથી અનંતગુણા હોય, ॥ ૩૭ ॥

વિવેચન—૧ યથાખ્યાત ચારિત્ર, ૨ સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર, ૩ કેવળજ્ઞાન અને ૪ કેવળદર્શન; એ માર્ગણાને વિષે એક શુકલ લેશ્યા હોય અને શેષ ૪૧ માર્ગણાને વિષે છએ લેશ્યા હોય. એ લેશ્યા દ્વાર કહ્યું, હવે ૬૨ માર્ગણા-

સ્થાનકને વિષે અલ્પબહુત્વ કહે છે, તિહાં પ્રથમ ગતિ ૪ માંહે સર્વથી થોડા મનુષ્ય છે તે કેમ ? મનુષ્ય બે ભેદે છે —૧ સમ્મૂચ્છિંમ અને ૨ ગર્ભજ. તેમાં સમ્મૂચ્છિંમ તે ગર્ભજ મનુષ્યના મળ, મૂત્ર, શુક્ર, શોણિત, માંસ, પરૂ અને કલેવર વગેરે, અપવિત્ર ૧૪ સ્થાનકને વિષે ઉપજે છે, તે અંતર્મુહૂર્ત આયુવાળા છે અને ચર્મચક્ષુએ દેખાતા નથી. તેને જઘન્યથી એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટપણે ૨૪ મુહૂર્ત ઉપજવા—ચ્યવવાનો વિરહકાળ હોય અને તે અંતર્મુહૂર્તે નિર્લેપ થાય તે માટે સમ્મૂચ્છિંમ મનુષ્ય કોઈ વખત હોય પણ ખરા અને કોઇ વખતે ન પણ હોય અને ગર્ભજ મનુષ્ય તો સદૈવ હોયજ. તે સંખ્યાતાજ હોય જ પણ અસંખ્યાતા ન હોય. તિહાં સંખ્યાતાના સંખ્યાતા ભેદ છે, તે માટે મનુષ્ય કેટલા છે તેનું વિવેચન કહે છે, જે કોઇક રાશિને તેજ રાશિ સાથે ગુણિએ તે વર્ગ કહીએ, તિહાં એકનો તો વર્ગ ન હોય **એકેન ગુણિતં તદેવ ઇતિવચનાત્** તે માટે બેનો વર્ગ ચાર, એ પહેલો વર્ગ; ચારનો વર્ગ ૧૬ એ બીજો વર્ગ, સોળનો વર્ગ ૨૫૬ એ ત્રીજો વર્ગ, એનો વર્ગ ૬૫૫૩૬ એ ચોથો વર્ગ, એનો વર્ગ ૪૨૯૪૯૬૭૨૯૬ એ પાંચમો વર્ગ; એનો વર્ગ ૧૮૪૪૬૭૪૪૦૭૩૭૦૯૫૫૧૬૧૬ એ છઠ્ઠો વર્ગ; **છઠ્ઠો વગ્ગો પંચમવગ્ગપડુપન્નો. ઇતિ પ્રજ્ઞાપના વચનાત્** માટે છઠ્ઠા વર્ગ તે પાંચમા વર્ગ સાથે ગુણીએ ત્યારે ૭, ૯૨, ૨૮, ૧, ૬૨, ૫૧, ૪૨, ૬, ૪૩, ૩૭, ૫૯, ૩, ૫૪, ૩૯, ૫૦, ૩, ૩૬ થયા. એ અંક બોલવાની યુકિત પ્રાચીન રીતે આ પ્રમાણે છે—સાત કોડાકોડી કોડાકોડી, બાણુ

લાખ કોડાકોડી કોડિ, અઠાવીશ હજાર કોડાકોડી કોડી, એકસો કોડાકોડી કોડીકોડી,બાસઠ કોડાકોડી, એકાવન લાખ કોડાકોડી, બેંતાળીશ હજાર કોડાકોડી,છશેં કોડાકોડી,તેંતાલીશ કોડાકોડી, સાડત્રીસ લાખ કોડી, ઓગણસાઠ હજાર કોડિ, ત્રણશેં કોડી, ચોપન્ન કોડી, ઓગણચાળીશ લાખ, પચાસ હજાર, ત્રણસો અને છત્રીશ. અથવા એકડાને છન્નુવાર ઠાણ બમણો કરીએ તોપણ એજ રાશિ થાય. **છન્નવઈ છેઅણગદાયરાસિ. ઇતિ વચનાત્** એટલા જઘન્ય પદે ગર્ભજ મનુષ્ય હોય અને જ્યારે સંમૂચ્છિર્મ હોય ત્યારે ઉત્કૃષ્ટપદે અસંખ્યાતા હોય, અને તે અસંખ્યાતા ઉત્સર્પિણી–અવસર્પિણીના સમય જેટલા એટલે ક્ષેત્ર થકી સાત રાજ પ્રમાણ ઘનીકૃત લોકની એક પ્રદેશની શ્રેણિના અંગુલ પ્રમાણ ક્ષેત્રને વિષે જેટલા પ્રદેશ હોય તેનાં પ્રથમ વર્ગમૂળને ત્રીજા વર્ગમૂળના પ્રદેશ સાથે ગુણીએ, તે ગુણતાં જેટલા પ્રદેશ થાય તેટલા પ્રદેશનું એકેક ખંડુક કલ્પીએ,ઇહાં અંગુલપ્રમાણ સૂચીક્ષેત્રને વિષે આકાશપ્રદેશ અસંખ્યાતા છે,પણ અસત્કલ્પનાએ ૨૫૬ કલ્પીએ,તેનું વર્ગમૂળ ૧૬, બીજું ૪ અને ત્રીજું બે. પહેલું વર્ગમૂળ ત્રીજા વર્ગમૂળ સાથે ગુણીએ ત્યારે ૩૨ થયા, એટલા પ્રદેશનું ખંડુક લેવું. હવે એકેક ખંડુકે એકેક મનુષ્ય અપહરતાં જો એક મનુષ્ય અધિકું હોત તો સમગ્ર એક શ્રેણિ અપહરાત, એટલાજ ઉત્કૃષ્ટપદે સમ્મૂચ્છિર્મ અને ગર્ભજ બંને મળી-ને મનુષ્ય હોય. તે માટે નારકી વગેરે સર્વ થકી મનુષ્ય થોડા હોય, તે મનુષ્ય થકી નારકી અસંખ્યાતગુણા અધિકા

હોય, કાળ થકી અસંખ્યાતી ઉત્સર્પિણી —અવસર્પિણીના સમય જેટલા છે. ક્ષેત્રથકી પ્રતરને અસંખ્યાતમે ભાગે અસંખ્યાતી શ્રેણિના જેટલા આકાશપ્રદેશ હોય તેટલા છે. તે કેમ? અંગુલ પ્રમાણ પ્રતરક્ષેત્રને વિષે જેટલી શ્રેણિ હોય તેના વર્ગમૂળ અસંખ્યાતા છે. ત્યાં પહેલું વર્ગમૂળ બીજા વર્ગમૂળ સાથે ગુણીએ, જેમકે અસત્ કલ્પનાએ અંગુલપ્રમાણ પ્રતરને વિષે ૨૫૬ શ્રેણિ છે. તેનું પહેલું વર્ગમૂળ ૧૬, બીજું ૪, તે સોળને ચારે ગુણતાં ૬૪ થાય; એ ચોસઠ તે અસંખ્યાતી જાણવી. એટલી શ્રેણિની પહોળપણે સૂચી કહવી ગ્રહવી; એટલી શ્રેણિ માંહે જેટલા આકાશપ્રદેશ હોય તેટલા નારકી છે. તે માટે મનુષ્ય થકી નારકી અસંખ્યાતગુણા હોય.

તે થકી દેવતા અસંખ્યાતગુણા છે તે કેમ? અંગુલ માત્ર ક્ષેત્રના પ્રદેશનું પહેલું વર્ગમૂળ તેને અસંખ્યાતમે ભાગ જેટલી શ્રેણિ, તેના જેટલા આકાશપ્રદેશ હોય તેટલા તો અસુરકુમાર દેવતા છે; તેટલા વળી નાગકુમાર છે; યાવત્ એટલા સ્તનિતકુમાર છે, તથા સંખ્યાત યોજન પ્રમાણ આકાશપ્રદેશની સૂચીરૂપ ખંડુકે કરી એકેક વ્યંતર અપહરીએ તો ઘનીકૃત લોકનો માંડાને આકારે સમગ્ર પ્રતર અપહરાય તેટલા વ્યંતર દેવતા છે, તથા બસેં છપ્પન અંગુલ પ્રમાણ આકાશપ્રદેશની સૂચીરૂપ જેટલે ખંડુકે કરી એકેક જ્યોતિષી અપહરીએ તો ઘનીકૃત લોકનો સમગ્ર પ્રતર અપહરાય તેટલા જ્યોતિષી દેવતા છે; તથા એક અંગુલ માત્ર ક્ષેત્રના પ્રદેશનું ત્રીજું વર્ગમૂળ તેનો ઘન કરીએ તથા બીજા વર્ગમૂળ સાથે ગુણીએ તેટલી ઘનીકૃત

પ્રદેશની શ્રેણિના જેટલા પ્રદેશ હોય તેટલા વૈમાનિક દેવતા છે; એમ સકળ ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક વૈમાનિક દેવતા મળીને નારકી થકી અસંખ્યાતગુણા છે.

તે થકી તિર્યંચ અનંતગુણા છે, તે તિર્યંચ માંહે વનસ્પતિના જીવ અનંત લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ છે, અહીં સંખ્યાતાના સંખ્યાતા ભેદ છે, અસંખ્યાતાના અસંખ્યાતા ભેદ છે અને અનંતાના અનંતા ભેદ છે, તેથી ઉક્તવિરોધ જાણવો નહીં. એ ગતિ આશ્રયી અલ્પબહુત્વ કહ્યું ॥૩૮॥

પણચઉતિદુએગિંદી, થોવા તિન્નિઅહિઆ અણંતગુણા,
તસથોવ અસંખગ્ગી, ભૂજલનિલઅહિય વણણંતા ૩૮

તિન્નિ–ત્રણ [ચૌરિંદ્રિય, તેઇંદ્રિય, બેઇંદ્રિય.]
અહિઆ–અધિક
અણંતગુણા–અનંતગુણા
તસ–ત્રસ
થોવ–થોડા
અસંખગ્ગી–અસંખ્યાતગુણા [અગ્નિકાય
ભૂ–પૃથ્વીકાય
જલ–અપ્કાય
અનિલ–વાયુકાય
અહિઅ–અધિક
અણંતા–અનંતગુણા

અર્થ :—પંચેંદ્રિય થોડા હોય, ચૌરિંદ્રિય, તેઇંદ્રિય અને બેઇંદ્રિય એ ત્રણે અનુક્રમે એક—એકથી અધિક હોય: એકેંદ્રિય તેથી અનંતગુણા હોય, ત્રસ થોડા હોય, અગ્નિકાય અસંખ્યાતગુણા હોય; પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, અને વાઉકાય એકેકથી અધિક હોય અને વનસ્પતિકાય તેથી અનંતા હોય. ॥ ૩૮ ॥

વિવેચન—હવે ઇંદ્રિય આશ્રયી અલ્પબહુત્વ કહે છે ૧ સર્વ થકી થોડા પંચેંદ્રિય, ૨ તેથી ચૌરિંદ્રિય વિશેષાધિક

૩ તે થકી તેઇંદ્રિય વિશેષાધિક, ૪ તે થકી બેઇંદ્રિય વિશેષાધિક એ ચાર ચાર બોલ પ્રતરની અસંખ્યાત કોઢાકોડી યોજન પ્રમાણ એક પ્રાદેશિકી શ્રેણિની સૂચી તેના જેટલા આકાશપ્રદેશ તેટલી શ્રેણિના જેટલા આકાશપ્રદેશ તેટલા તે તે દરેક જીવો છે અને એકેક થકી વિશેષાધિક છે. તે થકી એકેંદ્રિય અનંતગુણા છે, કારણ કે વનસ્પતિકાયના જીવ અનંતા છે. હવે કાય આશ્રયી અલ્પબહુત્વ કહે છે—

૧ સર્વ થકી થોડા ત્રસકાઈઆ છે, અસંખ્યાત કોડાકોડિ યોજન પ્રમાણ આકાશશ્રેણિની સૂચી તેમાં જેટલા આકાશ-પ્રદેશ હોય તેટલા ત્રસ જીવો છે તે માટે. ૨ તે થકી તેઉકાઈઆ અસંખ્યાતગુણા છે, અસંખ્યાત લોકના જેટલા આકાશ પ્રદેશ હોય તેટલા છે માટે. ૩ તે થકી પૃથ્વીકાઈયા જીવ વિશેષાધિક છે. ૪ તે થકી અપકાઈઆ વિશેષાધિક ૫ તે થકી વાયુકાઈઆ જીવ વિશેષાધિક છે. ૬ તે થકી વનસ્પતિ કાય જીવ અનંતગુણા છે, કેમકે તેઓ અનંતા લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે. ॥૩૮॥

મણવયણકાયજોગી; થોવા અસંખગુણ અણંતગુણા;
પુરિસા થોવા ઇત્થી, સંખગુણાણંતગુણ કીવા ૩૯.

મણ–મનોયોગી
વયણ–વચનયોગી
કાયજોગી–કાયયોગી
અસંખગુણ–અસંખ્યાતગુણા
પુરિસા–પુરૂષવેદ વાળા
ઇત્થિ–સ્ત્રીવેદવાળા
કીવા–નપુંસક વેદવાળા

અર્થ—મનોયોગી થોડા હોય, વચનયોગી અસંખ્યાતગુણા હોય અને કાયયોગી અનંતગુણા હોય, પુરૂષો થોડા હોય, સ્રીઓ તેથી સંખ્યાતગુણ હોય અને તેથી અનંતગુણ નપુંસકો હોય. ॥૩૯॥

વિવેચન-હવે યોગઆશ્રયી અલ્પબહુત્વ કહે છે.-૧ સર્વ થકી થોડા મનોયોગી છે, સંજ્ઞીપંચેંદ્રિયનેજ મનોયોગ હોય તે માટે. ૨ તે થકી વચનયોગી અસંખ્યાતગુણ; બેઇંદ્રિય, તેઇંદ્રિય, ચૌરિંદ્રિય અને અસંજ્ઞી પંચેદ્રિયને પણ વચનયોગ હોય તે માટે. ૩ તે થકી કાયયોગી અનંતગુણા, એકેંદ્રિયને પણ કાયયોગ હોય અને તે અનંતા છે તે માટે.

વેદ આશ્રયી ૧ સર્વ થકી થોડા પુરૂષવેદી છે. ૨ તે થકી સ્રીવેદી સંખ્યાત ગુણા છે, તિર્યંચમાં પુરૂષ થકી ત્રિગુણી અને ત્રણ અધિક, મનુષ્યમાં ૨૭ ગુણી અને સત્યાવીશ અધિક અને દેવતામાં બત્રીસ ગુણી અને ૩૨ અધિક સ્રીઓ હોય, તે માટે. ૩ તે થકી નપુંસક અનંતગુણા અધિક હોય, એકેંદ્રિય સર્વ નપુંસક છે અને વળી તેઓ અનંતા છે તે માટે. ॥૩૯॥

માણી કોહી માઇ, લોભી અહિઅમણનાણિણો થોવા;
ઓહિઅસંખા મઇસુઅ, અહિઅસમ અસંખવિબ્ભંગા.

માણી-માની
કોહી-ક્રોધી
માઇ-માયી (કપટી)
લોભી-લોભી
અહિઅ-અધિક
મણનાણિણો-મન.પર્યવજ્ઞાની

થોવા—થોડા	સુઅ—શ્રુતજ્ઞાની
ઓહિ—અવધિજ્ઞાની	સમ—સરખા
અસંખા—અસંખ્યાતગુણા	અસંખ—અસંખ્યાતગુણા
મઇ—મતિજ્ઞાની	વિબ્ભંગા—વિભંગજ્ઞાની

અર્થ—માની, ક્રોધી, માયી અને લોભી એક-એકથી અધિક હોય છે. મનઃપર્યવજ્ઞાની થોડા હોય; અવધિજ્ઞાની તેથી અસંખ્યાતગુણા હોય, મતિજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની તેથી અધિક હોય અને માંહોમાંહે સરખા હોય; વિભંગજ્ઞાની તેથી અસંખ્યાતગુણા હોય. ॥૪૦॥

વિવેચન—હવે[1] કષાયદ્વારે અલ્પબહુત્વ કહે છે-૧ સર્વથી થોડા માનકષાયી. ૨ તે થકી ક્રોધી વિશેષાધિક, માન થકી ક્રોધ પરિણામનો કાળ અધિક છે માટે. ૩ તે થકી માયાવંત વિશેષાધિક; બહુકાળ રહે તે માટે. ૪ તે થકી લોભકષાયી વિશેષાધિક; પ્રાયઃ સર્વને સદાય લોભ પરિણામ હોય છે માટે.

હવે **જ્ઞાનદ્વારે** અલ્પબહુત્વ કહે છે—

૧ મનઃપર્યવજ્ઞાની સર્વ થકી થોડા; લબ્ધિવંત કોઈક સંયતનેજ એ જ્ઞાન હોય તે માટે. ૨ તે થકી અવધિજ્ઞાની અસંખ્યાતગુણા; સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવતા-નારકીને પણ હોય તે માટે. ૩-૪ તે થકી મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની વિશેષાધિક છે, તિર્યંચ-મનુષ્ય માંહે અવધિ વિના સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે તે પણ

---

૧ દેવતાને લોભ વધારે હોય, નારકીને ક્રોધ વધારે હોય, મનુષ્યને માન વધારે હોય અને તિર્યંચને માયા વધારે હોય

અધિક ગણવાથી અને માંહો-માંહે તે [મતિજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની] બંને તુલ્ય છે, સહચારી છે માટે,*જત્થ મઇનાણ તત્થ સુયનાણં જત્થ સુયનાણં તત્થ મઇનાણં ઇતિવચનાત્ ૫ તે થકી વિભંગજ્ઞાની અસંખ્યાતગુણા છે; મિથ્યાદ્રષ્ટિ દેવતા નારકી અસંખ્યાતગુણા છે અને તે સર્વને વિભંગજ્ઞાન હોય તે માટે. ॥૪૦॥

કેવલિણોણંતગુણા મઇસુઅન્નાણિણંતગુણ તુલ્લા;
સુહુમા થોવા પરિહાર, સંખ અહખાય સંખગુણા. ૪૧

કેવલિણો-કેવલજ્ઞાની જીવ	સુહુમા-સૂક્ષ્મસંપરાયવાળા
અણંતગુણા-અનંતગુણા	પરિહાર-પરિહારવિશુદ્ધિવાળા
મઇ-મતિઅજ્ઞાની	સંખ-સંખ્યાતગુણા
સુઅઅન્નાણિ-શ્રુતઅજ્ઞાની	અહખાય-યથાખ્યાતચારિત્ર વાળા
તુલ્લા-બરાબર	સંખગુણા-સખ્યાતગુણા

અર્થ—કેવળજ્ઞાની અનંતગુણ હોય, મતિઅજ્ઞાની અને શ્રુતઅજ્ઞાની તેથી અનંતગુણ છે અને માંહોમાંહે બંને સરખા છે. સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્રવાળા થોડા હોય, પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્રવાળા તેથી સંખ્યાતગુણા હોય, યથાખ્યાત ચારિત્ર વાળા તેથી સંખ્યાતગુણા હોય. ॥૪૧॥

વિવેચન—૬ તે [વિભંગજ્ઞાની] થકી કેવળી અનંતગુણા છે, સિદ્ધ અનંતા માટે. ૭-૮ તે થકી મતિઅજ્ઞાની

---

* જ્યાં મતિજ્ઞાન હોય ત્યા શ્રુતજ્ઞાન હોય અને જ્યાં શ્રુતજ્ઞાન હોય ત્યાં મતિજ્ઞાન હોય

શ્રુતઅજ્ઞાની અનંતગુણા છે; સિદ્ધથકી પણ વનસ્પતિકાય અનંતગુણા છે માટે. એ બે માંહોમાંહે તુલ્ય છે.

હવે સંયમદ્વારે અલ્પબહુત્વ કહે છે—

૧ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયમી સર્વ થકી થોડા છે, ઉત્કૃષ્ટા પણ શતપૃથક્ત્વ પામીએ તે માટે ૨ તે થકી પરિહારવિશુદ્ધિ સંયમી સંખ્યાતગુણા છે; ઉત્કૃષ્ટા સહસ્રપૃથક્ત્વ પામીએ તે માટે. ૩ તે થકી યથાખ્યાત સંયમી સંખ્યાતગુણા છે; કોટી-પૃથક્ત્વ કેવળી સદાય હોય માટે. ॥૪૧॥

છેય સમઇય સંખા, દેસ અસંખગુણણંતગુણ અજયા;
થોવા અસંખ દુણંતા, ઓહિ નયણ કેવલ અચક્ખુ ૪૨

છેય–છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રવાળા	થોવ–થોડા
સમઇય–સામાયિક ચારિત્રવાળાં	અસંખ–અસંખ્યાતગુણા
સંખા–સંખ્યાતગુણા	દુણંતા–બે અનંતા
દેસ–દેશવિરતિ	ઓહિ–અવધિદર્શની
અસંખગુણ–અસંખ્યાતગુણા	નયણ–ચક્ષુદર્શની
અણંતગુણ-અનંતગુણા	કેવલ–કેવલદર્શની
અજયા–અવિરતિ	અચક્ખુ–અચક્ષુદર્શની

અર્થ:—છેદોપસ્થાનીય ચારિત્રવાળા સંખ્યાતગુણા હોય અને સામાયિક ચારિત્રવાળા તેથી સંખ્યાતગુણા હોય, દેશવિરતિ અસંખ્યાતગુણ હોય અને અવિરતિ અનંતગુણ હોય અવધિદર્શની થોડા હોય, ચક્ષુદર્શની અસંખ્યાતગુણ હોય અને કેવળદર્શની તથા અચક્ષુદર્શની એ બે અનંત-ગુણ હોય.

વિવેચન—૪ તે યથાખ્યાત સંયમી થકી છેદોપસ્થાનીય સંયમી સંખ્યાતગુણા હોય; કોટીશતપૃથક્ત્વ પામીએ માટે. ૫ તે થકી સામાયિક સંયમી સંખ્યાતગુણા હોય; કોટિસહસ્ર પૃથક્ત્વ સદાયે હોય માટે. ૬ તે થકી દેશવિરતિ અસંખ્યાતગુણા છે; તિર્યંચમાં દેશવિરતિ અસંખ્યાતા પામીએ તે માટે. તે થકી અવિરતિ-અસંયમી અનંતગુણા હોય, મિથ્યાદૃષ્ટિ અનંતા છે માટે.

હવે **દર્શનદ્વારે** અલ્પબહુત્વ કહે છે—

૧ સર્વ થકી થોડા અવધિદર્શની છે; દેવતા, નારકી મનુષ્ય અને તિર્યંચમાં કેટલાએક હોય તે માટે. તે થકી ચક્ષુદર્શની અસંખ્યાતગુણા હોય; ચૌરિંદ્રિય અને પંચેંદ્રિય સર્વને હોય તે માટે. ૩ તે થકી કેવળદર્શની અનંતગુણા છે; સિદ્ધ અનંતા છે તે માટે. ૪ તે થકી અચક્ષુદર્શની અનંતગુણા છે; સર્વ સંસારી જીવને અચક્ષુદર્શન છે તે માટે.॥૪૨॥

પચ્છાણુપુવ્વિ લેસા, થોવા દો સંખણંત દો અહિઆ;
અભવિઅર થોવ ણંતા, સાસણ થોવોવસમસંખા ૪૩

પચ્છાણુપુવ્વિ-પશ્ચાનુપૂર્વી (છેલ્લેથી પહેલે આવવું)
લેસા-લેશ્યા
થોવા-થોડા
દો-બે લેશ્યાવાળા
અસંખ-અસંખ્યાતગુણા
અણંત-અનંતગુણા
દો-બે લેશ્યાવંત
અહિઆ-વિશેષાધિક
અભવ-અભવ્યો
ઇઅર-ભવ્યો
થોવ-થોડા
અણંત-અનંતગુણા
સાસણ-સાસ્વાદની
ઉવસમ-ઔપશમિકવાળા
સંખા-સંખ્યાતગુણા

અર્થ—લેશ્યાવાળા પશ્ચાનુપૂર્વીએ ગણવા એટલે શુકલ લેશ્યાવાળા સૌથી થોડા હોય, પદ્મ અને તેજો એબે લેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગુણ હોય, કાપોતલેશ્યાવાળા અનંતગુણ હોય અને નીલ તથા કૃષ્ણલેશ્યાવાળા અધિક હોય. અભવ્ય થોડા અને ભવ્ય અનંતગુણા હોય, સાસ્વાદન સામ્યક્ત્વી થોડા હોય ઉપશમ સામ્યક્ત્વી સંખ્યાતગુણા હોય. ॥૪૩॥

વિવેચન-હવે લેશ્યાદ્વારે અલ્પબહુત્વ કહે છે-પશ્ચાનુપૂર્વીએ લેશ્યા કહેવી. તે આ પ્રમાણે-૧ સર્વ થકી થોડા શુક્લ લેશ્યાવંત છે, લાંતકાદિક ઉપરના દેવતા સર્વ અને કોઈક મનુષ્ય તિર્યંચમાં હોય તે માટે. ૨ પદ્મલેશ્યાવંત અસંખ્યાતગુણા છે; કોઈક મનુષ્ય-તિર્યંચ અને સનત્કુમાર માહેન્દ્ર તથા બ્રહ્મલોક કલ્પના દેવતાને સર્વને હોય અને તે દેવતા ઉપરનાથી (લાંતકાદિકથી) અસંખ્યાતગુણા છે તે માટે. તે થકી તેજોલેશ્યાવંત અસંખ્યાતગુણા છે, જયોતિષી સૌધર્મ અને ઇશાનના સર્વ દેવતા; કેટલાએક ભવનપતિ, વ્યંતર, મનુષ્ય અને તિર્યંચમાં તેજોલેશ્યાવંત હોય તે માટે. ૪ તે થકી કાપોતલેશ્યાવંત અનંતગુણા છે; તે લેશ્યા અનંતકાયમાં પણ છે તે માટે. ૫ તે થકી નીલલેશ્યાવંત વિશેષાધિક છે; ઘણાને તે લેશ્યા હોય છે તે માટે. ૬ તે થકી કૃષ્ણલેશ્યાવંત વિશેષાધિક છે, ઘણાને હોય છે તે માટે.

હવે ભવ્યદ્વારે અલ્પબહુત્વ કહે છે,—

૧ અભવ્ય થોડા છે, જઘન્ય યુકતાનંત પ્રમાણુ છે તે માટે. ૨ તે થકી ભવ્ય એટલે મોક્ષગમન યોગ્ય તે અનંતગુણા છે.

હવે **સમ્યક્ત્વદ્વારે** અલ્પબહુત્વ કહે છે—

૧ સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વી સર્વથી થોડા હોય; ઉપશમ સમ્યક્ત્વ વમતાં કોઇકને હોય તે માટે. ૨ તે થકી ઔપશમિક સમ્યક્ત્વી સંખ્યાતગુણા હોય, ॥૪૩॥

મીસા સંખા વેઅગ, અસંખગુણ ખઇઅ મિચ્છદુ અણંતા
સન્નિઅર થોવણંતા,—ણહાર થોવેઅર અસંખા ૪૪.

મીસા–મિશ્રદષ્ટિ	સન્નિ–સંજ્ઞા
સંખા–સંખ્યાતગુણા	ઇઅર–અસન્ની
વેઅગ–ક્ષાયોપશમિક સમકિતી	થોવ–થોડા
ખઇઅ-ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી	અણહાર–અણાહારી
મિચ્છ–મિથ્યાદષ્ટિ	ઇઅર–આહારી
દુ–(બે) બે	અસંખા–અસંખ્યાતગુણા
અણંતા–અનંતગુણા	

અર્થ—મિશ્રદષ્ટિ સંખ્યાતગુણ હોય, ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વવાળા અસંખ્યાતગુણ હોય, અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વવાળા તથા મિથ્યાત્વી એ બે અનંતગુણા હોય. સંજ્ઞી થોડા હોય અને અસંજ્ઞી અનંતા હોય. અણાહારી થોડા હોય અને આહારી અસંખ્યાતગુણ હોય. ॥૪૪॥

વિવેચન—૩ (તે ઔપશમિક) થકી મિશ્રદષ્ટિ સંખ્યાતગુણા હોય. ૪ તે થકી વેદક તે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વી અસંખ્યાતગુણા હોય. ૫ તે થકી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી અનંતગુણા હોય, સિદ્ધ અનંતા છે માટે. ૬ તે

થકી મિથ્યાદષ્ટિ અનંતગુણા છે; સિદ્ધ થકી પણ વનસ્પતિ-કાય અનંત છે માટે.

હવે **સંજ્ઞીદ્વારે** અલ્પબહુત્વ કહે છે—

૧ સંજ્ઞી થોડા હોય, પંચેંદ્રિયમાંજ સંજ્ઞી હોય તે માટે. ૨ ઇતિર તે અસંજ્ઞી અનંતગુણા હોય; એકેંદ્રિય અનંતા છે માટે.

હવે **આહારદ્વારે** અલ્પબહુત્વ કહે છે—

૧ અણાહારી થોડા છે; વિગ્રહગતિએ વર્તતા જીવ, કેવલિ સમુદ્ઘાતિ, અયોગી કેવળી અને સિદ્ધ એટલા જ અણાહારી હોય તે માટે. ૨ તે થકી આહારી અસંખ્યાતગુણા હોય; અણાહારીથી બીજા સર્વ આહારી હોય તે માટે. અહીં અણાહારી થકી આહારી અનંતગુણા કેમ ન કહ્યા?

ઉત્તર :—પ્રતિસમયે સદાયે એક નિગોદના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ વિગ્રહગતિએ વર્તતા જીવ પામીએ; તે સર્વ અણાહારી છે તે માટે અસંખ્યાતગુણાજ યુક્ત છે. ॥૪૪॥

૬૨	માર્ગણા સ્થાનેષુ	જીવભેદ ૧૪	ગુણઠા૦ ૧૪	યોગ ૧૫	ઉપયોગ ૧૫	લેશ્યા ૬	અલ્પબહુત્વં	અનુક્રમ
૧	દેવગતિ	૨	૪	૧૧	૯	૬	અસંખ્યાતગુણા	૩
૨	મનુષ્યગતિ	૩	૧૪	૧૫	૧૨	૬	સર્વથી થોડા	૧
૩	તિર્યંગ્ગતિ	૧૪	૫	૧૩	૯	૬	અનંતગુણા	૪
૪	નરકગતિ	૨	૪	૧૧	૯	૩	અસંખ્યાતગુણા	૨
૫	એકેંદ્રિય	૪	૨	૫	૩	૪	અનંતગુણા	૫
૬	બેઇંદ્રિય	૨	૨	૪	૩	૩	વિશેષાધિક	૪
૭	તેઇંદ્રિય	૨	૨	૪	૩	૩	વિશેષાધિક	૩
૮	ચૌરિંદ્રિય	૨	૨	૪	૪	૩	વિશેષાધિક	૨
૯	પંચેંદ્રિય	૪	૧૪	૧૫	૧૨	૬	સર્વથી થોડા	૧
૧૦	પૃથ્વીકાઈયા	૪	૨	૩	૩	૪	વિશેષાધિક	૩
૧૧	અપૂકાઈયા	૪	૨	૩	૩	૪	વિશેષાધિક	૪
૧૨	તેઉકાઈયા	૪	૧	૩	૩	૩	અસંખ્યાતગુણા	૨
૧૩	વાયુકાઈયા	૪	૧	૫	૩	૩	વિશેષાધિક	૫
૧૪	વનસ્પતિકાય	૪	૨	૩	૩	૪	અનંતગુણા	૬
૧૫	ત્રસકાઈયા	૧૦	૧૪	૧૫	૧૨	૬	સર્વથી થોડા	૧
૧૬	મનોયોગી	૧–૨	૧૩	૧૫–૧૩	૧૨	૬	સર્વથી થોડા	૧
૧૭	વચનયોગી	૫/૮	૧૩/૨	૧૩/૪	૧૨/૪	૬	અસ ખ્યાતગુણા	૨
૧૮	કાયયોગી	૧૪/૪	૧૩/૨	૧૫/૫	૧૨/૩	૬	અનંતગુણા	૩
૧૯	પુરૂષવેદી	૨	૯	૧૫	૧૨	૬	સર્વથી થોડા	૧
૨૦	સ્ત્રીવેદી	૨	૯	૧૩	૧૨	૬	સ ખ્યાતગુણા	૨
૨૧	નપુંસકવેદી	૧૪	૯	૧૫	૧૨	૬	અન	૩
૨૨	ક્રોધકષાયી	૧૪	૯	૧૫	૧૦	૬	વિશે	૨
૨૩	માનકષાયી	૧૪	૯	૧૫	૧૦	૬	સર્વ	૧
૨૪	માયાકષાયી	૧૪	૯	૧૫	૧૦	૬	વિશે	૩
૨૫	લોભકષાયી	૧૪	૧૦	૧૫	૧૦	૬	વિશે	૪
૨૬	મતિજ્ઞાની	૨	૯	૧૫	૭	૬	અ:	૩
૨૭	શ્રુતજ્ઞાની	૨	૯	૧૫	૭	૬	તુલ	૪
૨૮	અવધિજ્ઞાની	૨	૯	૧૫	૭	૬	અ:	૨

૨૯	મન:પર્યવજ્ઞાની	૧	૭	૧૩	૭	૬	સર્વથી થોડા	૧
૩૦	કેવળજ્ઞાની	૧	૨	૭	૨	૧	અનંતગુણા	૧
૩૧	મતિ અજ્ઞાની	૧૪	૨/૩	૧૩	૫	૬	અનંતગુણા	૭
૩૨	શ્રુત અજ્ઞાની	૧૪	૨/૩	૧૩	૫	૬	સરખા	૮
૩૩	વિભંગ જ્ઞાની	૨	૨/૩	૧૩	૫	૬	અસંખ્યાતગુણા	૫
૩૪	સામાયિકચારિત્રી	૧	૪	૧૩	૭	૬	સંખ્યાતગુણા	૫
૩૫	છેદોપસ્થાપનીય	૧	૪	૧૩	૭	૬	સંખ્યાતગુણા	૪
૩૬	પરિહારવિશુદ્ધિ	૧	૨	૯	૭	૬	સંખ્યાતગુણા	૨
૩૭	સૂક્ષ્મસંપરાય	૧	૧	૯	૭	૬	સર્વથી થોડા	૧
૩૮	યથાખ્યાતચારિત્રી	૧	૪	૧૧	૯	૧	સંખ્યાતગુણા	૩
૩૯	દેશવિરતિ	૧	૧	૧૧	૬	૧	અસંખ્યાતગુ૦	૬
૪૦	અવિરતિ	૧૪	૪	૧૩	૯	૬	અનંતાગુણા	૭
૪૧	ચક્ષુદર્શની	૩/૧૨	૧૨	૧૩	૧૦	૬	અસંખ્યાતગુ૦	૨
૪૨	અચક્ષુદર્શની	૧૪	૧૨	૧૫	૧૦	૬	અનંતાગુણા	૪
૪૩	અવધિદર્શની	૨	૯	૧૫	૭	૬	સર્વથી થોડા	૧
૪૪	કેવળદર્શની	૧	૨	૭	૨	૧	અનંતાગુણા	૩
૪૫	કૃષ્ણલેશ્યાવંત	૧૪	૬	૧૫	૧૦	૧	વિશેષાધિક	૬
૪૬	નીલલેશ્યાવંત	૧૪	૬	૧૫	૧૦	૧	વિશેષાધિક	૫
૪૭	કાપોતલેશ્યાવંત	૧૪	૬	૧૫	૧૦	૧	અનંતગુણા	૪
૪૮	તેજોલેશ્યાવંત	૩	૭	૧૫	૧૦	૧	અસંખ્યાતગુણા	૩
૪૯	પદ્મલેશ્યાવંત	૨	૭	૧૫	૧૦	૧	અસંખ્યાતગુણા	૧
૫૦	શુકલલેશ્યાવંત	૨	૧૩	૧૫	૧૨	૧	સર્વથી થોડા	૨
૫૧	ભવ્ય	૧૪	૧૪	૧૫	૧૨	૬	અનંતગુણા	૨
૫૨	અભવ્ય	૧૪	૧	૧૩	૧૫	૬	સર્વથી થોડા	૧
૫૩	ક્ષાયોપશમિકસ૦	૨	૪	૧૫	૭	૬	અસંખ્યાતગુણા	૪
૫૪	ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વી	૨	૧૧	૧૫	૯	૬	અનંતગુણા	૫
૫૫	ઔપશમિક સ૦	૨	૮	૧૩	૭	૬	સંખ્યાતગુણા	૨
૫૬	મિશ્રદષ્ટિ	૧	૧	૧૦	૫/૬	૬	સંખ્યાતગુણા	૩
૫૭	સાસ્વાદન સ૦	૭	૧	૧૩	૫	૬	સર્વથી થોડા	૧
૫૮	મિથ્યાત્વી	૧૪	૧	૧૩	૫	૬	અનંતગુણા	૬
૫૯	સંજ્ઞી	૨	૧૪	૧૫	૧૨	૬	સર્વથી થોડા	૧
૬૦	અસંજ્ઞી	૧૨	૨	૬	૪	૪	અનંતગુણા	૨
૬૧	આહારી	૧૪	૧૩	૧૫	૧૨	૬	અસંખ્યાતગુણા	૨
૬૨	અણાહારી	૮	૫	૧	૧૦	૬	સર્વથી થોડા	૧

ગુણઠાણાને વિષે જીવસ્થાન

સવ્વજિઅઠાણમિચ્છે, સગસાસણિપણઅપજ્જસન્નિદુગં
સમ્મે સન્ની દુવિહો, સેસેસું સન્નિપજ્જત્તો ॥૪૫॥

સવ્વજિઅઠાણ-સર્વજીવસ્થાન
મિચ્છે-મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે
સગ-સાત
સાસણિ-સાસ્વાદને
પણ-પાંચ
અપજ્જ-અપર્યાપ્તા
સન્નિદુગં-સંજ્ઞિદ્વિક
સમ્મે-(અવિરતિ) સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણઠાણે
સન્નીદુવિહો-બે પ્રકારે સંજ્ઞી
સેસેસુ-બાકીના ગુણસ્થાનનેવિષે
સન્નિપજ્જત્તો-સંજ્ઞીપર્યાપ્તો

અર્થ—મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે સર્વ જીવસ્થાન હોય, પાંચ અપર્યાપ્તા અને સંજ્ઞીદ્વિક મળી સાત જીવસ્થાન સાસ્વાદન ગુણઠાણે હોય. અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણઠાણે બે પ્રકારના સંજ્ઞી હોય. બાકીના ગુણસ્થાનકને વિષે સંજ્ઞી પર્યાપ્તા હોય. ॥૪૫॥

વિવેચન—હવે ચૌદ ગુણઠાણાને વિષે દશ દ્વાર કહે છે, ત્યાં પ્રથમ જીવસ્થાન કહે છે. મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે સર્વે (ચૌદ) જીવના ભેદ હોય. સાસ્વાદન ગુણઠાણે સાત જીવના ભેદ હોય; તે કયા ? તે કહે છે-૧ બાદર એકેંદ્રિય, ૨ બેઇંદ્રય, ૩ તેઇંદ્રિય ૪ ચૌરિંદ્રિય અને ૫ અસંજ્ઞી પંચેદ્રિય એ પાંચ અપર્યાપ્તા અને સંજ્ઞિ પંચેંદ્રિય પર્યાપ્તા-અપર્યાપ્તા એવં સાત હોય.* ઇહાં સઘળે અપર્યાપ્તો કહ્યો તે કરણ

* એકેંદ્રિયમા સમ્યક્ત્વ વમતો અવતરે તેથી અપર્યાપ્ત અવસ્થાએ સાસ્વાદન ગુણઠાણું હોય અને સંજ્ઞીપંચેદ્રિયને ગ્રંથીભેદ કર્યા પછી [ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામીને] પડતાં સાસ્વાદન ગુણઠાણું હોય.

અપર્યાપ્તો જાણવો પણ લબ્ધિ અપર્યાપ્તો નહીં. જે ભણી લબ્ધિ અપર્યાપ્તામાં સાસ્વાદન ગુણુઠાણું હોય નહીં. સમ્યક્ત્વ ગુણુઠાણે સંજ્ઞિ પંચેંદ્રિય પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તો એ બે ભેદ હોય, શેષ મિશ્ર, દેશવિરતિ વગેરે ૧૧ ગુણુઠાણે સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય પર્યાપ્તો એ એકજ જીવનો ભેદ હોય ॥૪૫॥

ગુણુઠાણાને વિષે યોગ

મિચ્છદુગિઅજઇજોગા-હારદુગુણા અપુવ્વપણગે ઉ;
મણવઇઉરલં સવિઉવ્વિ, મીસિસવિઉવ્વિદુગદેસે ૪૬

મિચ્છદુગિ-મિથ્યાત્વ અને સાસ્વાદને	મણ-મનના [ચાર]
અજઇ-અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિએ	વઇ-વચનના [ચાર]
જોગા-યોગો	ઉરલં-ઔદારિક કાયયોગ
આહારદુગ-આહારક યોગ અને આહારક મિશ્રયોગ	સવિઉવ્વિ-વૈક્રિય સહિત
ઊણા-ઓછા	મીસિ-મિશ્ર ગુણઠાણે
અપુવ્વપણગે ઉ-અપૂર્વાદિક પાંચ ગુણઠાણે તો	સવિઉવ્વિદુગ-વૈક્રિયદ્વિકસહિત
	દેસે-દેશવિરતિ ગુણઠાણે

અર્થ—મિથ્યાત્વદ્વિક[મિથ્યાત્વ અને સાસ્વાદને]નેવિષે અને અવિરતિસમ્યગ્દષ્ટિ ગુણઠાણે આહારકદ્વિકવિના[તેર] યોગ હોય. અપૂર્વકરણાદિ પાંચ ગુણઠાણે તો મનના [૪] વચનના [૪] અને ઔદારિકકાય યોગ [એ નવ] હોય. વૈક્રિયકાયયોગ સહિત [દશયોગ] મિશ્ર ગુણઠાણે હોય. દેશવિરતિ ગુણઠાણે વૈક્રિયદ્વિક સહિત અગ્યાર (યોગ) હોય ॥૪૬॥

વિવેચન—૧ મિથ્યાત્વ, ૨ સાસ્વાદન, ૩ અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ, એ ત્રણ ગુણઠાણે આહારકદ્વિકવિના ૧૩ યોગ હોય આહારકદ્વિક તો સંયતને જ હોય તે માટે. અપૂર્વાદિક ૮–૯–૧૦–૧૧–૧૨એ પાંચ ગુણઠાણે ચાર મનના, ચાર વચનના અને ઔદારિક કાયયોગ એવં નવ યોગ હોય. અહીં લબ્ધિનું પ્રયુંજવું[૧] ન હોય તે માટે વૈક્રિયદ્વિક અને આહારકદ્વિકએ યોગો ન હોય,[૨] મિશ્રગુણઠાણે પૂર્વોક્ત નવ યોગ વૈક્રિયકાયયોગ સહિત એટલે દશ યોગ હોય, વૈક્રિયવંતને મિશ્ર ગુણઠાણું હોય પણ મિશ્રે વૈક્રિય પ્રારંભ ન કરે તે માટે વૈક્રિયમિશ્ર ન હોય. દેશવિરતિ ગુણઠાણે પૂર્વોક્ત નવ યોગ વૈક્રિયદ્વિક સહિત એટલે ૧૧ યોગ હોય ॥૪૬॥

સાહારદુગ પમત્તે તે વિઉવાહારમીસ વિણુ ઇઅરે;
કમ્મુરલદુગંતાઇમ-મણવયણ સજોગિ ન અજોગી ૪૭.

સાહારદુગ–આહારકદ્વિકસહિત
પમત્તે–પ્રમત્ત ગણઠાણે
તે–તે [તેર યોગ]
વિઉવાહારમીસ–વૈક્રિયમિશ્ર તથા આહારકમિશ્ર
વિણુ–વિના
ઇઅરે–અપ્રમત્ત ગુણઠાણે
કમ્મ–કાર્મણ કાયયોગ
ઉરલદુગ–ઔદારિકદ્વિક
અંતાઇમ–પહેલા અને છેલ્લા
મણવયણ–મનોયોગ અને વચન યોગ.
સજોગિ–સયોગી ગુણઠાણે
ન–ન હોય
અજોગી–અયોગી ગુણઠાણે

---

૧ અતિ વિશુદ્ધિ ચારિત્ર હોવાથી. ૨. તેમણે અહીં અપર્યાપ્તા ન હોય તેથી ઔદારિકમિશ્ર ન હોય અને કાર્મણકાયયોગ તો અંતરાલ ગતિમાં હોય તેથી અહીં ન હોય. વળી સમદ્ઘાત અવસ્થા પણ અહી નથી માટે તે બંને યોગ ન હોય.

અર્થ—પૂર્વોક્ત અગ્યાર યોગ આહારકદ્વિક સહિત(તેર યોગ)પ્રમત્ત ગુણઠાણે હોય. તે તેર યોગ વૈક્રિયમિશ્ર અને આહારકમિશ્ર વિના(એટલે અગ્યાર યોગ) અપ્રમત ગુણઠાણે હોય. કાર્મણ કાયયોગ, ઔદારિકદ્વિક. છેલ્લા અને પહેલા મનના તથા વચનના (બે બે) યોગ (એ સાત) સયોગી કેવળીને હોય અને અયોગી કેવળીને યોગ ન હોય. ॥૪૭॥

વિવેચન—પ્રમત્ત ગુણઠાણે પૂર્વોકત ૧૧ તે આહારકદ્વિકે સહિત એવં તેર યોગ હોય; અહીં આહારક શરીર કરે તે માટે. તે અપ્રમત્ત ગુણઠાણે પૂર્વોકત તેર યોગ વૈક્રિયમિશ્ર અને આહારકમિશ્ર એ બે યોગ વિના એટલે ૧૧ યોગ હોય; પ્રમત્ત થકો વૈક્રિય–આહારક કરીને સાતમે આવે ત્યારે વૈક્રિય–આહારક યોગ હોય; પણ અપ્રમત્ત થકો વૈક્રિય–આહારક કરે પણ નહીં અને છાડે પણ નહિ તે માટે અપ્રમત્તાનેવૈક્રિયમિશ્ર આહારકમિશ્ર ન હોય. ૧ કાર્મ્મણ કાયયોગ, ૨ ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ એ બે યોગ કેવળિસમુદ્‌ઘાતે હોય અને ઔદારિક કાયયોગ. પહેલા અને છેલ્લા મન અને વચનના યોગ; એ પાંચ તો સ્હેજે હોય, એવં સાત યોગ સયોગી ગુણઠાણે કેવળીને હોય.અયોગી ગુણઠાણે એકે યોગ ન હોય, યોગનો રોધ કરીને અયોગી થયા માટે. ॥૪૭॥

ગુણઠાણાને વિષે ઉપયોગ

તિઅનાણ દુદંસાઇમ–દુગે અજઇદેસિનાણદંસતિગં;
તે મીસિ મીસા સમણા, જયાઇ ×કેવલદુ અંતદુગે ૪૮

× 'કેવલિદુગંતદુગે' ઇતિ પાઠાંતરમ્

તિઅનાણ–ત્રણ અજ્ઞાન
દુદંસ–[ચક્ષુ–અચક્ષુ] બે દર્શન
આઇમદુગે–આદિના બે ગુણઠાણે
અજઇ–અવિરતિએ
દેસિ–દેશવિરતિએ
નાણદંસતિગં–જ્ઞાનદર્શનત્રિક[૭]
તે–તે [૭ ઉપયોગ]

મીસિ–મિશ્ર ગુણઠાણે
મીસા–અજ્ઞાને મિશ્ર
સમણા–મન પર્યવજ્ઞાન સહિત
જયાઇ-પ્રમત્તાદિ [સાત]ગુણઠાણે
કેવલદુ–કેવળજ્ઞાન તથા કેવળ-દર્શન
અંતદુગે–છેલ્લા બે ગુણઠાણે

અર્થ.—પહેલા બે ગુણઠાણે ત્રણ અજ્ઞાન અને બે દર્શન [ચક્ષુ-અચક્ષુ] હોય. અવિરતિ અને દેશવિરતિ ગુણઠાણે ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ દર્શન હોય, તે ૭ ઉપયોગ મિશ્ર ગુણઠાણે અજ્ઞાને કરી મિશ્ર હોય. મન પર્યવજ્ઞાન સહિત [સાત ઉપયોગ] પ્રમત્તાદિ [સાત] ગુણઠાણે હોય, અને છેલ્લા બે ગુણઠાણે કેવળદ્વિક હોય. ।। ૪૮ ।।

વિવેચન—મિથ્યાત્વ અને સાસ્વાદન એ બે ગુણઠાણે ત્રણ અજ્ઞાન અને ચક્ષુ–અચક્ષુ એ બે દર્શન એવં પાંચ ઉપયોગ હોય. અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને દેશવિરતિ એ બે ગુણઠાણે ત્રણ જ્ઞાન, ચક્ષુ, અચક્ષુ અને અવધિદર્શન એવં ૬ ઉપયોગ હોય. મિશ્ર ગુણઠાણે એજ ૭ ઉપયોગ તે અજ્ઞાને કરી મિશ્રિત હોય. કોઈ વાર સમ્યક્ત્વબાહુલ્ય હોય ત્યારે જ્ઞાનબાહુલ્ય અને કોઇવારે મિથ્યાત્વબાહુલ્ય હોય ત્યારે અજ્ઞાનબાહુલ્ય હોય. અહીંઆ મિશ્ર ગુણઠાણે જે અવધિદર્શન કહ્યું તે સિદ્ધાંતને અભિપ્રાયે જાણવું પણ એ કર્મગ્રંથનો અભિપ્રાય નહીં પ્રમત્તથી બારમા લગે સાત ગુણઠાણે પૂર્વોક્ત છ ઉપયોગ મનઃપર્યવ જ્ઞાને સહિત એટલે સાત ઉપયોગ હોય. અંતદ્વિક એટલે છેલ્લા બે, સયોગી અને અયોગી ગુણઠાણાને વિષે કેવળજ્ઞાન

અને કેવળદર્શન એ બે ઉપયોગ હોય, શેષ ૧૦ છાદ્મસ્થિક ઉપયોગ છે તે ઇહાં ન હોય. નટ્ઠંમ્મિ ય છાઉમત્થિએ નાણે ઇતિ વચનાત્ ॥૪૮॥

સાસણભાવે નાણં, વિઉવ્વગાહારગે ઉરલમિસ્સં;
નેગિંદિસુ સાસાણો, નેહાહિગયં સુયમયંપિ ॥૪૯॥

સાસણભાવે–સાસ્વાદનભાવે	**એગિંદિસુ**–એકેંદ્રિયને વિષે
નાણં–મતિ-શ્રુતજ્ઞાન	**સાસાણો**–સાસ્વાદનપણું
વિઉવ્વગાહારગે–વૈક્રિય અને આહારક શરીરે.	**નેહાહિગયં**–અહીં ગ્રહણ કર્યું નથી
ઉરલમિસ્સં–ઔદારિકમિશ્રયોગ	**સુયમયંપિ**–સૂત્રને વિષે માન્યુ છે પણ
ન–નથી	

અર્થ—સાસ્વાદનપણું છતે જ્ઞાન, વૈક્રિય અને આહાર શરીરે ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ અને એકેંદ્રિયને વિષે સાસ્વાદનપણું નથી, એ પ્રકારે સૂત્રને વિષે માનેલું છે, છતાં અહીં [કર્મગ્રંથમાં] ગ્રહણ કર્યું નથી. ॥ ૪૯ ॥

વિવેચન–હવે અહીંઆં સૂત્રને સંમત છે પણ કેટલાએક બોલ કર્મગ્રંથે નથી લીધા તે કહે છે. સિદ્ધાંતે સાસ્વાદન હોય ત્યાં જ્ઞાન કહ્યું છે, તે માટે બેઇંદ્રિયાદિકને ઉપજતાં સાસ્વાદનપણે જ્ઞાની કહ્યા છે, તે કર્મગ્રંથે જ્ઞાન ન કહ્યું. તેનો અભિપ્રાય એ છે કે, જે સાસ્વાદન છે તે સમ્યક્ત્વથી પડતાં હોય, તે મિથ્યાત્વને સન્મુખ છે માટે મેલું સમ્યક્ત્વ છે, ત્યાં જ્ઞાન પણ મલીન છે; તે માટે અજ્ઞાનજ કહ્યુ. તથા 'પન્નવણા ભગવતી' પ્રમુખે વૈક્રિય અને આહારકને પ્રારંભકાળે ઔદારિક

સાથે મિશ્રભાવે ઔદારિકમિશ્ર કહ્યું છે પણ તે કર્મગ્રંથે અંગીકાર ન કર્યું, તેનો એ હેતુ જે, ગુણપ્રત્યયિક લબ્ધિને બલવત્તરપણે કરીને કરવા માંડે તેનું પ્રાધાન્યપણું હોય તે માટે અહીં વૈક્રિયાહારકનું પ્રાધાન્યપણું વિવક્ષ્યું તેથી ઔદારિકમિશ્ર યોગ ન ગ્રહ્યો પણ વૈક્રિયાહારકને પ્રારંભકાળે તથા પરિત્યાગકાળે વૈક્રિયમિશ્ર અને આહારકમિશ્રજ કહ્યા. તથા સિદ્ધાંતે એકેંદ્રિયમાંહે સાસ્વાદન ગુણઠાણું નથી એમ કહ્યું છે અને કર્મગ્રંથે એકેંદ્રિયમાં સાસ્વાદન કહ્યું છે; એનું કારણ કાંઈ જણાતું નથી. જે સિદ્ધાંતે સ્પષ્ટ ના કહી તે કર્મગ્રંથકારે કેમ આદરી એનું તત્ત્વ કેવળી જાણે તથા વળી અહીં આ ગાથામાંહે નથી કહ્યું પણ 'ભગવતી પન્નવણા જીવાભિગમ'પ્રમુખ સિદ્ધાંત માંહે વિભંગજ્ઞાનીને પણ અવધિદર્શન કહ્યું છે,તે માટે પહેલાથી માંડી બારમા ગુણઠાણા લગે અવધિદર્શન હોય અને અહીંઆ કર્મગ્રંથના મતે વિભંગજ્ઞાનીને અવધિદર્શન ન કહ્યું તે માટે ચોથા ગુણઠાણાથી ઉપરના ગુણઠાણેજ અવધિદર્શન હોય એમ કહ્યું છે. ॥ ૪૯ ॥

ગુણઠાણાને વિષે લેશ્યા

છસુ સવ્વા તેઉતિગં, ઇગિ છસુ સુક્કા અજોગિઅલ્લેસા;
બંધસ્સ મિચ્છ અવિરઈ, કસાય જોગત્તિ ચઉ હેઊ. ૫૦

છસુ-છ ગુણઠાણાને વિષે
સવ્વા-સર્વ લેશ્યા હોય

તેઉતિગં-તેજો પદ્મ અને શુક્લ એ ત્રણ

દુગિ એક[અપ્રમત્ત]ને વિષે	મિચ્છ-મિથ્યાત્વ
સુક્કા-શુકલ લેશ્યા	અવિરઇ-અવિરતિ
અજોગિ-અયોગી કેવળી	કસાય-કષાય
અલ્લેસા-લેશ્યા રહિત હોય	જોગત્તિ-યોગ એમ.
બંધસ્સ-બંધના	ચઉહેઉ-ચાર હેતુ હોય છે.

અર્થ—[પહેલા] ૭ ગુણઠાણાને વિષે સર્વ લેશ્યા હોય; એક [અપ્રમત્ત] ગુણઠાણાને વિષે તેજો આદિ ત્રણ લેશ્યા હોય; છ [અપૂર્વકરણાદિ] ગુણઠાણાને વિષે શકુલ લેશ્યા હોય અને અયોગી કેવળી લેશ્યારહિત છે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ,કષાય અને યોગ એમ ચાર હેતુ બંધના હોય છે. ॥ ૫૦ ॥

વિવેચન-૭ ગુણઠાણાને વિષે છએ લેશ્યા હોય. અહીંયા પ્રત્યેક લેશ્યાના અસંખ્યાતા લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અધ્યવસાયસ્થાનક છે, તે માટે પ્રમત્તે પણ કૃષ્ણલેશ્યાના અધ્યવસાય હોય; તે વિરોધ નહીં. સાતમે અપ્રમત્તગુણઠાણે ૧ તેજો, ૨ પદ્મ અને ૩ શુકલલેશ્યા હોય, આઠમાથી તેરમા લગે છ ગુણઠાણે એક શુકલલેશ્યા હોય અને અયોગી ગુણઠાણે લેશ્યા ન હોય.

હવે કર્મબંધના હેતુ કહે છે—

કર્મ બાંધવાના ૧ મિથ્યાત્વ, ૨ અવિરતિ, ૩ કષાય અને ૪ યોગ એ ચાર મૂળ હેતુ છે. મદ્યવિષયાદિ પ્રમાદ તે પણ કર્મબંધના હેતુ છે પણ તે અવિરતિ અને યોગ માંહે આવ્યા માટે જુદા કહ્યા નથી ॥ ૫૭ ॥

અભિગહિઅમણભિગહિઆભિનિવેસિયસંસઇય-
મણાભોગં;
પણમિચ્છબારઅવિરઈ,મણકરણાનિયમુછજિઅવહો.

અભિગહિઅં—અભિગ્રહિક.	**બારઅવિરઇ**—બાર અવિરતિ.
અણભિગહિઅં-અનભિગ્રહિક.	**મણ**—મન.
અભિનિવેસિય-આભિનિવેશિક.	**કરણ**—ઈંદ્રિયોને
સંસઇયં—સાંશયિક	**અનિયમુ**—અનિયમન [તાબામાં રાખે નહિ તે]
અણાભોગં—અનાભોગ.	**છજિઅવહો**—છકાયજીવનોવધ.
પણમિચ્છ—એ પાંચ મિથ્યાત્વ.	

અર્થ—અભિગ્રહિક, અનભિગ્રહિક, આભિનિવેશિક, સાંશયિક અને અનાભોગ એ પાંચ મિથ્યાત્વ મન અને ઇંદ્રિયોનું છુટાપણું અને છકાય જીવનો વધ એ બાર અવિરતિ ૫૧

વિવેચન—૧ પોતે માનેલું એજ દર્શન સારૂ ઇત્યાદિ અભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ, ૨ સર્વે દર્શન સારાં ઇત્યાદિ અનભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ, ૩ પોતે ખોટું જાણે તો પણ ગોષ્ટામાહિલાદિકની જેમ પકડયો મત મૂકે નહીં તે આભિનિવેશિક મિથ્યાત્વ, ૪ જિનપ્રણીત વચનને વિષે સંશય રાખે તે સાંશયિક મિથ્યાત્વ, ૫ એકેંદ્રિયાદિકની પેઠે અજાણપણું તે અનાભોગ મિથ્યાત્વ; એ પાંચ ભેદે મિથ્યાત્વ જાણવું. હવે બાર ભેદે અવિરતિ કહે છે-પાંચ ઇંદ્રિય અને છઠું મન એ છ પોતપોતાને વિષયે પ્રવર્તે તેનું અનિવારણ [છૂટાપણું] અને પૃથ્વીકાયાદિ છ કાયજીવનો વધ એ બાર ભેદ અવિરતિના જાણવા. ॥ ૫૧ ॥

નવ સોલ કસાયા પનર, જોગઇઅ ઉત્તરા ઉ સગવન્ના;
ઇગ ચઉ પણ તિગુણેસુ, ચઉતિદુઇગપચ્ચઓ બંધો.

નવસોલકસાયા—નવ તથા સોળ [મળી પચીશ] કષાય
પનરજોગ—પંદર યોગ
ઇઅ ઉત્તરા ઉ—એ પ્રકારે ઉત્તર ભેદ વળી
સગવન્ના—સત્તાવન
ઇગ ચઉ પણ તિ—એક, ચાર, પાંચ, ત્રણ.
ગુણેસુ—ગુણઠાણાને વિષે [અનુક્રમે].
ચઉ તિ દુ ઇગ—ચાર, ત્રણ, બે, એક
પચ્ચઓ બંધો—પ્રત્યયિક બંધ હોય

અર્થ—નવ [નોકષાય] અને સોળ [કષાય] કષાયો, પંદર યોગ, એ પ્રકારે ઉત્તરભેદ વળી સત્તાવન થાય છે એક, ચાર, પાંચ અને ત્રણ ગુણઠાણાને વિષે અનુક્રમે ચાર, ત્રણ, બે અને એક હેતુ પ્રત્યયિક બંધ હોય. ॥ ૫૨ ॥

વિવેચન—હાસ્યાદિક નવ નોકષાય અને સોળ કષાય, એવં ૨૫ કષાય અને પૂર્વે વર્ણવેલા પન્નર યોગઃ એ સર્વ મળીને બંધના મૂળ હેતુના ૫૭ ઉત્તરહેતુ જાણવા. હવે ગુણઠાણે મૂળ ચાર હેતુ કહે છે—પહેલે મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે ચારે હેતુ પ્રત્યયિક બંધ હોય; સાસ્વાદનાદિક ચાર ગુણઠાણે મિથ્યાત્વ ટાળીને ત્રણ પ્રત્યયિક બંધ હોય, અહીંઆ મિથ્યાત્વ ટળ્યું છે તે માટે. પ્રમત્તાદિક પાંચ ગુણઠાણે કષાય અને યોગ એ બે પ્રત્યયિક બંધ હોય, અવિરતિ પણ ટળી છે તે માટે; તથા ઉપશાંતમોહાદિક ત્રણ ગુણઠાણે એક જ

યોગપ્રત્યયિક બંધ હોય, કષાય પણ ટળ્યા છે માટે; અને અયોગી તો હેતુના અભાવે અબંધક હોય. ॥ ૫૨ ॥

---

૧૨૦ ઉત્તરપ્રકૃતિને વિષે મૂળ બંધહેતુ.

ચઉમિચ્છ મિચ્છઅવિરઇ-પચ્ચઇઆ સાય સોલ પણતીસા; જોગવિણુ તિપચ્ચઇઆ,-હારગજિણવજ્જ-સેસાઓ. ૫૩

ચઉ—ચાર પ્રત્યયિકી
મિચ્છ—મિથ્યાત્વ પ્રત્યયિકી
મિચ્છ અવિરઇપચ્ચઇઆ-મિથ્યાત્વ અને અવિરતિ પ્રત્યયિકી
સાય—સાતા વેદનીય
સોલ—સોળ પ્રકૃતિ
પણતીસા—પાત્રીસ પ્રકૃતિ
જોગવિણુ—યોગવિના
તિ—ત્રણ [બંધહેતુ]
પચ્ચઇઆ—પ્રત્યયિકી હોય.
આહારગ—આહારકદ્વિક
જિણ—જિનનામકર્મ
વજ્જ—વર્જીને
સેસાઓ—શેષ પ્રકૃતિઓ

અર્થ—ચાર હેતુપ્રત્યયિકી સાતા વેદનીય, મિથ્યાત્વપ્રત્યયિકી સોળ પ્રકૃતિ અને મિથ્યાત્વ તથા અવિરતિ પ્રત્યયિકી પાંત્રીશ પ્રકૃતિ હોય. જોગ વિના ત્રણ બંધહેતુ પ્રત્યયિકી આહારકદ્વિક અને જિનનામ વર્જીને બાકીની પ્રકૃતિ જાણવી.

વિવેચન—એક સાતા વેદનીય ચાર હેતુએ બંધાય, મિથ્યાત્વથી સયોગી લગે બંધાય છે તે માટે. નરકત્રિક, જાતિચતુષ્ક, હુંડક સંસ્થાન, આતપ નામકર્મ, છેવટ્ઠું સંઘયણ, નપુંસકવેદ અને મિથ્યાત્વ, એ સોળ પ્રકૃતિ એક

મિથ્યાત્વ હેતુએજ બંધાય, એનો મિથ્યાત્વ ગુણઠાણેજ બંધ છે. ઉપરના ગુણઠાણે નથી તે માટે. તથા તિર્યંચત્રિક, થીણદ્ધિત્રિક, દુર્ભગત્રિક, અનંતાનુબંધી ચતુષ્ક, મધ્યાકૃતિચતુષ્ક, મધ્યસંઘયણ ચતુષ્ક, નીચગોત્ર, ઉદ્યોત નામકર્મ, અશુભ વિહાયોગતિ, સ્ત્રીવેદ એ પચીશ પ્રકૃતિ સાસ્વાદનને અંતે ટળે અને વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણ, મનુષ્યત્રિક, બીજા ચાર કષાય અને ઔદારિકદ્વિક એ દશ પ્રકૃતિ અવિરતિને અંતે ટળે; એવં ૩૫ પ્રકૃતિ મિથ્યાત્વ અને અવિરતિ એ બે હેતુએ બંધાય; અવિરતિ ટળ્યે એનો બંધ ટળે તે માટે એ પર પ્રકૃતિ કહી, શેષ ૬૮ રહી તે માંહેથી આહારકદ્વિક અને જિન નામકર્મ એ ત્રણ ટાળીને શેષ ૬૫ પ્રકૃતિ યોગ વિના મિથ્યાત્વ, અવિરતિ અને કષાય એ ત્રણ હેતુએ બંધાય; મિથ્યાત્વથી સૂક્ષ્મસંપરાય લગે એનો યથાયોગ્ય બંધ છે, પછી કેવળ યોગ રહ્યો ત્યાં એનો બંધ નહીં તે માટે યોગ ટાળ્યો, આહારકદ્વિક અને જિનનામ એ ત્રણ પ્રકૃતિ તો એ ચાર હેતુ માંહિ કોઈ હેતુએ ન બંધાય, કારણ કે સમ્યક્ત્વ ગુણે કરીને તીર્થંકરનામ બંધાય, અને સંયમ ગુણે કરીને આહારકદ્વિક બંધાય, 'સમ્મત્તગુણનિમિત્તં તિત્થયરં સંજમેણ આહારં' ઇતિ વચનાત્. ॥ ૫૩ ॥

ગુણઠાણાને વિષે ઉત્તર બંધહેતુ.

પણપન્ન પન્ના તિઅછહિઅ ચત્તગુણચત્ત છચઉદુગવીસા;
સોલસ દસ નવ નવ સત્ત, હેઉણો ન ઉ અજોગિમ્મિ. ૫૪

પણુપન્ન-પંચાવન.
પન્ના-પચાસ.
તિઅછહિઅચત્ત-તેતાલીસ, છેંતાલીશ.
ગુણચત્ત-ઓગણચાલીશ.
છચઉદુગવીસા-છવીશ, ચોવીશ અને બાવીશ.
સોલસ-સોલ.
દસ-દશ.
નવ નવ-નવ, નવ.
સત્ત-સાત.
હેઉણો-બંધહેતુઓ
ન ઉ-નથી વળી
અજોગિંમિ-અયોગી ગુણઠાણે.

અર્થ—અનુક્રમે પંચાવન, પચાસ, તેંતાલીશ, છેંતાલીશ, ઓગણચાળીશ, છવીશ, ચોવીશ, બાવીશ, સોળ, દશ, નવ, નવ અને સાત ઉત્તર બંધહેતુઓ તેર ગુણઠાણાને વિષે જાણવા. અયોગી ગુણઠાણે વળી બંધહેતુ નથી. ॥૫૪॥

વિવેચન—મિથ્યાત્વે ૫૫ બંધહેતુ હોય, સાસ્વાદને ૫૦, મિશ્રે ૪૩, અવિરતિ સમ્યક્ત્વે ૪૬, દેશવિરતિ ગુણઠાણે ૩૯, પ્રમત્તે ૨૬, અપ્રમત્તે ૨૪, અપૂર્વકરણે ૨૨, અનિવૃત્તિબાદરે ૧૬, સૂક્ષ્મસંપરાયે ૧૦, ઉપશાંતમોહે ૯, ક્ષીણમોહે ૯, અને સયોગીએ ૭ બંધહેતુ હોય. અને અયોગી ગુણઠાણે હેતુ નહી. બંધનો અભાવ છે માટે. ॥૫૪॥

પણપન્ન મિચ્છિ હારગ દુગૂણસાસાણિ પન્ન મિચ્છવિણા;
મીસદુગકમ્મઅણ વિણુ, તિચત્ત મીસે અહ છચત્તા. ૫૫

હીન

પણપન્ન-પચાવન.
મિચ્છિ-મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે
આહારગદુગૂણ-આહારકદ્વિકે-
સાસાણિ-સાસ્વાદને.
પન્ન-પચાસ.

મિચ્છાવિણા–મિથ્યાત્વ વિના.
મીસદુગ–મિશ્રદ્વિક [ઔદારિક-
મિશ્ર, વૈક્રિયમિશ્ર].
કમ્મ–કાર્મણ કાયયોગ.
અણ–અનંતાનુબંધિ.
વિણુ–વિના.
તિચત્ત–તેતાલીશ.
મીસે–મિશ્ર ગુણઠાણે
અહ–હવે.
છચત્તા–છેતાલીશ

અર્થ—આહારકદ્વિક વિના ૫૫ બંધહેતુ મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે હોય સાસ્વાદને પાંચ મિથ્યાત્વ વિના ૫૦ બંધહેતુ હોય. મિશ્રદ્વિક [ઔદારિકમિશ્ર–વૈક્રિયમિશ્ર], કાર્મણ કાય-યોગ, અનંતાનુબંધી કષાય [એ સાત] વિના ૪૩ બંધહેતુ મિશ્ર ગુણઠાણે હોય. પછી ૪૬ બંધહેતુ હોય. ॥ ૫૫ ॥

વિવેચન—મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે આહારકદ્વિકનો ઉદય ન હોય તે માટે ૫૫ બંધહેતુ હોય. સાસ્વાદન ગુણઠાણે પાંચ મિથ્યાત્વ વિના ૫૦ બંધહેતુ હોય; પાંચ મિથ્યાત્વ તો મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે રહ્યા તે માટે. આ ૫૦ બંધહેતુ માંહેથી ૧ ઔદારિકમિશ્ર, ૨ વૈક્રિયમિશ્ર, ૩ કાર્મ્મણકાય-યોગ અને ચાર અનંતાનુબંધી કષાય, એ સાત વિના મિશ્ર ગુણઠાણે ૪૩ હેતુ હોય ૧ ઔદારિકમિશ્ર, ૨ વૈક્રિયમિશ્ર, ૩ કાર્મણ, એ ત્રણ તો ઉપજતી વેળાએ અને ગત્યંતરાલે હોય પણ મિશ્ર ગુણઠાણે કોઈ જીવ મરે નહીં તે માટે ન હોય, અને અનંતાનુબંધીનો ઉદય તો સાસ્વાદન લગેજ હોય, તે માટે પણ અહીં ન હોય. હવે છેંતાલીશ હોય. [કયાં હોય તે આગળની ગાથામાં કહે છે.] ॥૫૫॥

સદુમીસકમ્મ અજએ, અવિરઇ કમ્મુરલમીસ-
બિકસાએ ।
મુત્તુ ગુણચત્ત દેસે, છવીસ સાહારદુ પમત્તે ॥૫૬॥

સ—સહિત.
દુમીસ—બે મિશ્ર [ઔદારિકમિશ્ર, વૈક્રિયમિશ્ર].
કમ્મ—કાર્મણયોગ
અજએ—અવિરતિ ગુણઠાણે
અવિરઇ—ત્રસકાયનું અવિરતિપણું
કમ્મ—કાર્મણયોગ
ઉરલમીસ—ઔદારિકમિશ્ર
બિકસાએ—બીજા [અપ્રત્યાખ્યાનીય ચાર] કષાય.
મુત્તુ—મૂકીને
ગુણચત્ત—ઓગણચાલીશ.
દેસે—દેશવિરતિ ગુણઠાણે
છવીસ—છવીસ
સાહારદુ—આહારકદ્વિક સહિત
પમત્તે—પ્રમત્ત ગુણઠાણે.

અર્થ—બે મિશ્રયોગ અને કાર્મણ કાયયોગ સહિત [૪૬ બંધ હેતુ] અવિરતિ ગુણઠાણે હોય. ત્રસકાયની અવિરતિ, કાર્મણ કાયયોગ, ઔદારિકમિશ્ર અને બીજા [અપ્રત્યાખ્યાનીય] ચાર કષાય મૂકીને ૩૯ બંધહેતુ દેશવિરતિ ગુણઠાણે હોય. પ્રમત્ત ગુણઠાણે ૨૬ બંધહેતુ હોય; તે આહારકદ્વિક સહિત અને, ॥ ૫૬ ॥

વિવેચન—પૂર્વોક્ત ૪૩ હેતુને ૧ ઔદારિકમિશ્ર, ૨ વૈક્રિયમિશ્ર અને ૩ કાર્મણ એ ત્રણ સહિત કરતાં અવિરતિ ગુણઠાણે ૪૬ હેતુ હોય; એ ત્રણ હેતુ ગત્યંતરાલે હોય અને ગત્યંતરાલે પણ ચોથું ગુણઠાણું હોય તે માટે. તે મધ્યેથી ૧ ત્રસકાયની અવિરતિ ૨ કાર્મણ ૩ ઔદારિકમિશ્ર અને અપ્રત્યાખ્યાનીય ચાર કષાય, એ સાત હેતુ ટાળીએ ત્યારે દેશવિરતિ ગુણ-

ઠાણે ૩૯ હેતુ હોય. પ્રમત્ત ગુણઠાણે ૨૬ બંધ હેતુ હોય, ત્યાં આહારકદ્વિકનો ઉદય હોય તે માટે તે બે સહિત કરીએ એટલે ॥૫૬॥

અવિરઇઇગારતિકસાય, વજ્જ અપમત્તિ મીસદુગ રહિઆ;
ચઉવીસ અપુવ્વે પુણ, દુવીસ અવિઉવ્વિઆહારે. ૫૭

અવિરઈ–અવિરતિ.
ઇગાર–અગિયાર.
તિકસાય–ત્રીજા [પ્રત્યાખ્યાનીય] ચાર કષાય.
વજ્જ–રહિત
અપમત્તિ–અપ્રમત્ત ગુણઠાણે
મીસદુગ–મિશ્રદ્વિક
રહિઆ–રહિત.
ચઉવીસ–ચોવીશ.
અપુવ્વે–અપૂર્વકરણે.
પુણ–વળી
દુવીસ–બાવીશ.
અવિઉવ્વિઆહારે–વૈક્રિય અને આહારક વિના

અર્થ—અગ્યાર અવિરતિ તથા ત્રીજા [પ્રત્યાખ્યાનીય] ચાર કષાય રહિત [૨૬ હેતુ પ્રમત્તે] હોય અને અપ્રમત્ત ગુણઠાણે વળી વૈક્રિય અને આહારક વિના ૨૨ બંધહેતુ હોય.

વિવેચન—૪૧ હેતુ થાય, તે માંહેથી ૧૧ અવિરતિ અને પ્રત્યાખ્યાનીય ચાર કષાય, એ ૧૫ હેતુ ટાળીએ ત્યારે પ્રમત્ત ગુણઠાણે ૨૬ હેતુ હોય. અપ્રમત્ત થકો વૈક્રિય આહારકનો પ્રારંભ ન કરે તે માટે અપ્રમત્તે ૧ વૈક્રિયમિશ્ર અને ૨ આહારકમિશ્ર એ બે હેતુ ટાળીને હોય. અપૂર્વકરણ ગુણઠાણે વૈક્રિય અને આહારક પણ ન હોય તે માટે ૨૨ હેતુ હોય. ૫૭

**અછહાસ સોલબાયરિ, સુહુમે દસ વેઅસંજલણતિવિણા;
ખીણુવસંતિ અલોભા, સજોગિ પુવ્વુત્ત સગ જોગા. ૫૮**

અછહાસ–હાસ્યાદિક ૭ વિના.
સોલ–સોલ.
બાયરિ–બાદર સંપરાયે.
સુહુમેસૂ–ક્ષ્મ સંપરાયે
દસ–દશ.
વેઅ–વેદ ત્રણ
સંજલણતિ–સંજ્વલન ત્રણ,
વિણા–વિના
ખીણુવસંતિ–ક્ષીણમોહ તથા ઉપશાંતમોહે
અલોભા–લોભવિના [નવ]
સજોગિ–સયોગી ગુણઠાણે
પુવ્વુત્ત–પૂર્વોક્ત.
સગજોગા–સાત યોગ.

અર્થ—હાસ્યષટ્ક વિના સોળ બંધહેતુ બાદરસંપરાયે હોય. સૂક્ષ્મસંપરાયે ત્રણ વેદ અને સંજ્વલનત્રિક [ક્રોધ, માન, માયા] વિના દશ બંધહેતુ હોય. ક્ષીણમોહ તથા ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણે લોભ વિના નવ બંધહેતુ હોય. સયોગીકેવળી ગુણઠાણે પૂર્વોક્ત સાત યોગ હોય. ॥ ૫૮ ॥

વિવેચન–પૂર્વોકત ૨૨ હેતુમાંહેથી હાસ્યાદિ ૭ વર્જીને ૧૬ હેતુ અનિવૃત્તિબાદર ગુણઠાણે હોય. તે માંહેથી ત્રણ વેદ અને સંજ્વલનત્રિક એ ૬ હેતુ ટાળીને સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણઠાણે ૧૦ હેતુ હોય. તે માહેથી સંજ્વલનનો લોભ ટાળીને ઉપશાંતમોહ તથા ક્ષીણમોહ એ બે ગુણઠાણે ૯ હેતુ હોય. સયોગી ગુણઠાણે પહેલું તથા છેલ્લું મન, પહેલું તથા છેલ્લું વચન, ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ અને કાર્મણ કાયયોગ એ સાત હેતુ હોય.

ઈહાં ચૌદ ગુણઠાણે ઉત્તર બંધહેતુ કહ્યા, તે સર્વ-

જીવ આશ્રયીને સમુચ્ચય પદે કહ્યા. પણ એકેક જીવ આશ્રયીને વિવક્ષીએ ત્યારે તેના ૪૭૧૩૦૧૦ ભાંગા થાય. ત્યાંપ્રથમ મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે ૩૪૭૭૬૦૦ ભાંગા થાય, તે આ પ્રમાણે મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે આહારક દ્વિક વિના ૫૫ હેતુ સમુચ્ચયપદે કહ્યા પણ એક જીવને તો જઘન્યથી ૧૦; મધ્યમથી ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭ અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૮ હેતુ, એમ નવ વિકલ્પ હોય, ત્યાં પાચ મિથ્યાત્વમાંથી એક જીવને એક સમયે એકજ મિથ્યાત્વ હોય, પાંચ ઇંદ્રિય મધ્યે એક ઇંદ્રિયનો વિષય હોય અને મનની અવિરતિ તો યોગ મધ્યેજ ગણી છે માટે અહીંઆ ગણવી નહીં. તથા છકાય મધ્યે કોઇક જીવ કોઈ વારે એક કાયનો વધ કરે એટલે પૃથ્વીનોજ વધ કરે અથવા અપ્નો જ વધ કરે એવં છ કાયના ૬ ભાંગા થાય. કોઇક જીવ બે કાયનો વધ કરે, તેના દ્વિસંયોગી ૧૫ ભાંગા થાય. કોઇક જીવ ત્રણ કાયનો વધ કરે, તેના ત્રિસંયોગી ૨૦ ભાંગા થાય. એમ ચતુઃસંયોગી ૧૫ ભાંગા, પંચસંયોગી ૬ ભાંગા અને ષટ્સંયોગી એક ભાંગો થાય જ્યાં જેટલી કાયનો વધ વિવક્ષીએ ત્યાં તેટલા ભાંગા સાથે પાંચ મિથ્યાત્વે ગુણીએ, તેને પાચ ઇંદ્રિયે ગુણીએ, તેને બે યુગલ સાથે ગુણીએ, તેને ત્રણ વેદે ગુણીએ, તેને બે યુગલ સાથે ગુણીએ, તેને ત્રણ વેદે ગુણીએ, તેને ચાર કષાયે ગુણીએ, તેને વળી યોગ સાથે ગુણીએ એટલે જ્યાં જેટલા મિથ્યાત્વ વગેરે હોય તેટલા સાથે અનુક્રમે ગુણીએ ત્યારે ત્યા તેટલા ભાંગા થાય. એ ભાં ા ઉપજાવવાની વિધિઃ—

મિથ્યાત્વે બંધહેતુ ભાંગા.

હવે પ્રથમ મિથ્યાત્વે જઘન્યપદે ૧ એક કાયનો વધ, ૨ એક મિથ્યાત્વ, ૩ એક ઇંદ્રિય, ૪-૫ એક યુગલ, ૬ એક વેદ, ૭-૯ ત્રણ કષાય, તે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વથી પડતો મિથ્યાત્વે આવે ત્યારે બંધાવલિકા અથવા સંક્રમાવલિકા લગે અનંતાનુબંધી ઉદયે ન હોય ત્યારે કષાયના ત્રણજ ભેદ હોય અને અનંતાનુબંધીના ઉદય વિના મિથ્યાત્વી મરે નહીં તેથી અપર્યાપ્તાવસ્થાભાવી ૧ કાર્મણ, ૨ ઔદારિક-મિશ્ર, ૩ વૈક્રિયમિશ્ર એ ત્રણ યોગ પણ ન હોય ત્યારે ૧૦ યોગ માંહેલો એક યોગ એ ૧૦ હેતુ હોય, માટે એક કાયના ભાંગા ૬ તેને પાંચ મિથ્યાત્વ સાથે ગુણતા ૩૦ થયા તેને પાચ ઇંદ્રિય સાથે ગુણતાં ૧૫૦ થયા. તેને બે યુગલ સાથે ગુણતાં ૩૦૦ થયા. તેને ત્રણ વેદ સાથે ગુણતાં ૯૦૦ થયા. તેને ૪ કષાય સાથે ગુણતાં ૩૬૦૦ થયા. તેને દશ યોગ સાથે ગુણતાં ૩૬૦૦૦ થયા એ દશ હેતુના ભાંગા થયા.

હવે એ દશ માંહે ભય ભેળવીએ ત્યારે ૧૧ હેતુ થાય, ત્યાં પણ એમજ ૩૬૦૦૦ ભાંગા થાય. અથવા કુચ્છા [જુગુપ્સા] ભેળવીએ તોપણ ૩૬૦૦૦ ભાંગા થાય તથા બે કાયનો વધ વિવક્ષીએ તોપણ ૧૧ હેતુ થાય; ત્યા કાયભાંગા ૧૫ સાથે પૂર્વોક્ત રીતિએ ગુણીએ ત્યારે ૯૦૦૦૦ ભાંગા થાય, તથા અનંતાનુબંધીનો ઉદય હોય ત્યારે ૪ કષાયે ૧૧ હેતુ હોય, ત્યાં યોગ ૧૩ છે તેથી ત્યાં [1]ભાંગા ૪૬૮૦૦

---

[1] ચાર કષાય સુધી ગુણતા પૂર્વોક્ત રીતે ૩૬૦૦ ભાગા થયા, તેને તેર યોગ સાથે ગુણતા ૪૬૮૦૦ ભાગા થાય.

થાય. એ ૧૧ હેતુના ૪ વિકલ્પ ભેળા કરીએ ત્યારે ૨૦૮૮૦૦ ભાંગા થાય.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ મધ્યે ભય અને કુચ્છા ભેળવીએ ત્યારે ૧૨ હેતુ થાય, ત્યાં ૩૬૦૦૦ ભાંગા થાય. તથા ભય અને બે કાય લેખવીએ ત્યારે બે કાયના ૧૫ ભાંગા સાથે ગુણતાં ૯૦૦૦૦ ભાંગા થાય, કુચ્છા અને બે કાય સાથે ૯૦૦૦૮ થાય. ત્રણકાય લેખવીએ ત્યારે ૨૦ ભાંગા સાથે ગુણતાં ૧૨૦૦૦૦ થાય. અનંતાનુબંધીનો ઉદય હોય ત્યારે અનંતાનુબંધી અને ભય ભેળવીયે ત્યાં યોગ ૧૩ હોય; ત્યારે ૪૬૮૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબંધી અને કુચ્છા ભેળવતાં ૪૬૮૦૦ ભાંગા થાય. તથા અનંતાનુબંધી અને બે કાય લેખવતાં ૧૧૭૦૦૦ ભાગા થાય. એ બાર હેતુના ૭ વિકલ્પે થઇને ૫૪૬૬૦૦ ભાંગા થયા.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ મધ્યે ભય તથા કુચ્છા ભેળવીએ અને *બે કાય લેખવીએ ત્યારે ૧૩ હેતુ થાય, ત્યાં ૯૦૦૦૦ ભાગા થાય. ભય અને ત્રણ કાય લેખવીએ ત્યારે ૧૨૦૦૦૦ ભાંગા થાય. કુચ્છા અને ત્રણ કાયે પણ ૧૨૦૦૦૦ ભાંગા થાય. ૪ કાય લેખવીએ ત્યારે ૯૦૦૦૦ ભાંગા થાય તથા અનંતાનુબંધીને ઉદયે ભય, કુચ્છા મેળવીએ ત્યારે યોગ ૧૩ હોય, તેથી ૪૬૮૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબંધી, ભય અને બે કાય લેખવતાં ૧૧૭૦૦૦ ભાંગા થાય; તેમજ અનં-

---

* એક કાય પ્રથમના દશ હેતુમા ગણાયેલ છે તેથી બે કાય ગણવી જેથી ફક્ત એક હેતુ વધ્યો એમ બધે સમજવું.

તાનુબંધી, કુચ્છા અને બે કાય ભેળવતાં ૧૧૭૦૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબંધી અને ત્રણકાય લઇએ ત્યારે ૧૫૬૦૦૦ ભાંગા થાય. એ ૧૩ હેતુના આઠ વિકલ્પે થઇને ૮૫૬૮૦૦ ભાંગા થાય.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ મદયે ભય તથા કુચ્છા ભેળવીએ અને ત્રણ કાય લેખવીએ ત્યારે ૧૪ હેતુ થાય. ત્યાં ૧૨૦૦૦૦ ભાંગા થાય. ભય ભેળવીને ૪ કાય લેખવીએ ત્યારે ૯૦૦૦૦ ભાંગા થાય. કુચ્છા ભેળવીને ચાર કાય લેખવીએ ત્યારે ૯૦૦૦૦ ભાંગા થાય. પાચ કાય ગણીએ ત્યારે ૩૬૦૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબંધીને ઉદયે ભય-કુચ્છા અને બે કાય ગણીએ ત્યારે યોગ ૧૩ હોય, ત્યારે ૧૧૭૦૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબંધી, ભય અને ત્રણ કાય ગણતાં ૧૫૬૦૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબંધી, કુચ્છા અને ત્રણ કાય લેખવીયે ત્યારે ૧૧૭૦૦૦ ભાંગા થાય. એ ચૌદ હેતુના આઠ વિકલ્પે થઇને ૮૮૨૦૦૦ ભાંગા થાય.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ મદયે ભય, કુચ્છા ભેળવીએ અને ૪ કાય ગણીએ એટલે ૧૫ હેતુ હોય; ત્યાં ૯૦૦૦૦ ભાંગા થાય, ભય અને ૫ કાયના ૩૬૦૦૦ ભાંગા થાય. કુચ્છા અને ૫ કાયના ૩૬૦૦૦ ભાંગા થાય અને ૭ કાય લેખવીએ ત્યારે ૬૦૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબધીને ઉદયે યોગ ૧૩ હોય તેથી અનંતાનુબંધી ભય અને કુચ્છા ભેળવીએ અને ત્રણ કાય ગણીએ ત્યારે ૧૫૬૦૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબધી તથા ભય ભેળવીએ અને ૪ કાય ગણીયે ત્યારે

૧૧૭૦૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબંધી. કુચ્છા અને ૪ કાય લેખવીએ ત્યારે ૧૧૭૦૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબંધી અને ૫ કાય ગણીયે ત્યારે ૪૬૮૦૦ ભાંગા થાય. એ ૧૫ હેતુના આઠ વિકલ્પે થઇને ૬૦૪૮૦૦ ભાંગા થાય.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ મધ્યે ભય, કુચ્છા અને ૫ કાય લેખવીએ એટલે ૧૬ હેતુ થાય, ત્યાં ૩૬૦૦૦ ભાંગા થાય. ભય અને છ કાયના ૬૦૦૦ ભાંગા થાય. કુચ્છા અને છ કાયના ૬૦૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબંધીને ઉદયે યોગ ૧૩ હોય તેથી અનંતાનુબંધી, ભય, કુચ્છા અને ૪ કાય ગણીએ ત્યાં ૧૧૭૦૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબંધી, ભય અને ૫ કાય ગણીએ ત્યારે ૪૬૮૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબંધી, કુચ્છા અમે ૫ કાય ભેળવીએ, ત્યારે ૪૬૮૦૦ ભાંગા થાય, અનંતાનુબંધી અને ૬ કાય ભેળવીએ ત્યારે ૭૮૦૦ ભાંગા થાય. એ સોળ હેતુના ૭ વિકલ્પે થઈને ૨૬૬૪૦૦ ભાંગા થયા.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ મધ્યે ભય, કુચ્છા અને છ કાય લઈએ ત્યારે ૧૭ હેતુ હોય, ત્યાં ૬૦૦૦ ભાંગા થાય, અનંતાનુબંધીને ઉદયે ભય–કુચ્છા અને ૫ કાય ગણીએ ત્યારે ૪૬૮૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબંધી, ભય અને કાય ૬ હોય, ત્યાં ૭૮૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબંધી, કુચ્છા અને ૬ કાય હોય, ત્યાં ૭૮૦૦ ભાંગા થાય એ ૧૭ હેતુના ચાર વિકલ્પે થઈને ૬૮૪૦૦ ભાંગા થયા.

હવે ૬ કાય, ૧ મિથ્યાત્વ, ૧ ઇન્દ્રિય, ૪ કષાય, ૨

યુગલ [હાસ્યાદિ.], ૧ વેદ, ૧ યોગ, ભય અને કુચ્છા, એ ૧૮ હેતુના ૭૮૦૦ ભાંગા થાય. એવં મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે ૧૦ થી ૧૮ હેતુના ૯ વિકલ્પે થઈને ૩૪૭૭૬૦૦ ભાંગા થાય.

હવે બીજા આસ્વાદન ગુણઠાણે ૩૮૩૦૪૦ ભાંગા ઉપજે, તે આ પ્રમાણે–પાંચ મિથ્યાત્વ ટાળતાં સાસ્વાદન ગુણઠાણે સર્વ જીવ આશ્રયીને ૫૦ હેતુ કહ્યા પણ એક જીવને તો જઘન્ય ૧૦. મધ્યમ ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬ અને ઉત્કૃષ્ટા ૧૭ હેતુ એક સમયે હોય, એ આઠ વિકલ્પ હોય. અનંતાનુબંધીનો ઉદય અવશ્ય હોય, મિથ્યાત્વ પાંચે ન હોય. જઘન્યપદે કાય ૧ નો વધ, ઇંદ્રિય ૧, કષાય ૪, હાસ્યાદિયુગલ ૨. વેદ ૧ અને યોગ ૧૩ માંહેલો એક; એ દશ હેતુ હોય. એક કાયના ભાંગા ૬ તેને પાંચ ઇંદ્રિય સાથે ગુણતાં ૩૦ થાય, તેને ચાર કષાય સાથે ગુણતાં ૧૨૦ થાય, તેને બે યુગલ સાથે ગુણીએ ત્યારે ૨૪૦ થાય, તેને ૩ વેદ સાથે ગુણીએ ત્યારે ૭૨૦ થાય, તેને ૧૩ યોગ સાથે ગુણીએ ત્યારે ૯૩૬૦ થાય, સાસ્વાદનમાં નપુંસકવેદે વૈક્રિયમિશ્ર યોગ ન હોય, કેમકે સાસ્વાદની નારકીમાં ન ઉપજે, તે માટે ૯૩૬૦ માંથી ૨૪૦ ભાંગા ઓછા કરીએ ત્યારે ૯૧૨૦ ભાંગા ૧૦ હેતુના થાય, તે ૧૦ હેતુ માંહે ભય મેળવીએ ત્યારે ૧૧ હેતુ થાય, ત્યાં પણ ૯૧૨૦ ભાંગા થાય. એમ દશ હેતુમાં કુચ્છા ભેળવીએ ત્યારે પણ ૧૧ હેતુના ૯૧૨૦ ભાંગા થાય. તથા કાય ૨ લઇએ ત્યારે ત્યાં ભાંગા ૨૨૮૦૦ થાય. એમ ૧૧ હેતુના ત્રણ વિકલ્પે ૪૧૦૪૦ ભાંગા થાય.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ હેતુ માંહે ભય અને કુચ્છા ભેળવીએ ત્યારે ૧૨ હેતુ થાય, ત્યારે ૯૧૨૦ ભાંગા થાય. ભય અને કાય ૨ લઈએ ત્યારે ભાંગા ૨૨૮૦૦ થાય. કુચ્છા અને કાય ૨ લઈએ ત્યારે ૨૨૮૦૦ ભાંગા થાય. ફક્ત ૩ કાય લેતાં ૩૦૪૦૦ ભાંગા થાય એ ૧૨ હેતુના ૪ વિકલ્પે ૮૫૧૨૦ ભાંગા થયા.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ હેતુ માંહે ભય અને કુચ્છા ભેળવીએ અને કાય ૨ લઈએ ત્યારે ૧૩ હેતુ થાય, ત્યાં ૨૨૮૦૦ ભાંગા થાય, ભય અને કાય ૩ લઈએ ત્યારે ૩૦૪૦૦ ભાંગા થાય. કુચ્છા અને કાય ૩ લઈએ ત્યારે ૩૦૪૦૦ ભાંગા થાય. ફક્ત ૪ કાયજ લઈએ ત્યારે ૨૨૮૦૦ ભગા થાય. એ ૪ વિકલ્પે ૧૩ હેતુના ૧૦૬૪૦૦ ભાંગા થયા.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ હેતુ માંહે ભય, કુચ્છા અને કાય ૩ ભેળવીએ ત્યારે ૧૪ હેતુ થાય. ત્યાં ૩૦૪૦૦ ભાંગા થાય. ભય અને કાય ૪ લઈએ ત્યારે ૨૨૮૦૦ ભાંગા થાય. કુચ્છા અને કાય ૪ લઇએ ત્યારે ૨૨૮૦૦ ભાંગા થાય. ફક્ત ૫ કાયજ લઈએ ત્યારે ૯૧૨૦ ભાંગા થાય. એ ૪ વિકલ્પે ૧૪ હેતુના ૮૫૧૨૦ ભાંગા થયા.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ હેતુ માંહે ભય, કુચ્છા અને કાય ૪ લેવીખએ ત્યારે ૧૫ હેતુ થાય, ત્યાં ૨૨૮૦૦ ભાંગા થાય. ભય અને ૫ કાય લઇએ ત્યારે ૯૧૨૦ ભાંગા થાય. કુચ્છા અને પાંચ કાય લઇએ ત્યારે ૯૧૨૦ ભાંગા થાય.

ર્ક્ત ૭ કાય લઇએ ત્યારે ૧૫૨૦ ભાંગા થાય. એમ ૧૫ હેતુના ૪ વિકલ્પે ૪૨૫૬૦ ભાંગા થાય.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ હેતુ માંહે ભય, કુચ્છા અને ૫ કાય લેખવીએ ત્યારે ૧૬ હેતુ થાય, ત્યાં ૯૧૨૦ ભાંગા થાય, ભય અને ૬ કાય લેખવીએ ત્યારે ૧૫૨૦ ભાંગા થાય, કુચ્છા અને ૭ કાય લેખવીએ ત્યારે ૧૫૨૦ ભાગા થાય. એવં ૩ વિકલ્પે ૧૬ હેતુના ૧૨૧૬૦ ભાંગા થયા.

હવે ૭ કાય, ૧ ઇંદ્રિય, ૪ કષાય, ૨ યુગલ. ૧ વેદ, ૧ ભય, ૧ કુચ્છા. ૧ ચોગ. એ ૧૭ હેતુના ૧૫૨૦ ભાંગા થાય. એ પ્રકારે સાસ્વાદન ગુણઠાણે આઠ વિકલ્પે થઈને ૩૮૩૦૪૦ ભાંગા થયા.

હવે મિશ્ર ગુણઠાણે ૩૦૨૪૦૦ ભાગા હોય, તે આ પ્રમાણે-મિશ્ર ૪૩ હેતુ કહ્યા તે ૪ અનંતાનુબંધી, ઔદારિક મિશ્ર, વૈક્રિયમિશ્ર અને કાર્સણ એ ૭ હેતુ સાસ્વાદન કરતાં ઓછા હોય એટલે ૪૩ હેતુ હોય. એક જીવને તો જઘન્યથી ૯, મધ્યમ ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫ અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૬ હેતુ હોય, ત્યાં જઘન્યથી ૧ કાય, ૧ ઇંદ્રિય, ૩ કષાય, ૨ હાસ્યાદિ, ૧ વેદ અને ચોગ ૧૦ માહેલો ૧, એ નવ હેતુ હોય, એક કાયના ભાંગા ૬ તેને પાંચ ઇંદ્રિય સાથે ગુણતાં ૩૦ થાય, તેને ૪ કષાય સાથે ગુણતાં ૧૨૦ થાય; તેને બે યુગલ સાથે ગુણતાં ૨૪૦ થાય, તેને ૩ વેદ સાથે ગુણતાં ૭૨૦ થાય. તેને ૧૦ ચોગ સાથે ગુણતાં ૭૨૦૦ ભાગા ૯ હેતુના થાય. તે નવમા ભય ભેળવીએ ત્યારે ૭૨૦૦

ભાંગા થાય. કુચ્છા ભેળવીએ ત્યારે ૭૨૦૦ ભાંગા થાય. અને ૨ કાય લઈએ ત્યારે ૧૮૦૦૦ ભાંગા થાય, એ દશ હેતુના ૩ વિકલ્પે ૩૨૪૦૦ ભાંગા થયા.

પૂર્વોક્ત ૯ માંહે ભય અને કુચ્છા ભેળવીએ ત્યારે ૧૧ હેતુ થાય, ત્યારે ૭૨૦૦ ભાંગા થાય. ભય અને કાય બે લઇએ ત્યારે ૧૮૦૦૦ ભાંગા થાય, કુચ્છા અને બે કાય લઈએ ત્યારે ૧૮૦૦૦ ભાંગા થાય. ત્રણ કાયજ લઇએ ત્યારે ૨૪૦૦૦ ભાંગા થાય. એ ૧૧ હેતુના ૪ વિકલ્પે ૬૭૨૦૦ ભાંગા થયા.

હવે પૂર્વોક્ત ૯ માંહે ભય, કુચ્છા અને ૨ કાય લઇએ ત્યારે ૧૨ હેતુના ૧૮૦૦૦ ભાંગા થાય. ભય અને ૩ કાય લઈએ ત્યારે ૨૪૦૦૦ ભાંગા થાય. કુચ્છા અને ૩ કાય લઇએ ત્યારે ૨૪૦૦૦ ભાંગા થાય. કાય ૪ લઇએ ત્યારે ૧૮૦૦૦ ભાંગા થાય. એ ૧૨ હેતુના ચાર વિકલ્પે ૮૪૦૦૦ ભાંગા થયા.

પૂર્વોક્ત ૯ માંહે ભય-કુચ્છા અને કાય ૩ લઇએ ત્યારે ૧૩ હેતુના ૨૪૦૦૦ ભાંગા થાય. ભય અને કાય ૪ લઇએ ત્યારે ૧૮૦૦૦ ભાંગા; કુચ્છા અને કાય ૪ લઇએ ત્યારે ૧૮૦૦૦ ભાંગા થાય. પાચ કાયજ લઈએ ત્યારે ૭૨૦૦ ભાંગા; એ ૧૩ હેતુના ૪ વિકલ્પે ૬૭૨૦૦ ભાંગા થયા.

હવે પૂર્વોક્ત ૯ માંહે ભય, કુચ્છા અને કાય ૪ લેખવીએ ત્યારે ૧૮૦૦૦ ભાંગા થાય. ભય અને ૫ કાય

લઈએ ત્યારે ૭૨૦૦ ભાંગા, કુચ્છા અને ૫ કાય લઈએ ત્યારે પણ ૭૨૦૦ ભાંગા, છ કાયજ લઈએ ત્યારે ૧૨૦૦ ભાંગા; એ ૪ વિકલ્પે ૧૪ હેતુના ૩૩૬૦૦ ભાંગા થયા.

હવે પૂર્વોક્ત ૯ માંહે ભય, કુચ્છા અને પાંચ કાય લેખવીએ ત્યારે ૧૫ હેતુના ૭૨૦૦ ભાંગા થાય. ભય અને છ કાય લઈએ ત્યારે ૧૨૦૦ ભાંગા. કુચ્છા અને ૬ કાય લઈએ ત્યારે ૧૨૦૦ ભાગા. એ ૧૫ હેતુના ૩ વિકલ્પે ૯૬૦૦ ભાંગા થયા. ૬ કાય, ૧ ઇંદ્રિય, ૩ કષાય, ૨ હાસ્યાદિ, ૧ વેદ, ૧ યોગ, ભય અને કુચ્છા; એ પ્રકારે ૧૬ હેતુના ૧૨૦૦ ભાંગા થાય. એ આઠ વિકલ્પે થઈને મિશ્ર ગુણઠાણે ૩૦૨૪૦૦ ભાંગા થયા.

હવે ચોથે અવિરતિ ગુણઠાણે ૩૮૩૦૪૦ ભાંગા ઉપજે તે આ પ્રમાણે—અવિરતિ ગુણઠાણે યોગ તેર હોય તેથી ૪૬ હેતુ હોય. એક જીવને જઘન્ય ૯, મધ્યમ ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫ અને ઉત્કૃષ્ટા ૧૬ હેતુ હોય, ત્યાં જઘન્યથી ૧ કાય, ૧ ઇંદ્રિય, ૩ કષાય, ૨ હાસ્યાદિ, ૧ વેદ અને ૧ યોગ; એ નવ હેતુ હોય. અહીંયા સર્વત્ર ભાંગા સાસ્વાદનની પેઠેજ કહેવા. સાસ્વાદને જેમ નપુંસકવેદે વૈક્રિયમિશ્ર ન હોય, તેમ અહીંયાં અવિરતિ નપુંસકવેદીને ઔદારિકમિશ્ર યોગ ન હોય; સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ નપુંસક નર-તિર્યંચમાં ન જાય તે માટે. અહિંઆ કોઇ કહે છે જે સ્રીવેદીને પ્રાયે અપર્યાપ્તા અવસ્થાએ ચોથું ગુણઠાણું ન હોય તે માટે સ્રીવેદીને ચોથે ગુણઠાણે જ ૧ ઔદારિકમિશ્ર, ૨ વૈક્રિયમિશ્ર

અને ૩ કાર્મ્મણ એ ત્રણ યોગ ન હોય; ત્યારે તેના ભાંગા પણ ઓછા થાય. નવ હેતુના ૮૪૦૦, દશ હેતુના ૩૭૮૦૦ અગ્યાર હેતુના ૭૮૪૦૦, બાર હેતુના ૯૮૦૦૦, તેર હેતુના ૭૮૪૦૦, ચૌદ હેતુના ૩૯૨૦૦, પંદર હેતુના ૧૧૨૦૦ અને સોળ હેતુના ૧૪૦૦ ભાંગા થાય, એ સર્વ મળીને ૩૫૨૮૦૦ ભાંગા થયા. પણ એ મત બહુ સમ્મત નથી; જે માટે બ્રાહ્મી, સુંદરી, શ્રીમલ્લિનાથ, રાજીમતીવગેરે અનુત્તર વિમાનથી અહીંયા સ્ત્રીવેદે અવતર્યા તેને અપર્યાપ્તપણે ચોથું ગુણઠાણું કેમ નહિ હોય ? તે માટે એ વિચારવા યોગ્ય છે, તત્ત્વ તો બહુશ્રુત જાણે.

હવે પાંચમે દેશવિરતિ ગુણઠાણે ૧૬૩૬૮૦ ભાંગા ઉપજે, તે આ પ્રમાણે—અવિરતિ ગુણઠાણે ૪૬ હેતુ હતા તે માંહેથી ૪ અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાય, ૧ ત્રસકાયની અવિરતિ, ઔદારિકમિશ્ર અને કાર્મ્મણ, એ ૭ હેતુ ટાળતાં શેષ હેતુ દેશવિરતિ ગુણઠાણે હોય, ત્રસથી વિરમ્યા માટે એક કાયના ૫ ભાંગા ૧૦ દ્વિસંયોગી, ૧૦ ત્રિસંયોગી, ૫ ચતુઃસંયોગી અને ૧ પંચસંયોગી એ પ્રકારે ભાંગા જાણવા. અહીંયા એક જીવ આશ્રયી જઘન્યથી ૮, મધ્યમ ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩ અને ઉત્કૃષ્ટા ૧૪ હેતુ હોય, એમ સાત વિકલ્પ છે. ત્યાં જઘન્યથી ૧ કાય, ૧ ઇંદ્રિય, ૨ કષાય, ૨ હાસ્યાદિ, ૧ વેદ અને યોગ ૧૧ માંહેલો ૧; એ આઠ હેતુ હોય. ત્યાં ૧ કાયના ભાંગા ૫ તેને પાંચ ઇંદ્રિય સાથે ગુણતાં ૨૫ થાય, તેને ૪ કષાયે ગુણતાં ૧૦૦ થાય, તેને બે યુગલ સાથે ગુણતાં ૨૦૦ થાય, તેને ૩ વેદ સાથે ગુણતાં ૬૦૦ થાય; તેને ૧૧ યોગ સાથે ગુણતાં ૬૬૦૦ ભાંગા આઠ હેતુના થાય.

તે આઠ હેતુમાં ભય ભેળવીએ ત્યારે ૬૬૦૦ ભાંગા, કુચ્છા ભેળવીએ ત્યારે ૬૬૦૦ ભાંગા અને કાય ૨ લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦૦ ભાંગા થાય. એ નવ હેતુના ૩ વિકલ્પે થઈને ૨૬૪૦૦ ભાંગા થાય.

પૂર્વોક્ત આઠ હેતુમાંહે ભય અને કુચ્છા ભેળવીએ ત્યારે ૬૬૦૦ ભાંગા, ભય અને કાય ૨ લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦૦ ભાંગા; કુચ્છા અને ૨ કાય લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦૦ ભાંગા અને ૩ કાયજ લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦૦ ભાગા થાય. એ દશ હેતુના ૪ વિકલ્પે થઈને ૪૬૨૦૦ ભાગા થયા

હવે પૂર્વોકત ૮ માંહે ભય, કુચ્છા અને ૨ કાય લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦૦ ભાંગા, ભય અને ૩ કાય લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦૦ ભાંગા, કુચ્છા અને ૩ કાય લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦૦ ભાંગા અને ચાર કાયજ લઈએ ત્યારે ૬૬૦૦ ભાંગા થાય એ ૧૧ હેતુના ૪ વિકલ્પે થઈને ૪૬૨૦૦ ભાંગા થયા.

પૂર્વોક્ત ૮ માંહે ભય, કુચ્છા અને ૩ કાય લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦૦ ભાંગા, ભય અને ૪ કાય લઈએ ત્યારે ૬૬૦૦ ભાગા, કુચ્છા અને ૪ કાય લઈએ ત્યારે ૬૬૦૦ ભાંગા અને પાંચ કાયજ લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦ ભાંગા થાય. એ બાર હેતુના ૪ વિકલ્પે થઈને ૨૭૭૨૦ ભાંગા થયા.

પૂર્વોક્ત ૮ માંહે ભય–કુચ્છા અને ચાર કાય લઈયે ત્યારે ૬૬૦૦ ભાંગા, ભય અને પાંચ કાય લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦ અને કુચ્છા અને ૫ ક
હેતુના ૩ વિકલ્પે ..

ભય, કુચ્છા અને ૫ કાય લઈએ ત્યારે ૧૪ હેતુ થયા તેના ૧૩૨૦ ભાંગા થાય. એ પ્રકારે પાંચમે ગુણઠાણે સાત વિકલ્પે થઈને ૧૬૩૬૮૦ ભાંગા થયા.

હવે છઠ્ઠ પ્રમત્તગુણઠાણે ૧૧૮૪ ભાંગા ઉપજે, તે આ પ્રમાણે–અહીંયા પાંચમા ગુણઠાણે ૩૯ હેતુ છે તે માંહેથી ૧૧ અવિરતિ અને ૪ પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય એ ૧૫ ટાળીએ અને આહારકદ્વિકનો ઉદય થયો તેને સહિત કરીએ એટલે ૨૬ હેતુ હોય. એક જીવને ૫, ૬, ૭ હેતુ હોય. જઘન્યથી ૧ કષાય, ૨ હાસ્યાદિ, ૧ વેદ, ૧ યોગ, એવં ૫ હેતુ હોય. કષાય ૪ ને યુગલ બે સાથે ગુણતાં ૮, તેને ૩ વેદ સાથે ગુણતાં ૨૪, તેને ૧૩ યોગ સાથે ગુણતાં ૩૧૨ થાય; પણ સ્ત્રીવેદીને આહાર કદ્વિક ન હોય તેથી તેના ૧૬ ઓછા કરીએ ત્યારે પાંચ હેતુના ૨૯૬ ભાંગા થાય. ભય ભેળવીએ ત્યારે ૨૯૬, કુચ્છા ભેળવીયે ત્યારે ૨૯૬; એ છ હેતુના બે વિકલ્પે ૫૯૨ ભાંગા થાય. ભય અને કુચ્છા ભેળવીએ ત્યારે સાત હેતુના ૨૯૬ ભાંગા થાય. એમ ત્રણ વિકલ્પે થઈને ૧૧૮૪ ભાંગા પ્રમત્ત ગુણઠાણે હોય.

હવે સાતમે અપ્રમત્ત ગુણઠાણે ૧૦૨૪ ભાંગા હોય, તે આ પ્રમાણે–અહીં આ અવિરતિ એકે ન હોય ઔદારિકમિશ્ર, વૈક્રિયમિશ્ર, આહારકમિશ્ર, અને કાર્મ્મણ એ ચાર પણ ન હોય, તેથી યોગ ૧૧, સંજ્વલનના કષાય ૪ અને નવ નોકષાય એ ૨૪ હેતુ હોય એક જીવને ૫, ૬, ૭, હેતુ હોય. તેના ભાંગા પ્રમત્તની જેમ ગણવા પણ સ્ત્રીવેદીને આહારક વિના ૧૦ યોગ

હેતુ હોય તેથી એક યોગના ૧૬૦ ભાંગા ઓછા કરીએ ત્યારે ત્રણ વિકલ્પે ૧૦૨૪ ભાંગા અપ્રમત્ત ગુણઠાણે થાય.

હવે અપૂર્વકરણ ગુણઠાણે ૮૬૪ ભાંગાં ઉપજે તે આ પ્રમાણે-પૂર્વોક્ત સાતમે ગુણઠાણે ૨૪ હેતુ કહ્યા, તેમાંથી આહારક કાયયોગ તથા વૈક્રિયકાયયોગ ટાળતાં ૨૨ હેતુ હોય. એક જીવને ૫, ૬, ૭, હેતુ હોય. ૧ કષાય, ૨ હાસ્યાદિ, ૧ યોગ, ૧ વેદ, એ પાંચ હેતુ હોય; ત્યાં ૪ કષાયને બે યુગલ સાથે ગુણતાં ૮, તેને ૯ યોગ સાથે ગુણતાં ૭૨, તેને ત્રણ વેદ સાથે ગુણતાં ૨૧૬ ભાંગા થાય. ભય ભેળવીએ ત્યારે ૨૧૬, કુચ્છા ભેળવીએ ત્યારે ૨૧૬ અને ભય-કુચ્છા બે ભેળવીએ ત્યારે ૨૧૬ ભાંગા થાય. એ પ્રમાણે સર્વ મળી ૮૬૪ ભાંગા થયા.

હવે અનિવૃત્તિબાદર ગુણઠાણે ૧૪૪ ભાંગા ઉપજે. તે આ પ્રમાણે-પૂર્વોક્ત આઠમે ગુણઠાણે ૨૨ હેતુ કહ્યા છે તે માંહેથી હાસ્યષટ્ક ટાળીએ ત્યારે સોળ હેતુ હોય. એક જીવને ૨, ૩, હેતુ હોય. ૪ કષાયને ૯ યોગ સાથે ગુણતાં ૩૬ ભાંગા થાય અને વેદોદય હોય ત્યારે ત્રણ વેદે ગુણતાં ૧૦૮ ભાંગા થયા બંને મળીને ૧૪૪ ભાંગા થયા.

સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણઠાણે ૯ ભાંગા ઉપજે તે આ પ્રમાણે--નવમે ગુણઠાણે ૧૬ હેતુ કહ્યા છે તેમાંથી ત્રણ વેદ અને સંજવલન ત્રિક બાદ જતાં લોભ અને ૯ યોગ બાકી રહે. તેથી ૯ યોગને ૧ કષાયે ગુણતાં ૯ ભાંગા થાય.

ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણે ૪ મનના, ૪ વચનના અને ઔદારિક કાયયોગ, એ ૯ યોગજ હોય, એક જીવને એકજ યોગ

હોય તેથી ભાંગા ૯ હોય. બારમે ક્ષીણમોહ ગુણઠાણે પણ પૂર્વોક્ત ૯ ભાંગા હોય. પૂર્વોક્ત સયોગી ગુણઠાણે પહેલું-છેલ્લું મન વચન એ ૪, ઔદારિકદ્વિક અને ૧ કાર્મણ કાય એ ૭ યોગ હોય, તેના ભાંગા ૭ જાણવા.

અયોગી ગુણઠાણે હેતુ ન હોય. એ સર્વ મળીને ચૌદ ગુણઠાણે ૪૭૧૩૦૧૦ ભાંગા થયા.

આ પ્રમાણે કર્મબંધના મૂળહેતુ તથા ઉત્તરહેતુ અને ઉત્તરહેતુના ભાંગા કહ્યા. ॥ ૫૮ ॥

ગુણઠાણાને વિષે મૂળ પ્રકૃતિબંધ.

અ[illegible]મત્તંતા સત્તટ્ઠ, મીસઅપુવ્વબાયરા સત્ત;
બંધઇ છસ્સુહુમો એ—ગમુવરિમાબંધગાજોગી ૫૯.

અપમત્તંતા—અપ્રમત ગુણઠાણા પર્યંત	બંધઇ—બાંધે.
સત્તટ્ઠ—સાત, આઠ કર્મ	છ—૬ કર્મ
મીસ—મિશ્ર ગુણઠાણવાળા	સ્સુહુમો—સૂક્ષ્મસંપરાયવાળા
અપુવ્વ—અપૂર્વકરણ ગુણઠાણા વાળા	એગં—એક કર્મ
બાયરા—બાદરસંપરાય ગુણઠાણા વાળા	ઉવરિમા—ઉપરના (૧૧-૧૨-૧૩) ગુણઠાણાવાળા
સત્ત—સાત કર્મ	અબંધગા—અબંધક
	અજોગી—અયોગી ગુણઠાણા વાળા

અર્થ—અપ્રમત્ત ગુણઠાણા પર્યંત સાત કે આઠ કર્મ બાંધે. મિશ્ર, અપૂર્વકરણ અને બાદરસંપરાય ગુણઠાણાવાળાં સાત કર્મ બાંધે; સૂક્ષ્મસંપરાયવાળા છ બાંધે; ઉપરના [૧૧-૧૨-૧૩] ગુણઠાણાવાળા એક કર્મ બાંધે અને અયોગી ગુણઠાણાવાળા અબંધક છે. ॥ ૫૯ ॥

વિવેચન—મિથ્યાત્વથી માંડીને અપ્રમત્ત લગે સાત અથવા આઠ કર્મ બાંધે, આયુબંધ કાળે આઠ,અન્યથા સાત કર્મ સદા સર્વ જીવ બાંધે. મિશ્ર, અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તબાદર એ ૩ ગુણઠાણે સાત કર્મ બાંધે, અહીંયા ૩ ગુણઠાણે આયુષ્ય ન બંધાય તે માટે સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણઠાણે મોહનીય અને આયુ એ બે વર્જીને ૬ કર્મ બાંધે. ઉપશાંતમોહ, ક્ષીણમોહ અને સયોગી એ ત્રણ ગુણઠાણાવાળા જીવ એક સાતા વેદનીયજ

ગુણઠાણે ઉત્તર બંધહેતુના એક જીવ આશ્રયી વિકલ્પના ભાંગાનું યંત્ર

ગુણસ્થાને	ઉત્તરહેતુ	હેતુના સ્થાનક	બંધ હેતુનાં સ્થાનક	સર્વ વિકલ્પ * ના ભાંગ	જે જે બંધ હેતુના			
					૮ હેતુ	૯ હેતુના	૧૦ હેતુના	૧૧ હેતુના
મિથ્યાત્વે	૫૫	૯	૧૦–૧૧ ૧૨–૧૩ ૧૪–૧૫ ૧૬–૧૭ ૧૮	૩૪૭૭૬૦૦	૦	૦	૩૬૦૦૦	૨૦૮૮૦૦
સાસ્વાદને	૫૦	૮	૧૦–૧૧ ૧૨–૧૩ ૧૪–૧૫ ૧૬–૧૭	૩૮૩૦૪૦	૦	૦	૯૧૨૦	૪૧૦૪૦
મિશ્રે	૪૩	૮	૯–૧૦ ૧૧–૧૨ ૧૩–૧૪ ૧૫–૧૬	૩૦૨૪૦૦	૦	૭૨૦૦	૩૨૪૦૦	૬૭૨૦૦
અવિરતે	૪૬	૮	૯–૧૦ ૧૧–૧૨ ૧૪–૧૪ ૧૫–૧૬	૩૮૩૦૪૦	૦	૯૧૨૦	૪૧૦૪૦	૮૫૧૨૦
દેશવિરતે	૩૯	૭	૮—૯ ૧૦–૧૧ ૧૨–૧૩ ૧૪	૧૬૩૬૮૦	૧૨૦૦	૨૬૪૦૦	૪૬૨૦૦	૪૬૨૦૦

*સર્વ વિકલ્પના બધા ગુણસ્થાને મળીને કુલ ૪૭૧૩૦૧૦ ભાંગા થાય છે.

સ્થાનકે જેટલા ભાંગા છે તેની સંખ્યા.						
૧૨ હેતુના	૧૩ હેતુના	૧૪ હેતુના	૧૫ હેતુના	૧૬ હેતુના	૧૭ હેતુના	૧૮ હેતુના
૫૪૬૬૦૦	૮૫૬૮૦૦	૮૮૨૦૦૦	૬૦૪૮૦૦	૨૬૬૪૦૦	૬૮૪૦૦	૭૮૦૦
૮૫૧૨૦	૧૦૬૪૦૦	૮૫૧૨૦	૪૨૫૬૦	૧૨૧૬૦	૧૫૨૦	૦
૮૪૦૦૦	૬૭૨૦૦	૩૩૬૦૦	૯૬૦૦	૧૨૦૦	૦	૦
૧૦૬૪૦૦	૮૫૧૨૦	૪૨૫૬૦	૧૨૧૬૦	૧૫૨૦	૦	૦
૨૭૭૨૦	૯૨૪૦	૧૩૨૦	૦	૦	૦	૦

પૃષ્ઠ ૧૪૨—૧૪૩ના કોષ્ટકનું અનુસંધાન.

ગુણસ્થાને	ઓઘહેતુ	વિકલ્પ	સ્થાનક	સર્વવિકલ્પના ભાંગા	૨ હેતુ	૩ હેતુ	૫ હેતુ	૬ હેતુ	૭ હેતુ
પ્રમત્તે	૨૬	૩	૫–૬–૭	૧૧૮૪	૦	૦	૨૯૬	૫૯૨	૨૯૬
અપ્રમત્તે	૨૪	૩	૫–૬–૭	૧૦૨૪	૦	૦	૨૫૬	૫૧૨	૨૫૬
અપૂર્વકરણે	૨૨	૩	૫–૬–૭	૮૬૪	૦	૦	૨૧૬	૪૩૨	૨૧૬
અનિવૃત્તિ૦	૧૬	૨	૨–૩	૧૪૪	૩૬	૧૦૮	૦	૦	૦
સૂક્ષ્મસંપરાયે	૧૦	૧	૨	૯	૦	૦	૦	૦	૦
ઉપશાંતમોહે	૯	૧	૧	૯	૦	૦	૦	૦	૦
ક્ષીણમોહે	૯	૧	૧	૯	૦	૦	૦	૦	૦
સયોગી	૭	૧	૧	૭	૦	૦	૦	૦	૦

બાંધે, અયોગી ગુણઠાણે અબંધક હોવાથી કોઈ જીવ કર્મ ન બાંધે ॥૫૯॥

ગુણઠાણે ઉદય અને સત્તા.

આસુહુમં સંતુદએ, અટ્ઠવિ મોહવિણુ સત્ત ખીણંમિ;
ચઉ ચરિમદુગે અટ્ઠ઼ ઉ, સંતે ઉવસંતિ સત્તુદએ. ૬૦

આસુહુમં–સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણઠાણા લગે	**ચઉ**–ચાર કર્મપ્રકૃતિ
સંતુદયે–સત્તા તથા ઉદયમાં	**ચરિમદુગે**–છેલ્લા બે ગુણઠાણે
અટ્ઠવિ–આઠે કર્મપ્રકૃતિ	**અટ્ઠ ઉ**–આઠ વળી
મોહવિણુ–મોહનીય વિના	**સંતે**–સત્તામા
સત્ત–સાત કર્મપ્રકૃતિ	**ઉવસંતિ**–ઉપશાંતમોહે
ખીણંમિ–ક્ષીણમોહે	**સત્તદુએ**–સાત પ્રકૃતિ ઉદયે

અર્થ—સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણઠાણા સુધી સત્તા અને ઉદયને વિષે આઠે કર્મપ્રકૃતિઓ હોય; મોહનીય કર્મ વિના સાત કર્મપ્રકૃતિ ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાને [સત્તા અને ઉદયમાં] હોય છેલ્લા બે ગુણઠાણે ચાર કર્મપ્રકૃતિ [સત્તા અને ઉદયમાં]હોય અને ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણે વળી આઠ કર્મપ્રકૃતિ સત્તામાં અને સાત પ્રકૃતિ ઉદયમાં હોય ॥ ૬૦ ॥

વિવેચન—મિથ્યાત્વથી માંડીને સૂક્ષ્મસંપરાય લગે આઠે કર્મપ્રકૃતિ ઉદયે અને સત્તાએ હોય. બારમે ક્ષીણમોહ ગુણઠાણે મોહનીય વર્જીને સાત કર્મ ઉદયે અને સત્તાએ હોય. સયોગી અને અયોગી એ બે ગુણઠાણે ૪ કર્મ ઉદયે અને સત્તાએ હોય. અગ્યારમે ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણે આઠની સત્તા અને ઉદયે મોહનીય વર્જીને સાત કર્મ હોય ॥૬૦॥

ગુણઠાણે મૂળ પ્રકૃતિની ઉદીરણા.

ઉઇરંતિ પમત્તંતા, સગટ્ઠ મીસટ્ઠ વેઅઆઉ વિણા;
છગ અપમત્તાઇ તઓ, છ પંચ સુહુમો પણુવસંતો. ૬૧

ઉઇરંતિ–ઉદીરણા કરે છે.	છગ–૭ કર્મને
પમત્તંતા–પ્રમત્ત ગુણઠાણા સુધીના	અપમત્તાઇ–અપ્રમત્તાદિ ત્રણ ગુણઠાણાવાળા
સગટ્ઠ–સાત, આઠ	તઓ–તે પછી
મીસટ્ઠ-મિશ્રદષ્ટિ આઠને	છપંચ–૭ અથવા પાંચ કર્મને
વેઅ–વેદનીય કર્મ	સુહુમો–સૂક્ષ્મસંપરાયવાળો
આઉ–આયુ કર્મ	પણ–પાચ
વિણા–વિના	ઉવસંતો–ઉપશાંતમોહવાળો

અર્થ—પ્રમત્ત ગુણસ્થાન સુધીના જીવો સાત અથવા આઠ કર્મની ઉદીરણા કરે છે. મિશ્રદષ્ટિ ગુણઠાણવાળા આઠ કર્મની ઉદીરણા કરે, વેદનીય અને આયુ વિના છ કર્મની ઉદીરણા અપ્રમત્તાદિ ત્રણ ગુણઠાણાવાળા કરે, તે પછી સૂક્ષ્મ સંપરાયવાળા છ અથવા પાંચ કર્મની ઉદીરણા કરે અને ઉપશાંતમોહવાળા પાંચ કર્મની ઉદીરણા કરે છે. ॥ ૬૧ ॥

વિવેચન–મિથ્યાત્વથી માંડીને પ્રમત્ત ગુણઠાણા લગે સાત કે આઠ કર્મ ઉદીરે; આયુની છેલ્લી આવલિકાએ આયુની ઉદીરણા ન હોય તેથી સાત ઉદીરે, અન્યથા સદાય આઠ ઉદીરે. મિશ્રે મરે નહીં તેથી ત્યાં આઠ ઉદીરે. વેદનીય અને આયુ એ બે વર્જીને અપ્રમત્તાદિક ત્રણ એટલે ૭, ૮, ૯, ગુણઠાણે ૬ કર્મ ઉદીરે. સૂક્ષ્મસંપરાયે છ કે પાંચ ઉદીરે, આવલિકા થાકતી હોય ત્યાં લગે ૬ ઉદીરે અને આવલિકા એક શેષ રહે ત્યારે

મોહનીયની ઉદીરણા મટે ત્યારે ૫ ઉદીરે, ઉપશાંતમોહે વેદનીય, મોહનીય અને આયુ ટાળીને શેષ ૫ કર્મ ઉદીરે ॥૬૧॥

ગુણઠાણે અલ્પબહુત્વ.

પણ દો ખીણ દુ જોગી, ણુદીરગુ અજોગી થોવ ઉવસંતા;
સંખગુણ ખીણ સુહુમા-નિઅટ્ટિઅપુવ્વ સમ અહિઆ.

પણ દો–પાચ તથા બે
ખીણ–ક્ષીણમોહવાળો
દુ–[બેજ] બે કર્મને
જોગી–સયોગી
અણુદીરંગુ–અનુદીરક
અજોગી–અયોગી કેવળી
થોવ–થોડા
ઉવસંતા–ઉપશાંતમોહવાળા
સંખગુણ–સખ્યાતગુણા
ખીણ–ક્ષીણમોહવાળા
સુહુમ–સૂક્ષ્મસ પરાયવાળા
અનિઅટ્ટિ–અનિવૃત્તિબાદરવાળા
અપુવ્વ–અપૂર્વકરણવાળા
સમ–સરખા
અહિઆ–વિશેષાધિક

અર્થ—ક્ષીણમોહવાળા પાંચ અથવા બે કર્મને ઉદીરે, સયોગી કેવળી બે કર્મને ઉદીરે અને અયોગી કેવળી અનુદીરક હોય. ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાને વર્તવાવાળા જીવો સર્વથી થોડા હોય; ક્ષીણમોહવાળા સંખ્યાતગુણા હોય, સૂક્ષ્મસંપરાય, અનિવૃત્તિ બાદરસંપરાય અને અપૂર્વકરણ ગુણઠાણાવાળા (માંહોમાંહે) સરખા હોય અને [ક્ષીણમોહથી] વિશેષાધિક હોય. ॥ ૬૨ ॥

વિવેચન—ક્ષીણમોહે પાંચ ઉદીરે અને એક આવલિકા થાકતે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાય એ ૩ ની ઉદીરણા મટે ત્યારે નામ અને ગોત્ર એ બે કર્મ ઉદીરે સયોગી ગુણઠાણે નામ અને ગોત્ર એ બે કર્મ ઉદીરે અને અયોગી ગુણ-

ઠાણે અનુદીરક હોય. [1]અહીં સર્વ કર્મની ઉદય—સત્તાની સ્થિતિ એક આવલિકા થાકતી [શેષ] હોય, ત્યારે ઉદીરણા ટળે એ પરમાર્થ છે.

હવે ૧૪ ગુણઠાણાનું અલ્પબહુત્વ કહે છે—સર્વથકી થોડા ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણી હોય; વિવક્ષિત કાળે ઉત્કૃષ્ટા પડિવજતા ૫૪ પામીએ તે માટે. તે થકી ક્ષીણમોહ ગુણઠાણી સંખ્યાત-ગુણા હોય, વિવક્ષિત સમયે પડિવજતા ઉત્કૃષ્ટ એકસો આઠ પામીએ અને પૂર્વપ્રતિપન્ન શતપૃથક્ત્વ પામીએ તે માટે. એ ઉત્કૃષ્ટ પદે અલ્પબહુત્વ જાણવું, અન્યથા ક્ષીણમોહ થોડા અને ઉપશાંતમોહ ઘણા એમ પણ હોય. તે થકી સૂક્ષ્મસંપરાય, અનિવૃત્તિબાદર અને અપૂર્વકરણ એ ૩ ગુણઠાણાવાળા પરસ્પર [માંહોમાંહે] સરખા અને ક્ષીણમોહથી વિશેષાધિક હોય; વિવ-ક્ષિત સમયે પડિવજતા ઉત્કૃષ્ટા ઔપશમિક ૫૪ અને ક્ષપક ૧૦૮, એ પ્રકારે ૧૬૨ પામીએ અને પૂર્વપ્રતિપન્ન શતપૃથક્ત્વ પામીએ તે માટે. એ પાંચ ગુણઠાણાવાળા કોઇવાર કહ્યાથી થોડા પણ હોય અને કોઈ વાર ન પણ હોય. એ અલ્પબહુત્વ ઉત્કૃષ્ટપદે જાણવું. ॥૬૨॥

જોગિ અપમત્ત ઇઅરે, સંખગુણા દેસસાસણા મીસા;
અવિરઇ અજોગિમિચ્છા, અસંખચઉરો દુવેણંતા ૬૩.

જોગિ—સયોગી ગુણઠાણાવાળા અપમત્ત-અપ્રમત્ત ગુણઠાણાવાળા	ઇઅરે—ઇતર—પ્રમત્ત ગુણઠાણા-વાળા

---

૧ અહીં એટલે ઉદીરણા અધિકારમા.

સંખગુણા—સંખ્યાતગુણા	અજોગિ—અયોગી કેવળી
દેસ- દેશવિરતિવાળા	મિચ્છા—મિથ્યાદષ્ટિ
સાસણા—સાસ્વાદનવાળા	અસંખ—અસંખ્યાતગુણા
મીસા—મિશ્ર ગુણઠાણાવાળા	ચઉરો—ચાર
અવિરઇ—અવિરતિ	દુવેણંતા—બે અનંતા

અર્થ—સયોગી, અપ્રમત્ત અને પ્રમત્ત ગુણઠાણાવાળા સંખ્યાતગુણા હોય; દેશવિરતિ, સાસ્વાદન, મિશ્ર અને અવિરતિ એ ચાર ગુણઠાણાવાળા અસંખ્યાતગુણા હોય; અયોગી કેવળી અને મિથ્યાદષ્ટિ એ બે અનંત (ગુણા) હોય. ॥ ૬૩ ॥

વિવેચન :—તે થકી સયોગી કેવળી સંખ્યાતગુણા, કોટિ પૃથક્ત્વ સદાય પામીએ તે માટે; તે થકી અપ્રમત્ત સંયત સંખ્યાતગુણા, કોટિશત પૃથક્ત્વ સદાય પામીએ તે માટે. તે થકી પ્રમત્ત સંયત સંખ્યાતગુણા, કોટિસહસ્ર પૃથક્ત્વ હોય તે માટે. તે થકી દેશવિરતિ અસંખ્યાતગુણા, તિર્યંચમાંહિ અસંખ્યાતા હોય તે માટે. તે થકી સાસ્વાદની અસંખ્યાતગુણા, ચારે ગતિમાં હોય તે માટે. તે થકી મિશ્ર ગુણઠાણી અસંખ્યાતગુણા, સાસ્વાદન થકી મિશ્રનો કાળ ઘણો છે તે માટે. એ સાસ્વાદની અને મિશ્ર ગુણઠાણાવાળા કોઈવારે કહ્યાથી થોડા પણ હોય, કોઈકવારે હોય પણ નહિ. તે થકી અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ અસંખ્યાતગુણા, ચારે ગતિને વિષે સદાય હોય તે માટે. તે થકી અયોગી કેવલી અનંતગુણા, સિદ્ધ અનંતા છે તે માટે. તે થકી મિથ્યાદષ્ટિ અનંતગુણા, સિદ્ધથી સંસારી જીવ અનંતગુણા છે. અને તેમાં મિથ્યાત્વી ઘણા છે તે માટે. એ પ્રમાણે ૧૪ ગુણઠાણે વર્ત્તતા જીવ આશ્રયી અલ્પબહુત્વ જાણવું, તે

પ્રાયઃ ઉત્કૃષ્ટપણા આશ્રયી જાણવું. સદાય નિશ્ચે ન હોય, કોઈ વારે વિપરીતપણે પણ હોય. જે માટે ૧, ૪, ૫, ૬, ૭, ૧૩, એ છ ગુણઠાણે વર્તતા જીવ તો સદાય ઘણા પામીએ અને શેષ ૮ ગુણઠાણે તો જીવ કોઈવારે પામીએ અને કોઈવારે ન પામીએ, શૂન્ય પણ હોય. જઘન્યથી ૧, ૨ હોય અને ઉત્કૃષ્ટા કહ્યા તેટલા હોય, તે માટે એ અલ્પબહુત્વનો તંત નથી. જ્યારે પૂર્વોક્ત છ ગુણઠાણેજ સર્વ જીવ હોય અને શેષ ૮ ગુણઠાણે કોઈ જીવ ન હોય ત્યારે તેનો અસંયોગી એક ભાંગો થાય જ્યારે પૂર્વોક્ત ૬ અને એક અન્ય ગુણઠાણે જીવ હોય ત્યારે તેના એક સંયોગી ૮ ભાંગા ઉપજે, એમ દ્વિસંયોગે ભાંગા ૨૮, ત્રિસંયોગે ભાંગા ૫૬. ચતુઃસંયોગે ભાંગા ૭૦, પંચસંયોગે ભાંગા ૫૬, ષટ્ સંયોગે ભાંગા ૨૮, સપ્ત સંયોગે ભાંગા ૮ અને સર્વ ગુણઠાણે વર્ત્તતા જીવ હોય ત્યારે અષ્ટસંયોગે ભાંગો ૧ હોય, એવં સર્વ મળીને ૨૫૬ ભાંગા હોય. અહીં ભાંગાઓ માંહે અયોગી તે ભવસ્થ લેવા, સિદ્ધ તો સદાયે છે જ તે માટે નહીં. એકત્વ-બહુત્વે વળી એનાં ઘણાં ભાંગા થાય, તે સાથેના યંત્રથી જાણવા. એ ગુણઠાણાનાં દ્વાર કહ્યાં. ॥૬૩॥

ગુણસ્થાનેષુ જીવભેદાદીનાં યંત્રકમ્

	૧૪ ગુણઠાણાને વિષે.	જીવ ભેદ	યોગ	ઉપયોગ	લેશ્યા	મૂળ બંધ હેતુ	ઉત્તર બંધ હેતુ	મિથ્યાત્વ	અવિરતિ	કષાય	યોગ	બંધ મૂ. પ્ર.	ઉદય મૂળ પ્ર.	ઉદીરણા મૂળ પ્ર.	સત્તા મૂળ પ્ર.	અલ્પબહુત્વ	અલ્પ૦ બહુ૦ ક્રમં
૧	મિથ્યાત્વે	૧૪	૧૩	૫	૬	૪	૫૫	૫	૧૨	૨૫	૧૩	૭-૮	૮	૭-૮	૮	અનંતગુ૦	૧૪
૨	સાસ્વાદને	૭	૧૩	૫	૬	૩	૫૦	૦	૧૨	૨૫	૧૩	૭-૮	૮	૭-૮	૮	અસં૦ગુ૦	૧૦
૩	મિશ્રે	૧	૧૦	૬	૬	૩	૪૩	૦	૧૨	૨૧	૧૦	૭	૮	૮	૮	અસં૦ગુ૦	૧૧
૪	અવિરતે	૨	૧૩	૬	૬	૩	૪૬	૦	૧૨	૨૧	૧૩	૭-૮	૮	૭-૮	૮	અસં૦ગુ૦	૧૨
૫	દેશવિરતે	૧	૧૧	૬	૬	૩	૩૯	૦	૧૧	૧૭	૧૧	૭-૮	૮	૭-૮	૮	અસં૦ગુ૦	૯
૬	પ્રમત્ત સંયતે	૧	૧૩	૭	૬	૨	૨૬	૦	૦	૧૩	૧૩	૭-૮	૮	૭-૮	૮	સંખ્યાત ગુણા	૮
૭	અપ્રમત્ત સંયતે	૧	૧૧	૭	૩	૨	૨૪	૦	૦	૧૩	૧૧	૭-૮	૮	૬	૮	સંખ્યાત ગુણા	૭
૮	અપૂર્વક.	૧	૯	૭	૧	૨	૨૨	૦	૦	૧૩	૯	૭	૮	૬	૮	તુલ્ય	૫
૯	અનિવૃત્તિ બાદરે	૧	૯	૭	૧	૨	૧૬	૦	૦	૭	૯	૭	૮	૬	૮	તુલ્ય	૪
૧૦	સૂક્ષ્મ સંપરાયે	૧	૯	૭	૧	૨	૧૦	૦	૦	૧	૯	૬	૮	૬-૫	૮	વિશેષાધિક	૩
૧૧	ઉપશાંત મોહે	૧	૯	૭	૧	૧	૯	૦	૦	૦	૯	૧	૭	૫	૮	સર્વથી થોડા	૧
૧૨	ક્ષીણમોહે	૧	૯	૭	૧	૧	૯	૦	૦	૦	૯	૧	૭	૫-૨	૭	સં૦ગુ૦	૨
૧૩	સયોગી કેવલી	૧	૭	૨	૧	૧	૭	૦	૦	૦	૭	૧	૪	૨	૪	સંખ્યાત ગુણા	૬
૧૪	અયોગી કેવલી	૧	૦	૨	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૪	૦	૪	અનંત ગુણા	૧૩

*સાસ્વાદન, મિશ્ર, અપૂર્વકરણ, અનિવૃત્તિ, સૂક્ષ્મસંપરાય. ઉપશાંતમોહ, ક્ષીણમોહ અને અયોગી એ આઠ ગુણસ્થાને નિપજતા એક જીવ આશ્રયી અને એક-અનેક આશ્રયી ભાંગાની સંખ્યાનું કોષ્ટક.

અસંયોગી	એક જીવ આશ્રયી ભાંગા	એક જીવ આશ્રયીના દરેક ભાંગાએ નીપજતા એક અનેક આશ્રયી ભાંગા.	એક-અનેક આશ્રયી કુલ ભાંગા.
અસંયોગી	૧	૧	૧
એક સંયોગી	૮	૨	૧૬
દ્વિસંયોગી	૨૮	૪	૧૧૨
ત્રિસંયોગી	૫૬	૮	૪૪૮
ચતુ સંયોગી	૭૦	૧૬	૧૧૨૦
પંચસયોગી	૫૬	૩૨	૧૭૯૨
પટ્સંયોગી	૨૮	૬૪	૧૭૯૨
સપ્તસયોગી	૮	૧૨૮	૧૦૨૪
અષ્ટસંયોગી	૧	૨૫૬	૨૫૬
કુલ ભાગા.	૨૫૬	૫૧૧	૬૫૬૧

* આ આઠ ગુણઠાણાના સંયોગી ભાંગા કરવામાં સંક્ષેપને માટે

દ્વિસંયોગી ભાંગા ૨૮.

૧–૨	૧–૭	૨–૬	૩–૬	૪–૭	૬–૭
૧–૩	૧–૮	૨–૭	૩–૭	૪–૮	૬–૮
૧–૪	૨–૩	૨–૮	૩–૮	૫–૬	૭–૮
૧–૫	૨–૪	૩–૪	૪–૫	૫–૭	
૧–૬	૨–૫	૩–૫	૪–૬	૫–૮	

ત્રિસંયોગી ભાંગા ૫૬.

૧–૨–૩	૧–૪–૬	૨–૩–૬	૨–૬–૮	૩–૭–૮
૧–૨–૪	૧–૪–૭	૨–૩–૭	૨–૭–૮	૪–૫–૬
૧–૨–૫	૧–૪–૮	૨–૩–૮	૩–૪–૫	૪–૫–૭
૧–૨–૬	૧–૫–૬	૨–૪–૫	૩–૪–૬	૪–૫–૮
૧–૨–૭	૧–૫–૭	૨–૪–૬	૩–૪–૭	૪–૬–૭
૧–૨–૮	૧–૫–૮	૨–૪–૭	૩–૪–૮	૪–૬–૮
૧–૩–૪	૧–૬–૭	૨–૪–૮	૩–૫–૬	૪–૭–૮
૧–૩–૫	૧–૬–૮	૨–૫–૬	૩–૫–૭	૫–૬–૭
૧–૩–૬	૧–૭–૮	૨–૫–૭	૩–૫–૮	૫–૬–૮
૧–૩–૭	૨–૩–૪	૨–૫–૮	૩–૬–૭	૫–૭–૮
૧–૩–૮	૨–૩–૫	૨–૬–૭	૩–૬–૮	૬–૭–૮
૧–૪–૫				

તેની ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭ અને ૮, એવી સંજ્ઞા રાખવામાં આવી છે. આ આઠ ગુણઠાણે ક્યારેક કોઇ જીવ હોય અને ક્યારેક ન પણ હોય, ક્યારેક એક ગુણઠાણે હોય અને ક્યારેક એકથી વધારે ગુણઠાણે હોય; તેથી તેના ૨૫૬ ભાંગા થયા. વળી તે ૨૫૬ ભાગામાં કોઇ ભાંગે એક જીવ હોય અને કોઇ ભાંગે અનેક જીવ હોય તેથી તેના એક-અનેક જીવ આશ્રયી ૬૫૬૦ ભાંગે જીવ વર્તે છે. આ આઠ સિવાય બાકીના ૭ ગુણઠાણે કાયમ અનેક જીવો હોય જ તેથી તેના ભાગા પડ્યા નથી. એક જીવ આશ્રયી દ્વિસંયોગી આદિ ભાંગાની સખ્યા જે ઉપર જણાવી છે તે ભાંગા આ સાથે જૂદા જૂદા કોષ્ટકોમા બતાવ્યા છે, તથા તે દરેક ભાગા દીઠ એક–અનેક જીવ આશ્રયી જેટલા–જેટલા ભાંગા પડે તે પણ બતાવેલ છે. આ આઠે ગુણઠાણે કોઇ જીવ ન હોય તેનો અસંયોગી એક ભાગો જણાવ્યો છે.

૧-૩-૧-૧	**પંચસંયોગી**		૩ ૧-૩-૧-૧
૧-૩-૧-૩	**(૩૨)**		૩-૧-૩-૧-૩
૧-૩-૩-૧	૧-૧-૧-૧-૧	૧-૩-૧-૩-૧	૩-૧-૩-૩-૩
૧-૩-૩-૩	૧-૧-૧-૧-૩	૧-૩-૧-૩-૩	૩-૧-૩ ૩-૩
૩-૧-૧-૧	૧-૧-૧-૩-૧	૧-૩-૩-૧-૧	૩-૩-૧-૧-૧
૩-૧-૧-૩	૧-૧-૧-૩-૩	૧-૩-૩-૧-૩	૩-૩-૧-૧-૩
૩-૧-૩-૧	૧ ૧-૩-૧-૧	૧-૩-૩-૩-૧	૩-૩-૧-૩-૧
૩-૧-૩-૩	૧-૧-૩-૧-૩	૧-૩-૩-૩-૩	૩-૩-૧-૩-૩
૩-૩-૧-૧	૧-૧-૩-૩-૧	૩-૧-૧-૧-૧	૩-૩-૩-૧-૧
૩-૩-૧=૩	૧-૧-૩-૩-૩	૩-૧-૧-૧-૩	૩-૩-૩-૧-૩
૩-૩-૩-૧	૧-૩-૧-૧-૧	૩-૧-૧-૧-૧	૩-૩-૩-૩-૧
૩ ૩-૩-૩	૧-૩-૧-૧ ૩	૩-૧-૧-૩-૩	૩-૩-૩-૩-૩

ભાંગાની સંખ્યા વધારે હોવાથી પંચસંયોગી સુધીના ભાગા બતાવ્યા છે. ષટ્ સંયોગી વગેરે ભાંગા ઉપજાવી કાઢવા તે આ પ્રમાણે-ષટ્ સંયોગી ભાંગા ૬૪ છે તેમા પહેલી લાઇનમા ૩૨ એકડા ૩૨ ત્રગડા મૂકવા, બીજીમાં ૧૬ એકડા ૧૬ ત્રગડા અનુક્રમે મૂકવા, ત્રીજીમાં ૮ એકડા આઠ ત્રગડા ક્રમે લેવા, ચોથીમાં ચાર એકડા ચાર ત્રગડા અનુક્રમે લેવા, પાચમીમાં બે એકડા બે ત્રગડા અનુક્રમે લેવા અને છઠ્ઠી લાઇનમાં એક એકડો એક ત્રગડો અનુક્રમે મૂકવો, એટલે ષટ્સંયોગી ૬૪ ભાંગા થશે. એ પ્રમાણે સપ્તસંયોગી ૧૨૮ ભાંગામાં પહેલી લાઇનમાં ૬૪ એકડા ૬૪ ત્રગડા અને પછીની લાઈનોમા અરધા અરધા ત્રગડા અનુક્રમે મૂકવા. અષ્ટ સંયોગી ૨૫૬ ભાંગમા પહેલી લાઇનમાં ૧૨૮ એકડા ૧૨૮ ત્રગડા અને પછીની લાઇનોમાં અરધા અરધા એકડા અને અરધા અરધા ત્રગડા અનુક્રમે મૂકવા

પાંચ ભાવનું વર્ણન.

ઉવસમખયમીસોદય,-પરિણામા દુનવ ટ્ઠાર ઇગવીસા;
તિઅભેઅ સન્નિવાઇઅ, સમ્મં ચરણં પઢમભાવે. ૬૪

ઉવસમ–ઔપશમિકભાવ
ખય-ક્ષાયિક
મીસ–મિશ્ર [ક્ષાયોપશમિક] ભાવ
ઉદય–ઔદયિક ભાવ
પરિણામા–પારિણામિક ભાવ
દુનવટ્ઠારઇગવીસાતિઅભેઅ–બે નવ, અઢાર, એકવીશ અને ત્રણ ભેદો.
સન્નિવાઇઅ–સાન્નિપાતિક
સમ્મં–સમ્યક્ત્વ
ચરણં–ચારિત્ર
પઢમભાવે–પ્રથમ ઔપશમિક ભાવમાં

અર્થ—ઔપશમિક, ક્ષાયિક, ક્ષાયોપશમિક, ઔદયિક અને પારિણામિક એ પાંચ ભાવના [અનુક્રમે] બે, નવ, અઢાર, એકવીશ અને ત્રણ ભેદો છે. છઠ્ઠો સાંનિપાતિક ભાવ છે. સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર એ પ્રથમ ભાવને વિષે જાણવા. ॥૬૪॥

વિવેચના—૧ ઔપશમિક ભાવ, ૨ ક્ષાયિક ભાવ, ૩ મિશ્ર તે ક્ષાયોપશમિક ભાવ, ૪ ઔદયિકભાવ અને ૫ પારિણામિક ભાવ, હવે એ પાંચ ભાવના ઉત્તર ભેદ કહે છે–ઔપશમિક બે ભેદે, ક્ષાયિક નવ ભેદે, ક્ષાયોપશમિક અઢાર ભેદે, ઔદયિક ૨૧ ભેદે અને પારિણામિક ૩ ભેદે; એ પ્રકારે ૫૩ ભેદ જાણવા. જ્યાં ૨, ૩, ૪, ૫, ભાવ ભેગા થાય, તે સાન્નિપાતિક ભાવ જાણવો. હવે પહેલે ઔપશમિક ભાવે ૧ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ અને ૨ ઉપશમ ચારિત્ર એ બે ભેદ હોય. પ્રથમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ વેળાએ તથા ઉપશમશ્રેણિએ સાત પ્રકૃતિનો ઉપશમ હોય તે ઉપશમ ભાવ કહીએ. ॥૬૪॥

ચતુ:સંયોગી ભાંગા ૭૦.

૧–૨–૩–૪	૧–૨–૭–૮	૧–૪–૬–૭	૨–૩–૬–૭	૩–૪–૫–૭
૧–૨–૩–૫	૧–૩–૪–૫	૧–૪–૬–૮	૨–૩–૬–૮	૩–૪–૫–૮
૧–૨–૩–૬	૧–૩–૪–૬	૧–૪–૭–૮	૨–૩–૭–૮	૩–૪–૬–૭
૧–૨–૩–૭	૧–૩–૪–૭	૧–૫–૬–૭	૨–૪–૫–૬	૩–૪–૬–૮
૧–૨–૩–૮	૧–૩–૪–૮	૧–૫–૬–૮	૨–૪–૫–૭	૩–૪–૭–૮
૧–૨–૪–૫	૧–૩–૫–૬	૧–૫–૭–૮	૨–૪–૫–૮	૩–૫–૬–૭
૧–૨–૪–૬	૧–૩–૫–૭	૧–૬–૭–૮	૨–૪–૬–૭	૩–૫–૬–૮
૧–૨–૪–૭	૧–૩–૫–૮	૨–૩–૪–૫	૨–૪–૬–૮	૩–૫–૭–૮
૧–૨–૪–૮	૧–૩–૬–૭	૨–૩–૪–૬	૨–૪–૭–૮	૩–૬–૭–૮
૧–૨–૫–૬	૧–૩–૬–૮	૨–૩–૪–૭	૨–૫–૬–૭	૪–૫–૬–૭
૧–૨–૫–૭	૧–૩–૭–૮	૨–૩–૪–૮	૨–૫–૬–૮	૪–૫–૬–૮
૧–૨–૫–૮	૧–૪–૫–૬	૨–૩–૫–૬	૨–૫–૭–૮	૪–૫–૭–૮
૧–૨–૬–૭	૧–૪–૫–૭	૨–૩–૫–૭	૨–૬–૭–૮	૪–૬–૭–૮
૧–૨–૬–૮	૧–૪–૫–૮	૨–૩–૫–૮	૩–૪–૫–૬	૫–૬–૭–૮

પંચસંયોગી ભાંગા ૫૬.

૧–૨–૩–૪–૫	૧–૨–૪–૬–૮	૧–૩–૫–૭–૮	૨–૩–૫–૬–૮
૧–૨–૩–૪–૬	૧–૨–૪–૭–૮	૧–૩–૬–૭–૮	૨–૩–૫–૭–૮
૧–૨–૩–૪–૭	૧–૨–૫–૬–૭	૧–૪–૫–૬–૭	૨–૩–૬–૭–૮
૧–૨–૩–૪–૮	૧–૨–૫–૬–૮	૧–૪–૫–૬–૮	૨–૪–૫–૬–૭
૧–૨–૩–૫–૬	૧–૨–૫–૭–૮	૧–૪–૫–૭–૮	૨–૪–૫–૬–૮
૧–૨–૩–૫–૭	૧–૨–૬–૭–૮	૧–૪–૬–૭–૮	૨–૪–૫–૭–૮
૧–૨–૩–૫–૮	૧–૩–૪–૫–૬	૧–૫–૬–૭–૮	૨–૪–૬–૭–૮
૧–૨–૩–૬–૭	૧–૩–૪–૫–૭	૨–૩–૪–૫–૬	૨–૫–૬–૭–૮
૧–૨–૩–૬–૮	૧–૩–૪–૫–૮	૨–૩–૪–૫–૭	૩–૪–૫–૬–૭
૧–૨–૩–૭–૮	૧–૩–૪–૬–૭	૨–૩–૪–૫–૮	૩–૪–૫–૬–૮
૧–૨–૪–૫–૬	૧–૩–૪–૬–૮	૨–૩–૪–૬–૭	૩–૪–૫–૭–૮
૧–૨–૪–૫–૭	૧–૩–૪–૭–૮	૨–૩–૪–૬–૮	૩–૪–૬–૭–૮
૧–૨–૪–૫–૮	૧–૩–૫–૬–૭	૨–૩–૪–૭–૮	૩–૫–૬–૭–૮
૧–૨–૪–૬–૭	૧–૩–૫–૬–૮	૨–૩–૫–૬–૭	૪–૫–૬–૭–૮

ષટ્સંયોગી ભાંગા ૨૮.

૧-૨-૩-૪-૫-૬	૧-૨-૩-૫-૬-૮	૧-૨-૫-૬-૭-૮	૨-૩-૪-૫-૬-૭
૧-૨-૩-૪-૫-૭	૧-૨-૩-૫-૭-૮	૧-૩-૪-૫-૬-૭	૨-૩-૪-૫-૬-૮
૧-૨-૩-૪-૫-૮	૧-૨-૩-૬-૭-૮	૧-૩-૪-૫-૬-૮	૨-૩-૪-૫-૭-૮
૧-૨-૩-૪-૬-૭	૧-૨-૪-૫-૬-૭	૧-૩-૪-૫-૭-૮	૨-૩-૪-૬-૭-૮
૧-૨-૩-૪-૬-૮	૧-૨-૪-૫-૬-૮	૧-૩-૪-૬-૭-૮	૨-૩-૫-૬-૭-૮
૧-૨-૩-૪-૭-૮	૧-૨-૪-૫-૭-૮	૧-૩-૫-૬-૭-૮	૨-૪-૫-૬-૭-૮
૧-૨-૩-૫-૬-૭	૧-૨-૪-૬-૭-૮	૧-૪-૫-૬-૭-૮	૩-૪-૫-૬-૭-૮

સપ્તસંયોગી ભાંગા ૮.

૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭	૧-૨-૩-૫-૬-૭-૮
૧-૨-૩-૪-૫-૬-૮	૧-૨-૪-૫-૬-૭-૮
૧-૨-૩-૪-૫-૭-૮	૧-૨-૪-૫-૬-૭-૮
૧-૨-૩-૪-૬-૭-૮	૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮

અષ્ટસંયોગી ભાંગો ૧.

૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮

એકાનેક આશ્રયી દ્વિસંયોગી વગેરે ભાંગાનાં કોષ્ટકો.

+દ્વિસંયોગી (૪)	ત્રિસંયોગી (૮)		ચતુઃસંયોગી (૧૬)
૧-૧	૧-૧-૧	૩-૧-૧	૧-૧-૧-૧
૧-૩	૧-૧-૩	૩-૧-૩	૧-૧-૧-૩
૩-૧	૧-૩-૧	૩-૩-૧	૧-૧-૩-૧
૩-૩	૧-૩-૩	૩-૩-૩	૧-૧-૩-૩

+ એક જીવ આશ્રયી દ્વિસંયોગી ૨૮ ભાગા છે, તે દરેક ભાંગાના ચાર ચાર ભાંગા આ કોષ્ટકમાં જણાવ્યા મુજબ એક-અનેક જીવ આશ્રયીના થાય છે. આ પ્રમાણે ત્રિસંયોગી વગેરેમાં પણ સમજી લેવું. આ કોષ્ટકોમાં અનેકને સ્થાને ત્રણ મૂકવામાં આવ્યા છે

બીએ કેવલજુઅલં સમ્મં દાણાઇલદ્ધિપણ ચરણં,
તઇએ સેસુવઓગા, પણલદ્ધી સમ્મવિરઇદુગં ॥૬૫॥

બીએ–બીજા ક્ષાયિક ભાવમા
કેવલજુઅલં–કેવલ યુગલ [જ્ઞાન તથા દર્શન]
સમ્મં–સમ્યક્ત્વ
દાણાઈ–દાનાદિ
લદ્ધિપણ–લબ્ધિ પાંચ
ચરણં–ચારિત્ર

તઇએ–ત્રીજા ક્ષાયોપશમિક ભાવે
સેસુવઓગા–બાકીના દશ ઉપયોગો
પણલદ્ધી–પાચ લબ્ધિ
સમ્મ–ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ
વિરઇદુગં–વિરતિદ્વિક [દેશવિરતિ સર્વવિરતિ]

અર્થ:—બીજા [ક્ષાયિક] ભાવમાં કેવળદ્વિક, સમ્યક્ત્વ, દાનાદિ પાંચ લબ્ધિ અને ચારિત્ર [એ નવ ભેદ] જાણવા. ત્રીજા [ક્ષાયોપશમિક] ભાવને વિષે બાકીના [દશ] ઉપયોગ, પાંચ લબ્ધિ, સમ્યક્ત્વ, વિરતિદ્વિક; ॥ ૬૫ ॥

વિવેચન–બીજે ક્ષાયિકભાવે કેવળયુગલ એટલે ૧ કેવળજ્ઞાન, ૨ કેવળદર્શન, ૩ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અને ૧ દાન, ૨ લાભ, ૩ ભોગ. ૪ ઉપભોગ અને ૫ વીર્ય; એ પાંચની પૂર્ણ લબ્ધિ અને ક્ષાયિક ચારિત્ર, એ નવ ભેદ હોય. કર્મના અત્યંત ક્ષયે ઉપજે તે માટે ક્ષાયિકભાવ કહીએ. હવે ત્રીજે ક્ષાયોપશમિક ભાવે કેવળદ્વિક ટાળીને શેષ ઉપયોગ તે ૪ જ્ઞાન, ૩ અજ્ઞાન અને ૩ દર્શન એ દશ ઉપયોગ, દાનાદિક પાંચ લબ્ધિ, ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ, દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ ચારિત્ર એ ૧૮ ભેદ હોય. કર્મના ક્ષયોપશમને વિચિત્રપણે કરીને કોઇકને ઉપજે તે માટે ક્ષાયોપશમિક ભાવ કહીએ. ॥ ૬૫ ॥

અન્નાણમસિદ્ધત્તા,-સંજમલેસાકસાયગઇવેયા;
મિચ્છં તુરિએ ભવ્વા-ભવ્વત્તજિઅત્ત પરિણામે ।૬૬।

અન્નાણં-અજ્ઞાન	વેઆ-વેદ [ત્રણ]
અસિદ્ધત્ત-અસિદ્ધત્વ	મિચ્છં-મિથ્યાત્વ
અસંજમ-અસયમ	તુરિએ-ચોથા ઔદયિકભાવમાં
લેસા-લેશ્યા [૭]	ભવ્વાભવ્વત્ત-ભવ્યત્વ,અભવ્યત્વ
કસાય-કષાય [ચાર]	જિઅત્ત-જીવત્વ
ગઇ-ગતિ [ચાર]	પરિણામે-પારિણામિક ભાવમા

અર્થ—અજ્ઞાન, અસિદ્ધત્વ, અસંયમ, ૭ લેશ્યા, ચાર કષાય, ચારગતિ, ત્રણ વેદ અને મિથ્યાત્વ [એ ૨૧ ભેદો] ચોથા [ઔદયિક] ભાવને વિષે જાણવા. ભવ્યત્વ, અભવ્યત્વ અને જીવત્વ [એ ત્રણ ભેદ] પારિણામિકભાવને વિષે હોય છે. ॥ ૬૬ ॥

વિવેચન—અજ્ઞાનપણું, અસિદ્ધપણું, અસંયમ તે અવિરતિપણું, ૬ લેશ્યા, ૪ કષાય, ૪ ગતિ, ત્રણ વેદ અને મિથ્યાત્વ એ એકવીશ ભેદ **ઔદયિક ભાવના** જાણવા. આઠ કર્મના ઉદયથકી એ હોય, ઉપલક્ષણથકી નિદ્રાપંચક, સાતા, અસાતા અને હાસ્યાદિક પણ ઔદયિક ભાવે જાણવા. અહીંયા ૨૧ ભેદ કહ્યા, તે શાસ્ત્રના અનુસારે જાણવા હવે ૧ ભવ્યપણું. ૨ અભવ્યપણું અને ૩ જીવપણું એ ત્રણ પારિણામિક ભાવના ભેદ છે, એ સદાય એમ જ પરિણમે; ભવ્ય તે અભવ્ય ન થાય, અભવ્ય તે ભવ્ય ન થાય, જીવ તે અજીવ ન થાય અને અજીવ તે જીવ ન થાય તે માટે. ॥ ૬૬ ॥

સાન્નિપાતિક ભાવના ભેદો.

ચઉચઉગઇસુમીસગ, પરિણામુદએહિં ચઉસખઇએહિં;
ઉવસમજુએહિં વાચઉ, કેવલિપરિણામુદયખઇએ. ૬૭

ચઉ–ચાર ભેદ	ઉવસમજુએહિં–ઉપશમ સમકિત યુક્ત
ચઉગઇસુ–ચાર ગતિઆશ્રયી	વા–અથવા
મીસગ–મિશ્ર ભાવે	ચઉ–ચાર ભેદ
પરિણામુદએહિં–પારિણામિક તથા ઔદયિક ભાવે	કેવલિ–કેવળજ્ઞાની
ચઉ–ચાર ભેદ	પરિણામુદયખઇએ–પારિણામિક ઔદયિક અને ક્ષાયિકભાવમાં
સખઇએહિં-ક્ષાયિક ભાવે સહિત	

અર્થ–ક્ષાયોપશમિક, પારિણામિક અને ઔદયિકભાવ વડે [ત્રિસંયોગી સાંનિપાતિક ભાવના] ચાર ગતિ આશ્રયી ચાર ભેદ હોય ક્ષાયિક ભાવે સહિત[ચતુ:સંયોગી સાંનિપાતિક ભાવના] ચાર ભેદ જાણવા. અથવા ઔપશમિક ભાવે સહિત [ચતુ:સંયોગી સાંનિપાતિક ભાવના] ચાર ભેદ હોય. પારિણામિક, ઔદયિક અને ક્ષાયિક ભાવવડે થયેલા ત્રિસંયોગી સાંનિપાતિક ભાવને વિષે કેવળી હોય. ॥ ૬૭ ॥

વિવેચન—હવે ઔપશમિકાદિક પાંચ ભાવના દ્વિસંયોગી ૧૦, ત્રિસંયોગી ૧૦, ચતુ:સંયોગી ૫ અને પંચસંયોગી ૧, એ ૨૬ ભેદ સાન્નિપાતિકના થાય. તેમાંના ૬ ભેદ જીવને વિષે હોય, શેષ ૨૦ નો તો સંભવ ન હોય. હવે જે ૬નો સંભવ છે તે માંહેલા ત્રણના ૪ ગતિ આશ્રયી ૧૨ ભેદ અને ત્રણ બીજા, એવં ૧૫ ભેદ હોય તે કહે છે–૪ ગતિને વિષે ક્ષાયોપશમિક, પારિણામિક અને ઔદયિક ભાવે કરીને ત્રિક સંયોગી

હોય, ત્યાં ક્ષાયોપશમિકે ઇંદ્રિયાદિક, પારિણામિકે જીવત્વાદિક, ઔદયિકે ગત્યાદિક; એ પ્રકારે ચાર ગતિને વિષે હોય તેથી ૪ ભેદ તથા તેજ ત્રણ ભાવ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ સહિત હોય ત્યારે ચતુઃસંયોગી સાન્નિપાતિક ભાવ થાય. તે પણ ચાર ગતિમાં હોવાથી ૪ ભેદ હોય અથવા તેજ ત્રણ ભાવ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ સહિત હોય ત્યારે પણ ચતુઃસંયોગી સાંનિપાતિક ભાવ હોય, તે પણ ચાર ગતિમાં હોવાથી ૪ ભેદે હોય. એ પ્રકારે ૧૨ ભેદ થયા. તથા પારિણામિક ભાવે જીવપણું, ઔદયિકે મનુષ્યગતિ, ક્ષાયિકભાવે જ્ઞાનાદિક એ ત્રિસંયોગી સાંનિપાતિક ભાવ ભવસ્થ કેવળીને હોય. ॥ ૬૭ ॥

ખયપરિણામિ સિદ્ધા, નરાણ પણજોગુવસમસેઢીએ;
ઇઅ પનર સન્નિવાઇઅ, ભેયા વીસ અસંભવિણો.૬૮

ખય—ક્ષાયિક ભાવે
પરિણામિ—પારિણામિકભાવે
સિદ્ધા—સિદ્ધના જીવો
નરાણ—મનુષ્યને
પણજોગ—પાચ સયોગિક [સાન્નિપાતિક]
ઉવસમસેઢીએ—ઉપશમશ્રેણિએ
ઇઅ પનર—એ ૫દર
સન્નિવાઇઅ—સાન્નિપાતિક
ભેઆ—ભેદો
વીસ—વીસ ભેદ
અસંભવિણો—અસભવી, શૂન્ય.

અર્થ—ક્ષાયિક અને પારિણામિકભાવરૂપ દ્વિકસંયોગી સાંનિપાતિક ભાવે સિદ્ધો વર્તે છે. મનુષ્યોને પંચસંયોગી સાંનિપાતિક ભાવ ઉપશમશ્રેણિને વિષે હોય છે એ પ્રકારે પંદર સાંનિપાતિક ભેદો સંભવી જાણવા અને બાકીના ૨૦ ભેદો અસંભવી જાણવા. ॥ ૬૮ ॥

વિવેચન—ક્ષાયિક ભાવે જ્ઞાન, દર્શન તથા સમ્યક્ત્વ અને પારિણામિક ભાવે જીવપણું એ દ્વિસંયોગી સાન્નિપાતિક ભાવ સિદ્ધને છે. તથા ૧ ઔપશમિકે ચારિત્ર, ૨ ક્ષાયિકે સમ્યક્ત્વ, ૩ ક્ષાયોપશમિકે ઇંદ્રિય, ૪ ઔદયિકે મનુષ્યગતિ અને ૫ પારિણામિકે જીવપણું એ પંચસંયોગી સાન્નિપાતિકભાવ ઉપશમશ્રેણિએ વર્તતા મનુષ્યને હોય. એટલે એક દ્વિકસંયોગી, બે ત્રિકસંયોગી, બે ચતુઃસંયોગી; અને એક પંચસંયોગી, એવં ૬ મૂળ ભેદ હોય અને તે

સાંનિપાતિક ભાવના ભાંગાનું યંત્ર.

૧	ઉપશમ, ક્ષાયિક	૧૪	ઉપ, મિશ્ર૦, ઔદ૦
૨	ઉપ૦, મિશ્ર [ક્ષાયોપશમિક]	૧૫	ઉપ, મિશ્ર૦, પારિણામિક.
૩	ઉપશમ, ઔદયિક	૧૬	ઉપ૦, ઔદ૦, પારિ૦
૪	ઉપશમ, પારિણામિક	૧૭	ક્ષા૦, મિશ્ર, ઔદ૦
૫	ક્ષાયિક, મિશ્ર.	૧૮	ક્ષા૦, મિશ્ર, પારિ૦
૬	ક્ષા૦, ઔદયિક	૧૯	ક્ષા૦, ઔદ૦, પારિ૦[૨]
૭	ક્ષા૦, પારિણામિક[૧]	૨૦	મિશ્ર, ઔદ૦, પારિ૦[૩]
૮	મિશ્ર, ઔદયિક.	૨૧	ઉપ૦, ક્ષા૦, મિશ્ર, ઔદ૦.
૯	મિશ્ર, પારિણામિક	૨૨	ઉપ૦, ક્ષા૦, મિશ્ર, પારિ૦
૧૦	ઔદ૦ પારિણામિક	૨૩	ઉપ૦, ક્ષા૦, ઔદ૦, પારિ૦
૧૧	ઉપ૦, ક્ષાયિક, મિશ્ર	૨૪	ઉપ૦, મિશ્ર, ઔદ૦, પારિ[૪]૦
૧૨	ઉપ૦, ક્ષા૦, ઔદ૦	૨૫	ક્ષા૦ મિશ્ર, ઔદ૦, પારિ[૫]૦
૧૩	ઉપ૦, ક્ષા૦, પારિણામિક	૨૬	ઉપ૦ક્ષા૦મિશ્ર,ઔદ૦પારિ[૬]૦

૧ આ ભાંગો સિદ્ધોને હોય
૨ આ ભાંગો કેવળીને હોય
૩–૪–૫ આ ત્રણ ભાગા ચારે ગતિના જીવને હોય.
૬ આ ભાંગો ઉપશમશ્રેણિએ ચઢેલા મનુષ્યોને હોય.

માંહેલા ૩ ભાવ ચાર ગતિએ વિવક્ષ્યા એટલે ૧૫ ભેદ સાંનિપાતિક ભાવના થયા, તે જીવ માંહે સંભવે અને શેષ ૨૦ સાન્નિપાતિક ભાવ રહ્યા તે જીવ માંહે ન હોય તે માટે અસંભવી છે. ॥ ૬૮ ॥

આઠ કર્મને વિષે ભાવો.

મોહે વ સમો, મીસો ચઉઘાઇસુ અટ્ઠકમ્મસુ અ સેસા;
ધમ્માઇ પારિણામિઅ,-ભાવે ખંધા ઉદઇએ વિ ॥ ૬૯ ॥

મોહે વ—મોહનીયને વિષેજ
સમો—ઉપશમ [હોય]
મીસો—ક્ષયોપશમ
ચઉઘાઈસુ-ચાર ઘાતિકર્મને વિષે
અટ્ઠકમ્મસુ—આઠ કર્મને વિષે
અ—વળી
સેસા—શેષ રહ્યા તે-ઔદયિક, ક્ષાયિક અને પારિણામિક ભાવ
ધમ્માઈ—ધર્માસ્તિકાયાદિ પાચ દ્રવ્ય
પારિણામિઅભાવે—પારિણામિક ભાવે
ખંધા—સ્કંધો
ઉદઇએ વિ—ઔદયિક ભાવે પણ હોય

અર્થ—મોહનીય કર્મનોજ ઉપશમ થાય, ચાર ઘાતિ કર્મને વિષે ક્ષયોપશમ થાય અને આઠ કર્મને વિષે બાકીના [ઔદયિક, ક્ષાયિક અને પારિણામિક] ભાવો હોય. ધર્માસ્તિકાયાદિ [પાંચ અજીવ દ્રવ્યો] પારિણામિક ભાવે હોય સ્કંધો [અનંત પરમાણુવાળા] ઔદયિક ભાવે પણ હોય. ॥ ૬૯ ॥

વિવેચન—ઔપશમિક ભાવ મોહનીય કર્મને વિષેજ હોય, અન્યત્ર નહી; મોહનીયને ઉપશમેજ ઔપશમિક કહેવાય. ક્ષાયોપશમિક ભાવ ચાર ઘાતિકર્મને વિષે હોય, જ્ઞાનાવરણીય,

દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય, એનોજ ક્ષયોપશમ કહેવાય અને શેષ ત્રણ ક્ષાયિક, ઔદયિક અને પારિણામિક ભાવ આઠે કર્મને વિષે હોય. ધર્માસ્તિકાયાદિ પાંચ અજીવ દ્રવ્ય પોતપોતાને ભાવેજ પરિણમ્યાં છે પણ પરભાવે પરિણમતાં નથી તે માટે પારિણામિક ભાવે છે અને પુદ્ગલના દ્વિપ્રદેશી ત્રિપ્રદેશી યાવત્ અનંતપ્રદેશી સ્કંધ, કર્મવર્ગણાદિક એ સર્વ ઔદયિક ભાવે હોય; સ્કંધપણું છાંડે, ઘટે, વધે તે માટે. ॥ ૬૯ ॥

ગુણઠાણાને વિષે ભાવો.

સમ્માઇચઉસુતિગચઉ, ભાવાચઉપણુવસામગુવસંતે;
ચઉ ખીણાપુવ્વે તિન્નિ, સેસગુણઠાણગેગજિએ ૭૦.

સમ્માઇ–અવિરતિ સમ્યક્ત્વાદિ	ઉવસંતે–ઉપશાતમોહે
ચઉસુ–ચાર ગુણઠાણાને વિષે	ચઉ–ચાર ભાવ
તિગ ચઉ ભાવા–ત્રણ અથવા ચાર ભાવ [હોય]	ખીણ-ક્ષીણમોહે
ચઉ પણ–ચાર કે પાંચ	અપુવ્વે-અપૂર્વકરણે
ઉવસામગ–નવમે તથા દશમે ગુણઠાણે	તિન્નિ–ત્રણ ભાવ
	સેસગુણઠાણગે-શેષ પાંચ ગુણઠાણે
	એગજિએ–એક જીવને વિષે

અર્થ--અવિરતિ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ આદિ ચાર ગુણઠાણાને વિષે ત્રણ અથવા ચાર ભાવો હોય. ચાર અથવા પાંચ ભાવ ઉપશમક [નવમું, દશમું] અને ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણાને વિષે હોય, ક્ષીણમોહ અને અપૂર્વકરણ ગુણઠાણાને વિષે ચાર ભાવ હોય અને બાકીના ગુણઠાણાને વિષે ત્રણ ભાવ હોય, આ પ્રકારે કહેલા ભાવો એક જીવને વિષે જાણવા. ॥૭૦॥

વિવેચન—એક જીવને સમ્યક્ત્વાદિ [૪–૫–૬–૭] ચાર ગુણઠાણે ૩ અથવા ૪ ભાવ હોય. ૧ પારિણામિક ભાવે જીવત્વ, ૨ ઔદયિકે ગત્યાદિ, ૩ ક્ષાયોપશમિક ભાવે ઇંદ્રિય અને સમ્યક્ત્વ પણ ક્ષાયોપશમિકે જ હોય ત્યારે ત્રણ ભાવ હોય અને ઔપશમિક અથવા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ હોય ત્યારે ૪ ભાવ હોય અને સર્વ જીવ આશ્રયી તો પાંચ ભાવ હોય. ઉપશમક તે ૯–૧૦ મું અને ઉપશાંત તે ૧૧ મું એ ત્રણ ગુણઠાણે ચાર અથવા પાંચ ભાવ હોય. ૧ પારિણામિકે જીવત્વ, ૨ ઔદયિકે ગત્યાદિ, ૩ ક્ષાયોપશમિકે ઇંદ્રિય અને ૪ ઔપશમિકે સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર એ ચાર ભાવ હોય અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ તથા ઔપશમિક ચારિત્ર હોય ત્યારે પાંચ ભાવ હોય. ક્ષીણમોહ ગુણઠાણે ત્રણ ભાવ પૂર્વવત્ અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર, એ ચાર ભાવ હોય. અપૂર્વકરણ ગુણઠાણે ત્રણ ભાવ પૂર્વવત્ અને ઔપશમિક અથવા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ એ ચાર ભાવ હોય. શેષ પાંચ [૧–૨–૩–૧૩–૧૪] ગુણઠાણે ત્રણ ત્રણ ભાવ હોય, ત્યાં ૧–૨–૩ ગુણઠાણે ૧ ઔદયિક, ૨ પારિણામિક અને ૩ ક્ષાયોપશમિક એ ત્રણ હોય અને સયોગી તથા અયોગી એ બે ગુણઠાણે ૧ ઔદયિક, ૨ પારિમાણિક અને ૩ ક્ષાયિક એ ત્રણ ભાવ હોય. એ પ્રમાણે એક જીવ આશ્રયી ગુણઠાણે ભાવ કહ્યા. અનેક જીવો આશ્રયી તો પાંચે ભાવો હોય ॥૭૦॥

ગુણસ્થાનેષુ ઔપશમિકાદિભાવાનાં*યન્ત્રકમ્.

ગુણઠાણાના નામ		એકજીવે ભાવા ૫	સર્વજીવેષુ ભાવા ૫	ઔપશમિક ૨	ક્ષાયિક ૯	ક્ષાયોપશમિક ૧૮	ઔદયિક ૨૧	પારિણામિક ૩	કુલ ઉત્તર ભેદ ૫૩
૧	મિથ્યાત્વે	૩	૩	૦	૦	૧૦	૨૧	૩	૩૪
૨	સાસ્વાદને	૩	૩	૦	૦	૧૦	૨૦	૨	૩૨
૩	મિશ્રે	૩	૩	૦	૦	૧૨	૧૯	૨	૩૩
૪	અવિરતિ સમ૦	૩–૪	૫	૧	૧	૧૨	૧૯	૨	૩૫
૫	દેશવિરતે	૩–૪	૫	૧	૧	૧૩	૧૭	૨	૩૪
૬	પ્રમત્ત સંયતે	૩–૪	૫	૧	૧	૧૪	૧૫	૨	૩૩
૭	અપ્રમત્ત સંયતે	૩–૪	૫	૧	૧	૧૪	૧૨	૨	૩૦
૮	અપૂર્વ કરણે	૪	૫	૨	૧	૧૩	૧૦	૨	૨૮
૯	અનિવૃત્તિબાદરે	૪–૫	૫	૨	૧	૧૩	૧૦	૨	૨૮
૧૦	સૂક્ષ્મ સંપરાયે	૪–૫	૫	૨	૧	૧૩	૪	૨	૨૨
૧૧	ઉપશાંત મોહે	૪–૫	૫	૨	૧	૧૨	૩	૨	૨૦
૧૨	ક્ષીણમોહે	૪	૪	૦	૨	૧૨	૩	૨	૧૯
૧૩	સયોગી કે૦	૩	૩	૦	૯	૦	૩	૧	૧૩
૧૪	અયોગી કે૦	૩	૩	૦	૯	૦	૨	૧	૧૨

* આ યંત્રમા ગુણસ્થાનકે ભાવોના ઉત્તર ભેદ બતાવ્યા છે તે સર્વજીવ આશ્રયી જાણવા.

સંખ્યાતાદિના ભેદો.

સંખિજ્જેગમસંખં, પરિત્તજુત્તનિયપયજુયં તિવિહં;
એવમણંતં પિ તિહા, જહન્નમજ્ઝુક્કસા સવ્વે ॥૭૧॥

સંખિજ્જેગં-સંખ્યાતુ એક
અસંખં-અસંખ્યાતુ
પરિત્ત-પ્રત્યેક અસંખ્યાતુ
જુત્ત-યુક્ત અસંખ્યાતુ
નિઅપયજુઅં-પોતાના પદ યુક્ત [અસંખ્યાત અસંખ્યાતું]
તિવિહં-ત્રણ પ્રકારે
એવં-એ રીતે
અણતં પિ-અનંતુ પણ
તિહા-ત્રણ પ્રકારે
જહન્ન-જઘન્ય
મજ્ઝ-મધ્યમ
ઉક્કસા-ઉત્કૃષ્ટ
સવ્વે-સર્વે [સાતે]

અર્થ.—સંખ્યાતુ એક હોય, અસંખ્યાતુ પરિત્ત, યુક્ત અને નિજપદયુક્ત એમ ત્રણ પ્રકારે હોય; એ રીતે અનંતુ પણ ત્રણ પ્રકારે જાણવુ એ સર્વે [સાતે ભેદો] જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ ભેદવાળા છે ॥ ૭૧ ॥

વિવેચન—હવે સંખ્યાતાદિકનો વિચાર કહે છે–મૂળ ભેદની અપેક્ષાએ સંખ્યાતુ એકજ હોય, અસંખ્યાતુ ત્રણ ભેદે હોય. તે આ પ્રમાણે–૧ પરિત્ત અસંખ્યાતુ, ૨ યુક્ત અસંખ્યાતુ અને ૩ નિજપદયુક્ત એટલે અસંખ્યાત અસંખ્યાતુ; એવી રીતે અનંતુ પણ ત્રણ ભેદે હોય, તે આ પ્રમાણે–૧ પરિત્તાનંતુ, ૨ યુક્તાનંતુ અને ૩ અનંતાનંતુ; એવં સાત ભેદ થયા. તે દરેક જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એમ ત્રણ ભેદે હોય. તેથી સાતને ત્રણે ગુણતાં એકવીશ ભેદ હોય ॥ ૭૧ ॥

સંખ્યાતાદિના ૨૧ ભેદો.

૧	જઘન્ય સખ્યાતુ	૧૨	ઉત્કૃષ્ટ અસખ્યાત અસખ્યાતુ
૨	મધ્યમ સખ્યાતુ	૧૩	જઘન્ય પરિત્ત અનંતુ
૩	ઉત્કૃષ્ટ સખ્યાતુ	૧૪	મધ્યમ પરિત્ત અનંતુ
૪	જઘન્ય પરિત્તઅસખ્યાતુ	૧૫	ઉત્કૃષ્ટ પરિત્ત અનતુ
૫	મધ્યમ પરિત્ત અસ૦	૧૬	જઘન્ય યુક્ત અનતુ
૬	ઉત્કૃષ્ટ પરિત્ત અસ૦	૧૭	મધ્યમ યુક્ત અનતુ
૭	જઘન્ય યુક્ત અસ૦	૧૮	ઉત્કૃષ્ટ યુક્ત અનતુ
૮	મધ્યમ યુક્ત અસ૦	૧૯	જઘન્ય અનતાનતુ
૯	ઉત્કૃષ્ટ યુક્ત અસ૦	૨૦	મધ્યમ અનંતાનતુ
૧૦	જઘન્ય અસંખ્યાત અસખ્યાતુ	૨૧	ઉત્કૃષ્ટ અનતાનતુ
૧૧	મધ્યમ અસખ્યાત અસખ્યાતુ		

સંખ્યાતાદિનું સ્વરૂપ.

લહુ સંખિજ્જં દુચ્ચિઅ, અઓ પરં મજ્ઝિમં તુ જા ગુરુઅં;
જંબુદ્દીવપમાણય, ચઉપલ્લપરૂવણાઇ ઇમં ॥ ૭૨ ॥

લહુ સંખિજ્જં—જઘન્ય સખ્યાતુ	**જંબુદ્દીવપમાણય**—જંબૂદ્વીપ પ્રમાણના
દુચ્ચિઅ—બેજ	**ચઉપલ્લ**—ચાર પાલાની
અઓ પરં—એ ઉપરાંત	**પરૂવણાઇ** પ્રરૂપણાએ કરીને
મજ્ઝિમં તુ-મધ્યમ સખ્યાતુવળી	**ઇમં**-આ-ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતુ કહીશું
જા ગુરુઅં—યાવત્ ઉત્કૃષ્ટા સુધી	

અર્થ :—જઘન્ય સંખ્યાતુ બેજ હોય. એ[બે]ઉપરાંત યાવત્ ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતા સુધી મધ્યમ સંખ્યાતુ જાણવું. જંબૂદ્વીપ પ્રમાણના ચાર પાલાની પ્રરૂપણાએ કરીને આ ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતુ વક્ષ્યમાણ સ્વરૂપે જાણવું ॥ ૭૨ ॥

વિવેચન—હવે સંખ્યાતાદિકનો વિચાર કહે છે એક તે સંખ્યા રહિત છે-એકની સંખ્યા હોય નહીં માટે બેને જઘન્ય સંખ્યાતુ કહીએ. બે ઉપરાંત ત્રણ થકી માંડીને જ્યાં લગે ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતુ ન થાય, ત્યાં લગે સર્વ મધ્યમ સંખ્યાતુ કહીએ. હવે ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતુ તો જંબૂદ્વીપ જેવડા ચાર પાલાની પ્રરૂપણાએ કરીને જાણવું, તે પ્રરૂપણા કહે છે. ॥ ૭૨ ॥

પલ્લાણવટ્ઠિઅસલાગ-પડિસલાગ મહાસલાગક્ખા;
જોઅણસહસોગાઢા, સવેઇઅંતા સસિહભરિઆ. ૭૩

પલ્લા-પ્યાલા	જોયણસહસ-હજાર જોજન
અણવટ્ટિય-અનવસ્થિત [પ્યાલો]	ઓગાઢા-ઊંડા
સલાગ-શલાકા [પ્યાલો]	સવેઇઅંતા-વેદિકાના અંત સહિત
પડિસલાગ-પ્રતિશલાકા	સસિહ-શિખા [ટોચ] સુધી
મહાસલાગક્ખા-મહાશલાકા નામના	ભરિઆ-ભરેલા [કરવા]

અર્થ—અનવસ્થિત, શલાકા, પ્રતિશલાકા અને મહાશલાકા નામના પાલા કલ્પીએ. એક હજાર યોજન ઊંડા અને વેદિકાના અંતસહિત [એવા તે પાલા] શિખા સુધી [સરસવે કરી] ભરેલા કરવા-ભરવા ॥ ૭૩ ॥

વિવેચન :-અસત્કલ્પનાએ ૪ પાલા કલ્પીએ તેનાં નામ ૧ અનવસ્થિત, ૨ શલાકા, ૩ પ્રતિશલાકા અને ૪ મહાશલાકા. તે ચારે પાલા જંબૂદ્વીપ જેવડા લાખ જોજન

લાંબા પહોળા વૃત્તાકારે અને રત્નપ્રભાનો ખરકાંડ એક હજાર યોજનનો છે. એટલા ઉંડા, ૮ યોજન ઉંચી જગતી અને તે ઉપર બે ગાઉ ઉંચી પદ્મવર વેદિકા છે, તેટલા ઉંચા હોય. ત્યાં પહેલો પાલો સરસવે કરીને શિખા સહિત ભરીએ. ॥ ૭૩ ॥

તો દીવુદહિસુઇક્કિક્કં, સરિસવં ખિવિઅ નિટ્ઠિએ પઢમે;
પઢમં વ તદંતં ચિય, પુણ ભરિએ તંમિ તહ ખીણે ૭૪.

તો–તે પછી
દીવુદહિસુ–દ્વીપ–સમુદ્રને વિષે
ઇક્કિક્કં–એક એક
સરિસવં–સરસવને
ખિવિઅ–નાંખીને
નિટ્ઠિએ પઢમે–પહેલો ખાલી થયે છતે
પઢમં વ–પહેલા પાલાની પેઠે
તદંતં ચિય–તે [અવસ્થિત ખાલી થયો હોય તે દ્વીપ]ના અંત સુધી નિશ્ચય
પુણ ભરિએ–વળી ભરીએ
તંમિ–તે પાલો
તહ–તેમજ
ખીણે–ખાલી થયે છતે.

અર્થ—તે પછી [તે પાલો ઉપાડીને] દ્વીપ–સમુદ્રને વિષે એક એક સરસવ નાખીને પહેલો પાલો ખાલી થયે છતે, તે [અવસ્થિત પાલો ખાલી થયો હોય તે દ્વીપ] ના અંત જેવડો પાલો નિશ્ચે પહેલા પાલાની પેઠે વળી [સરસવે] ભરીએ; તે પણ તેવીજ રીતે [બાકીના દ્વીપ–સમુદ્રે એક એક નાખતાં] ખાલી થયે છતે.— ॥ ૭૪ ॥

વિવેચન :–ત્યારપછી તે ભરેલ પાલો ઉપાડીને તે માંહેથી એકેક સરસવ દરેક દ્વીપ અને સમુદ્રને વિષે મૂકીએ.

તે મૂકતાં પહેલો પાદો જ્યારે ખાલી થાય ત્યારે બીજા શલાકામાં સરસવ નાખીએ નહીં, કારણ કે તે પહેલો પાલો તો શલાકા જેવડો જ છે–અનવસ્થિત નથી પણ અવસ્થિત છે, તે માટે, બીજી વાર જે પાલો કલ્પીએ તે અનવસ્થિત કહીએ. તે આ પ્રમાણે–જ્યાં તે પહેલો પાલો ખાલી થયો તે દ્વીપ અથવા સમુદ્ર જેવડો પાલો કલ્પીએ, તે અનવસ્થિત જાણવો. તે વળી શિખા સહિત સરસવે ભરીએ, પછી તે અનવસ્થિત પાલાને ઉપાડીને દ્વીપ સમુદ્રે એકેક સરસવ મૂકતાં પૂર્વની પેઠે ખાલી થાય ત્યારે— ॥ ૭૪ ॥

ખિપ્પઈસલાગપલ્લે-ગુસરિસવો ઈઅ સલાગખવણેણં;
પુણ્ણો બીઓ અ તઓ, પુવ્વંપિવ તંમિઉદ્ધરિએ ૭૫.

ખિપ્પઇ–નાખીએ.	પુણ્ણો–પૂર્ણ
સલાગપલ્લે-શલાકાપાલાને વિષે	**બીઓ**–બીજો પાલો
એગુ સરિસવો–એક સરસવ.	**તઓ**–તે વાર પછી.
ઈયિ-એ પ્રકારે.	**પુવ્વ પિવ**–પૂર્વની પેઠે.
સલાગ–શલાકા [મા સરસવ]	**તમ્મિ**–તેને
ખવણેણં–નાખવાવડે.	**ઉદ્ધરિએ**–લેતાં

અર્થ—શલાકાપાલાને વિષે એક સરસવ નાખીએ; એ પ્રકારે શલાકા [માં સાક્ષી સરસવ] નાખવા વડે બીજો પાલો પૂર્ણ થાય. તે પછી પૂર્વની પેઠે તેને લઇને. ॥ ૭૫ ॥

વિવેચન :–એક અનેરો સરસવનો દાણો શલાકા પાલા માંહે મૂકીએ. વળી તે [જે દ્વીપ કે સમુદ્રે પાલો

સવ એ સર્વ રાશી [સરસવનો સમૂહ] એકત્ર કરીએ, તેમાંથી એક સરસવ ઊણો કરીએ તે ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતુ કહીએ. ॥૭૭॥

રૂવજુઅં તુ પરિત્તા,–સંખં લહુ અસ્સ રાસિઅબ્ભાસે;
જુત્તાસંખિજ્જં લહુ, આવલિઆસમયપરિમાણં ૭૮॥

રૂવ–[એક] રૂપ
જુઅં તુ–યુક્ત વળી
પરિત્ત–પ્રત્યેક
અસંખં–અસંખ્યાતુ
લહુ–જઘન્ય
અસ્સ–એનો
રાસિઅબ્ભાસે–રાશીઅભ્યાસ કરતાં
જુત્તાસંખિજ્જં લહુ–જઘન્ય યુક્ત અસંખ્યાતુ થાય
આવલિયા–આવલિકાના
સમય–સમયતું
પરિમાણં–પ્રમાણ

અર્થ—ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતુ એકરૂપયુક્ત તે વળી પરિત્ત અસંખ્યાતુ લઘુ જાણવું. એનો રાશીઅભ્યાસ કરતાં યુક્ત અસંખ્યાતુ જઘન્ય થાય, તે આવલિકાના સમયનુ પરિમાણ જાણવું. ॥ ૭૮ ॥

વિવેચન –અને તે એક સરસવ યુક્ત કરીએ તે જઘન્ય પરિત્ત અસંખ્યાતુ થાય, એ પહેલું અસંખ્યાતુ. એ જઘન્ય પરિત્ત અસંખ્યાતુ એકાદિકે યુક્ત કરતાં જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ ન થાય ત્યાં સુધી સર્વ મધ્યમ પરિત્ત અસંખ્યાતુ કહીએ અને એ જ જઘન્ય પરિત્ત અસંખ્યાતાની રાશીનો અભ્યાસ કરીએ તે જઘન્ય યુક્ત અસંખ્યાતુ થાય. અભ્યાસ એટલે તે રાશીમાં જેટલા સરસવ હોય તેટલા (તેટલી સંખ્યાના) અને તેવડા (રાશી જેવડા) ઢગલા કરીએ, તે કરીને તેને પરસ્પર માંહોમાંહે ગુણીએ તે અભ્યાસ કહેવાય. અહીં

અસત્કલ્પનાએ તે ઢગલાના સરસવ પાંચ કલ્પીએ, ત્યારે પાંચ પાંચ સરસવના પાંચ ઢગલા કરીએ, તેને પરસ્પર ગુણીએ એટલે પહેલો બીજા સાથે ગુણતાં ૨૫ થાય, તેને ત્રીજા સાથે ગુણતાં ૧૨૫ થાય તેને ચોથા સાથે ગુણતાં ૬૨૫ થાય અને તેને પાંચમા સાથે ગુણતાં ૩૧૨૫ થાય. એ અભ્યાસ નામા ગણિત જાણવું. એ જઘન્ય યુક્ત અસંખ્યાતુ તે આવલિકાના સમયનું પરિમાણ છે. એક આવલિકાના એટલા સમય હોય. ॥૭૮॥

બિતિચઉપંચમગુણણે, કમા સગાસંખપઢમચઉસત્તા;
ણંતા તે રૂવજુઆ, મજઝા રૂવૂણ ગુરુ પચ્છા ॥૭૯॥

બિ–બીજા	પઢમ–પહેલું [જઘન્ય પ્રત્યેક] અનંતુ
તિ–ત્રીજા	ચઉ–ચોથું [જઘન્યયુક્ત] અનંતુ
ચઉ–ચોથા	સત્તાણંતા–સાતમુ અનંતુ [જઘન્ય અનંતાનંતુ]
પંચમ–પાંચમાનો	તે રૂવજુઆ–તે એકરૂપ સહિત
ગુણણે–રાશીઅભ્યાસ કરતાં	મજઝા–મધ્યમ થાય
કમા–અનુક્રમે	રૂવૂણ–એકરૂપ ઊણુ કરતા
સગાસંખ–સાતમુ અસંખ્યાતુ [જઘન્ય અસંખ્યાત અસંખ્યાતુ]	ગુરુપચ્છા–પાછલું ઉત્કૃષ્ટ થાય

અર્થ :—[મૂળભેદની અપેક્ષાએ] બીજા, ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમાનો રાશીઅભ્યાસ કરતાં, અનુક્રમે સાતમું અસંખ્યાતુ, પહેલું, ચોથું અને સાતમું અનંતુ થાય. તેને

ખાલી થયો હોય તે] દ્વીપ કે સમુદ્રના અંત લગે તેટલી ભૂમિ ખણીને તેવડો અનવસ્થિત પાલો કરીએ—કલ્પીએ. એમ અનવસ્થિત પાલા જેમ જેમ ખાલી થતા જાય તેમ તેમ શલાકા માંહે એકે સરસવ મૂકતા જઈએ અને તે તે દ્વીપ સમુદ્ર પર્યંત ભૂમિ ખણીને અનવસ્થિત કલ્પતા જઈએ, એમ વારંવાર કરીએ. એમ વારંવાર કરતાં જ્યારે બીજો શલાકા પાલો ભરાય ત્યારે પૂર્વની પેરે [અનવસ્થિતની પેરે] શલાકા પાલો ઉપાડીને ત્યાંથી આગળના દ્વીપ સમુદ્રે એકેક સરસવ મૂકીએ. ।। ૭૫ ।।

ખીણે સલાગ તઇએ, એવં પઢમેહિં બીઅયં ભરસુ;
તેહિં તઇઅં તેહિ ય, તુરિઅં જા કિર ફુડા ચઉરો. ૭૬

ખીણે—શલાકા પાલો ખાલી—થયે છતે
સલાગ—શલાકા.
તઈએ—ત્રીજામા
એવં—એ રીતે.
પઢમેહિં—પહેલા વડે.
બીઅયં—બીજો શલાકા.
ભરસુ—ભરવો.
તેહિં તઈઅં—તે વડે ત્રીજો.
તેહિ ય તુરિઅં—તે વડે વળી ચોથો,
જા—યાવત્.
કિર—નિશ્ચે
ફુડા—સ્ફુટ [શિખા સહિત ભરેલા].
ચઉરો—ચાર [પાલા હોય].

અર્થ—તે ખાલી થયે છતે ત્રીજા પાલામાં શલાકા [સરસવ] નાંખીએ. એ રીતે પહેલા વડે બીજો પાલો ભરવો. તે [બીજા] વડે ત્રીજો અને તે [ત્રીજા] વડે ચોથો પાલો ભરવો. યાવત્ નિશ્ચે શિખા સહિત ભરેલા ચારે પાલા હોય.

વિવેચન :–એમ કરતાં શલાકા પાલો ખાલી થાય, ત્યારે ત્રીજા પ્રતિશલાકા પાલામાં અનેરો એક સરસવ મૂકીએ. વળી ત્યાં અનવસ્થિત [1]કલ્પીએ, એમ એ (રીતે) પહેલા અનવસ્થિત પાલાએ કરીને બીજો શલાકા પાલો ભરીએ, તે શલાકા પાલે કરીને ત્રીજો પ્રતિશલાકા પાલો ભરીએ, અને તે પ્રતિશલાકા પાલે કરીને ચોથો મહાશલાકા ભરીએ. તે મહાશલાકા ભર્યા પછી પ્રતિશલાકા ભરીએ. તે પછી શલાકા ભરીએ અને તે ત્રણે જ્યાં ભરાઈ રહ્યા તે દ્વીપ સમુદ્ર જેટલી ભૂમિ ખણીને તેવડો અનવસ્થિત પાલો કલ્પીને તેને સરસવે ભરીએ એટલે ચારે પાલા પૂર્ણ ભરાણા. ॥ ૭૬ ॥

પઢમતિપલ્લુદ્ધરિઆ, દીવુદહી પલ્લચઉસરિસવા ય;
સવ્વો વિ એગરાસી, રૂવૂણો પરમસંખિજ્જં ૭૭

પઢમતિપલ્લ પહેલા ત્રણ પાલે કરી	**સરિસવા**–સરસવો
ઉદ્ધરિઆ–ઉદ્ધર્યા	**સવ્વોવિ એગરાસી**-સર્વે એક રાશ-સમૂહ
દીવુદહી-દ્વીપ તથા સમુદ્ર	**રૂવૂણો**–એકરૂપે ઊણો [તે]
પલ્લચઉ–ચાર પાલાના	**પરમસંખિજ્જં**–ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતું

અર્થ—પહેલા ત્રણ પાલાવડે ઉદ્ધરેલા દ્વીપસમુદ્ર [ના સરસવ] અને ચાર પાલાના સરસવ એ સર્વનો એકરાશી તે એક રૂપે ઊણો ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતુ થાય. ॥ ૭૭ ॥

વિવેચન :–હવે પહેલા ૩ પાલાવડે ઉદ્ધર્યા જે દ્વીપ સમુદ્ર તેના સરસવ અને ચાર પાલા ભર્યા છે તેના સર-

એકરૂપ સહિત કરતાં મધ્યમ, અને એકરૂપ ઊણું કરતાં પાછળનું ઉત્કૃષ્ટ થાય ॥૭૯॥

વિવેચન—તે જઘન્ય યુકત અસંખ્યતાનો બીજી, ત્રીજી ચોથી અને પાંચમી વાર અભ્યાસ કરતાં અનુક્રમે સાતમું અસંખ્યાતું તથા પહેલું, ચોથું, અને સાતમું અનંતુ થાય, તે આ પ્રમાણે-જઘન્ય યુક્ત અસંખ્યાતાની રાશીનો અભ્યાસ કરીએ ત્યારે જઘન્ય અસંખ્યાત અસંખ્યાતુ થાય. તેનો વળી અભ્યાસ કરીએ તે પહેલું જઘન્ય પરિત્ત અનંતુ થાય, તેનો વળી અભ્યાસ કરીએ તે ચોથું જઘન્યયુકત અનંતુ થાય, તેનો વળી અભ્યાસ કરીએ તે જઘન્ય અનંતાનંતુ સાતમું થાય, ત્રણ અસંખ્યાતા અને ત્રણ અનંતા એ છ જઘન્યને એકાદિકે યુકત કરતાં જયાં સુધી ઉત્કૃષ્ટા ન થાય ત્યાં સુધી એ ૬ મધ્યમ કહીએ અને એ ૬ એકે ઊણાં કરીએ ત્યારે પાછલાં ઉત્કૃષ્ટા થાય અને ઉત્કૃષ્ટું અનંતાનંતુ તો નથી. 'ઉક્કોસયં અણંતાણંતયં નત્થિ'' ઈતિ અનુયોગદ્વારસૂત્રવચનાત્॥૭૯॥

ઇઅ સુત્તુત્તં અન્ને, વગ્ગિઅમિક્કસિ ચઉત્થયમસંખં ;
હોઇ અસંખાસંખં, લહુ રૂવજુઅં તુ તં મજઝં. ૮૦

ઇય સુત્તુત્તં-એ સૂત્રોક્ત
અન્ને-બીજા આચાર્ય
વગ્ગિઅં-વર્ગ કરતાં
ઈક્કસિ-એકવાર
ચઉત્થયં-ચોથા
અસંખં-અસંખ્યાતાને
હોઇ-હોય
અસંખાસંખં લહુ-જઘન્ય અસંખ્યાતાસંખ્યાતુ
રૂવજુઅં-એકરૂપ યુક્ત
તુ તં-તો તે
મજઝં-મધ્યમઅસંખ્યાતાસંખ્યાતુ

અર્થ:—એ પ્રકારે[1]સૂત્રોક્ત જાણવુ. અન્ય આચાર્ય કહે છે કે-ચોથા અસંખ્યાતાને એકવાર વર્ગ કરતાં જઘન્ય અસંખ્યાત-અસંખ્યાતુ થાય. તે એકરૂપ યુક્ત કરતાં વળી મધ્યમ અસંખ્યાત-અસંખ્યાતુ થાય ॥ ૮૦ ॥

વિવેચન:—એ અનુયોગદ્વાર સૂત્રોકત વિધિ કહ્યો-સૂત્રમાં એ રીતે કહ્યું છે. અનેરા આચાર્ય વળી આ પ્રકારે કહે છે, તે પ્રકારાંતર કહીએ છીએ. ચોથું જઘન્ય યુકત અસંખ્યાતુ એકજ વાર વર્ગિએ "તદ્ગુણો વર્ગઃ" ઈતિ વચનાત્ એટલે જઘન્ય યુકત અસંખ્યાતાનો જે રાશિ તેને તેજ રાશી સાથે ગુણીએ. જેમ પાંચને પાંચે ગુણતાં ૨૫ થાય, તે જઘન્ય અસંખ્યાતઅસંખ્યાતુ સાતમું થાય. તે રૂપાદિકે (એકાદિકે) યુકત કરતાં જયાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ ન થાય, ત્યાં સુધી મધ્યમ અસંખ્યાત અસંખ્યાતુ આઠમું કહીએ ॥ ૮૦ ॥

રૂવૂણમાઇમં ગુરુ, તિવગ્ગિઉં તત્થિમે દસક્ખેવે;
લોગાગાસપએસા, ધમ્માઽધમ્મેગજિઅદેસા ॥૮૧॥

રૂવૂણં—એકરૂપ હીન	લોગાગાસ—લોકાકાશના
આઇમં—પહેલું	પએસા—પ્રદેશ
ગુરુ—ઉત્કૃષ્ટ	ધમ્મા—ધર્માસ્તિકાયના
તિવગ્ગિઉં—ત્રણવેળા વર્ગ કરીને	અધમ્મા—અધર્માસ્તિકાયના,
તત્થિમે—તેમા આ	એગજિઅ—એક જીવના
દસ—દશ [વસ્તુ]	દેસા—પ્રદેશો
ક્ખેવે—નાંખીએ	

---

[1] અનુયોગદ્વાર સૂત્રમા કહેલુ છે.

અર્થ—તે [જઘન્ય અસંખ્યાતાસંખ્યાતુ] એકરૂપ હીન કરતાં પહેલાનું ઉત્કૃષ્ટ [યુક્ત અસંખ્યાતુ] થાય. તેને ત્રણ વખત વર્ગ કરીને તેમાં આ દશ વસ્તુ નાખીએ. લોકાકાશના પ્રદેશો, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, અને એક જીવના પ્રદેશ. ॥ ૮૧ ॥

(વિવેચન--જઘન્ય અસંખ્યાત અસંખ્યાતુ એકરૂપે ઊણું કરીએ ત્યારે પાછલું છઠ્ઠું ઉત્કૃષ્ટ યુકત અસંખ્યાતુ થાય. હવે તે જઘન્ય અસંખ્યાતઅસંખ્યાતુ ત્રણવાર વર્ગિએ તદ્ગુણો વર્ગ : એ રીતે ત્રણવાર વર્ગ કરીને તે રાશિમાંહે આ દશ ક્ષેપક ભેળવીએ. તે દશનાં નામ કહે છે. ૧ લોકાકાશના પ્રદેશ, ૨ ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ, ૩ અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ, ૪ એક જીવના પ્રદેશ ॥ ૮૧ ॥

ઠિઇબંધજ્ઝવસાયા, અણુભાગા જોગછેઅપલિભાગા;
દુણ્હ ય સમાણ સમયા, પત્તેઅ નિગોઅએ ખિવસુ.
॥ ૮૨ ॥

ઠિઇબંધ—સ્થિતિબંધના
અજ્ઝવસાયા—અધ્યવસાય
અણુભાગા—અનુભાગબંધના સ્થાનો
જોગ—યોગ [મન, વચન, કાયાની શક્તિ]ના
છેઅપલિભાગા—છેદપ્રતિભાગ [નિર્વિભાજ્ય ભાગ]
દુણ્હ—બે [ના]
સમાણ—કાળ [ઉત્સર્પિણી, અવસર્પિણી] ના
સમયા—સમયો
પત્તેઅ—પ્રત્યેક શરીરવાળા જીવો
નિગોઅએ—નિગોદો [સૂક્ષ્મ બાદર અનંતકાયનાં શરીરો]
ખિવસુ—નાખો—ક્ષેપવો

અર્થ—સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયસ્થાનો,અનુભાગ[રસ] બંધના અધ્યવસાયસ્થાનો, યોગના નિર્વિભાજ્ય ભાગો,ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીના સમયો,પ્રત્યેક શરીરવાળા જીવો અને નિગોદો [એ દશ] નાખીએ. ॥ ૮૨. ॥

વિવેચન:—૫ સ્થિતિબંધનાં અધ્યવસાયસ્થાનો, ૬ અનુભાગબંધનાં અધ્યવસાયસ્થાનો, ૭ યોગ તે મન, વચન, કાયાનું વીર્ય તેના છેદપ્રતિભાગ તે સૂક્ષ્મ નિર્વિભાજ્ય ભાગ, ૮ ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી એ બે કાળના સમય, ૯ પ્રત્યેકજીવનાં શરીર અને ૧૦ નિગોદ—સાધારણ વનસ્પતિકાયનાં શરીર. એ દશ ભેળવીએ અને પછી. ॥ ૮૨ ॥

પુણ તંમિ તિવગ્ગિઅએ, પરિત્તણંત લહુ તસ્સ રાસીણં; અબ્ભાસે લહુ જુત્તા,—ણંતં અભવ્વજિઅમાણં ॥ ૮૩ ॥

પુણ તંમિ—વળી તે રાશીને
તિવગ્ગિઅએ—ત્રણ વખત વર્ગ કરતાં
પરિત્તણંત લહુ—જઘન્ય પ્રત્યેકાનંતુ
તસ્સ—તે
રાસીણં અબ્ભાસે—રાશીનો અભ્યાસ કરતાં
લહુ—લઘુ, જઘન્ય
જુત્તાણંત—યુક્તાનંતુ
અભવ્વ—અભવ્ય
જિઅમાણં—જીવનું માન

અર્થ—ફેરી વળી તે [રાશિ] ને ત્રણ વખત વર્ગ કરતાં જઘન્ય પરિત્ત અનંતુ થાય. તેની રાશિનો અભ્યાસ કરતાં જઘન્ય યુક્ત અનંતુ થાય, તે અભવ્ય જીવનું પરિમાણ જાણવું ॥ ૮૩ ॥

વિવેચન:-વળી તે રાશિ ત્રણવાર વર્ગીએ ત્યારે તે પહેલું જઘન્ય પરિત્ત અનંતુ થાય. તેમાંથી એક ઓછો કરીએ ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતઅસંખ્યાતુ થાય. તે જઘન્ય પરિત્ત અનંતાની રાશિનો અભ્યાસ પૂર્વે જે રીતે કહ્યો છે તેમ કરીએ ત્યારે ચોથું જઘન્ય યુક્ત અનંતુ થાય; એ અભવ્ય જીવનું માન જાણવું. અર્થાત્ અભવ્ય જીવ એટલા છે. ॥૮૩॥

તવ્વગ્ગે પુણ જાયઇ, ણંતાણંત લહુ તં ચ તિક્ખુત્તો;
વગ્ગસુ તહવિ ન તં હોઇ,ણંતખેવે ખિવસુ છ ઇમે ।૮૪।

તવ્વગ્ગે-તેનો વર્ગ કરતાં.
પુણ-વળી.
જાયઈ-થાય
ણંતાણંત લહુ-જઘન્યઅનંતાનંતુ
તં ચ-તેને વળી.
તિક્ખુત્તો-ત્રણવાર.
વગ્ગસુ-વર્ગીએ.
તહવિ-તો પણ
ન તં હોઈ-ન તે [ઉત્કૃષ્ટ અનંતાનંતુ] હોય.
ણંત-અનંતા.
ખેવે-ક્ષેપવવાનાં.
ખિવસુ-ભેળવો
છ ઈમે-આ [કહીશું તે] છ.

અર્થ—તે [જઘન્ય યુક્તાનંત] નો વળી વર્ગ કરતાં જઘન્ય અનંતાનંતુ થાય. તેને વળી ત્રણ વખત વર્ગ કરીએ તોપણ તે [ઉત્કૃષ્ટ અનંતાનંતુ] ન થાય. તેમાં કહીશું તે અનંતા ક્ષેપવવાનાં ભેળવો. ॥ ૮૪ ॥

વિવેચન:-તે જઘન્ય યુકત અનંતાનો વર્ગ કર્યે થકે વળી સાતમું જઘન્ય અનંતાનંતુ થાય. તે જઘન્ય અનંતાનંતની રાશિને ત્રણ વાર વર્ગીએ તો પણ ઉત્કૃષ્ટ અનંતા

નંતુ ન થાય, ત્યારે તેમાં ૭ અનંતા ક્ષેપક ભેળવીએ, તે કહે છે.

સિદ્ધા નિગોઅજીવા, વણસ્સઈ કાલ પુગ્ગલા ચેવ;
સવ્વમલોગનહં પુણ, તિવગ્ગિઉં કેવલદુગંમિ ॥૮૫॥

સિદ્ધા–સિદ્ધના જીવો.
નિગોઅજીવા–નિગોદના જીવો.
વણસ્સઈ–વનસ્પતિકાય
કાલ–ત્રણેકાળ [ના સમય].
પુગ્ગલા–પુદ્ગલપરમાણુ.
સવ્વં–સર્વ.
અલોગનહ–અલોકાકાશ.
પુણ–વળી.
તિવગ્ગિઉં–ત્રણ વખત વર્ગ કરીને
કેવલદુગંમિ–કેવળદ્વિકના પર્યાય.

અર્થ—સિદ્ધો, નિગોદ જીવો, વનસ્પતિ જીવો, કાળ [અતીત, અનાગત અને વર્ત્તમાન] ના સમયો, પુદ્ગલ પરમાણુઓ, સર્વ અલોકાકાશના પ્રદેશો [એ નાંખીને] વળી ત્રણ વાર વર્ગ કરીને [તેમાં] કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનના પર્યાયો. ॥ ૮૫ ॥

વિવેચનઃ–૧ સિદ્ધના જીવ, ૨ નિગોદિયા જીવ, ૩ વનસ્પતિ કાયના જીવ, ૪ સર્વ અતીત અનાગત કાળના સમય, ૫ સર્વ પુદ્ગલ પરમાણુ નિશ્ચે વળી ૬ સર્વ અલોકાકાશના પ્રદેશ, એ ૭ ભેળવીને વળી ત્રણવાર વર્ગિએ ત્યાર પછી કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનના પર્યાય ભેળવીએ, જ્ઞેય પર્યાય અનંતા માટે જ્ઞાનના પર્યાય અનંતા છે, એ ૭ અનંતા કહ્યાં તે થકી પણ તે (કેવળદ્વિકના પર્યાય) અનંતગુણા છે. ॥૮૫॥

ખિત્તેણંતાણંતં, હવેઇ જિટ્ઠં તુ વવહરઇ મજ્ઝં;
ઇઅ સુહુમત્થવિઆરો, લિહિઓ દેવિંદસૂરીહિં ॥૮૬॥

ખિત્તે—ક્ષેપવે થકે.
[અ]ણંતાણંતં—અનંતાનંતુ.
હવેઇ—હોય.
જિટ્ઠં—ઉત્કૃષ્ટુ.
વવહરઇ—વ્યવહારમાં.
મજ્ઝં—મધ્યમ અનંતુ.

ઇઅ—એ પ્રકારે.
સુહુમત્થ—સૂક્ષ્મ અર્થનો.
વિઆરો—વિચાર
લિહિઓ—લખ્યો.
દેવિંદસૂરીહિં—શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિએ.

અર્થ—ક્ષેપવે છતે ઉત્કૃષ્ટ અનંતાનંતુ થાય, પણ મધ્યમ અનંતાનંતુ વ્યવહારમાં આવે એ પ્રકારે સૂક્ષ્મ અર્થનો વિચાર શ્રી દેવેંદ્રસૂરિએ લખ્યો. ॥ ૮૬ ॥

વિવેચનઃ—તે ભેળવ્યે થકે ઉત્કુષ્ટ અનંતાનંતુ નવમું થાય, પણ મધ્યમ અનંતાનંતુ જ વ્યવહારમાં પ્રવર્તે છે. લોકાલોક માંહે જેટલા પદાર્થ છે તે સર્વ મધ્યમ અનંતાનંતેજ છે. ઉત્કૃષ્ટુ અનંતાનંતુ કહ્યું પણ નિષ્પ્રયોજન છે, તે માટે જ સિદ્ધાંતે ના કહી. એ સૂક્ષ્મ અર્થનો વિચાર તપાગચ્છાધિરાજ શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિએ લખ્યો અર્થાત્ પૂર્વગ્રંથને અનુસારે પુસ્તકન્યાસ કર્યો.

આ ૮૬ ગાથાનો છે. તે માટે ષડશીતિક એવું નામ જાણવું.

ષડશીતિનામા ચતુર્થ કર્મગ્રંથ સમાપ્ત.

ॐ अर्हं नम

बन्धस्वामित्वनामा तृतीयः कर्मग्रन्थः

વિષય:— આ કર્મગ્રંથમાં માર્ગણાઓમાં ગુણસ્થાનકના અવતાર કરીને બન્ધસ્વામિત્વનુ વર્ણન કરેલ છે. એટલે કે કયી કયી માર્ગણાઓમા કેટલા–કેટલા ગુણસ્થાનકોનો સંભવ છે, અને પ્રત્યેક માર્ગણાવર્તી જીવોની સામાન્યરૂપથી તથા ગુણસ્થાનકનાં વિભાગ અનુસાર કર્મ–બંધન સમ્બન્ધિ કેટલી યોગ્યતા છે તેનું વર્ણન કરેલ છે.

માર્ગણા–ગુણસ્થાનનું પરસ્પર અન્તર

માર્ગણા:—સસારમા જીવો અનન્ત છે દરેક જીવોનુ બાહ્ય અને અભ્યન્તર–જીવન જુદું જુદું હોય છે શરીરનો આકાર, ઇન્દ્રિય, રંગ, રૂપ, ચાલ, વિચારશક્તિ, મનોબલ, એ દરેક વિષયોમાં જીવો એકબીજાથી ભિન્ન છે આ ભેદનો વિસ્તાર કર્મજન્યઃ—ઔદયિક, ઔપશમિક, ક્ષાયોપશમિક અને ક્ષાયિક ભાવોને લઇને તથા સહજ પારિણામિક ભાવને લઇ હોય છે. આ અનન્ત ભિન્નતાઓને જ્ઞાનિઓએ ચૌદ વિભાગમા વિભાજિત કરેલ છે, અને એ ચૌદ વિભાગમાં અવાન્તર ભેદો ઘણા થાય છે. જીવોનાં બાહ્ય અને અભ્યન્તર જીવનનાં આ વિભાગોને માર્ગણા કહેવામાં આવે છે.

ગુણસ્થાન:—મોહ અને અજ્ઞાનની પ્રગાઢતમ અવસ્થાને જ્ઞાનિઓ જીવની નીચલી અવસ્થા કહે છે અને મોહરહિત સમ્પૂર્ણ જ્ઞાનિ અવસ્થાને જીવોની ઉચ્ચતમ અવસ્થા અથવા મોક્ષ કહેવામાં આવે છે.

નીચતમ અવસ્થામાથી ધીમે ધીમે મોહના પડળોને દૂર કરતો જીવ આગળ વધે છે, અને આત્માનાં સ્વાભાવિક જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર આદિ ગુણોને વિકસાવે છે. આ વિકાસમાર્ગમાં જીવ અનેક અવસ્થા-

ઓમાંથી પસાર થાય છે. વિકાસ માર્ગની આ ક્રમિક અવસ્થાઓને ગુણસ્થાનક કહેવામાં આવે છે. આ ક્રમિક અસંખ્યાતી અવસ્થાઓને જ્ઞાનિઓએ ૧૪ ભાગમા વિભાજિત કરેલ છે. આ ચૌદ વિભાગને જૈનશાસ્ત્રમાં ગુણસ્થાનક કહેવામાં આવે છે.

માર્ગણા અને ગુણસ્થાનકોનું પરસ્પર અન્તર :— માર્ગણાનો વિચાર કર્મ–અવસ્થાનાં તરતમ ભાવનો વિચાર નથી. પરંતુ શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક ભિન્નતાઓથી જીવો ઘેરાયેલા છે. અને તેનો વિચાર માર્ગણા દ્વારા થાય છે. જ્યારે ગુણસ્થાનકો કર્મ–પટલોના તરતમ ભાવને અને યોગોની પ્રવૃત્તિ–નિવૃત્તિને જણાવે છે.

માર્ગણાઓ જીવનાં વિકાસક્રમને બતાવતી નથી પણ એનાં સ્વાભાવિક–વૈભાવિક રૂપોનું અનેક પ્રકારથી પૃથક્કરણ કરે છે. જ્યારે ગુણસ્થાનકો જીવનાં વિકાસક્રમને બતાવે છે. અને વિકાસની ક્રમિક અવસ્થાઓનુ વર્ગીકરણ છે. માર્ગણાઓ સહભાવી છે. અને ગુણસ્થાનકો ક્રમભાવી છે. એટલે કે એકજ જીવમાં ચૌદે માર્ગણાઓ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. જયારે ગુણસ્થાનકો એક જીવમા એકજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. પૂર્વ પૂર્વ ગુણસ્થાંનકોને છોડીને ઉત્તરોત્તર ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. અને આધ્યાત્મિક વિકાસ વધારી શકાય છે, પરન્તુ પૂર્વ પૂર્વ માર્ગણાઓને છોડીને ઉત્તરોત્તર માર્ગણાઓ પ્રાપ્ત કરી શકાતી નથી. તેમજ તેથી આધ્યાત્મિક વિકાસની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી. તેરમા ગુણસ્થાનકે પહોંચેલ એટલે કે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલ જીવમાં કષાય સીવાય સર્વે માર્ગણાઓ હોય છે. પરંતુ ગુણસ્થાનક તો માત્ર એક તેરમુ જ હોય છે અન્તિમ અવસ્થા પ્રાપ્ત જીવમાં પણ ત્રણ–ચાર માર્ગણાઓ છોડીને બધી માર્ગણાઓ હોય છે, જ્યારે ગુણસ્થાનકોમાં ફક્ત ૧૪મું જ હોય છે આ પ્રકારે માર્ગણા અને ગુણસ્થાનકોમાં પરસ્પર અન્તર છે,

ગાથા ૩-૪ થી :–આ ગાથાઓમાં સંકેત દ્વારા સક્ષેપથી બોધ થવા માટે ૫૫ પ્રકૃતિઓનો સંગ્રહ કરેલ છે. એટલે અમુકથી અમુક સુધી એમ આગલી ગાથાઓમાં જણાવશે પણ પ્રકૃતિઓ ગણાવશે નહીં. જેમકે "સુર એકોનવિંશતિ" એટલે દેવદ્વિકથી માંડી આતપ નામકર્મ સુધીની ઓગણીશ પ્રકૃતિઓ લેવી.

ગાથા ૫ "નારકીને ભવસ્વભાવેજ એ ઓગણીશનો બંધ ન હોય" દેવદ્વિક વગેરે ઓગણીશ મધ્યે સુરદ્વિક, વૈક્રિયદ્વિક, દેવાયુ, નરકગતિ, નરકાનુપૂર્વી અને નરકાયુ એ આઠ પ્રકૃતિ દેવતા અને નારકી પ્રાયોગ્ય છે. અને નારકી મરીને દેવ કે નરકગતિમાં ઉત્પન્ન થાય નહી માટે તેનો બંધ ન હોય, તથા સૂક્ષ્મ નામ, અપર્યાપ્તનામ, અને સાધારણ નામ એ ત્રણ પ્રકૃતિ પણ ન બાંધે, કેમકે સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય, અપર્યાપ્તા તિર્યંચ તથા અપર્યાપ્તા મનુષ્ય અને સાધારણ વનસ્પતિકાયને વિષે નારકી મરીને ઉપજે નહી.

એકેન્દ્રિય જાતિ, સ્થાવરનામ અને આતપનામ એ ત્રણ એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય છે અને વિકલેન્દ્રિયત્રિક એ વિકલેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય છે. નારકી એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિયમા ઉત્પન્ન થાય નહી, માટે એ ૭ પ્રકૃતિ ન બાંધે. આહારકદ્વિક ચારિત્રના અભાવે બાંધે નહી.

મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે તીર્યંચ નામનો બંધ ન હોય" જિનનામનો બંધ સમ્યક્ત્વ પ્રાયોગ્ય છે. અને મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે સમ્યક્ત્વ નથી માટે જિનનામ પણ ન બાંધે.

"એ વિના છન્નુ (૯૬ નો) બંધ હોય" કારણ કે નરકત્રિક, જાતિચતુષ્ક સ્થાવરચતુષ્ક, હુંડક સંસ્થાન, આતપનામ, છેવઠું સઘયણ, નપુંસકવેદ અને મિથ્યાત્વ મોહનીય એ સોળ પ્રકૃતિનો બંધ મિથ્યાત્વ નિમિત્તક છે. તેમા નરકત્રિક, સૂક્ષ્મત્રિક, વિકલત્રિક, એકેન્દ્રિય જાતિ, સ્થાવરનામ અને આતપ નામ એ બાર પ્રકૃતિઓને

નારકો ભવપ્રત્યય બાંધતા નથી તેથી "સુરાદિ" માં ગ્રહણ કરી ઓઘબંધમાથીજ કાઢી નાખી છે. બાકી રહેલી નપુંસકવેદ, મિથ્યાત્વ મોહનીય, હુંડક સંસ્થાન અને છેવઠું સઘયણ—એ ચાર પ્રકૃતિઓ મિથ્યાત્વનિમિત્તક બંધાય છે, અને સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે મિથ્યાત્વનો ઉદય નથી માટે ત્યા બંધાતી નથી. તે સિવાય ૯૬ પ્રકૃતિઓ બધાય છે.

ગાથા ૬ ઠ્ઠી· "મિશ્રગુણઠાણે સિત્તોર બાંધે" અનંતાનુબન્ધિ ચતુષ્ક, મધ્યસંસ્થાન ચતુષ્ક, મધ્ય સહનન ચતુષ્ક, અશુભ વિહાયો· ગતિ નીચગોત્ર, સ્ત્રીવેદ, દૌર્ભાગ્ય, દુ:સ્વર, અનાદેય, થીણદ્ધિત્રિક, ઉદ્યોત અને તિર્યંચત્રિક:— આ પચીશ પ્રકૃતિઓ અનતાનુબંધી કષાયના ઉદયથી બધાય છે, અને મિશ્રગુણસ્થાનકે તેનો ઉદય ન હોવાથી આ ૨૫ પ્રકૃતિઓનો બીજા સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે અંત થાય છે તથા મિશ્ર ગુણસ્થાનકે વર્તતો કોઈપણ જીવ આયુષ્યનો બધ કરતો નથી. તેથી અહીં મનુષ્ય આયુષ્યનો પણ બંધ નથી. એટલે ૯૬ માંથી ૨૬ પ્રકૃતિઓ ઓછી કરતાં મિશ્રગુણસ્થાનકે નારકો ૭૦ બાંધે છે.

"અવિરતિ...ત્યારે" અવિરતિ ગુણઠાણે વર્તતા કેટલાક નારકો સમ્યક્ત્વ નિમિત્તે જિનનામકર્મ બાંધે છે. અને મનુષ્યનો પણ બધ કરે છે.

"પંકપ્રભાદિનો આવ્યો તીર્થંકર ન થાય" પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા અને તમપ્રભાને વિષે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ છતાં પણ ક્ષેત્રના માહાત્મ્યે કરીને તથાપ્રકારના અધ્યવસાયનો અભાવ હોવાથી તીર્થંકર નામકર્મ-નો બધ ન થાય કેમકે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે "પ્રથમ નરકનો આવેલ ચક્રવર્ત્તિ થાય બીજી સુધીનો આવેલ વાસુદેવ થાય, ત્રીજી સુધીનો આવેલ તીર્થંકર થાય, ચોથી સુધીનો આવેલ કેવલી થાય, પાંચમી સુધીનો આવેલ યતિ થાય, છઠ્ઠી સુધીનો આવેલ દેશવિરતિ થાય,

સાતમી સુધીનો આવેલ મત્સ્યાદિક સમ્યક્ત્વ પામે પણ દેશવિરતિપણું ન પામે" તે માટે પંકપ્રભાદિકથી આવેલ નારકજીવ તીર્થંકરપણુ ન પામે.

ગાથા ૭ "મિથ્યાત્વે ૯૬ નો બંધ હોય" મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે મનુષ્યદ્વિક અને ઉચ્ચગોત્ર એ ત્રણ પ્રકૃતિઓ તથાવિધ વિશુદ્ધિને અભાવે ન બાંધે, કારણ કે સાતમી નરકના નારકીને ઉત્કૃષ્ટ પુણ્ય-પ્રકૃતિ આ જ છે અને તેથી એ તો ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયે બંધાય અને ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયસ્થાનક સાતમી નારકીમાં ત્રીજે ચોથે ગુણસ્થાનકે છે માટે મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે બંધાય નહી.

"એ પાંચ વર્જીને ૯૧ નો બંધ હોય" આ ગુણસ્થાનકે યોગ્ય અધ્યવસાયના અભાવે તિર્યંચાયુનો બંધ થતો નથી અને નપુંસકચતુષ્ક મિથ્યાત્વના ઉદયે બંધાય છે, સાસ્વાદને મિથ્યાત્વનો ઉદય નથી એટલે બંધાતું નથી. માટે એ પાચ વર્જીને ૯૧ નો બંધ હોય

ગાથા ૮ "મનુષ્યદ્વિક અને ઉચ્ચગોત્ર એ ત્રણ ભેળવીએ" આઠમા ગુણસ્થાનકમા છઠ્ઠા ભાગ સુધીમા દરેક જીવો દરેક સમયે કોઇ ને કોઈ ગતિ લાયક અવશ્ય બધ કરે છે નરકગતિ લાયક પ્રથમ ગુણસ્થાનક સુધી, તિર્યંચગતિ લાયક પ્રથમના બે ગુણસ્થાનક પર્યન્ત, દેવગતિ લાયક આઠમાના છઠ્ઠા ભાગ પર્યન્ત, અને મનુષ્યગતિ લાયક ચોથા ગુણસ્થાનક પર્યંત બધ થાય છે, નારકીઓ નરક અને દેવગતિ લાયક બધ કરતા નથી એટલેજ ત્રીજે ચોથે ગુણઠાણે સાતમી નરકના નારકીઓ મનુષ્યગતિ લાયક બધ કરે છે સાતમી નરકના જીવો આયુષ્યનો બધ પ્રથમ ગુણસ્થાનકે જ કરે છે. અન્યગુણઠાણે તદ્યોગ્ય અધ્યવસાયના અભાવે બધ કરતા નથી પહેલા તથા બીજે ગુણસ્થાનકે સાતમી નારકના જીવોને મનુષ્યગતિ પ્રાયોગ્ય બધને લાયક પરિણામ જ થતા નથી તેથી તેને મનુષ્યપ્રાયોગ્ય બંધ થતો નથી.

"મનુષ્યદ્વિક ભવાન્તરે ઉદય આવે" સાતમી નારકીનો જીવ મનુષ્ય આયુષ્ય બાંધતો નથી. અને તેના અભાવમાં ત્રીજે-ચોથે ગુણસ્થાનકે મનુષ્યદ્વિક બાંધે છે એટલે કે મનુષ્યદ્વિકનો મનુષ્ય આયુષ્ય સાથે પ્રતિબન્ધ નથી મનુષ્ય આયુષ્ય સિવાય પણ ૩-૪ ગુણસ્થાનકે મનુષ્યદ્વિક બંધાય છે તે ભવાન્તરમાં ઉદય આવે છે.

ગાથા ૯ "એકસો એક બંધાય" નરકત્રિક, જાતિચતુષ્ક. સ્થાવરચતુષ્ક, હુંડક સંસ્થાન, છેવટ્ઠું સંઘયણ, આતપનામ, નપુંસકવેદ અને મિથ્યાત્વ એ સોળ પ્રકૃતિ મિથ્યાત્વનાં ઉદયે બંધાય છે. અહિ તેનો ઉદય ન હોવાથી આ સિવાય ૧૦૧ બંધાય.

"દેવાયુ. મિશ્રગુણઠાણે બાંધે" '**सम्मामिच्छदिट्ठी आउबंधं पि न करेइ**" મિશ્રદ્રષ્ટિગુણસ્થાનકે તદ્‌યોગ્ય અધ્યવસાયનો અભાવ હોવાથી આયુષ્ય બંધ કરતો નથી. આ વચનથી અહી દેવ-આયુષ્ય અને મનુષ્ય આયુષ્યનો અબંધ છે. તથા અનંતાનુબન્ધિચતુષ્ક આદિ ૨૫ પ્રકૃતિઓનો બન્ધ અનંતાનુબન્ધિ કષાય નિમિત્તક હોવાથી સાસ્વાદને જ બંધાય છે. અહી બંધાતી નથી, તથા નરત્રિક, ઔદારિકદ્વિક અને પ્રથમ સંઘયણ એ ૭ પ્રકૃતિઓ મનુષ્ય પ્રાયોગ્ય છે અને મનુષ્ય તથા તિર્યંચો ત્રીજા ગુણસ્થાનકથી અવિરત સમ્યગ્‌દૃષ્ટિની જેમ દેવપ્રાયોગ્ય બાંધે છે, માટે મનુષ્ય પ્રાયોગ્ય એ ૭ પ્રકૃતિઓ અહી બંધાતી નથી.

"દેશવિરતિ ગુણઠાણે છાસઠ બાંધે" અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ચાર કષાયનો બંધ પાંચમે ગુણઠાણે અને તેથી આગળ નથી તેનુ કારણ એ છે કે તે તે પ્રકારના કષાયનો ઉદય તે તે પ્રકારનાં કષાયના બન્ધનું કારણ છે. અહીં અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયોનો ઉદય નથી માટે અહી તે પણ બંધાતા નથી આ કષાયનો ઉદય પહેલા ચાર ગુણસ્થાનક સુધી હોય છે. માટે ત્યાં સુધીજ બંધાય છે.

ગાથા ૧૦ "ઓઘે ૧૨૦ બાંધે" કારણકે તેઓને વિશિષ્ટ ચારિત્રનિમિત્તક આહારકદિકનો અને સમ્યક્ત્વ નિમિત્તક જિનનામકર્મનો બંધ સંભવે છે.

મિથ્યાત્વે ૧૧૭. જિનનામકર્મ એને આહારકદ્વિક રહિત ૧૧૭.

સાસ્વાદને ૧૦૧. નરકાદિ સોળ પ્રકૃતિઓ રહિત કરતાં ૧૧૭માંથી સોળ જતાં ૧૦૧.

"મિશ્રે ૬૯" દેવાયુ અને અનન્તાનુબન્ધ્યાદિક ૩૧ બાદ કરતાં ૬૯ પ્રકૃતિઓ બાંધે

"પણ...૭૧ બાંધે" દેવાયુ અને જિન-નામ કર્મ સહિત કરતાં ૭૧ બાંધે.

કર્મસ્તવમા કહેલ બન્ધાધિકાર કરતા પર્યાપ્ત મનુષ્ય-તિર્યચોને ત્રીજા-ચોથા ગુણસ્થાનકે આ પ્રમાણે વિશેષતા છે -કર્મસ્તવમાં મિશ્રગુણસ્થાનકે ૭૪નો બંધ અને અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાનકે ૭૭નો બંધ કહ્યો છે પરન્તુ તિર્યચોને મિશ્ર ગુણસ્થાનકે મનુષ્યદ્વિક, ઔદારિકદ્વિક, વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણ એ પાચ પ્રકૃતિઓનો અબંધ હોવાથી ૬૯ પ્રકૃતિઓ બાંધે છે. અને અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાનકે દેવાયુ સહિત ૭૦. મનુષ્યો મિશ્રે ૬૯ અને અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાનકે જિનનામ અને દેવાયુ સહિત ૭૧ બાધે. આ ૭૧ પ્રકૃતિઓમા જો મનુષ્યદ્વિક-ઔદારિકદ્વિક-વજ્રઋષભનારાચ સઘયણ અને મનુષ્ય આયુષ્ય એ ૭ પ્રકૃતિઓ સહિત કરતા કર્મસ્તવમા સામાન્ય બન્ધાધિકારમાં કહેલ ૭૭ પ્રકૃતિઓ મલી રહેશે

"પાંચમે ૬૭" બીજા અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ચાર કપાયો ૭૧ માથી બાદ કરતાં ૬૭ પ્રકૃતિઓ રહે છે. વળી કર્મસ્તવમાં દેશવિરતિ ગુણસ્થાનકે ૬૭ કહી છે તે તિર્યચોને જિનનામ રહિત હોવાથી તેઓ ૬૬ બાધે.

પ્રમત્તાદિ ગુણસ્થાનકે કર્મસ્તવની જેમ બન્ધ કહેવો. કારણ કે મનુષ્ય શીવાય બીજા જીવોને તે ગુણસ્થાનકો હોતા નથી.

"જિનાદિક નરકત્રિક લગે અગ્યાર" જિનનામ, દેવદ્વિક, વૈક્રિયદ્વિક, આહારકદ્વિક, દેવાયુષ અને નરકત્રિક એ જિનનામાદિ અગ્યાર પ્રકૃતિઓ ૧૨૦માંથી બાદ કરતાં ૧૦૯ પ્રકૃતિઓ અપર્યાપ્તા તિર્યંચ અને મનુષ્યો ઓઘે તથા મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે બાધે તેને એક મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનક જ છે. મિથ્યાદષ્ટિ હોવાથી જિનનામ અને આહારકદ્વિક ન બાંધે મરીને દેવગતિમાં જતા નથી માટે દેવત્રિક અને વૈક્રિયદ્વિક ન બાંધે. નરકગતિમાં ન ઉપજે માટે નરકત્રિક ન બાધે. અહીં મનુષ્ય અને તિર્યંચ લબ્ધિઅપર્યાપ્ત ગ્રહણ કરવા.

ગાથા ૧૧ "નારકીની પેરે દેવતાને બંધ કહેવો" જેમ નારકો મરીને નરકગતિ અને દેવગતિમા ઉપજતા નથી તેમ દેવો મરીને એ બન્ને ગતિમાં ઉત્પન્ન થતા નથી તેથી દેવત્રિક, નરકત્રિક અને વૈક્રિયાદ્વક એ આઠ પ્રકૃતિઓ ન બાંધે, અને સર્વવિરતિના અભાવે આહારકદ્વિક પણ ન બાંધે. તથા દેવો મરીને સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિયમાં ન ઉપજે તેથી સૂક્ષ્મત્રિક અને વિકલત્રિક એ ૭ પ્રકૃતિઓ ન બંધાય એમ કુલ સોળ પ્રકૃતિઓ ઓઘબધમાથી જાય એટલે ઓઘે ૧૦૪ પ્રકૃતિઓ બાંધે. દેવતા બાદર એકેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થાય છે માટે એકેન્દ્રિય, સ્થાવર અને આતપ એ ત્રણ પ્રકૃતિ નારકી કરતાં વધારે બાધે

"મિથ્યાત્વે ૧૦૩" જિનનામ રહિત.

"સાસ્વાદને ૯૬" એકેન્દ્રિય જાતિ આદિ સાત પ્રકૃતિઓ મિથ્યાત્વને ઉદયે બધાય છે માટે તેનો બંધવિચ્છેદ થતાં ૯૬

"મિશ્રે ૭૦" અનન્તાનુબન્ધિ આદિ ૨૬ પ્રકૃતિઓનો બધ વિચ્છેદ જતા ૯૬માંથી તે બાદ કરતા ૭૦.

"સમ્યક્ત્વે ૭૨" જિન–નામ અને મનુષ્યાયુષ મેળવતાં ૭૨ થાય.

"જ્યોતિષ:થી હીન કહેવો" એ ત્રણ નિકાયનાં દેવોમાથી નીકળી તીર્થંકર ન થાય, કારણકે જિન–નામની સત્તાવાળો જીવ ભવનપતિ, વ્યંતર અને જ્યોતિષમાં ઉપજે નહીં. વળી આ ત્રણ નિકાયના જીવો અવધિજ્ઞાન સહિત પરભવમાં જતા નથી અને તીર્થંકર તો અવધિજ્ઞાન સહિત જ પરભવમા જ જઇને ઉપજે છે. તેથી આ ત્રણ નિકાયનાં જીવોને તીર્થંકર નામકર્મનો બંધ ન હોય.

ગાથા ૧૨ "તેથી ઓઘે ૧૦૧" રત્નપ્રભા નારકીના નારકો ઓઘે તથા ગુણસ્થાનકને વિષે જેટલી પ્રકૃતિઓ બાંધે છે તેટલી સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મ, લાન્તક શુક્ર અને સહસ્રાર દેવલોકના દેવો બાધે છે. કારણ કે એ દેવો ત્યાંથી ચ્યવીને એકેન્દ્રિયમાં ઉપજતા નથી, તેથી એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય એકેન્દ્રિયજાતિ, સ્થાવરનામ અને આતપનામ એ ત્રણ પ્રકૃતિઓનો બંધ કરે નહી. તેથી ઓઘે "૧૦૧" બધાય.

"મિથ્યાત્વે ૧૦૦" જિનનામ રહિત,
"સાસ્વાદને ૯૬" નપુંસકચતુષ્ક વિના,
"મિશ્રે ૭૦" અનન્તાનુબંધી આદિ ૨૬ વિના.

"સમ્યક્ત્વે ૭૨" જિનનામ અને મનુષ્યાયુષ સહિત "આનત્તાદિ" આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત, નવ ગ્રૈવેયક અને પાચ અનુત્તરવાસી દેવોને ઉદ્યોતનામ અને તિર્યંચત્રિક એ ચાર પ્રકૃતિઓ ન બન્ધાય. કારણ કે ત્યાથી ચ્યવીને મનુષ્યમાં જ ઉપજે પણ તિર્યંચમા ન ઉપજે તેથી તિર્યંચ યોગ્ય એ ચાર પ્રકૃતિઓ ન બન્ધાય. એટલે ૧૨૦ પ્રકૃતિઓમાંથી સુરદ્વિકાદિ ઓગણીશ અને ઉદ્યોતાદિ ચાર ન્યૂન કરતાં સત્તાણુ પ્રકૃતિઓનો ઓઘબંધ હોય છે.

"૧૦૯ પ્રકૃતિ" ઇન્દ્રિયમાર્ગણાંએ એકેન્દ્રિય, બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય

અને ચઉરિન્દ્રિય તથા કાયમાર્ગણામા પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, વનસ્પતિકાય માર્ગણાએ લબ્ધિ અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યંચની પેઠે બંધ કહેવો. આ સાતે માર્ગણાવાળા જીવોને સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર નથી તેમજ દેવગતિ કે નરકગતિમાં ઉપજે નહીં તેથી જિનનામ, દેવત્રિક, નરકત્રિક, વૈક્રિયદ્વિક અને આહારકદ્વિક એ અગ્યાર પ્રકૃતિ બાંધે નહિ. તેથી ઓઘે અને મિથ્યાત્વે ૧૦૯ પ્રકૃતિઓ બાંધે.

ગાથા ૧૩ "સાસ્વાદન ગુણઠાણ" ભવનપતિથી ઈશાન દેવલોક સુધીનાં દેવો મિથ્યાત્વ નિમિત્તક એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય આયુષ્ય બાધી પછીથી સમ્યક્ત્વ પામી મરણ સમયે સમ્યક્ત્વ વમી પૃથ્વી, અપ્ અને વનસ્પતિમા ઉપજે છે, તેને શરીરપર્યાપ્તિ પુરી કર્યા પહેલાં સાસ્વાદન હોય ત્યારે તે ૯૬ પ્રકૃતિઓ બાંધે.

"૯૬ બાધે" સૂક્ષ્મ-ત્રિક, વિકલ-ત્રિક, એકેન્દ્રિય જાતિ, સ્થાવરનામ, આતપ નામ, નપુંસકવેદ, મિથ્યાત્વ મોહનીય, હુંડક સંસ્થાન અને છેવટ્ઠું સંઘયણ એ તેર પ્રકૃતિઓ મિથ્યાત્વ સિવાય ન બંધાય તેથી તે બાદ કરતા છન્નુ પ્રકૃતિઓ બાધે.

"એ બે મત જાણવા" અહીં કેટલાક આચાર્યો તિર્યંચ આયુષ્ય અને મનુષ્ય આયુષ્ય સિવાય ૯૪ પ્રકૃતિઓ બાંધે એમ કહે છે. આ પ્રમાણે બે મત છે.

આ મતભેદ પ્રાચીન બન્ધસ્વામિત્વમા પણ છે. તેની ગાથાઓ નીચે પ્રમાણે છે.

साणा बंधहिं सोलस, निरतिगहीणा य मोत्तुं छन्नवई ।
ओघेणं वीसुत्तर-सयं च पंचिंदिया बन्धे ॥ २३ ॥
इग-विगलिंदीसाणा, तणुपज्जत्तिं न जंति जं तेण ।
नर-तिरियाउ-अबंधा, मयंतरेणं तु चउणउइं ॥ २४ ॥

૯૬ પ્રકૃતિનો બંધ ચંદ્રસૂરિ વિગેરે આચાર્યો માને છે. આ વિષયમાં સમજવાનું કે એકેન્દ્રિય જીવનું જઘન્ય આયુષ્ય પણ ૨૫૬ આવલિકાથી ઓછું હોતું નથી. આગામી ભવનું આયુષ્ય આ ભવના આયુષ્યનાં બે ભાગ ગયા પછી ત્રીજા ભાગે બંધાય છે. એટલે આગામી ભવનું આયુષ્ય ૧૭૧ મી આવલિકાએ બંધાય. અને સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વનો કાળ ૭ આવલિકા એ પહેલાં પુરો થઈ જાય છે, સાસ્વાદન અવસ્થામાં પહેલી ત્રણ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થઈ જાય એ પ્રમાણે માની લેવામાં આવે તો પણ આયુષ્યબન્ધનો સંભવ માની શકાય નહીં. વળી આગળ ઔદારિકમિશ્ર માર્ગણાએ ૯૪ પ્રકૃતિઓનો બન્ધ કહેલ છે એટલે ૯૪ ના બન્ધનો મત યુક્તિયુક્ત જણાય છે.

પ્રથમ મતે શરીરપર્યાપ્તિ પુરી થયા પછી પણ સાસ્વાદન રહે, અને તે વખતે આયુષ્ય બાંધે ત્યારે છન્નુ પ્રકૃતિ બાંધે. આશય એવો જણાય છે કે ૭ આવલિકાએ અન્તર્મુહૂર્ત મધ્યમ થઈ જાય. એટલે શરીરપર્યાપ્તિ ૭ આવલિકાએ પૂર્ણ થાય ત્યાર પછી આયુષ્યનો બંધ થાય એમ જણાય છે. પરન્તુ ટબામા આપેલી દલીલ પ્રમાણે ૯૪ વાળો મત યુક્તિયુક્ત જણાય છે, તત્ત્વ કેવલિગમ્ય.

ગાથા ૧૪ કર્મસ્તવે-પંચેન્દ્રિય માર્ગણા અને ત્રસકાય માર્ગણામાં સામાન્ય રૂપે જ્યા જેટલા ગુણસ્થાનકોનો સંભવ હોય ત્યાં તેટલા ગુણસ્થાનોને આશ્રયી કર્મસ્તવમાં કહેલ બન્ધાધિકાર પ્રમાણે બંધ જાણવો.

ગાથા ૧૪ ગતિત્રસ-તેઉકાય અને વાઉકાય એ બને સ્થાવર-નામકર્મના ઉદયથી લબ્ધિસ્થાવર છે તો પણ ગતિસાધર્મ્યે કરીને તેને ગતિત્રસ કહ્યા છે તેઓ ઊંચું અને તીરછું ગમન કરે છે

"એકસો પાંચનો બંધ" હોય-તેઉકાય અને વાયુકાયના જીવો દેવ, મનુષ્ય અને નારકીમા ઉત્પન્ન થાય નહીં તેથી તત્પ્રાયોગ્ય એ

પંદર પ્રકૃતિઓ બાંધે નહિ તેઉકાય અને વાયુકાય, તિર્યંચગતિમાં ઉત્પન્ન થાય અને ત્યા ભવપ્રત્યય નીચ ગોત્રનોજ ઉદય હોય માટે તેઓ ઉચ્ચગોત્ર ન બાંધે, તેઓને સાસ્વાદન ન હોય કેમકે સમ્યકત્વ વમતો કોઈ જીવ તેમાં આવીને ઉપજે નહિ

"કર્મસ્તવનીપેરે"–એ આઠ યોગમાર્ગણાએ ૧૨ ગુણસ્થાનક હોય ત્યાં કર્મસ્તવની પેઠે બન્ધ જાણવો. તથા સત્ય–મનોયોગ અને અસત્યામૃષા એ બે મનના અને એજ બે વચનનાં એ ચાર યોગ તેરમા ગુણસ્થાનકે હોય ત્યાં એક સાતા વેદનીય બંધાય.

અહી **मणवयजोगे ओहु उरले नरभंगु** આ ગાથામાં વચનયોગ અને ઔદારિક એ બને સામાન્યપદ છે. તો પણ નરભંગુ શબ્દનાં સાન્નિધ્યથી વચનયોગનું તાત્પર્ય મનોયોગ સહિત વચનયોગમાં અને ઔદારિકનુ તાત્પર્ય મનોયોગ સહિત ઔદારિક કાયયોગમાં રાખી બન્ધસ્વામિત્વનો વિચાર કરેલ છે, વચનયોગથી કેવળ વચનયોગ અને કાયયોગથી કેવળ કાયયોગ ગ્રહણ કરવામાં આવે તો તેનું બન્ધસ્વામિત્વ વિકલેન્દ્રિય અને એકેન્દ્રિયનાં સમાન હોય, એ પ્રમાણે ઔદારિક કાયયોગે બંધનો વિચાર કર્યો.

જીવ પ્રથમ સમયે કેવલ કાર્મણ યોગવડે આહાર ગ્રહણ કરે ત્યાર પછી ઔદારિક યોગની શરૂઆત થાય છે. તે શરીર પર્યાપ્તિ બનતાં સુધી કાર્મણ સાથે મિશ્ર હોય છે. અને કેવલિ સમુદ્‌ઘાત અવસ્થામાં બીજા, છઠ્ઠા અને સાતમે સમયે કાર્મણ સાથે ઔદારિકમિશ્રયોગ હોય છે.

વિશિષ્ટ ચારિત્રને અભાવે આહારકદ્વિક ન બાંધે. સુરાયુ અને નરકત્રિક એ ચાર પ્રકૃતિઓ સર્વ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કર્યા શીવાય ન બંધાય તેથી એ છ ન બાંધે અને કેવલિ સમુદ્‌ઘાત અવસ્થામાં તો કેવલ સાતાવેદનીયજ બધાય છે.

સાસ્વાદન ગુણઠાણે ચોરાણુનો બંધ હોય—સાસ્વાદન ગુણઠાણે નરાયુષ અને તિર્યંચ આયુષ્ય ન બંધાય. કારણકે સાસ્વાદનભાવે વર્તતા શરીરપર્યાપ્તિ પૂર્ણ ન કરે, મિથ્યાત્વનો ઉદય ન હોવાથી તન્નિમિત્તક સૂક્ષ્મત્રિકાદિ ૧૩ પ્રકૃતિઓ ન બાંધે.

મિશ્ર ગુણસ્થાનકે વર્તતો જીવ કાળ ન કરે તે ક્યાંઇ પણ ઉપજે પણ નહિ, માટે અપર્યાપ્તઅવસ્થામા મિશ્રગુણસ્થાનક ન હોય

ગાથા ૧૬

"**સમ્યક્ત્વ ગુણઠાણે ૭૫ બાંધે**" અહિ સિદ્ધાન્તના મતે વૈક્રિય લબ્ધિ અને આહારક લબ્ધિ પ્રયુંજતા ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ માન્યો છે પણ તે અહિં વિવક્ષ્યો નથી, કારણ કે કર્મગ્રંથકાર તેને માનતા નથી. તેથી દેશવિરતિ અને પ્રમત્ત ગુણઠાણાનો બંધ કહ્યો નથી.

તિહાં પહેલાં ગુણઠાણેઃ—ઔદારિકમિશ્રયોગી પહેલે ગુણઠાણે બે આયુનો બંધ શી રીતે કરે, એ વગેરે લાંબી શંકા કરી છે. તેનો ઉત્તર,—આ શંકા શિલાંકાચાર્યના મતને અનુસરીને કરેલ છે, કેમકે તેઓ શરીરપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી ઔદારિક મિશ્રયોગ માને છે અને પૂર્ણ થયા બાદ ઔદારિક યોગ માને છે તેના મતે આ શંકા સંભવી શકે છે. પરંતુ કર્મગ્રંથકારના મતે શરીરની પૂર્ણતા સ્વયોગ્ય સર્વ પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પછી થાય છે એટલે ત્યાં સુધી ઔદારિકમિશ્રયોય હોય છે. તે એ બાબત દેવેન્દ્રસૂરિએ ચોથા કર્મગ્રંથની **तणुपज्जेसु उरलमन्ने** એ ગાથાની ટીકામાં લખ્યુ છે કે, જ્યાસુધી ઇન્દ્રિયાદિક યોગ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી ઔદારિકમિશ્રયોગ જાણવો. અને શરીર પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પછી ઔદારિક કાયયોગ હોય તે તો બીજા આચાર્યોનો મત છે. એટલે અહિં બન્ને આયુષ્યનો બંધ ઘટી શકે છે.

એ સંદેહ ટીકાકારે પણ વિવક્ષ્યો નથી –આ શંકાના સમાધાનમાં સમજવાનું કે યશ સોમસૂરિકૃત બાલાવબોધમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે– —अणच्चउवीसाइमा આદિ પદ છે, તેનો અર્થ અનંતાનુબંધી આદિ ૨૪ એમ ન કરતાં આદિ શબ્દથી બીજી પાંચ પ્રકૃતિઓ લઈને (કારણ કે મનુષ્યઆયુ અને તિર્યંગાયું પૂર્વે ટાળ્યા છે) ૨૯ પ્રકૃતિઓ લેવી, આ પ્રમાણે અર્થ કરવાથી શંકા રહેશે નહીં, કારણ કે ૯૪માંથી ૨૬ પ્રકૃતિઓ ઓછી કરી બાકી રહેલ ૬૫માં જિનપંચક મેલવવાથી ૭૦ પ્રકૃતિઓ થાય છે. વળી ગાથામા ૭૫ પ્રકૃતિઓ લેવી એવો કોઈ ઉલ્લેખ નથી

ઔદારિક મિશ્રકાયયોગના સ્વામિ તિર્યંચ અને મનુષ્ય છે અને ચોથા ગુણસ્થાનકે તેને ૭૦ અને ૭૧ પ્રકૃતિઓ બન્ધ કહ્યો છે, તો પણ ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગમાં ચોથે ગુણઠાણે ૭૧ પ્રકૃતિઓનો બંધ માનવાને બદલે ૭૦ પ્રકૃતિઓનો બંધ એટલા માટે માન્યો છે કે આ યોગ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં હોય છે. અને અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં તિર્યંચ અથવા મનુષ્ય દેવાયુનો બંધ કરતા નથી. માટે આયુષ્ય ગણવામાં આવે નહીં આ પ્રમાણે ૭૦ નો બંધ સંભવે છે. પછી તો બહુશ્રુત કહે તે પ્રમાણ

ઔદારિકમિશ્રની પેરે બંધ કહેવો.

ઓઘે મૂલ બંધમાં ૧૨૦ માંથી આહારષટ્ક, તિર્યંચ, આયુષ્ય અને નરાયુષ એ આઠ બાદ કરતાં ૧૧૨ મિથ્યાત્વે જિનપંચક વિના ૧૦૭, સૂક્ષ્માદિ ૧૩ બાદ કરતાં સાસ્વાદને ૯૪. તેમાંથી અનંતાનુબંધી આદિ ૨૪ ઓછી કરી જિનપંચક ઉમેરતાં સમ્યક્ત્વ ૭૫ બાંધે. ઉપર જે ટબામાં શંકા કરેલી છે તેનો અહી અવકાશ નથી. કારણ કે કાર્મણકાયયોગ ચારે ગતિમાં હોય છે એટલે દેવ–નારક એ પાચ પ્રકૃતિઓ બાંધે છે.

ઓઘની પેરે ૬૩.

આહારક કાયયોગ અને આહારકમિશ્ર કાયયોગ એ બે માર્ગણાએ ૬૩નો બંધ હોય છે. ત્યાં આહારકયોગે પ્રમત્ત અને અપ્રમત્ત એ બે ગુણસ્થાનક હોય છે. ચૌદ પૂર્વધર જ્યારે આહારક શરીર કરે ત્યારે લબ્ધિનો ઉપયોગ કરતાં હોવાથી પ્રમાદયુક્ત હોય છે. ત્યારે છઠ્ઠું ગુણસ્થાનક હોય. તે વખતે આહારક શરીરનો પ્રારંભ કરતા તે ઔદારિક સાથે મિશ્ર હોય છે એટલે આહારકમિશ્ર અને આહારક એ બે યોગે છઠ્ઠું ગુણસ્થાનક હોય પછી વિશુદ્ધિના બળથી સાતમે આવે ત્યારે આહારક યોગજ હોય એટલે આહારક યોગે ૬–૭ એ બે ગુણસ્થાનક અને આહારકમિશ્રે છઠ્ઠું ગુણસ્થાનક હોય ત્યાં છઠ્ઠે ૬૩ બાંધે. તેમાંથી શોક, અરતિ, અસ્થિરદ્વિક, અયશ અને અસાતા વેદનીય એ ૭ પ્રકૃતિ કાઢતા સત્તાવન પ્રકૃતિઓનો બંધ હોય. અને દેવાયુનો બંધ ન કરે તો ૫૬ બાંધે. પંચસંગ્રહ સપ્તતિકાની ગાથા ૧૪૯ માં કહેલ છે કે આહારકયોગી અને આહારકમિશ્રયોગી અનુક્રમે ૫૭ અને ૬૩ પ્રકૃતિઓ બાંધે. એટલે આહારકયોગી છઠ્ઠે ગુણસ્થાને ૬૩ અને સાતમે ૫૭ બાંધે અને આહારકમિશ્રયોગી છઠ્ઠે ગુણઠાણે ૬૩ બાંધે પરન્તુ સપ્તતિકાની ટીકામા આહારકદ્વિકના બંધ સહિત ૫૯ નો બંધ સાતમે માન્યો છે.

ગાથા ૧૭.

વૈક્રિય કાયયોગે દેવતાની પેરે બંધ કહેવો :–
અહીં દેવ અને નારકોને સ્વાભાવિક ભવપ્રત્યય વૈક્રિય શરીરની વિવક્ષા છે. તેથી તેને પ્રથમનાં ચાર ગુણસ્થાનક હોય જો લબ્ધિ-પ્રત્યય વૈક્રિયયોગની વિવક્ષા હોય તો મનુષ્યતિર્યંચની અપેક્ષાએ અધિક ગુણસ્થાનક લાભે તેની વિવક્ષા નથી.

ત્રણ વેદે પ્રથમનાં નવ ગુણસ્થાનક હોય. ઓઘે ૧૨૦

ગુણઠાણા ૧૧ હોય :—

શંકા :—ક્ષાયિક સમ્યકત્વીને પાંચમા અને છટ્ઠા ગુણઠાણે દેવાયુનો બંધ કહ્યો છે, પરંતુ તે શી રીતે ઘટે ? કારણ કે અબધ્ધાયુ ક્ષાયિક સમ્યકત્વી તદ્ભવ મોક્ષે જાય છે એટલે આયુ બાંધતો નથી અને બદ્ધાયુ હોય તો આયુ બાધ્યુ છે માટે બાંધવું નથી.

ઉત્તર :—અહીં કોઈ એમ કહે છે કે "ક્ષાયિક સમ્યકત્વનો પ્રસ્થાપક [પ્રારંભ કરનાર] મનુષ્ય હોય, અને નિષ્ઠાપક ચારે ગતિનાં જીવો હોય, ક્ષાયિક સમ્યકત્વ પ્રાપ્ત કરનાર મનુષ્ય મિથ્યાત્વ મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીયના તદ્દન ક્ષય કરે અને સમ્યકત્વ મોહનીયનો ક્ષય કરતાં માત્ર તેના અન્તર્મુહૂર્ત્તમાં વેદવા લાયક પુદ્ગલો બાકી હોય ત્યારે મરણ પામી ચારે ગતિમા ઉપજે અને ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ સમ્યકત્વ મોહનીયના પુદ્ગલો ભોગવી ક્ષય કરે, તે ક્ષાયિક નિષ્ઠાપક કહેવાય છે, તે ચારે ગતિમાં પ્રાપ્ત થાય. તેથી દેશવિરતિ ગુણઠાણે મનુષ્ય અને તિર્યંચ ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ સુરાયુષનો બંધ કરે" પરન્તુ તે ખરૂ નથી કારણ કે ક્ષાયિક નિષ્ઠાપક અસખ્ય વર્ષના આયુષવાળા મનુષ્ય અને તિર્યંચ હોય અને તેને દેશવિરતિ ગુણસ્થાનક ન હોય, પરન્તુ ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિને નીચે પ્રમાણે કવચિત્ પાંચ ભવો પણ થાય છે. અને તે અપેક્ષાએ સુરાયુષનો બધ સંભવે છે.

પાંચમા આરાના અતે થનારા દુપ્પસહસૂરિ ક્ષાયિક સમ્યકત્વી છે તેઓ દેવાયુ બાંધી મનુષ્ય થઈ મોક્ષે જશે. તેઓનુ ક્ષાયિક સમ્યકત્વ આ જન્મનુ નથી; કારણ કે પાંચમા આરામાં ઉત્પન્ન થયેલાને ક્ષાયિક જ થતું નથી વળી પૂર્વ જન્મનુ પણ નથી, કારણકે જો દેવ કે નરકમાંથી આવ્યા હોય તો ક્ષાયિક ઉત્પન્ન થતું નથી. ક્ષાયિક—સમ્યકત્વનો ઉત્પાદક સખ્યાતા વર્ષના આયુષવાળો, પ્રથમ સંઘયણી, જે કાળમાં તીર્થંકરો થઈ શકતા હોય તે કાળમા ઉત્પન્ન થયેલ

મનુષ્ય હોય માટે, તેમ મનુષ્ય કે તિર્યંચગતિમાંથી પણ સીધા આવ્યા નથી, કારણકે સંખ્યાત વર્ષના આયુવાળાને મનુષ્ય તિર્યંચનું આયુ બાંધ્યા પછી ક્ષાયિક સમ્યકત્વ ઉત્પન્ન થતુ નથી દુપ્પસહસૂરિ દેવગતિમાંથી મનુષ્યગતિમાં આવ્યા છે. એમનું ક્ષાયિક સમ્યકત્વ દેવભવથી પહેલાના ભવનું છે. દેવાયુ બાંધ્યા પછી ક્ષાયિક સમ્યકત્વ પ્રાપ્ત કર્યું છે એટલે એક મનુષ્યનો ભવ. બીજો દેવનો ભવ. પછી મનુષ્યનો પછી દેવનો અને પછી મનુષ્ય થઈ મોક્ષે જશે. આવી રીતે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી કોઈકને પાંચ ભવ પણ થાય છે. એ વાત આ ગાથાથી સૂચિત થાય છે. શ્રી કૃષ્ણને પણ આ રીતે પાચ ભવ થવાના છે. જે ભવમાં ક્ષાયિક ઉત્પન્ન થાય છે, તેજ ભવમા અબદ્ધ આયુષ્ક હોય તો મોક્ષે જાય છે. પણ જેને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પૂર્વ જન્મનું હોય અને જો તે એવા ક્ષેત્ર કે કાળમા ઉત્પન્ન થયો હોય કે જ્યા અનુકુળ સામગ્રી ન હોય તો તે મનુષ્ય દેવાયુનો બધ કરી દેવગતિમા જઈ ત્યાંથી મનુષ્ય થઈ મોક્ષે જાય છે.

ગાથા ૨૧.

એટલે ચોથા ગુણઠાણે.

ઓઘે ૭૭ આહારકદ્વિક વિના અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિએ ૭૫. અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય કપાય ૪, ઔદારિકદ્વિક, પ્રથમ સઘયણ અને મનુષ્યદ્વિક વિના દેશવિરતિએ ૬૬. ત્રીજા પ્રત્યાખ્યાનાવરણીયકષાય ૪ વિના પ્રમત્તે ૬૨. અપ્રમત્તે ૫૮ આઠમે ૫૮–૫૬–૨૬ નવમે ગુણસ્થાનકે ૨૨–૨૧–૨૦–૧૯–૧૮. સૂક્ષ્મસપરાયે ૧૭, ઉપશાન્તમોહે. ૧

ગાથા ૨૨.

પહેલી ત્રણ અશુભ લેશ્યાવંતને આહારકદ્વિક વિના ૧૧૮ પ્રકૃતિઓનો ઓઘે બંધ જાણવો આ બે પ્રકૃતિઓ અપ્રમત્ત ગુણઠાણે બંધાય છે. અને ત્યાં શુભ લેશ્યાઓ હોય તેથી. અશુભ લેશ્યાઓ

મિથ્યાત્વે ૧૧૭ સાસ્વાદને ૧૦૧. મિશ્રે ૭૪ ચોથે ગુણઠાણે ૭૭. દેશવિરતિએ ૬૭, પ્રમત્ત ગુણઠાણે ૬૩. અપ્રમત્ત ગુણઠાણે ૫૯/૫૮. અપૂર્વકરણે ૫૮–૫૬–૨૬ બાદર સપરાયે ૨૨–૨૧.

ગાથા ૧૮

અજ્ઞાનત્રણને બે અથવા ત્રણ.

ત્રીજા ગુણસ્થાનકે રહેલ જીવની દૃષ્ટિ સર્વથા શુદ્ધ યા સર્વથા અશુદ્ધ હોતી નથી. પરન્તુ કંઇક શુદ્ધ અને કંઈક અશુદ્ધ એવી મિશ્ર હોય છે. જ્યારે તેમાં શુદ્ધતા વધારે અને અશુદ્ધતા ઓછી હોય ત્યારે જ્ઞાની ગણાય. અને જ્યારે તેમાં અશુદ્ધિ વધારે અને શુદ્ધિ ઓછી હોય ત્યારે અજ્ઞાની ગણાય. પહેલી અપેક્ષાએ બે ગુણઠાણા સુધી અજ્ઞાન. અને બીજી અપેક્ષાએ ત્રણ ગુણઠાણા સુધી અજ્ઞાન ગણાય.

ને વિશે બાર ગુણસ્થાનક હોય:—ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુ-દર્શન એ ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં આવે છે. અને ક્ષાયોપશમિકભાવ બાર ગુણસ્થાનક સુધીજ હોય એટલે બાર ગુણસ્થાનક હોય.

ગાથા ૨૦

उवसामगसेढीगयस्स –ઉપશમશ્રેણીને પ્રાપ્ત થયેલ જીવને ઔપ-શમિક સમ્યક્ત્વ હોય અથવા જેણે ત્રણ પુંજ કર્યા નથી અને જેણે મિથ્યાત્વ ખપાવ્યુ નથી એવો જીવ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામે.

શ્રેણીગત ઉપશમ સમ્યકત્વી જીવ મરણ પામી શકે છે.

तत्रोच्यते

वेएइ संतकम्मं खओवसमिएसु नाणुभावंमि ।
उवसंतकसाओ पुण, वेएइ न संतकम्म पि ।।

ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વી મિથ્યાત્વ મોહનીયના પ્રદેશોદયને અનુ-ભવે છે રસોદયને અનુભવતો નથી અને ઉપશમ સમ્યક્ત્વી પ્રદેશોદયને

પણ અનુભવતો નથી. ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વમાં સમ્યક્ત્વ મોહનીયનાં પુદ્ગલો હોય છે માટે તેને વેદક પણ કહેવામાં આવે છે.

ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ

तथा चः—

खीणे दंसणमोहे, तिविहंमि वि भवनियाणभूयंमि ।
निप्पच्चवायमउलं, सम्मत्तं खाइयं होइ ॥ १ ॥

સંસારનાં કારણભૂત ત્રણે પ્રકારનુ દર્શનમોહનીયનો ક્ષય થયે છતે વિઘ્ન વિનાનું અનુપમેય ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે

तंमि य तइयचउत्थे, भवंमि सिज्झंति खइय-सम्मत्ते ।
सुरनिरयजुयलिसु गईं, इमं तु जिणकालियनराणं ॥२॥

તે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયે છતે ત્રીજે કે ચોથે ભવે મોક્ષમાં જાય છે ત્રણ ભવ કરનાર ક્ષાયિક સમ્યકત્વી મરીને વૈમાનિક દેવતામાં કે ત્રીજી નરક સુધી જાય છે. અને ચાર ભવ કરનાર ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી અસંખ્યાતા વર્ષના આયુષવાળા મનુષ્ય-તિર્યંચમા જાય છે અને તે ક્ષાયિક સમ્યકત્વી જે કાળમા તીર્થંકરો થતા યા વિચરતા હોય તે કાળમા ઉત્પન્ન થયેલાને થાય છે જેમ આ અવસર્પિણીમાં ઋષભદેવના વિહારથી જબૂસ્વામીની કેવલોત્પત્તિ સુધીનો કાળ ૨

बद्धाउयाण एवं, सिज्झंति उ तब्भवे अबद्धाऊ ।
पट्ठवगो उ मणुस्सो निट्ठवगो चउसु वि गईसु ॥३॥

બદ્ધાયુષ્ક એ રીતે ત્રણ કે ચાર [ક્વચિત્ પાંચ પણ] ભવ કરે છે. અને અબધ્ધાયુ તેજ ભવે મોક્ષમા જાય છે. ક્ષાયિક સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિની શરૂઆત કરનાર સખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય જ હોય છે. અને પૂર્ણ કરનાર ચારે ગતિવાળા જીવ હોય છે.

૭ ગુણસ્થાન સુધીજ હોય છે. યોગાન્તર્ગત કૃષ્ણાદિદ્રવ્યના સંબંધથી આત્માનો જે શુભાશુભ પરિણામ તે લેશ્યા. કષાયો તેમાં સહચારી છે કષાયની જેમ જેમ તીવ્રતા તેમ તેમ લેશ્યાઓ અશુભ-અશુભતર હોય છે. અને કષાયોની જેમ જેમ મન્દતા થાય તેમ તેમ લેશ્યાઓ વિશુદ્ધ-વિશુદ્ધતર થાય છે. જેમકે અનંતાનુબંધીના તીવ્રતમ ઉદયે કૃષ્ણ લેશ્યા હોય અને મન્દ ઉદયે શુકલલેશ્યા હોય છે કેટલીક જગ્યાએ દેવો અને નારકોને શરીરનાં વર્ણરૂપ લેશ્યાઓ માની છે. કેમકે તેમની લેશ્યાઓ અવસ્થિત હોય છે સાતમી નરકે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ માનેલ છે. ત્યાં દ્રવ્ય કૃષ્ણલેશ્યાજ હોય છે. અને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ શુભ લેશ્યાએ જ થાય છે. તો કૃષ્ણ લેશ્યાએ વર્તવાવાળા જીવને સમ્યક્ત્વ શી રીતે થાય ? માટે દ્રવ્ય લેશ્યા શરીરના વર્ણરૂપ અને ભાવ લેશ્યા ભિન્ન હોય એમ સમજાય છે. અને તેથી સાતમી નારકીનાં નારકો સમ્યકત્વ પ્રાપ્તિ વખતે વિશુદ્ધ એવી ભાવ લેશ્યાએ હોય પણ દ્રવ્યથી તો કૃષ્ણ લેશ્યા હોય. એટલે પ્રતિબિંબરૂપ તેજો લેશ્યા સરખી થાય. એ રીતે અભવ્યને પણ શુકલલેશ્યા દ્રવ્યથી હોય. તાત્પર્ય એ છે કે દેવો અને નારકોને લેશ્યાઓ અવસ્થિત હોય છે. પણ તે શરીરના વર્ણરૂપ દ્રવ્ય લેશ્યાઓ હોય છે. અને ભાવપરાવૃત્તિએ તે લેશ્યાઓ તે તે લેશ્યાઓ સરખી થાય છે.

મનુષ્ય અને તિર્યંચ દેવાયુષ ન બાંધે :-

આ વસ્તુ કર્મગ્રંથકાર અને સિદ્ધાન્તકારનો મતભેદ જણાવે છે કારણકે કર્મગ્રંથકાર ચોથા ગુણસ્થાનકે સુરાયુનો બંધ માને છે તે પ્રાચીન બંધસ્વામિત્વની નીચેની ગાથા ઉપરથી જણાઈ આવે છે.

सुरनरआउसहिआ अविरयसम्माउ होंति नायव्वा ।
तित्थयरेण जुया तह, तेउलेसे परं वोच्छं ।। ४२ ।।

આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે કર્મગ્રંથકારો મનુષ્ય-આયુષ્યની જેમ દેવાયુનો બંધ પણ ચોથે ગુણસ્થાનકે માને છે.

જ્યારે સિદ્ધાન્તકારો નીચેના સિદ્ધાન્તનાં પાઠોને અનુસરીને દેવાયુનો બંધ માનતા નથી.

कण्हलेस्साणं भंते! जीवा किरियावादी किं णेरइयाउयं पकरेंति पुच्छा? गोयमा! णो णेरइयाउयं पकरेंति, णो तिरिक्खजोणियाऊयं पकरेंति; मणुस्साउयं पकरेंति, णो देवाऊयं पकरेंति। अकिरिया अण्णाणि य चत्तारिवि आउयं पकरेंति। एवं णीललेस्सावि काउलेस्सावि।

कण्हलेस्साणं भंते? किरियावादी पंचिंदिय-तिरिक्खजोणिया किं णेरइयाउयं पकरेंति पुच्छा? गोयमा! णो णेरइयाउयं पकरेंति, णो तिरिक्खजोणियाउयं पकरेंति, णो मणुस्साउयं पकरेंति, णो देवाउयं पकरेंति। अकिरियावादी अणाणियवादी वेणइयादी चउव्विहंपि पकरेंति। जहा कण्हलेस्सा एवं णीललेस्सावि काउलेस्सावि

[भग. खं० ३ श० ३० उ० १]

અર્થ :-કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવો શું નારકનું આયુષ્ય બાંધે ઈત્યાદિ પ્રશ્ન હે ગૌતમ! નારકનુ આયુષ્ય ન બાંધે, તિર્યંચનું આયુષ્ય ન બાંધે, દેવાયુ ન બાંધે પણ મનુષ્યનુ આયુષ્ય બાંધે. અને મિથ્યાદૃષ્ટિ ચારે આયુષ્ય બાંધે. આ પ્રમાણે નીલ અને કાપોત લેશ્યા માટે પણ સમજવું હે ભગવાન! કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા સમ્યગ્દૃષ્ટિ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો શું નારકીનુ આયુષ્ય બાંધે? ઈત્યાદિ પ્રશ્ન હે

ગૌતમ! તેઓ નારકનું આયુષ્ય ન બાંધે, મનુષ્ય આયુષ્ય ન બાંધે, તિર્યંચનું આયુષ્ય ન બાંધે, દેવતાનું આયુષ્ય ન બાંધે. અને મિથ્યાદષ્ટિઓ ચારે આયુષ્ય બાંધે. એ પ્રમાણે નીલ અને કાપોત લેશ્યા માટે સમજવું.

વળી સિદ્ધાંતમા કહ્યું છે કે જે લેશ્યાએ આયુષ્ય બાંધે તે લેશ્યાએ મરણ પામી પૂર્વભવની લેશ્યા સહિત દેવોમાં ઉપજે. અને સમ્યગ્દષ્ટિ મનુષ્ય કે તિર્યંચ વૈમાનિક સિવાય બીજા દેવનું આયુષ્ય બાંધતો નથી. એટલે ટબાકાર જીવવિજયજી મહારાજે ઉપરોક્ત શંકા કરી છે. પણ આ મતભેદ હોય તેમ જણાય છે, આગળ પણ સૈદ્ધાંતિક અને કાર્મગ્રંથિક મતભેદો આવે છે આનું કોઈ સમાધાન થઈ શકતું નથી, માટે ટબાકારે બહુશ્રુતગમ્ય કહેલ છે તે યોગ્ય જ છે. અને શાસ્ત્રો ઉપરની શ્રદ્ધા અવિચળ રાખનાર છે.

ચોથા કર્મગ્રંથમાં પ્રથમ ત્રણ લેશ્યાએ છ ગુણઠાણા માનેલ છે. તે આહારકદ્વિકનાં નિષેધ ઉપરથી અહીં પણ જણાઈ આવે છે. (ગા. ૨૩ पढमतिलेस्सासु छ)

ગાથા ૨૩

તેજોલેશ્યાવંત—ઈત્યાદિ.

તેજોલેશ્યાએ પ્રથમ ગુણસ્થાનકથી લઈને સાત ગુણસ્થાનકો હોય છે. ઓઘબંધમાંથી જે પ્રકૃતિઓ કાઢી નાંખી છે તે નવ પ્રકૃતિઓ અશુભ લેશ્યાએ બધાય છે. વળી એ નવ પ્રકૃતિઓ તેજોલેશ્યાવાળો જીવ નારક સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિયમાં ઉપજતો નથી માટે પણ ન બાંધે.

શુક્લ લેશ્યાવંત બાંધે

શુક્લ લેશ્યાએ ૧ થી ૧૩ ગુણસ્થાનક હોય છે આનતાદિ દેવલોકમાં કેવળ શુક્લલેશ્યા હોય છે, તેઓ તિર્યંચમાં ઉપજતા

નથી, માટે તિર્યગ્દ્વિક, તિર્યંચ આયુષ્ય અને ઉદ્યોતનામ એ ચાર પ્રકૃતિ તિર્યંચ પ્રાયોગ્ય હોવાથી બાંધે નહી. અને શુકલલેશ્યાવાળો જીવ જ્યાં નરક તિર્યંચમાં આ બાર પ્રકૃતિનો ઉદય છે ત્યાં ઉપજે નહીં માટે એ પણ ન બાંધે. અહી દેવદ્વિક અને વૈક્રિયદ્વિકનો બંધ મનુષ્ય-તિર્યંચની અપેક્ષાએ અને મનુષ્યદ્વિકનો બંધ દેવતાની અપેક્ષાએ જાણવો.

બહુશ્રુતગમ્ય છે.

તત્ત્વાર્થભાષ્યમાં કહ્યું છે કે पीत-पद्म-शुक्ललेश्या द्वि-त्रि-शेषेषु [अ ४. सू. २३] शेषेषु लान्तकादिषु आसर्वार्थसिद्धाच्छुक्ललेश्याः તથા સંગ્રહણીમા कप्पतिय पम्हलेसा लंताईसु सुक्कलेस हुंति सुरा ગા. ૧૭૫) પ્રથમના બે દેવલોકમાં તેજોલેશ્યા પછીના ત્રણ દેવલોકમાં પદ્મલેશ્યા અને લાન્તકથી માડી સર્વાર્થસિદ્ધ પર્યન્ત શુકલલેશ્યા હોય છે, તો હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે, લાન્તકથી માંડી સહસ્રાર સુધીના શુકલલેશ્યાવાળા દેવો તિર્યંચમાં પણ જાય છે તો તત્પ્રાયોગ્ય ઉદ્યોત-ચતુષ્ક કેમ ન બાંધે? આગળ પણ આનતાદિ દેવલોકના બંધસ્વામિત્વ પ્રસંગે "आणयाइ उज्जोयचउरहिआ" આનતાદિ દેવો ઉદ્યોતચતુષ્ક શીવાય બંધ કરે છે એમ કહેલ છે. સહસ્રાર સુધીના દેવો ઉદ્યોત ચતુષ્કનો બંધ કરે છે અને અહિં શુકલલેશ્યા માર્ગણાએ બંધનો નિષેધ કર્યો એ પરસ્પર સંગત થઇ શકતું નથી. આ પણ કાર્મગ્રંથિક અને સૈદ્ધાન્તિક મતભેદ હોય તેમ જણાય છે. છતાં એમ સમાધાન થઈ શકે કે શુકલલેશ્યાએ જે બંધસ્વામિત્વ કહ્યું છે તે વિશુદ્ધ શુકલ-લેશ્યાની અપેક્ષાએ હોય. પરમ શુકલ લેશ્યા આનતાદિ દેવોને હોય છે તેઓ તિર્યંચમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. એટલે ઉદ્યોતચતુષ્ક બાંધે નહિ. પછી તો તત્ત્વ બહુશ્રુતગમ્ય છે.

પદ્મ લેશ્યાવંત

પદ્મ લેશ્યાએ એકથી સાત ગુણસ્થાનક હોય છે. પદ્મલેશ્યા અને તેજોલેશ્યામાં એટલું અધિક સમજવું કે પદ્મલેશ્યાવાળો

નારકાદિ નવ પ્રકૃતિઓ ઉપરાંત એકેન્દ્રિય, સ્થાવર અને આતપ એ પ્રકૃતિઓ બાંધતો નથી કારણ કે પદ્મ લેશ્યાવાળો નારકાદિમાં તેમજ એકેન્દ્રિયમા ઉપજતો નથી. માટે બાંધતો નથી અને તેજો લેશ્યાવાળો એકેન્દ્રિયમાં ઉપજે છે માટે ઉકત ત્રણ પ્રકૃતિઓ બાંધે છે.

ગાથા ૨૪.

દ્રવ્યચિત્તં...મવેત્ દ્રવ્યચિત્ત વિના ભાવચિત્ત ન હોય. અસંજ્ઞીને નથી હોતું તેમ, કેવળીને ભાવચિત્ત વિના પણ દ્રવ્યચિત્ત હોય છે. એટલે કે કેવળીને મતિજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમજન્ય મનન-પરિણામ રૂપ ભાવ મન નથી. પણ અનુત્તર વિમાનના દેવોએ પૂછેલા પ્રશ્નોનાં ઉત્તર દ્રવ્ય મનથી આપે છે. એટલે ભાવ મન સિવાય દ્રવ્ય મન હોય છે. અને તે મન ચૌદ ગુણસ્થાનક સુધી હોય છે. સિદ્ધાન્તમાં તેને નોસંજ્ઞી નોઅસંજ્ઞી કહ્યા છે. ભાવમનની અપેક્ષાએ બાર ગુણસ્થાનક હોય. અહીં દ્રવ્ય મનની અપેક્ષાએ સંજ્ઞી ગણી ૧૪ ગુણસ્થાનક કહેલ છે.

અસંજ્ઞીને બે જ ગુણઠાણા હોય

અસંજ્ઞી એકેન્દ્રિયથી માંડીને પંચેંદ્રિય પર્યંતના અસંજ્ઞી જીવોને વિશે કોઈક સમ્યકત્વ વમતાં અવતરે તેથી કરણ અપર્યાપ્તાવસ્થાએ સાસ્વાદન ગુણઠાણું હોય તેથી અસંજ્ઞીને સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે સંજ્ઞીની જેમ ૧૦૧ પ્રકૃતિઓનો બંધ હોય.

અહી એક વસ્તુ વિચારવા જેવી જણાય છે કે અસંજ્ઞીને અપર્યાપ્તાવસ્થાએ કાર્મણ તથા ઔદારિકમિશ્ર યોગ હોય. અને તે યોગમા સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે ૯૪ કે ૯૬ પ્રકૃતિઓનો બંધ કહ્યો છે, તો તેને સુરત્રિક અને વૈક્રિયદ્વિક એ પાચ પ્રકૃતિઓનું બંધ-સ્વામિત્વ શી રીતે હોય ? એટલે સંજ્ઞીને બંધાતી ૧૦૧ પ્રકૃતિઓમાંથી

ઉક્ત પાંચ પ્રકૃતિઓનો બંધ અસંજ્ઞીને ઘટી શકતો નથી કારણ કે અપર્યાપ્ત અવસ્થાએ સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે દેવ પ્રાયોગ્ય પ્રકૃતિઓનો બંધ કોઈ જીવ કરતો નથી.

અણાહારીને વિષે.

અણાહારીને અયોગીકેવળી સહિત પાંચ ગુણઠાણા હોય છતાં અહીં કાર્મણની પેઠે ચાર કહ્યા તે બંધ આશ્રયી સમજવું કેમકે અયોગી અબંધક છે. વિગ્રહગતિમાં ભવધારણીય શરીરનાં અભાવે અણાહારી હોય તે અપેક્ષાએ પહેલું, બીજું અને ચોથું ગુણસ્થાનક હોય અને કેવલિ સમુદ્ઘાત કરે ત્યારે ત્રીજે, ચોથે અને પાચમે સમયે અણાહારી હોય તે અપેક્ષાએ તેરમું જાણવું. અહીંઆ બંધસ્વામિત્વ કહેવાનુ છે અને ૧૪મું અબન્ધક છે એટલે ગણેલ નથી.

ત્યાં ઓઘે આહારકદ્વિક, દેવાયુષ, નરકત્રિક, મનુષ્યાયુષ અને અને તિર્યંચાયુષ એ આઠ બાદ કરતાં ૧૧૨ તેમાંથી જિનનામ દેવદ્વિક અને વૈક્રિયદ્વિક બાદ કરતાં મિથ્યાત્વે ૧૦૭ તેમાથી સૂક્ષ્મત્રિક વિકલત્રિક એકેંદ્રિય જાતિ, સ્થાવરનામ, આતપનામ, નપુંસકવેદ, મિથ્યાત્વમોહનીય, હુંડકસંસ્થાન અને છેવઠું સંઘયણ એ તેર બાદ કરતા ૯૪ સાસ્વાદને બાંધે. તેમાંથી અનંતાનુબંધી આદિ ૨૪ બાદ કરી જિન-પંચક મેળવતાં ૭૫ પ્રકૃતિઓ ચોથે ગુણસ્થાનકે બંધાય. સયોગીએ એક શાતાવેદનીય બાંધે.

ગાથા ૨૫.

અહીં કૃષ્ણાદિ ત્રણ લેશ્યાએ ચાર ગુણસ્થાનક કહ્યા છે તે પ્રાચીન બંધસ્વામિત્વ અને પંચસંગ્રહની અપેક્ષાએ કહ્યા હોય તેમ જણાય છે. કારણકે ચોથા કર્મગ્રથમાં ગ્રંથકાર સ્વયં ૭ ગુણઠાણા કહેવાના છે આની મતલબ એમ છે કે ત્રણ લેશ્યાએ વર્તમાન જીવ પ્રથમનાં ચાર ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત કરે પણ તે દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિ પામી શકે

નહીં. તે અપેક્ષાએ ચાર ગુણસ્થાનક કહેલ છે, બાકી શુભલેશ્યાએ દેશ વિરતિ કે સર્વવિરતિ પામ્યા પછી કોઈ જીવ મંદ પરિણામી થાય ત્યારે કૃષ્ણાદિત્રિક અશુભ લેશ્યાઓ આવે તેથી દેશવિરતિ કે સર્વ વિરતિનો ભગ થતો નથી. તે અપેક્ષાએ ચોથા કર્મગ્રંથમાં ૭ ગુણ-સ્થાનક, કહેલ છે

એ પ્રમાણે બંધસ્વામિત્વ ઉપરનું વિશિષ્ટ લખાણ પૂર્ણ થયું.

उदयस्वामित्व.

ત્રીજા કર્મગ્રન્થમાં માર્ગણાસ્થાનને વિષે ગુણસ્થાનકોને આશ્રયી બંધસ્વામિત્વનો વિચાર કર્યો. પરંતુ ઉદયસ્વામિત્વનો વિચાર કર્યો નથી માટે તે ઉપયોગી હોવાથી અહિં ઉદયસ્વામિત્વનો વિચાર કરવો પ્રસ્તુત છે.

૧ **नरकगति**, આ માર્ગણાએ મિથ્યાત્વથી માંડી અવિરતિ-સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનક સુધી ચાર ગુણસ્થાનક હોય છે. ત્યાં જ્ઞાનાવ-રણ પાંચ, દર્શનાવરણ ચાર, અન્તરાય પાંચ, મિથ્યાત્વમોહનીય, તૈજસનામ, કાર્મણનામ, વર્ણાદિચતુષ્ક, અગુરુલઘુનામ, નિર્માણનામ, સ્થિરનામ, અસ્થિરનામ, શુભનામ અને અશુભનામ એ સત્યાવીશ પ્રકૃતિઓ ધ્રુવોદયી પોતપોતાની ઉદયભૂમિકા પર્યન્ત અવશ્ય ઉદય-વતી હોય છે. તેમા મિથ્યાત્વમોહનીયની ઉદયભૂમિ પ્રથમ ગુણસ્થા-સ્થાનક છે અને ત્યા તે ધ્રુવોદયી છે. પાંચ જ્ઞાનાવરણીય, ચાર દર્શના-વરણીય અને પાંચ અન્તરાય એ ચૌદ પ્રકૃતિઓનો ઉદય બારમા ગુણસ્થાનક સુધી અને બાકીની બાર પ્રકૃતિઓનો ઉદય તેરમા ગુણ-સ્થાનક સુધી સર્વ જીવોને હોવાથી તે ધ્રુવોદયી છે. એ સત્યાવીશ ધ્રુવોદયી પ્રકૃતિઓ, નિદ્રા, પ્રચલા, વેદનીય ૨, નીચગોત્ર, નરકત્રિક, પંચેન્દ્રિયજાતિ, વૈક્રિયદ્વિક, હુંડકસંસ્થાન, અશુભવિહાયોગતિ, પરાઘાત, ઉચ્છ્વાસનામ, ઉપઘાત, ત્રસચતુષ્ક, દુર્ભગ, દુઃસ્વર, અનાદેય, અયશ,

સોળ કષાય, હાસ્યાદિષટ્ક, નપુંસકવેદ, સમ્યક્ત્વમોહનીય ને મિશ્રમોહનીય એ છોતેર પ્રકૃતિઓ ઓઘે સામાન્યતઃ નારકોને ઉદયમાં હોય છે તેના સ્ત્યાનર્દ્ધિત્રિકનો ઉદય વૈક્રિયશરીરી દેવો અને નારકોને પંચસંગ્રહ અને કર્મપ્રકૃતિને મતે હોતો નથી. કહ્યું છે કે–"અસંખ્ય વર્ષના આયુષવાળા મનુષ્ય, તિર્યંચ, વૈક્રિય શરીરવાળા, આહારક શરીરવાળા અને અપ્રમત્ત સાધુ સિવાય બાકીનાને સ્ત્યાનર્દ્ધિત્રિકનો ઉદય અને ઉદીરણા હોય છે."[1]

હવે ઓઘે ઉદયવની ૭૬ પ્રકૃતિઓમાંથી સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીય બાદ કરતાં મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૭૪ પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય છે. નરકાનુપુર્વી અને મિથ્યાત્વ મોહનીય સિવાય ૭૨ પ્રકૃતિઓ સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે હોય છે, તેમાંથી અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક બાદ કરતા અને મિશ્ર મોહનીય સહિત કરતા મિશ્ર ગુણસ્થાનકે ૬૯ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે તેમાથી મિશ્રમોહનીય બાદ કરતાં અને સમ્યકત્વમોહનીય તથા નરકાનુપૂર્વીનો પ્રક્ષેપ કરતાં અવિરતિસમ્યગ્દૃષ્ટિગુણસ્થાનકે સિત્તેર પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય છે.

૨ **તિર્યંચગતિ.** આ માર્ગણામાં પાચ ગુણસ્થાનક છે. અહિં દેવત્રિક, નરકત્રિક, વૈક્રિયદ્વિક, મનુષ્યત્રિક, ઉચ્ચગોત્ર, અને જિનનામ એ પંદર પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોતો નથી. માટે ઉદયવતી ૧૨૨ પ્રકૃતિઓમાંથી એ પંદર પ્રકૃતિઓ બાદ કરતાં ઓઘે ૧૦૭ પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય છે. તિર્યંચોને ભવધારણીય વૈક્રિયશરીર હોતુ નથી,

---

૧ જુઓ કર્મપ્રકૃતિ ઉદીરણાકરણ ગા. ૧૯

"સંખ્યાતા વર્ષના આયુષવાળા કર્મભૂમિજ મનુષ્ય અને તિર્યંચને ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ પૂરી થયા પછી સ્ત્યાનગૃદ્ધિત્રિક ઉદયમાં આવવા યોગ્ય છે. તેમાં પણ આહારક લબ્ધિવાળાને અને વૈક્રિયલબ્ધિવાળાને તેનો ઉદય હોતો નથી." જુઓ–ગોમટ્ટસાર કર્મકાંડ ગા. ૨૮૫.

પરન્તુ લબ્ધિપ્રત્યય વૈક્રિયશરીર હોય છે, તે અપેક્ષાએ વૈક્રિયદ્વિક સહિત કરતાં ૧૦૯ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે. પૂર્વોક્ત એકસો સાત પ્રકૃતિઓમાંથી સમ્યકૃત્વ અને મિશ્રમોહનીય–એ બે પ્રકૃતિઓ બાદ કરતા મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૦૫ પ્રકૃતિઓ હોય છે. સૂક્ષ્મ, અપર્યાપ્ત, સાધારણ, આતપનામ અને મિથ્યાત્વમોહનીય એ પાંચ પ્રકૃતિઓ સિવાય સાસ્વાદને સો પ્રકૃતિઓ હોય છે તેમાં અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક, સ્થાવરનામ, એકેન્દ્રિયાદિજાતિચતુષ્ક અને તિર્યંચાનુપૂર્વી –એ દશ પ્રકૃતિઓ બાદ કરતાં અને મિશ્રમોહનીય સહિત કરતાં મિશ્રગુણસ્થાનકે એકાણુ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે. તેમાંથી મિશ્રમોહનીય હીન કરતાં અને સમ્યકૃત્વમોહનીય અને તિર્યંચાનુપૂર્વી–એ બે પ્રકૃતિઓ જોડતાં અવિરતિસમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનકે ૯૨ પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય છે; અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ચાર, દુર્ભગ, અનાદેય, અયશ અને તિર્યંચાનુપૂર્વી–એ આઠ પ્રકૃતિઓ સિવાય દેશવિરતિ ગુણસ્થાનકે ૮૪ પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય છે, અહિં સર્વત્ર લબ્ધિપ્રત્યય વૈક્રિય શરીરની વિવક્ષા કરી નથી, એટલે એ બે પ્રકૃતિઓ બધે ઓછી જાણવી.

૨ મનુષ્યગતિ. અહિ ચૌદ ગુણસ્થાનકો હોય છે દેવત્રિક, નરકત્રિક, વૈક્રિયદ્વિક, જાતિચતુષ્ક, તિર્યંચત્રિક, ઉદ્યોત, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ અને આતપ–એ વીશ પ્રકૃતિઓનો ઉદય મનુષ્યને ભવપ્રત્યય હોતો નથી માટે તેને બાદ કરતાં ઓઘે ૧૦૨ પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય છે પરંતુ લબ્ધિનિમિત્તક વૈક્રિય શરીરની અપેક્ષાએ ઉત્તરવૈક્રિયશરીર કરતા વૈક્રિયદ્વિક અને ઉદ્યોત નામનો ઉદય હોવાથી તે ત્રણ પ્રકૃતિઓ સહિત ૧૦૫ પ્રકૃતિઓ સામાન્યત ઉદયમા હોય છે. તેમાં મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે આહારકદ્વિક, જિનનામ, સમ્યકૃત્વ અને મિશ્રમોહનીય-એ પાચ પ્રકૃતિઓનો ઉદય નહિ હોવાથી તેને બાદ કરતાં ૯૭ પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય છે. અપર્યાપ્તનામ અને

મિથ્યાત્વમોહનીય—એ બે પ્રકૃતિઓ સિવાય સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે ૯૫ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે. તેમાથી અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક અને મનુષ્યાનુપૂર્વી—એ પાંચ પ્રકૃતિઓ બાદ કરતાં અને મિશ્રમોહનીય સહિત કરતાં મિશ્રગુણસ્થાનકે ૯૧ પ્રકૃતિઓ હોય છે તેમાંથી મિશ્રમોહનીય ન્યૂન કરતાં અને સમ્યક્ત્વ અને મનુષ્યાનુપૂર્વી મેળવતા અવિરતિસમ્યગ્દષ્ટિગુણસ્થાનકે ૯૨ પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય છે. અપ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક, મનુષ્યાનુપૂર્વી, દુર્ભગ, અનાદેય, અયશ અને નીચગોત્ર—એ નવ પ્રકૃતિઓ સિવાય દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૮૩ પ્રકૃતિઓ હોય, કારણકે દેશવિરતિ હોવાથી અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ચતુષ્ક અને દુર્ભગાદિ પ્રકૃતિઓનો ઉદય મનુષ્યને હોતો નથી. સર્વવિરતિ હોવાથી પ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક ન્યૂન કરતાં આહારકદ્વિક સહિત કરતા પ્રમત્તગુણસ્થાનકે એકાશી પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં * હોય. સ્ત્યાનર્દ્ધિત્રિક અને આહારકદ્વિક—એ પાચ પ્રકૃતિઓ સિવાય અપ્રમત્તગુણસ્થાનકે છોતેર પ્રકૃતિઓ હોય. સમ્યક્ત્વમોહનીય અને છેલ્લા ત્રણ સંઘયણ—એ ચાર પ્રકૃતિઓ બાદ કરતાં અપૂર્વકરણે બહોતેર પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય. હાસ્યાદિષટ્ક સિવાય અનિવૃત્તિ ગુણસ્થાનકે ૬૬ પ્રકૃતિઓ હોય. વેદત્રિક અને સંજ્વલનત્રિક એ ૭ પ્રકૃતિઓ સિવાય સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકે સાઠ પ્રકૃતિઓ હોય સંજ્વલન લોભ વિના ઉપશાન્તમોહ ગુણસ્થાનકે ઓગણસાઠ પ્રકૃતિઓ હોય છે. ઋષભનારાચ અને નારાચ એ બે પ્રકૃતિઓ શિવાય ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનકના દ્વિચરમ સમયે ૫૭ પ્રકૃતિઓ હોય. નિદ્રા અને પ્રચલા વિના ક્ષીણમોહના છેલ્લા સમયે ૫૫ પ્રકૃતિઓ હોય. જ્ઞાનાવરણ પાંચ, દર્શનાવરણ ચાર અને અંતરાય પાંચ—એ ચૌદ પ્રકૃતિઓ સિવાય સયોગીકેવલીગુણસ્થાનકે ૪૨ પ્રકૃતિઓ હોય,

---

* અહી પ્રમત્તગુણસ્થાનકે યતિને ઉત્તર વૈક્રિયશરીર કરતાં ઉદ્યોત નામના ઉદયનો સંભવ છે. પરંતુ ભવપ્રત્યયશરીરનિમિત્ત ઉદ્યોતનામની વિવક્ષા હોવાથી અહીં દોષ નથી.

કારણકે અહિં જિનનામનો ઉદય હોય છે, ઔદારિકદ્વિક વિહાયોગતિ-દ્વિક, અસ્થિર, અશુભ, પ્રત્યેક, સ્થિર, શુભસંસ્થાનષટ્ક, અગુરૂલઘુચતુષ્ક, વર્ણચતુષ્ક, નિર્માણ, તૈજસ, કાર્મણ, વજ્રઋષભનારાચસંહનન, દુઃસ્વર, સુસ્વર, સાતાવેદનીય અને અસાતાવેદનીયમાંથી એક–એ ત્રીશ પ્રકૃતિઓ વિના અયોગીકેવલીગુણસ્થાનકે બાર પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય, સુભગ, આદેય, યશ, વેદનીય ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત, પચેન્દ્રિયજાતિ, મનુષ્યદ્વિક, જિનનામ અને ઉચ્ચગોત્ર એ બાર પ્રકૃતિઓ અયોગિગુણસ્થાનકના છેલ્લે સમયે ઉદયમાંથી વિચ્છિન્ન થાય

૪ **દેવગતિ** આ માર્ગણાએ ચાર ગુણસ્થાનક હોય છે. નરકત્રિક, તિર્યંચત્રિક, મનુષ્યત્રિક, જાતિચતુષ્ક, ઔદારિકદ્વિક, આહારકદ્વિક, સઘયણષટ્ક, ન્યગ્રોધપરિમડલાદિ પાચ સસ્થાન, અશુભવિહાયોગતિ, આતપ, ઉદ્યોત જિનનામ, સ્થાવરચતુષ્ક, દુઃસ્વર, નપુસકવેદ અને નીચગોત્ર–એ ઓગણચાલીશ પ્રકૃતિઓ શિવાય ઓઘે સામાન્ય દેવોને ૮૩ પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય, અહિ ઉત્તરવૈક્રિય શરીર કરતાં દેવોને ઉદ્યોતનામના ઉદયનો સભવ છે, પરન્તુ ભવપ્રત્યયશરીરનિમિત્ત ઉદ્યોતનો ઉદય વિવક્ષિત હોવાથી દોષ નથી, તથા પચસંગ્રહને મતે સ્ત્યાનર્દ્ધિત્રિકનો ઉદય દેવોને નહિ હોવાથી તે બાદ કરતાં ૮૦ પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીય શિવાય મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૭૮ પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય મિથ્યાત્વમોહનીય સિવાય સાસ્વાદને ૭૭ પ્રકૃતિઓ હોય. અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક અને દેવાનુપૂર્વી–એ પાચ પ્રકૃતિઓ શિવાય અને મિશ્રમોહનીય મેળવતા મિશ્રગુણસ્થાનકે ૭૩ પ્રકૃતિઓ હોય મિશ્રમોહનીય બાદ કરતા અને સમ્યક્ત્વમોહનીય અને દેવાનુપૂર્વી,–એ બે પ્રકૃતિઓ સહિત કરતાં અવિરતિસમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાનકે ૭૪ પ્રકૃતિઓ હોય.

૫ **એકેન્દ્રિયજાતિ** એકેન્દ્રિય માર્ગણામાં પ્રથમના બે ગુણસ્થાનક હોય છે **વૈક્રિયાષ્ટક** મનુષ્યત્રિક, ઉચ્ચગોત્ર, સ્ત્રીવેદ, પુરૂષવેદ,

દ્વીન્દ્રિયાદિજાતિચતુષ્ક, આહારકદ્વિક, ઔદારિકઅંગોપાગ, ૭ સંઘયણ, પાચ સંસ્થાન, વિહાયોગતિદ્વિક, જિનનામ, ત્રસનામ, દુઃસ્વર, સુસ્વર, સમ્યક્ત્વમોહનીય, મિશ્રમોહનીય, સુભગનામ, આદેયનામ એ બેતાલીશ પ્રકૃતિઓ વિના ઓઘે અને મિથ્યાત્વે ૮૦ પ્રકૃતિઓ હોય, અને તેમાં વાયુકાયને વૈક્રિયશરીરનામનો ઉદય હોવાથી તેને આશ્રયી એકેન્દ્રિય માર્ગણાએ ૮૧ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. સૂક્ષ્મત્રિક, આતપનામ, ઉદ્યોતનામ, મિથ્યાત્વમોહનીય, પરાઘાતનામ અને શ્વાસોચ્છ્વાસનામ એ આઠ પ્રકૃતિઓ સિવાય સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે ૭૨ પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય, કારણકે સાસ્વાદન ગુણસ્થાનક એકેન્દ્રિય પૃથિવી, અપ્ અને વનસ્પતિને અપર્યાપ્તાવસ્થામાં શરીરપર્યાપ્તિ પૂરી થયા પૂર્વે હોય છે અને આતપનામ, પરાઘાતનામ, ઉદ્યોતનામ, અને ઉચ્છ્વાસનામનો ઉદય શરીરપર્યાપ્તિ અને શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પછી થાય છે. ઔપશમિકસમ્યક્ત્વ વમતો સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય લબ્ધિઅપર્યાપ્ત અને સાધારણ વનસ્પતિમા ઉપજતો નથી માટે ત્યાં તેને સૂક્ષ્મત્રિક ઉદયમા નથી.

૬ **દ્વીન્દ્રિયજાતિ.** એકેન્દ્રિયની પેઠે બેઇન્દ્રિયને પણ બે ગુણસ્થાનક હોય છે, કારણકે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ વમતો મનુષ્ય અને તિર્યંચ લબ્ધિ પર્યાપ્ત બેઇન્દ્રિયાદિમા ઉપજે છે તેથી તેઓમા વૈક્રિયાષ્ટક, મનુષ્યત્રિક, ઉચ્ચગોત્ર, સ્ત્રીવેદ, પુરૂષવેદ, બેઇન્દ્રિય શિવાય એકેન્દ્રિયાદિજાતિચતુષ્ક, આહારકદ્વિક, પ્રથમના પાચ સઘયણ, પાંચ સંસ્થાન, શુભવિહાયોગતિ, જિનનામ, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ, આતપ, સુભગ, આદેય, સમ્યક્ત્વમોહનીય, મિશ્રમોહનીય એ ચાલીશ પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોતો નથી, તેથી ઓઘે અને મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૮૨ પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય છે. તેમાંથી અપર્યાપ્તનામ, ઉદ્યોત, મિથ્યાત્વ, પરાઘાત, અશુભવિહાયોગતિ, ઉચ્છ્વાસ, સુસ્વર, દુઃસ્વર, એ આઠ પ્રકૃતિઓ વિના સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે ૭૪ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં

હોય, કારણકે મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય તો ત્યાં ન હોય. અને તે સિવાયની બાકીની પ્રકૃતિઓનો ઉદય શરીરપર્યાપ્તિ પૂરી થયા પછી જ હોય છે. અને સાસ્વાદન તો શરીરપર્યાપ્ત પૂરી થયા પૂર્વે જ હોય છે.

૭-૮ ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જાતિ આ બંને માર્ગણાએ પણ બેઇન્દ્રિયની પેઠે બે ગુણસ્થાનક હોય છે. અને ઉદયસ્વામિત્વ પણ તેની પેઠે જાણવુ. પણ બેઇન્દ્રિયને સ્થાને ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય કહેવા.

૯ પઞ્ચેન્દ્રિયજાતિ અહીં ચૌદ ગુણસ્થાનકો હોય છે. જાતિચતુષ્ક સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ અને આતપ એ આઠ પ્રકૃતિ વિના ઓઘે ૧૧૪ પ્રકૃતિઓ હોય, તેમાંથી આહારકદ્વિક, જિનનામ સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમોહનીય એ પાચ પ્રકૃતિઓ બાદ કરતાં મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૦૯ પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય મિથ્યાત્વમોહનીય, અપર્યાપ્ત અને નરકાનુપૂર્વી-એ ત્રણ પ્રકૃતિઓ સિવાય સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે ૧૦૬ પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય. અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક અને આનુપૂર્વીત્રિક એ સાત પ્રકૃતિઓ વિના અને મિશ્રમોહનીય મેળવતાં મિશ્રગુણસ્થાનકે સો પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય મિશ્રગુણસ્થાનકે સો પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. મિશ્રમોહનીય બાદ કરતાં અને ચાર આનુપૂર્વી તથા સમ્યક્ત્વમોહનીય યુક્ત કરતા અવિરતિગુણસ્થાનકે ૧૦૪ પ્રકૃતિઓ હોય. અપ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક વૈક્રિયાષ્ટક, નરાનુપૂર્વી, તિર્યચાનુપૂર્વી, દુર્ભગ, અનાદેય, અને અયશ-એ સત્તર પ્રકૃતિઓ વિના દેશવિરતિ ગુણસ્થાનકે ૮૭ પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય અને છટ્ઠા ગુણસ્થાનકથી માડી ચૌદમા ગુણસ્થાનક સુધી મનુષ્ય ગતિનીપેઠે ૮૧-૭૬-૭૨-૬૬-૬૦-૫૯-૫૭-૪૨ અને ૧૨ પ્રકૃતિઓનુ ઉદયસ્વામિત્વ જાણવુ

૧૦ પૃથિવીકાય. આ માર્ગણાએ એકેન્દ્રિયની પેઠે બે ગુણસ્થાનક જાણવા. ત્યા એકેન્દ્રિય માર્ગણામાં કહેલી ૪૨ પ્રકૃતિઓ અને સાધારણ.

નામ સિવાય ઓઘે અને મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૭૯ પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય. સૂક્ષ્મ, લબ્ધિઅપર્યાપ્ત, આતપ, ઉદ્યોત, મિથ્યાત્વ, પરાઘાત અને શ્વાસોચ્છ્વાસ—એ સાત પ્રકૃતિઓ વિના સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે બહોતેર પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. સાસ્વાદન કરણાપર્યાપ્ત એવા પૃથિવીકાયાદિને હોય, પણ લબ્ધિઅપર્યાપ્તને ન હોય.

૧૧ **અપ્કાય** પૃથ્વીકાયની પેઠે અહિ પણ બે ગુણસ્થાનકો હોય છે પૃથિવીકાય માર્ગણામાં કહેલી ૪૩ પ્રકૃતિઓ અને આતપનામ સિવાય ઓઘે અને મિથ્યાત્વે ૭૮ પ્રકૃતિઓ હોય છે. તેમાં સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત ઉદ્યોત, મિથ્યાત્વ, પરાઘાત અને ઉચ્છ્વાસ—એ ૭ પ્રકૃતિઓ સિવાય સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે ૭૨ પ્રકૃતિઓ હોય છે કારણકે સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અને લબ્ધિઅપર્યાપ્તમા સમ્યક્ત્વ વમતો કોઇ જીવ ઉપજતો નથી. તેથી સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે સૂક્ષ્મ અને અપર્યાપ્ત નામનો ઉદય હોતો નથી. શરીર પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પછી ઉદ્યોતનામ અને પરાઘાતનામનો ઉદય થાય છે શ્વાસોચ્છ્વાસપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પછી શ્વાસોચ્છ્વાસ નામનો ઉદય થાય છે, અને મિથ્યાત્વમોહનો અહિં ઉદય હોતો નથી.

૧૨ **તેજસ્કાય.** અહિ એકજ ગુણસ્થાનક હોય છે. અપ્કાય માર્ગણામાં કહેલી ૪૪ પ્રકૃતિઓ, ઉદ્યોત અને યશનામ—એ છેતાલીશ પ્રકૃતિઓ સિવાય ઓઘે અને મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે છોંતેર પ્રકૃતિઓ હોય.

૧૩ **વાયુકાય.** અહિં એકજ મિથ્યાત્વગુણસ્થાનક હોય છે, અને ત્યાં ઉપર પ્રમાણે છોતેર પ્રકૃતિઓ અને વૈક્રિયશરીરનામ સહિત ૭૭ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય

૧૪ **વનસ્પતિકાય** આ માર્ગણાએ બે ગુણસ્થાનક હોય એકેન્દ્રિય-માર્ગણામા કહેલી ૪૨ પ્રકૃતિઓ અને આતપનામ વિના ઓઘે મિથ્યાત્વ-ગુણસ્થાનકે ૭૯ અને સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે ૭૨ પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય.

૧૫ **ત્રસકાય.** અહિં ચૌદ ગુણસ્થાનકો હોય ત્યાં સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ, આતપ અને એકેન્દ્રિય જાતિ—એ પાંચ પ્રકૃતિઓ સિવાય

ઓઘે ૧૧૭, આહારકદ્વિક, જિનનામ, સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્ર-મોહનીય—એ પાચ પ્રકૃતિઓ વિના મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૧૨ પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય, તેમાંથી મિથ્યાત્વ, અપર્યાપ્ત અને નરકાનુપૂર્વી એ ત્રણ પ્રકૃતિઓ બાદ કરતાં સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે ૧૦૯ પ્રકૃતિઓ હોય. ત્યાં અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક, વિકલેન્દ્રિયત્રિક અને આનુપૂર્વીત્રિક એ દશ પ્રકૃતિઓનો ઉદયવિચ્છેદ થાય અને મિશ્રમોહનીય મેળવીએ ત્યારે મિશ્રગુણસ્થાનકે સો પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય આનુપૂર્વીચતુષ્ક અને સમ્યક્ત્વ મોહનીય એ પાચ પ્રકૃતિઓ મેળવતાં અને મિશ્રમોહનીય બાદ કરતાં અવિરતિસમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાનકે ૧૦૪ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. દેશવિરતિઆદિ ગુણસ્થાનકે સામાન્ય ઉદયાધિકારમા કહેલો ૮૭–૮૧–૭૬–૭૨–૬૬–૬૦–૫૯–૫૭–૪૨ અને ૧૨ પ્રકૃતિઓનો ઉદય જાણવો,

૧૬ **મનોયોગ.** અહિં તેર ગુણસ્થાનક હોય છે. સ્થાવરચતુષ્ક, જાતિચતુષ્ક, આતપ અને આનુપૂર્વીચતુષ્ક—એ તેર પ્રકૃતિઓ સિવાય ઓઘે ૧૦૯ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય આહારકદ્વિક, જિનનામ, સમ્યક્ત્વ અને મિશ્ર—એ પાંચ પ્રકૃતિઓ વિના મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૦૪ પ્રકૃતિઓ, મિથ્યાત્વ વિના સાસ્વાદને ૧૦૩, અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક બાદ કરતાં અને મિશ્રમોહનીય મેળવતા મિશ્રગુણસ્થાનકે સો; મિશ્રમોહનીય ન્યૂન કરતાં અને સમ્યક્ત્વમોહનીય સહિત કરતા અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ-ગુણસ્થાનકે સો, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક, વૈક્રિયદ્વિક, દેવગતિ, દેવાયુષ, નરકગતિ, નરકાયુષ, દુર્ભગ, અનાદેય અને અયશ એ તેર પ્રકૃતિઓ સિવાય દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૮૭ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. બાકીના ગુણસ્થાનકે મનુષ્યગતિ માર્ગણાની પેઠે જાણવા

૧૭ **વચનયોગ.** અહિ તેર ગુણસ્થાનક હોય છે. સ્થાવરચતુષ્ક. એકેન્દ્રિયજાતિ, આતપ અને આનુપૂર્વી ચતુષ્ક એ દશ પ્રકૃતિઓ સિવાય ઓઘે ૧૧૨, આહારકદ્વિક, જિનનામ, સમ્યક્ત્વ અને મિશ્ર એ પાંચ

પ્રકૃતિઓ વિના મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૦૭, મિથ્યાત્વમોહનીય અને વિકલેન્દ્રિયત્રિક એ ચાર પ્રકૃતિઓ સિવાય સાસ્વાદનગુણસ્થાનકે ૧૦૩ પ્રકૃતિઓ હોય છે. યદ્યપિ વિકલેંદ્રિયને વચનયોગ હોય છે. પરંતુ તે ભાષાપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પછીજ હોય છે અને સાસ્વાદન તો શરીરપર્યાપ્તિ પૂરી થયા પહેલાં હોય છે એટલે આ માર્ગણાએ સાસ્વાદને વચનયોગ હોતો નથી, તેની વિકલેન્દ્રિયત્રિક કાઢી નાખ્યું છે તેમાંથી અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક બાદ કરતાં અને મિશ્રમોહનીય મેળવતાં મિશ્ર ગુણસ્થાનકે સો પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. અવિરતિથી આરંભી બીજા ગુણસ્થાનોને વિષે મનોયોગ માર્ગણાની પેઠે જાણવુ.

૧૮ **काययोग** આ માર્ગણાએ તેર ગુણસ્થાનક હોય છે ત્યાં ઓઘે ૧૨૨, મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૧૭, સાસ્વાદને ૧૧૧ ઇત્યાદિ સામાન્ય ઉદયાધિકારમાં કહેલી પ્રકૃતિઓનો ઉદય જાણવો

૧૯ **पुरुषवेद.** અહિ નવ ગુણસ્થાનકો હોય છે. નરકત્રિક, જાતિચતુષ્ક, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ, આતપ, જિનનામ, સ્ત્રીવેદ અને નપુંસકવેદ એ ચૌદ પ્રકૃતિઓ સિવાય ઓઘે ૧૦૮ પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય છે. તેમાંથી આહારકદ્વિક, સમ્યકત્વ અને મિશ્ર—એ ચાર પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વે ૧૦૪ પ્રકૃતિઓ, મિથ્યાત્વ અને અપર્યાપ્ત નામ—એ બે પ્રકૃતિ વિના સાસ્વાદને ૧૦૨, તેમાથી અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક અને આનુપૂર્વીત્રિક—એ સાત પ્રકૃતિ બાદ કરતાઅને મિશ્રમોહનીય સહિત કરતાં મિશ્રગુણસ્થાનકે ૯૬ પ્રકૃતિઓ, તેમાંથી મિશ્રમોહનીય કાઢી સમ્યકત્વ અને આનુપૂર્વીત્રિક—એ ચાર પ્રકૃતિઓનો પ્રક્ષેપ કરીએ એટલે અવિરતિસમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાનકે ૯૯ પ્રકૃતિઓ હોય. આનુપૂર્વીત્રિક, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ચતુષ્ક, દેવગતિ, દેવાયુષ, વૈક્રિયદ્વિક, દુર્ભગ, અનાદેય અને અયશ—એ ચૌદ પ્રકૃતિઓ વિના દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૮૫ પ્રકૃતિઓ હોય. પ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક, તિર્યંચગતિ, તિર્યંચાયુષ, ઉદ્યોત અને નીચગોત્ર—એ આઠ પ્રકૃતિ

ન્યૂન કરીએ અને આહારકદ્વિક મેળવીએ એટલે પ્રમત્તગુણસ્થાનકે ૭૯ પ્રકૃતિઓ હોય. તેમાંથી સ્ત્યાનર્દ્ધિત્રિક અને આહારકદ્વિક—એ પાંચ પ્રકૃતિઓ સિવાય અપ્રમત્તગુણસ્થાનકે ૭૪ પ્રકૃતિઓ, સમ્યક્ત્વમોહનીય અને છેલ્લાં ત્રણ સંઘયણ—એ ચાર પ્રકૃતિઓ વિના અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકે ૭૦ પ્રકૃતિઓ હોય અને હાસ્યાદિ ૭ પ્રકૃતિ વિના અનિવૃત્તિગુણસ્થાનકે ૬૪ પ્રકૃતિઓ હોય.

૨૦ **स्त्रीवेद.** અહિં પુરુષવેદની પેઠે નવ ગુણસ્થાનક હોય અને ત્યાં ઓઘે અને પ્રમત્તે આહારકદ્વિક વિના તથા ચોથે ગુણસ્થાનકે આનુપૂર્વીત્રિક સિવાય બાકીની પ્રકૃતિઓનો ઉદય જાણવો કારણકે પ્રાયઃ સ્ત્રીવેદીને પરભવમાં જતાં ચતુર્થગુણસ્થાનક ન હોય, તેથી આનુપૂર્વીત્રિકનો ઉદય ન હોય, અને સ્ત્રી ચતુર્દશપૂર્વધર ન હોય. તેથી તેને આહારકદ્વિકનો પણ ઉદય ન હોય, માટે ઓઘે તથા નવ ગુણસ્થાનકે અનુક્રમે ૧૦૬–૧૦૪–૧૦૨–૯૬–૯૬–૮૫–૭૭–૭૪–૭૦ અને ૬૪ એ પ્રમાણે ઉદય જાણવો.

૨૧ **नपुंसकवेद** અહિ પણ નવ ગુણસ્થાનક હોય ત્યાં દેવત્રિક, જિનનામ, સ્ત્રીવેદ અને પુરૂષવેદ—એ ૭ પ્રકૃતિ વિના ઓઘે ૧૧૬, આહારકદ્વિક, સમ્યક્ત્વ મોહનીય અને મિશ્રમોહનીય—એ ચાર પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૧૨ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય તેમાંથી સૂક્ષ્મત્રિક, આતપ, મિથ્યાત્વ, નરકાનુપૂર્વી અને મનુષ્યાનુપૂર્વી—એ સાત પ્રકૃતિ ન્યૂન કરતાં સાસ્વાદનગુણસ્થાનકે ૧૦૫ પ્રકૃતિઓ હોય. અનન્તાનુબંધિચતુષ્ક, તિર્યંચાનુપૂર્વી, સ્થાવર અને જાતિચતુષ્ક એ દશ પ્રકૃતિઓ બાદ કરતા અને મિશ્રમોહનીય મેળવતાં મિશ્રગુણસ્થાનકે ૯૬ પ્રકૃતિઓ, નરકાનુપૂર્વી અને સમ્યક્ત્વમોહનીય સિવાય અવિરતિસમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનકે ૯૭ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય, તેમાંથી અપ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક, નરકત્રિક, વૈક્રિયદ્વિક, દુર્ભગ, અનાદેય અને અયશ—એ બાર પ્રકૃતિઓ વિના દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૮૫ પ્રકૃતિઓ હોય.

તિર્યંચગતિ, તિર્યંચાયુષ, નીચગોત્ર, ઉદ્યોત અને પ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક -એ આઠ પ્રકૃતિઓ બાદ કરતાં અને આહારકદ્વિક મેળવતા ૭૯ પ્રકૃતિઓ પ્રમત્તગુણસ્થાનકે હોય. સ્ત્યાનર્દ્ધિત્રિક, આહારકદ્વિક-એ પાંચ પ્રકૃતિઓ સિવાય અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે ૭૪ પ્રકૃતિઓ સમ્યકૃત્વ-મોહનીય અને છેલ્લા ત્રણ સઘયણ એ ચાર પ્રકૃતિઓ વિના અપૂર્વ-કરણગુણસ્થાનકે ૭૦ પ્રકૃતિઓ, અને હાસ્યાદિષટ્ક વિના અનિવૃતિ ગુણસ્થાનકે ૬૪ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય.

૨૨ ક્રોધ. અહિ નવ ગુણસ્થાનકો હોય છે ત્યા માન ૪, માયા ૪, લોભ ૪ અને જિનનામ-એ તેર પ્રકૃતિ વિના ઓઘે ૧૦૯, સમ્યકૃત્વ, મિશ્ર અને આહારકદ્વિક એ ચાર પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વ-ગુણસ્થાનકે ૧૦૫, સૂક્ષ્મત્રિક, આતપ, મિથ્યાત્વ અને નરકાનુપૂર્વી એ ૭ પ્રકૃતિ વિના સાસ્વાદને ૯૯ પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય. અનન્તાનુ-બન્ધિ ક્રોધ, સ્થાવર, જાતિચતુષ્ક અને આનુપૂર્વીત્રિક એ નવ પ્રકૃતિ બાદ કરતા અને મિશ્ર મેળવતા મિશ્રગુણસ્થાનકે ૯૧ પ્રકૃતિઓ, તેમાથી મિશ્રમોહનીય બાદ કરતાં સમ્યકત્વમોહનીય અને આનુપૂર્વીચતુષ્ક મેળવતા અવિરતિગુણસ્થાનકે ૯૫ પ્રકૃતિઓ, તેમાંથી અપ્રત્યાખ્યાના-વરણ ક્રોધ, આનુપૂર્વીચતુષ્ક, દેવગતિ, દેવાયુષ, નરકગતિ, નરકાયુષ, વૈક્રિયદ્વિક, દુર્ભગ, અનાદેય અને અયશ—એ ચૌદ પ્રકૃતિઓ વિના દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૮૧ પ્રકૃતિઓ હોય તિર્યંચગતિ, તિર્યંચાયુષ, ઉદ્યોત, નીચગોત્ર અને પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ એ પાંચ પ્રકૃતિઓ કાઢતા અને આહારકદ્વિક મેળવતા પ્રમત્તે ૭૮ પ્રકૃતિઓ હોય, સ્ત્યા-નર્દ્ધિત્રિક અને આહારકદ્વિકએ પાચ પ્રકૃતિઓ બાદ કરતાં અપ્રમત્ત-ગુણસ્થાનકે ૭૩ પ્રકૃતિઓ, સમ્યકત્વ-મોહનીય અને અન્ત્ય ત્રણ સહનન એ ચાર પ્રકૃતિઓ વિના અપૂર્વકરણગુણસ્થાનકે ૬૯ અને હાસ્યાદિષટ્ક વિના અનિવૃત્તિ ગુણસ્થાનકે ૬૩ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે.

૨૩-૨૪-૨૫ માન, માયા અને લોભ. અહિં ઉદયસ્વામિત્વ પૂર્વવત્ કહેવું. પરન્તુ માન અને માયાકષાયમાર્ગણાએ નવ ગુણસ્થાનક હોય છે. અને લોભમાર્ગણાએ દશ ગુસ્થાનક હોય છે. તેમજ પોતાના સિવાય અન્ય ત્રણ કષાયની બાર પ્રકૃતિઓ વર્જવી જેમકે માન-માર્ગણાએ બાકીના ત્રણ કષાયના અનન્તાનુબન્ધ્યાદિ બાર ભેદ અને જિનનામ એ તેર પ્રકૃતિ સિવાય ઓઘે ૧૦૯ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે. એવી રીતે બીજા કષાયો માટે પણ સમજવું. લોભમાર્ગણાએ દશમા ગુણસ્થાનકે ત્રણ વેદ ન્યૂન કરતાં સાઠ પ્રકૃતિઓ હોય.

૨૬-૨૭ મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન. અહિ ચોથાથી બારમા સુધી નવ ગુણસ્થાનક હોય છે. સ્થાવરચતુષ્ક, જાતિચતુષ્ક આતપ, અનંતાનુબંધિચતુષ્ક, જિનનામ, મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર એ સોળ પ્રકૃતિઓ વિના ઓઘે ૧૦૬ પ્રકૃતિઓ, આહારકદ્વિક સિવાય અવિરતિગુણસ્થાનકે ૧૦૪ અને દેશવિરતિ આદિ ગુણસ્થાનકે સામાન્ય ઉદયાધિકાર પ્રમાણે ૮૭-૮૧-૭૬-૭૨-૬૬-૬૦-૫૯ અને ૫૭ નુ ઉદયસ્વામિત્વ જાણવુ.

૨૮ અવધિજ્ઞાન. ઉપર પ્રમાણે ઉદયસ્વામિત્વ જાણવું. પરંતુ એટલો વિશેષ છે કે પૂર્વોક્ત સોળ પ્રકૃતિ અને તિર્યંચાનુપૂર્વી સિવાય ઓઘે ૧૦૫ પ્રકૃતિઓ હોય છે. [1]પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની ટીકાનુસારે

---

[1] 'सर्वत्र च तिर्यक्षूत्पद्यमानोऽविग्रहेणोत्पद्यते, विग्रहे विभंगस्य तिर्यक्षु मनुष्येषु च निषेधात्'। यद्वक्ष्यति-"विभंगनाणी पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणुसा आहारगा, णो अणाहारगा" इति प्रज्ञा० पद० १८ प० ३९० ॥

અર્થ:—વિભંગજ્ઞાની તિર્યંચોમાં અવિગ્રહ-ઋજુગતિથી ઉત્પન્ન થાય છે. કારણ કે વિગ્રહગતિમાં વિભંગનો તિર્યંચ અને મનુષ્યોમાં નિષેધ છે. સૂત્રમાં કહેવામાં આવશે કે "વિભંગજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યો આહારક હોય છે. અનાહારી હોતા નથી."

અવધિજ્ઞાનીને તિર્યંચાનુપૂર્વીનો ઉદય ન હોય તેમ જણાય છે આહારકદ્વિક વિના અવિરતિસમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનકે ૧૦૩ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. બાકીના ગુણસ્થાનકે મતિજ્ઞાનીની પેઠે જાણવું. અવધિજ્ઞાન કે વિભંગજ્ઞાન સહિત વક્રગતિએ તિર્યંચગતિમા ન ઉપજે, માટે તિર્યંચાનુપૂર્વીનો નિષેધ કર્યો છે પણ ઋજુગતિની અપેક્ષાએ તિર્યંચગતિમાં ઉપજે છે, પરંતુ તે વખતે તેને આનુપૂર્વીનો ઉદય હોતો નથી.

૨૯ **મનઃપર્યવ.** આ માર્ગણાએ પ્રમત્તગુણસ્થાનકથી માંડી બારમા સુધી સાત ગુણસ્થાનક હોય છે. માટે ત્યાં ઓઘે ૮૧ અને પ્રમત્તાદિ ગુણસ્થાનકે ૮૧-૭૬-૭૨-૬૬-૬૦-૫૯ અને ૫૭ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં જાણવી

૩૦ **કેવલજ્ઞાન.** આ માર્ગણાએ તેરમુ અને ચૌદમુ એ બે ગુણસ્થાનક હોય ત્યા સામાન્યત. ૪૨ અને બાર પ્રકૃતિઓ અનુક્રમે જાણવી.

૩૧ ૩૨ **મતિઅજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન** અહિં પ્રથમના ત્રણ ગુણસ્થાનક જાણવા. આકારકદ્વિક, જિનનામ અને સમ્યક્ત્વ મોહનીય વિના ઓઘે અને મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૧૮, સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે ૧૧૧. અને મિશ્રગુણસ્થાનકે ૧૦૦ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય.

૩૩ **વિભંગજ્ઞાન.** અહિ પણ પૂર્વની પેઠે ત્રણ ગુણસ્થાનક જાણવા. આહારકદ્વિક, જિનનામ, સમ્યક્ત્વ, સ્થાવરચતુષ્ક, જાતિચતુષ્ક, આતપ, મનુષ્યાનુપૂર્વી અને તિર્યંચાનુપૂર્વી એ પંદર પ્રકૃતિઓ સિવાય ઓઘે ૧૦૭ પ્રકૃતિઓ હોય છે. મનુષ્ય અને તિર્યંચમા વિગ્રહગતિએ વિભગજ્ઞાન સહિત ન ઉપજે, ઋજુગતિએ ઉપજે માટે અહિ મનુષ્યાનુપૂર્વી અને તિર્યાંચાનુપૂર્વીનો નિષેધ કર્યો છે મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે મિશ્રમોહનીય સિવાય ૧૦૬ પ્રકૃતિઓ સાસ્વાદને મિથ્યાત્વ અને નરકાપૂર્વી વિના ૧૦૪ પ્રકૃતિઓ, અનતાનુબધી ચતુષ્ક અને દેવાનુપૂર્વી ન્યૂન કરતા અને મિશ્રમોહનીય મેળવતાં મિશ્રગુણસ્થાનકે ૧૦૦ પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય.

૩૪-૩૫ सामायिक अने छेदोपस्थापनीय. આ બન્ને ચારિત્રે પ્રમત્તથી આરભી ચાર ગુણસ્થાનકો હોય છે. ત્યાં સામાન્ય ૮૧-૭૬-૭૨ અને ૬૬ પ્રકૃતિઓનું ઉદયસ્વામિત્વ જાણવુ.

૩૬ परिहारविशुद्धि અહીં છટ્ઠું અને સાતમું એ બે ગુણસ્થાનક હોય છે ત્યા પૂર્વોક્ત ૮૧ પ્રકૃતિઓમાથી આહારકદ્વિક, સ્ત્રીવેદ, પ્રથમસહનન સિવાય બાકીનાં પાંચ સંહનન-એ આઠ પ્રકૃતિઓ વિના ઓઘે અને પ્રમત્તે ૭૩ પ્રકૃતિઓ હોય છે પરિહાર-વિશુદ્ધિ ચારિત્રવાળા ચતુર્દશપૂર્વધર ન હોય, તેમજ સ્ત્રીને પરિહાર-વિશુદ્ધિ ચારિત્ર ન હોય અને વજ્રઋષભનારાચસંઘયણવાળાને જ પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર હોય માટે અહિં પૂર્વોક્ત આઠ પ્રકૃતિઓના ઉદયનો નિષેધ કર્યો છે સ્ત્યાનર્દ્ધિત્રિક સિવાય અપ્રમત્તગુણસ્થાનકે ૭૦ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય

૩૭ सूक्ष्मसंपराय. અહિ એક દશમુ સૂક્ષ્મસપરાય ગુણ-સ્થાનક હોય છે ત્યાં ઓઘે-સામાન્યે ૬૦ પ્રકૃતિઓનો ઉદય જાણવો.

૩૮ यथाख्यात અહિં છેલ્લાં ૧૧, ૧૨, ૧૩ અને ૧૪ એ ચાર ગુણસ્થાનક હોય છે. ત્યા જિનનામ સહિત ઓઘે ૬૦, જિનનામ વિના ઉપશાન્તમોહે ૫૯, ઋષભનારાચ અને નારાચ-એ બે સંઘયણ સિવાય ક્ષીણમોહના દ્વિચરમ સમયે ૫૭, નિદ્રાદ્વિક વિના છેલ્લા સમયે ૫૫, સયોગિકેવલિગુણસ્થાનકે ૪૨ અને અયોગિકેવલિગુણસ્થાનકે ૧૨ પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય છે.

૩૯ देशविरति. અહિં પાચમું એક જ ગુણસ્થાનક હોય છે. અને ત્યાં સામાન્ય ૮૭ પ્રકૃતિઓનો ઉદય જાણવો

૪૦ अविरति. આ માર્ગણાએ પ્રથમના ચાર ગુણસ્થાનક હોય છે. ત્યા જિનનામ અને આહારકદ્વિક એ ત્રણ પ્રકૃતિ સિવાય ઓઘે ૧૧૯, સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમોહનીય એ બે પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વે

૧૧૭, સૂક્ષ્મત્રિક, આતપ, મિથ્યાત્વ અને નરકાનુપૂર્વી એ ૭ પ્રકૃતિઓ વિના સાસ્વાદને ૧૧૧, અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક, સ્થાવર, જાતિચતુષ્ક અને આનુપૂર્વીત્રિક–એ બાર પ્રકૃતિઓ બાદ કરતાં અને મિશ્રમોહનીય મેળવતાં મિશ્રગુણસ્થાનકે ૧૦૦ પ્રકૃતિઓ હોય છે, ત્યાં આનુપૂર્વીચતુષ્ક, અને સમ્યક્ત્વમોહનીય એ પાંચ પ્રકૃતિઓ મેળવતા અને મિશ્રમોહનીય બાદ કરતાં અવિરતિ ગુણસ્થાનકે ૧૦૪ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે.

૪૧ ચક્ષુદર્શન. અહિં બાર ગુણસ્થાનક હોય છે. એકેન્દ્રિયાદિજાતિત્રિક, સ્થાવરચતુષ્ક, જિનનામ, આતપ અને આનુપૂર્વીચતુષ્ક–એ તેર પ્રકૃતિ વિના ઓઘે ૧૦૯, આહારકદ્વિક, સમ્યક્ત્વ અને મિશ્ર-એ ચાર પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વે ૧૦૫, મિથ્યાત્વ વિના સાસ્વાદને ૧૦૪, અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક અને ચઉરિન્દ્રિયજાતિ–એ પાંચ પ્રકૃતિ વિના અને મિશ્રમોહનીય સહિત કરતાં મિશ્રગુણસ્થાનકે ૧૦૦, મિશ્રમોહનીય બાદ કરતાં અને સમ્યક્ત્વમોહનીયનો પ્રક્ષેપ કરતાં અવિરતિગુણસ્થાનકે ૧૦૦, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક, વૈક્રિયદ્વિક, દુર્ભગ, અનાદેય, અયશ, દેવગતિ, દેવાયુષ; નરકગતિ અને નરકાયુષ–એ તેર પ્રકૃતિ વિના દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૮૭ પ્રકૃતિઓ હોય બાકીના ગુણસ્થાનકે સામાન્ય ઉદયસ્વામિત્વ જાણવુ

૪૨ અચક્ષુદર્શન. આ માર્ગણાએ પણ બાર ગુણસ્થાનક હોય છે. ત્યા જિનનામ વિના ઓઘે ૧૨૧, આહારકદ્વિક, સમ્યક્ત્વ અને મિશ્ર–એ ચાર પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૧૭ પ્રકૃતિઓ હોય. બાકીના ગુણસ્થાનકે અનુક્રમે ૧૧૧–૧૦૦–૧૦૪–૮૭–૮૧–૭૬–૭૨ ૬૬–૬૦–૫૯ અને ૫૭ એ પ્રમાણે સામાન્ય ઉદયસ્વામિત્વ જાણવું.

૪૩ અવધિદર્શન. અહિં ચોથાથી આરભી બારમા સુધી નવ ગુણસ્થાનક હોય સિદ્ધાન્તને મતે વિભગજ્ઞાનીને પણ અવધિદર્શન

કહ્યુ છે તેથી તેના મતે પ્રથમના ત્રણ ગુણસ્થાનક પણ હોય પરતુ કર્મગ્રંથના મતે વિભંગજ્ઞાનીને પણ અવધિદર્શન હોતું નથી તેથી અવધિજ્ઞાનીની પેઠે ઓઘે ૧૦૬, અવિરતિગુણસ્થાનકે આહારકદ્વિક વિના ૧૦૪ પ્રકૃતિઓ હોય. અહિં પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના અનુસારે તિર્યંચાનુપૂર્વીના ઉદય સહિત ઓઘે ૧૦૬ પ્રકૃતિઓ જાણવી. આગળના ગુણસ્થાનકે સામાન્ય ઉદયસ્વામિત્વ જાણવું.

૪૪ केवलदर्शन. અહિ છેલ્લાં બે ગુણસ્થાનક હોય છે. અને ત્યા ૪૨ અને બાર પ્રકૃતિઓનો અનુક્રમે ઉદય જાણવો.

૪૫-૪૬-૪૭ कृष्ण, नील अने कापोतलेश्या. અહિં પૂર્વપ્રતિપન્નની અપેક્ષાએ પ્રથમથી માંડીને ૭ ગુણસ્થાનક હોય છે, તે જિનનામ વિના ઓઘે ૧૨૧ પ્રકૃતિઓ હોય. પરતુ પ્રતિપદ્યમાનની અપેક્ષાએ પ્રથમનાં ચાર ગુણુસ્થાનક હોય છે, તે અપેક્ષાએ આહારકદ્વિક વિના ઓઘે ૧૧૯ પ્રકૃતિઓ હોય. અને મિથ્યાત્વાદિ ગુણસ્થાનકે અનુક્રમે ૧૧૭, ૧૧૧, ૧૦૦, ૧૦૪, ૮૭ અને ૮૧ પ્રકૃતિઓનો ઉદય જાણવો.

૪૮ तेजोलेश्या. અહિં પ્રથમથી માંડી અપ્રમત્ત સુધી સાત ગુણસ્થાનકો હોય છે ત્યાં સૂક્ષ્મત્રિક, વિકલત્રિક, નરકત્રિક, આતપનામ અને જિનનામ એ અગીયાર પ્રકૃતિ વિના ઓઘે ૧૧૧, આહારકદ્વિક, સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમોહનીય સિવાય મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૦૭ મિથ્યાત્વ વિના સાસ્વાદને ૧૦૬, અનંતાનુબંધિચતુષ્ક, સ્થાવરનામ, એકેંદ્રિય અને આનુપૂર્વીત્રિક-એ નવ પ્રકૃતિ સિવાય અને મિશ્રમોહનીય સહિત કરતા મિશ્રગુણસ્થાનકે ૯૮, આનુપૂર્વીત્રિક અને સમ્યક્ત્વમોહનીયના પ્રક્ષેપ કરતાં અને મિશ્રમોહનીય બાદ કરતાં અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાનકે ૧૦૧, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક, આનુપૂર્વીત્રિક, વૈક્રિયદ્વિક, દેવગતિ, દેવાયુષ, દુર્ભગનામ, અનાદે-

અને અયશ—એ ચૌદ પ્રકૃતિ વિના દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૮૭, પ્રમત્ત-ગુણસ્થાનકે ૮૧ અને અપ્રમત્તે ૭૬ પ્રકૃતિઓ હોય છે.

૪૯. **પદ્મલેશ્યા.** અહિં સાત ગુણસ્થાનકો હોય છે, ત્યાં સ્થાવરચતુષ્ક, જાતિચતુષ્ક, નરકત્રિક, જિનનામ અને આતપ—એ તેર પ્રકૃતિ વિના ઓઘે ૧૦૯ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર અને બ્રહ્મલોકના દેવોને પદ્મલેશ્યા હોય છે અને તેઓ મરીને એકેન્દ્રિયમાં જતા નથી. નરકમાં તો પ્રથમની ત્રણ જ લેશ્યાઓ હોય છે, અને જિનનામનો ઉદય શુક્લલેશ્યાવાળાને જ હોય છે માટે સ્થાવરચતુષ્કાદિ તેર પ્રકૃતિઓનું વર્જન કર્યું છે. આહારકદ્વિક, સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીય—એ ચાર પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વ-ગુણસ્થાનકે ૧૦૫, મિથ્યાત્વમોહનીય સિવાય સાસ્વાદને ૧૦૪, અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક અને આનુપૂર્વીત્રિક—એ સાત પ્રકૃતિ ન્યૂન કરતા અને મિશ્રમોહનીય મેળવતા ૯૮ પ્રકૃતિઓ મિશ્રગુણસ્થાનકે હોય. તેમાંથી મિશ્રમોહનીય બાદ કરીએ અને આનુપૂર્વીત્રિક અને સમ્યક્ત્વમોહનીય મેળવીએ એટલે ૧૦૧ પ્રકૃતિઓ અવિરતિગુણસ્થાનકે હોય તેમાથી અપ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક, આનુપૂર્વીત્રિક દેવગતિ, દેવાયુષ, વૈક્રિયદ્વિક, દુર્ભગ, અનાદેય અને અયશ—એ ચૌદ પ્રકૃતિઓ વિના દેશવિરતિ-ગુણસ્થાનકે ૮૭, પ્રમત્તે ૮૧ અને અપ્રમત્તે ૭૬ પ્રકૃતિઓ હોય.

૫૦ **શુક્લલેશ્યા.** અહિં તેર ગુણસ્થાનક છે. ત્યા સ્થાવરચતુષ્ક, જાતિચતુષ્ક, નરકત્રિક અને આતપનામ—એ બાર પ્રકૃતિ વિના ઓઘે ૧૧૦ પ્રકૃતિઓ હોય. આહારકદ્વિક, સમ્યક્ત્વ, મિશ્ર અને જિનનામ—એ પાચ પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વે ૧૦૫ પ્રકૃતિઓ હોય મિથ્યાત્વ વિના સાસ્વાદને ૧૦૪, તેમાંથી અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક અને આનુપૂર્વીત્રિક કાઢીએ અને મિશ્રમોહનીય મેળવીએ એટલે મિશ્રગુણસ્થાનકે ૯૮, અવિરતિગુણસ્થાનકે ૧૦૧ અને દેશવિરતિએ ૮૭ પ્રકૃતિઓ હોય છે, આગળના ગુણસ્થાનકે સામાન્ય ઉદયસ્વામિત્વ જાણવું

૫૧ ભવ્ય. અહીં ચૌદ ગુણસ્થાનકો હોય છે અને ત્યાં સામાન્ય ઉદયસ્વામિત્વ જાણવુ.

૫૨ અભવ્ય અહીં માત્ર પહેલું જ ગુણસ્થાનક હોય છે, ત્યાં સમ્યક્ત્વ, મિશ્ર, જિનનામ અને આહારકદ્વિક–એ પાચ પ્રકૃતિ વિના ઓઘે અને મિથ્યાત્વે ૧૧૭ પ્રકૃતિઓ હોય.

૫૩ ઉપશમસમ્યક્ત્વ. આ માર્ગણાએ ચોથાથી આરંભી અગીઆરમા સુધી આઠ ગુણસ્થાનક હોય છે. સ્થાવરચતુષ્ક, જાતિચતુષ્ક અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક,સમ્યક્ત્વમોહનીય, મિશ્રમોહનીય, મિથ્યાત્વમોહનીય જિનનામ, આહારકદ્વિક, આતપનામ અને આનુપૂર્વીચતુષ્ક–એ ત્રેવીશ પ્રકૃતિ વિના ઓઘે અને અવિરતિગુણસ્થાનકે ૯૯ પ્રકૃતિઓ હોય છે, અન્ય આચાર્યના મતે ઉપશમસમ્યગ્દષ્ટિ આયુષ પૂર્ણ થવાથી મરીને અનુત્તર સુર તરીકે ઊપજે તે વખતે તેને અવિરતિગુણસ્થાનકે દેવાનુપૂર્વીનો ઉદય હોય, તે અપેક્ષાએ ઓઘે અને અવિરતિ ગુણસ્થાનકે ૧૦૦ પ્રકૃતિઓ હોય, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક, દેવગતિ, દેવાનુપૂર્વી, દેવાયુષ, નરકગતિ, નરકાયુષ, વૈક્રિયદ્વિક, દુર્ભગ, અનાદેય અને અયશ–એ ચૌદ પ્રકૃતિ વિના દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૮૬ પ્રકૃતિઓ હોય. તિર્યંચગતિ, તિર્યંચાયુષ, નીચગોત્ર, ઉદ્યોત અને પ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક –એ આઠ પ્રકૃતિ વિના પ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે ૭૮, સ્ત્યાનર્દ્ધિત્રિક વિના અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે ૭૫, અને છેલ્લાં ત્રણ સંઘયણ વિના અપૂર્વકરણે ૭૨ પ્રકૃતિઓ હોય છે ત્યાર પછી આગળના ગુણસ્થાનકે અનુક્રમે ૬૬, ૬૦, ૫૯, પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય.

૫૪ ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ. અહિં ચોથાથી ચૌદમા સુધી અગીયાર ગુણસ્થાનક હોય ત્યાં જાતિચતુષ્ક, સ્થાવરચતુષ્ક, અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક, આતપ. સમ્યક્ત્વ, મિશ્ર, મિથ્યાત્વ અને ઋષભનારાચાદિ પાચ સઘયણ–એ એકવીશ પ્રકૃતિ વિના ઓઘે ૧૦૧ આહારકદ્વિક અને જિનનામ–એ ત્રણ પ્રકૃતિ વિના અવિરતિગુણસ્થાનકે ૯૮,

અપ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક, વૈક્રિયાષ્ટક, નરાનુપૂર્વી, તિર્યંચત્રિક, નીચગોત્ર, દુર્ભગ, અનાદેય, અયશ અને ઉદ્યોત—એ એકવીશ પ્રકૃતિ વિના દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૭૭ પ્રકૃતિઓ હોય. ક્ષાયિકસમ્યગ્દષ્ટિને પાંચમા ગુણસ્થાનકે નીચગોત્રનો ઉદય નથી, કારણ કે પાચમા ગુણસ્થાનકથી મનુષ્યને ઉચ્ચગોત્રનો ઉદય હોય છે, અને તે ગુણસ્થાનકે વર્તતો ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ મનુષ્ય જ હોય છે તેથી અહિં નીચગોત્રના ઉદયનુ વર્જન કર્યું. યદ્યપિ ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિને વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણ સિવાય બીજા પાચ સંઘયણના ઉદયનો નિષેધ કર્યો છે, પરન્તુ ભવિષ્યમાં થનારા ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ દુપ્પસહસૂરિને કયું સઘયણ માનવું ? માટે આ વાત વિચારણીય છે પ્રત્યાખ્યાનાવરણ-ચતુષ્ક કાઢી આહારકદ્વિક મેળવતાં પ્રમત્તગુણસ્થાનકે ૭૫ પ્રકૃતિઓ હોય સ્ત્યાનર્દ્ધિત્રિક અને આહારકદ્વિક—એ પાચ પ્રકૃતિ વિના અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે ૭૦, અપૂર્વકરણે ૭૦, હાસ્યાદિ ૭ પ્રકૃતિ વિના અનિવૃત્તિ ગુણસ્થાનકે ૬૪, વેદત્રિક અને સંજ્વલનત્રિક—એ ૭ પ્રકૃતિ વિના સૂક્ષ્મસપરાયે ૫૮, સજ્વલન લોભ વિના ઉપશાન્તમોહે ૫૭ ક્ષીણમોહના દ્વિચરમ સમય સુધી ૫૭, નિદ્રા અને પ્રચલા વિના છેલ્લા સમયે ૫૫, સયોગિકેવલિગુણસ્થાનકે ૪૨ અને અયોગિગુણસ્થાનકે ૧૨ પ્રકૃતિઓ ઉદયમા હોય છે.

૫૫ **ક્ષાયોપશમિકસમ્યક્ત્વ** અહિં ચોથાથી સાતમા સુધી ચાર ગુણસ્થાનક છે. મિથ્યાત્વ, મિશ્ર, જિનનામ, જાતિચતુષ્ક, આતપ અને અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક—એ સોળ પ્રકૃતિ વિના ઓઘે ૧૦૬, આહારકદ્વિક વિના અવિરતિગુણસ્થાનકે ૧૦૪ દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૮૭. પ્રમત્તે ૮૧, અને અપ્રમત્તે ૭૬ પ્રકૃતિઓનો ઉદય જાણવો

૫૬ **મિશ્રસમ્યક્ત્વ** અહિં એક ત્રીજુ મિશ્રગુણસ્થાનક હોય. અને ત્યાં સો પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય

૫૭ સાસ્વાદન અહિં એક બીજું સાસ્વાદન ગુણસ્થાનક હોય છે અને ત્યાં ૧૧૧ પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય.

૫૮ મિથ્યાત્વ. અહી પ્રથમ ગુણસ્થાનક હોય અને ત્યાં આહારકદ્વિક જિનનામ, સમ્યકૃત્વ અને મિશ્ર–એ પાંચ પ્રકૃતિ વિના ૧૧૭ પ્રકૃતિઓ હોય

૫૯ સંજ્ઞી અહી ચૌદ ગુણસ્થાનક હોય દ્રવ્યમનના સંબન્ધથી કેવલજ્ઞાનીને સજ્ઞી કહ્યા છે માટે તેને ચૌદ ગુણસ્થાનક હોય, પરતુ જો મતિજ્ઞાનાવરણના ક્ષયોપશમજન્ય મનનપરિણામરૂપ ભાવમનના સંબન્ધથી સજ્ઞી કહીએ તો આ માર્ગણાએ બાર ગુણસ્થાનક હોય. ત્યા સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ, આતપ અને જાતિચતુષ્ક–એ આઠ પ્રકૃતિ વિના ઓઘે ૧૧૪ પ્રકૃતિઓ હોય પરતુ જો ભાવમનના સંબધથી સંજ્ઞી કહીએ તો સંજ્ઞીમાર્ગણાએ જિનનામનો ઉદય ન હોય તેથી તેને બાદ કરતા ઓઘે ૧૧૩ પ્રકૃતિઓ હોય. આહારકદ્વિક, સમ્યક્ત્વ અને મિશ્ર–એ ચાર પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વે ૧૦૯, અપર્યાપ્તનામ. મિથ્યાત્વ અને નરકાનુપૂર્વી એ ત્રણ પ્રકૃતિ વિના સાસ્વાદને ૧૦૬ પ્રકૃતિઓ હોય. અને અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક અને આનુપૂર્વીત્રિક–એ સાત પ્રકૃતિ સિવાય અને મિશ્રમોહનીય મેળવતા મિશ્રગુણસ્થાનકે સો પ્રકૃતિઓ હોય અને અવિરત્યાદિગુણસ્થાનકે સામાન્ય ઉદયસ્વામિત્વ જાણવુ.

૬૦ અસંજ્ઞી. અહી પ્રથમના બે ગુણસ્થાનકો હોય છે. ત્યાં વૈક્રિયાષ્ટક, જિનનામ, આહારકદ્વિક, સમ્યકૃત્વ, મિશ્ર, ઉચ્ચગોત્ર, સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદ–એ સોળ પ્રકૃતિ વિના ઓઘે અને મિથ્યાત્વે ૧૦૬ પ્રકૃતિઓ હોય, તેમાથી સૂક્ષ્મત્રિક, આતપ, ઉદ્યોત, મનુષ્યત્રિક, મિથ્યાત્વ, પરાઘાત, ઉચ્છ્વાસ, સુસ્વર, દુઃસ્વર, શુભવિહાયોગતિ અને અશુભવિહાયોગતિ–એ પંદર પ્રકૃતિ વિના સાસ્વાદને ૯૧ પ્રકૃતિઓ હોય છે સપ્તતિમા ઉદયસ્થાનકમાં અસંજીને આશ્રયી ૭ સંઘયણ અને ૭ સસ્થાના ભાંગા કર્યા છે તેથી તેને ૭ સઘયણ અને ૭ સંસ્થાનની

પ્રકૃતિઓ તેમજ સુભગ, આદેય અને શુભવિહાયોગતિનો ઉદય પણ હોય છે.

૬૧ આહારક આદિ તેર ગુણસ્થાનક હોય આનુપૂર્વીચતુષ્ક વિના ઓઘે ૧૧૮ આહારકદ્વિક, જિનનામ, સમ્યકૃત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીય—એ પાચ પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૧૩, સૂક્ષ્મત્રિક, આતપ અને મિથ્યાત્વ—એ પાચ પ્રકૃતિ સિવાય સાસ્વાદને ૧૦૮, તેમાથી અનંતાનુબન્ધિચતુષ્ક, સ્થાવરનામ અને જાતિચતુષ્ક—એ નવ પ્રકૃતિ બાદ કરતા અને મિશ્રમોહનીય મેળવતા મિશ્રગુણસ્થાનકે ૧૦૦, તેમાથી મિશ્રમોહનીય કાઢી સમ્યકૃત્વ મોહનીયનો પ્રક્ષેપ કરતા અવિરતિગુણસ્થાનકે ૧૦૦, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક, વૈક્રિયદ્વિક, દેવગતિ, નરકગતિ, દેવાયુષ, દુર્ભગ, નરકાયુષ અનાદેય અને અયશ—એ તેર પ્રકૃતિ વિના દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૮૭ પ્રકૃતિઓ હોય આગળના ગુણસ્થાનકે સામાન્ય ઉદયસ્વામિત્વ જાણવુ,

૬૨ અનાહારક. આ માર્ગણાએ ૧-૨-૪-૧૩ અને ૧૪મુ એ પાંચ ગુણસ્થાનક હોય છે. ત્યાં ઔદારિકદ્વિક, વૈક્રિયદ્વિક, આહારકદ્વિક, સંહનનષટ્ક, સંસ્થાનષટ્ક, વિહાયોગતિદ્વિક, ઉપઘાત, પરાઘાત, ઉચ્છ્વાસ, આતપ, ઉદ્યોત, પ્રત્યેક, સાધારણ, સુસ્વર, દુઃસ્વર, મિશ્રમોહનીય અને નિદ્રાપંચક—એ પાત્રીશ પ્રકૃતિ વિના ઓઘે ૮૭, જિનનામ અને સમ્યકૃત્વ મોહનીય—એ બે પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વે ૮૫, સૂક્ષ્મ, અપર્યાપ્ત, મિથ્યાત્વ અને નરકત્રિક એ ૭ પ્રકૃતિ સિવાય સાસ્વાદને ૭૯ પ્રકૃતિઓ હોય છે મિશ્રગુણસ્થાનકે કોઇ અનાહારક ન હોય અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક, સ્થાવર અને જાતિચતુષ્ક—એ નવ પ્રકૃતિ વિના અને સમ્યકૃત્વમોહનીય અને નરકત્રિક—એ ચાર પ્રકૃતિઓ મેળવતાં અવિરતિગુણસ્થાનકે ૭૪ પ્રકૃતિઓ હોય વર્ણાદિચતુષ્ક, તૈજસ, કાર્મણ, અગુરુલઘુ, નિર્માણ, સ્થિર, અસ્થિર, શુભ, અશુભ, મનુષ્યગતિ, પચેન્દ્રિયજાતિ જિનનામ, ત્રસત્રિક, સુભગ, આદેય, યશ,

મનુષ્યાયુષ, વેદનીયદ્વિક, અને ઉચ્ચગોત્ર-એ પચીશ પ્રકૃતિઓ તેરમા સયોગી ગુણસ્થાનકે કેવલિસમુદ્ઘાત કરતાં ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા સમયે ઉદયમા હોય. ત્રસત્રિક, મનુષ્યગતિ, મનુષ્યાયુષ, ઉચ્ચગોત્ર, જિનનામ, સાતા કે અસાતામાંથી એક વેદનીય, સુભગ, આદેય, યશ અને પંચેન્દ્રિયજાતિ—એ બાર પ્રકૃતિઓ ચૌદમા ગુણસ્થાનકે ઉદયમા હોય, અહિ સર્વત્ર ઉદયમાં ઉત્તરવૈક્રિયની વિવક્ષા કરી નથી. સિદ્ધાન્તમા પૃથિવી, અપ્ અને વનસ્પતિને સાસ્વાદન કહ્યું નથી, સાસ્વાદનીને મતિશ્રુતજ્ઞાની કહ્યા છે, વિભંગજ્ઞાનીને અવધિદર્શન કહ્યું છે અને વૈક્રિયમિશ્ર અને આહારકમિશ્ર ઔદારિકમિશ્ર કહ્યુ છે, પણ તે કર્મગ્રન્થમા વિવક્ષિત નથી

उदयस्वामित्व समाप्त

उदीरणास्वामित्व.

ઉદયસમયથી આરભી એક આવલિકા સુધીના કાળને ઉદયાવલિકા કહે છે ઉદયાવલિકાપ્રવિષ્ટ કર્મપુદ્ગલને કોઇપણ કરણ લાગુ પડતુ નથી, ઉદયાવલિકાની બહાર રહેલા કર્મપુદ્ગલને ઉદયાવલિકાગત કર્મપુદ્ગલ સાથે મેળવી ભોગવવાં તેને ઉદીરણા કહે છે. જે જાતના કર્મનો ઉદય હોય તે જાતના કર્મની જ ઉદીરણા થાય છે, એટલે સામાન્ય રીતે જે માર્ગણામા જે ગુણસ્થાનકે જેટલી કર્મપ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય છે, તે માર્ગણામા તે ગુણાસ્થાનકે તેટલી પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા પણ હોય છે જ્યા સુધી તેનો ઉદય ચાલુ રહે છે ત્યા સુધી તેની ઉદીરણા પણ હોય છે, પણ તેમા એટલો વિશેષ છે કે જે કર્મપ્રકૃતિને ભોગવતાં તેના સત્તામા માત્ર એક આવલિકા કાળમાં ભોગવવા યોગ્ય કર્મપુદ્ગલો બાકી રહે ત્યારે તેની ઉદીરણા થતી નથી અર્થાત્ ઉદયાવલિકાપ્રવિષ્ટ કર્મ ઉદીરણા યોગ્ય રહેતું નથી તથા શરીરપર્યાપ્તિ

પૂર્ણ થયા પછી જ્યા સુધી ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી પાંચ નિદ્રાની ઉદીરણા થતી નથી તેનો કેવળ ઉદય જ પ્રવર્તે છે. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકથી આગળ મનુષાયુષ, સાતા અને અસાતા વેદનીય કર્મની તદ્યોગ્ય અધ્યવસાયના અભાવે ઉદીરણા થતી નથી, કેવળ ઉદય જ હોય છે, તથા ચૌદમા ગુણસ્થાનકે યોગના અભાવે કોઇપણ પ્રકૃતિની ઉદીરણા હોતી નથી, કેવળ ઉદય જ પ્રવર્તે છે.

उदीरणास्वामित्व समाप्त

सत्तास्वामित्व

આવશ્યક અને ઉપયોગી હોવાથી ઉદયસ્વામિત્વની પેઠે ૬૨ ઉત્તર માર્ગણાસ્થાનને આશ્રયી ગુણસ્થાનકને વિષે ઉત્તર પ્રકૃતિઓની સત્તાનુ કથન કરવુ પ્રસ્તુત છે. અહિં સત્તાધિકારમાં ૧૪૮ પ્રકૃતિઓ વિવક્ષિત છે.

૧-૨ नरकगति अने देवगति. આ બન્ને માર્ગણાએ અનુક્રમે દેવાયુપ અને નરકાયુષ સિવાય ૧૪૭ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય કારણ કે નરકગતિમાં દેવાયુષની સત્તા ન હોય અને દેવગતિમાં નરકાયુષની સત્તા ન હોય, મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે દેવગતિમાં જિનનામની સત્તા ન હોય પણ નરકગતિમા હોય માટે દેવગતિમાં મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૪૬ અને નરકગતિમા ૧૪૭ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય. બીજા અને ત્રીજા ગુણ-સ્થાનકે જિનનામકર્મ સિવાય ૧૪૬ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય અવિરતિ-ગુણસ્થાનકે ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિને અનન્તાનુબન્ધિ ચતુષ્ક, સમ્યક્ત્વ-મોહનીય, મિશ્રમોહનીય, મિથ્યાત્વ મોહનીય અને બે આયુષ—એ નવ પ્રકૃતિ વિના ૧૩૯ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય ઔપશમિક અને ક્ષાયોપ-શમિક સમ્યગ્દષ્ટિને એક આયુષ સિવાય ૧૪૭ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે કારણ કે નારકને દેવાયુષ અને દેવોને નારકાયુષ સત્તામાં ન હોય, ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિને તિર્યચાયુષ પણ સત્તામાં ન હોય.

૩ મનુષ્યગતિ. અહિં ઓઘે અને મિથ્યાત્વે ૧૪૮ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે, બીજે અને ત્રીજે ગુણસ્થાનકે જિનનામ સિવાય ૧૪૭ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે

અવિરતિસમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાનકે ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ (અચરમ શરીરી) ચારિત્રમોહના ઉપશમકને તિર્યંચાયુષ, નરકાયુષ, અનંતાનુબન્ધિચતુષ્ક અને દર્શનમોહનીયત્રિક એ નવ પ્રકૃતિઓ વિના ૧૩૯ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય છે. અને ચરમ શરીરી ચારિત્રમોહના ઉપશમક ઉપશમસમ્યગ્દૃષ્ટિને અનંતાનુબન્ધિચતુષ્કની વિસંયોજના કર્યા બાદ ત્રણ આયુષ સિવાય એકસો એકતાલીશ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય. ક્ષાયોપશમિકસમ્યગ્દૃષ્ટિ જે ભવિષ્યમાં ક્ષપકશ્રેણિનો પ્રારંભ કરશે એવા ચરમશરીરીને નરકાયુષ, તિર્યંચાયુષ, અને દેવાયુષ–એ ત્રણે પ્રકૃતિ સિવાય એકસો પીસ્તાળીશની સત્તા હોય છે અને અનંતાનુબન્ધિચતુષ્ક તથા દર્શનમોહનીયત્રિક–એ સાત પ્રકૃતિનો ક્ષય કર્યા પછી એકસો આડત્રીસ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે. ભવિષ્યમાં ઉપશમશ્રેણિના પ્રારંભક ઉપશમસમ્યગ્દૃષ્ટિ (અચરમ શરીરીને) નરક અને તિર્યંચાયુષ સિવાય ૧૪૬ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે. અને અનંતાનુબન્ધિચતુષ્કની વિસંયોજના કર્યા પછી ૧૪૨ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે

દેશવિરતિ, પ્રમત્ત અને અપ્રમત્ત—એ ત્રણ ગુણસ્થાનકે ઉપશમશ્રેણિ અને ક્ષપકશ્રેણિને આશ્રયી ચોથા ગુણસ્થાનક પ્રમાણે સત્તા હોય.

અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકે ચારિત્રમોહના ઉપશમક, ઉપશમસમ્યગ્દૃષ્ટિને આશ્રયી અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક, તિર્યંચાયુષ અને નરકાયુષ—એ ૭ પ્રકૃતિ વિના એકસો બેંતાળીશ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય. ચારિત્રમોહના ઉપશમક ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને આશ્રયી દર્શનસપ્તક, નરકાયુષ અને તિર્યંચાયુષ વિના ૧૩૯ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય. અને ક્ષપકશ્રેણિને આશ્રયી પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે એકસો આડત્રીશ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે.

અનિવૃત્ત્યાદિ ગુણસ્થાનકે બીજા કર્મગ્રન્થમા કહેલા સત્તાધિકાર પ્રમાણે અહિ જાણી લેવું.

૪ **तिर्यंचगति**. અહિ ઓઘે તથા મિથ્યાત્વ, સાસ્વાદન અને મિશ્રગુણસ્થાનકે જિનનામ સિવાય ૧૪૭ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે. અવિરતિગુણસ્થાનકે ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિને દર્શનસપ્તક, નરકાયુષ અને મનુષ્યાયુષ સિવાય ૧૩૮ અને ઉપશમ સમ્યગ્દષ્ટિ તથા ક્ષાયોપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિને જિનનામ સિવાય એકસો સુડતાલીસ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે.

દેશવિરતિ ગુણસ્થાનકે ઔપશમિક અને ક્ષાયોપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિને જિનનામ સિવાય ૧૪૭ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ તિર્યંચો અસંખ્યાત વર્ષના આયુપવાળા જ હોય છે અને તેને દેશવિરતિ ગુણસ્થાનક હોતું નથી

૫–૮ **एकेन्द्रिय अने विकलेन्द्रिय** ઓઘે, મિથ્યાત્વ અને સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે જિનનામ, દેવાયુષ અને નરકાયુપ સિવાય એકસો પીસ્તાળીસ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે, પરન્તુ સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે આયુષ્યનો બન્ધ ન થાય એ અપેક્ષાએ મનુષ્યાયુષ સિવાય ૧૪૪ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે.

૯ **पंचेन्द्रिय**. આ માર્ગણાએ મનુષ્ય પ્રમાણે સત્તા જાણવી.

૧૦–૧૨ **पृथिवीकाय, अप्काय अने वनस्पतिकाय** આ ત્રણ માર્ગણાએ એકેન્દ્રિયમાર્ગણા પ્રમાણે સત્તા જાણવી.

૧૩–૧૪ **तेजस्काय अने वायुकाय**. અહિ ઓઘે અને મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે જિનનામ, દેવાયુપ, અને નરકાયુષ એ ચાર પ્રકૃતિ વિના ૧૪૪ પ્રકૃતિઓ સત્તામા હોય.

૧૫ **त्रसकाय**. અહિ મનુષ્યગતિ માર્ગણા પ્રમાણે સત્તા જાણવી

૧૬–૧૮ **मनोयोग, वचनयोग अने काययोग**. આ ત્રણ માર્ગણાએ મનુષ્યની પેઠે તેર ગુણસ્થાનક સુધી સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું.

१९-२४ त्रण वेद, क्रोध, मान अने माया. આ ૭ માર્ગણાએ મનુષ્યગતિ માર્ગણા પેઠે નવ ગુણસ્થાનક સુધી સત્તા જાણવી

२५ लोभ. અહિં મનુષ્યની પેઠે દશ ગુણસ્થાનક સુધી સત્તા જાણવી

२६-२८ मतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान अने अवधिज्ञान. આ ત્રણ માર્ગણાએ મનુષ્યગતિમાર્ગણા પ્રમાણે ચોથાથી માંડી બારમા ગુણસ્થાનક સુધી સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું.

२९ मनःपर्यवज्ञान, અહિં ઓઘે તિર્યંચાયુષ અને નરકાયુષ સિવાય ૧૪૬ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય, અને તેને છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકથી આરંભી બારમા ગુણસ્થાનક સુધી મનુષ્યગતિમાર્ગણા પ્રમાણે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવુ.

३० केवलज्ञान અહિ મનુષ્યગતિની પેઠે છેલ્લા બે ગુણસ્થાનકે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું

३१-३३ मत्यज्ञान, श्रुताज्ञान अने विभंगज्ञान ત્રણ અજ્ઞાન. માર્ગણાએ ઓઘે અને મિથ્યાત્વે ૧૪૮ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય બીજા અને ત્રીજા ગુણસ્થાનકે જિનનામ સિવાય ૧૪૭ ની સત્તા હોય.

३४-३५सामायिक अने छेदोपस्थापनीय આ બે માર્ગણાએ. ઓઘે ૧૪૮ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય અને તેને છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકથી આરંભી નવમા ગુણસ્થાનક સુધી મનઃપર્યવજ્ઞાન માર્ગણાની પેઠે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું

३६ परिहारविशुद्धि. અહિં છઠ્ઠા અને સાતમા ગુણસ્થાનકે ઉપર પ્રમાણે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવુ.

३७ सूक्ष्मसंपराय અહિ ઓઘે તિર્યંચાયુષ અને નરકાયુષ સિવાય ૧૪૬ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે અથવા અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્કની વિસયોજના કરનારને અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક, તિર્યંચાયુષ અને નરકાયુષ એ ૭ પ્રકૃતિ વિના ૧૪૨ ની સત્તા હોય

૩૮ यथाख्यात. અહિં અગિયારમાથી માંડી ચૌદમા ગુણસ્થાનક સુધી સત્તાસ્વામિત્વ મનુષ્યગતિમાર્ગણાની પેઠે જાણવું.

૩૯ देशविरति. અહિં ઓઘે ૧૪૮ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય, તેને એક પાંચમું ગુણસ્થાનક હોય છે અને ત્યાં મનુષ્યગતિની પેઠે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું

૪૦ अविरति. અહિં પ્રથમથી ચાર ગુણસ્થાનક સુધી સત્તાસ્વામિત્વ મનુષ્યગતિની પેઠે જાણવું.

૪૧–૪૨ चक्षुदर्शन अने अचक्षुदर्शन આ બન્ને માર્ગણાએ પ્રથમથી બાર ગુણસ્થાનક સુધી સત્તાસ્વામિત્વ મનુષ્યગતિની પેઠે જાણવું

૪૩ अवधिदर्शन. અહિ અવધિજ્ઞાન પ્રમાણે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું

૪૪ केवलदर्शन. કેવલજ્ઞાન માર્ગણા પ્રમાણે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું.

૪૫–૪૭ कृष्ण, नील अने कापोतलेश्या. આ ત્રણ માર્ગણાએ પ્રથમથી માડી છટ્ઠા ગુણસ્થાનક સુધી મનુષ્યગતિ પ્રમાણે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું.

૪૮–૪૯ तेजो अने पद्मलेश्या પ્રથમથી સાતમા ગુણસ્થાનક સુધી મનુષ્યગતિની પેઠે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું

૫૦ शुक्लेश्या. પ્રથમથી માંડી ૧૩ મા ગુણસ્થાનક સુધી મનુષ્યગતિની પેઠે સત્તા જાણવી

૫૧ भव्य મનુષ્યગતિની પેઠે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું

૫૨ अभव्य ઓઘે અને મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે જિનનામ, આહારકચતુષ્ક, સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમોહનીય એ સાત પ્રકૃતિ વિના ૧૪૧ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય

૫૩ औपशमिकसम्यक्त्व. ચોથાથી અગીઆરમા ગુણસ્થાનક સુધી. મનુષ્યગતિની પેઠે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું.

૫૪ क्षायोपशमिकसम्यक्त्व. અહિં ચોથાથી સાતમા ગુણસ્થાનક સુધી મનુષ્યગતિની પેઠે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું

૫૫ क्षायिकसम्यक्त्व અહિં અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક અને દર્શનમોહનીયત્રિક એ સાત પ્રાકૃતિઓ સિવાય ઓઘે ૧૪૧ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય અને ત્યાં ચોથાથી માંડી ચૌદમા ગુણસ્થાનક સુધી મનુષ્ય-ગતિની પેઠે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું.

૫૬ मिश्रसम्यक्त्व ઓઘે અને ત્રીજા ગુણસ્થાનકે જિનનામ સિવાય એકસો સુડતાલીશ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય.

૫૭ सास्वादन. અહિ ઓઘે અને બીજા ગુણસ્થાનકે જિનનામ વિના ૧૪૭ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય.

૫૮ मिथ्यात्व અહિ ઓઘે અને મિથ્યાત્વે ૧૪૮ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય

૫૯ संज्ञी પ્રથમથી આરંભી તેરમા ગુણસ્થાનક સુધી મનુ-ષ્યગતિની પેઠે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવુ, અહિં કેવલજ્ઞાનીને દ્રવ્ય મનના સબન્ધથી સજ્ઞી કહ્યા છે, જો ભાવમનની અપેક્ષાએ સજ્ઞી કહેવામાં આવે તો તેને બાર ગુણસ્થાનક હોય.

૬૦ असंज्ञी અહિ ઓઘે અને મિથ્યાત્વે જિનનામ સિવાય ૧૪૭ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય અને સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે નરકાયુષ સિવાય ૧૪૬ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય, પરંતુ અહિં અપર્યાપ્તાવસ્થામાં દેવાયુષ અને મનુષ્યાયુષનો બધક કોઈ સંભવતો નથી, માટે તે અપેક્ષાએ ૧૪૪ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય

૬૨ आहारक પ્રથમથી માડી તેરમા ગુણસ્થાનક સુધી મનુ-ષ્યગતિમાર્ગણાની પેઠે સત્તા સ્વામિત્વ જાણવું.

૬૨ अनाहारक આ માર્ગણાએ પહેલું, બીજુ, ચોથું, તેરમુ અને ચૌદમુ એ પાચ ગુણસ્થાનકો હોય અને ત્યાં મનુષ્યગતિની પેઠે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું.

सत्तास्वामित्व समाप्त.

ચતુર્થ : કર્મગ્રંથ:

ષડશીતિ :

(મૂલ ગાથા તથા ટબા ઉપર ટીપ્પણ)

તૈયાર કરનાર : **કુંવરજી મુળચંદ દોશી**

આ કર્મગ્રન્થનો ક્રમ ચોથો હોવાથી **ચતુર્થ કર્મગ્રન્થ** એ નામ પ્રસિદ્ધ છે. આ શીવાય આ કર્મગ્રંથની મૂલ ગાથાઓ ૮૬ હોવાથી **ષડશીતિઃ** એ આનું બીજુ નામ છે. અને અંતમાં કર્તાએ **સૂક્ષ્માર્થ વિચાર** નામ પણ જણાવેલ છે એટલે આ પ્રમાણે આ કર્મગ્રંથના ત્રણ નામો સાર્થક છે

ક્રમહેતુ—પહેલા કર્મગ્રંથમાં વિપાકનો વિષય બતાવેલ છે. અને એ રીતે કયી કયી કર્મપ્રકૃતિ ઉદયમા આવવાથી શું ફળ મલે છે તે જણાવેલ છે. બીજામા ચૌદ ગુણઠાણાને આશ્રયીને એ પ્રકૃતિઓનાં બંધ–ઉદય–ઉદીરણા અને સત્તાનો વિષય બતાવેલ છે. એ ચૌદ ગુણઠાણા જીવને જ હોય છે અને જીવ બાસઠ માર્ગણામાં કોઈ ને કોઈ માર્ગણાઓ હોય છે એટલે ત્રીજા કર્મગ્રંથમાં બાસઠ માર્ગણા ઉપર બન્ધસ્વામિત્વ ઘટાવેલ છે વળી ત્યા મુખ્યતાએ બન્ધસ્વામિત્વ જણાવવાનો ગ્રંથ-કારનો ઉદ્દેશ એ જણાય છે કે બંધાયેલ કર્મ અવશ્ય ઉદયમાં આવે છે અને તે કોઈપણ રીતે ભોગવવુ પડે છે. માટે દરેક જીવે કર્મ બાંધતા પહેલા ચેતવાની જરૂર છે તેનાં ઉદય વખતે તો તે ભોગવવાનું જ રહે છે. અને એટલા માટે મુખ્યતાએ કર્મબન્ધથી ચેતવણી આપવા ખાતર જ હોય નહી ? તેમ એ વર્ણન કરેલ છે. અને એની સંગતિ બીજા કર્મગ્રંથનાં બન્ધાધિકાર સમજ્યા પછી જ સમજી શકાય તેમ છે ત્યાર પછી આ ચોથા કર્મગ્રંથમાં જીવસ્થાનક, માર્ગણા-સ્થાનક અને ગુણઠાણા ઉપર કર્મોના બન્ધ–ઉદય–ઉદીરણા અને સત્તાને

જણાવતા શાસ્ત્રોમાં જે સૂક્ષ્મ વર્ણન આવે છે. તે સમજાવવા ખાતર ત્યારપછી આ કર્મગ્રન્થની રચના કરી જિજ્ઞાસુઓને ગુણસ્થાનક અને જીવસ્થાનક સબંધી વિશેષ સૂક્ષ્મતામાં ઉતારી તે સંબંધિની જિજ્ઞાસાઓ તૃપ્ત કરે છે. એટલે આ ક્રમ યથાયોગ્ય અને સુવ્યવસ્થિત છે.

વિષય—ગ્રન્થકારે સ્વય ત્રણ પ્રક્ષેપ ગાથાઓ મારફત આનો વિષય ગ્રથમા જ જણાવેલ છે. છતા તેમાં નીચે પ્રમાણે વસ્તુઓનો સમાવેશ થાય છે.

(૧) જીવસ્થાન. (૨) માર્ગણાસ્થાન. (૩) ગુણઠાણા. (૪) ભાવ. (૫) સંખ્યાતાદિનું સ્વરૂપ, તેમાં—

જીવસ્થાન ઉપર—(૧) ગુણસ્થાન (૨) યોગ (૩) ઉપયોગ (૪) લેશ્યા (૫) બન્ધ (૬) ઉદય (૭) ઉદીરણા (૮) સત્તા એ આઠ દ્વાર કહેલા છે.

માર્ગણાસ્થાન ઉપર-(૧) જીવસ્થાન (૨) ગુણઠાણા (૩) યોગ (૪) ઉપયોગ (૫) લેશ્યા (૬) અલ્પ-બહુત્વ એ છ દ્વારો કહેલા છે.

ચૌદ ગુણઠાણા ઉપર—(૧) જીવના ભેદ (૨) યોગ (૩) ઉપયોગ (૪) લેશ્યા (૫) બન્ધ હેતુ (૬) ઉદય (૭) ઉદીરણા (૮) સત્તા (૯) અલ્પ-બહુત્વ એ નવ દ્વારો ઘટાવેલ છે

ત્યારપછી પાંચ ભાવનુ સ્વરૂપ (૧) અને સખ્યાતાદિનું સ્વરૂપ એ બે વસ્તુઓ વિશેષ જણાવેલ છે. આ પ્રમાણે કુલ ૨૬ વસ્તુઓનું વર્ણન આ ગ્રન્થમાં કરેલુ છે.

ગાથા ૧ લી

મગલાચરણ—**નમિય જિણં** આ પદથી ઇષ્ટ દેવતાને નમસ્કાર કરવારૂપ મંગલાચરણ કરેલ છે. રાગ, દ્વેષ અને મોહ વગેરે જે દુઃખપૂર્વક જીતી શકાય તે અભ્યન્તર શત્રુઓને જિતે તે જિનેશ્વર.

તીર્થંકર: ભગવાને નમસ્કાર કરવારૂપ મંગલાચરણ કરેલ છે. ત્યાં નમસ્કાર દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બે પ્રકારે થાય છે. તેની પણ ચતુર્ભંગી થાય છે (૧) દ્રવ્યથી નમસ્કાર ભાવથી નહી. પાલકકુમારની જેમ (૨) ભાવથી નમસ્કાર પણ દ્રવ્યથી નહી. નવ ગ્રૈવેયક અને અનુત્તર વિમાનનાં દેવોની જેમ (૩) દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બન્ને પ્રકારે નમસ્કાર શાબકુમારની જેમ. (૪) દ્રવ્યથી પણ નહીં અને ભાવથી પણ નહીં મરિચી શિષ્ય કપિલાદિની જેમ. અહી દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બન્ને રીતે નમસ્કાર કરવાનો છે

વિષય.—નીચે પ્રમાણે વસ્તુઓ કહેવાની છે.

૧ જીવસ્થાન:—દ્રવ્ય અને ભાવ પ્રાણોને ધારણ કરે તે જીવ. તે જીવોનાં જે ચૌદ ભેદ તે જીવસ્થાનો. અહી સંસારી જીવની મુખ્યતા હોવાથી કર્મજન્ય ચૌદ ભેદોને જીવસ્થાન તરીકે ગણાવેલ છે નિશ્ચયદૃષ્ટિથી જ્ઞાન-દર્શન આદિ ગુણોવડે યુક્ત ચેતના લક્ષણવાળો જીવ એ વ્યાખ્યા છે.

૨ માર્ગણાસ્થાન—આ ચૌદ ભેદે જીવો કોઈ ને કોઈ અવસ્થામાં રહેલા હોય છે. તે અવસ્થાનુ માર્ગણ-શોધન તે માર્ગણા અને તેના મૂલ ચૌદ અને બાસઠ ઉત્તરભેદો તે માર્ગણાસ્થાનો.

૩ ૧૪ ગુણસ્થાનક:—જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર આદિની શુદ્ધિ અશુદ્ધિનો જે તરતમ ભાવ તે ગુણસ્થાનકો તે ચૌદ પ્રકારે છે દરેક જીવ આમાંના કોઈપણ સ્થાનકે રહેલ હોય છે.

૪ ઉપયોગ.—ચેતનાશક્તિનો બોધરૂપ વ્યાપાર તે ઉપયોગ. આ જીવનું અસાધારણ લક્ષણ છે, જેનાં દ્વારા જીવ વસ્તુમા રહેલ સામાન્ય અને વિશેષ ધર્મોને જાણે છે તેના ૧૨ પ્રકાર છે. આમાંના કોઈપણ એક ઉપયોગમા જીવ વર્તતો હોય છે.

૫ યોગ.—જીવને વીર્યના હલનચલન રૂપ યોગ હોય છે. જેના વડે જીવ દોડવુ, ચાલવુ, બોલવું વિચારવું વગેરે ક્રિયાઓ કરી શકે છે. તે

મન, વચન અને કાયાના નિમિત્તથી પ્રવર્તતું હોવાથી ત્રણ પ્રકારે છે.

૬ લેશ્યા:—જેના વડે આત્મા કર્મોવડે લેપાય તે લેશ્યા. કૃષ્ણ, નીલ આદિ પુદ્‌ગલ દ્રવ્યોના સંયોગથી સ્ફટિક જેવા નિર્મલ આત્માનો શુભાશુભ પરિણામ તે લેશ્યા. લેશ્યા બે પ્રકારની છે. દ્રવ્ય લેશ્યા અને ભાવ લેશ્યા. દ્રવ્યલેશ્યા પુદ્‌ગલપરિણામ રૂપ છે. ભાવલેશ્યા આત્મપરિણામ રૂપ છે

૭ બંધ—મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગરૂપ બન્ધ હેતુઓ વડે કાર્મણ વર્ગણાના પુદ્‌ગલોનો આત્માની સાથે ક્ષીર–નીરની જેમ અથવા લોઢાના ગોળા અને અગ્નિની જેમ એક બીજાનો અન્યોન્યભાવરૂપ જે સંબન્ધ તે બંધ.

ઉદય:—તે બંધાયેલ કર્મપુદ્‌ગલોના અબાધાકાલ પૂર્ણ થતાં અથવા અબાધાકાલ પૂર્ણ થયા પહેલાં અપવર્તના આદિ કરણવિશેષ વડે જે અનુભવ તે ઉદય.

ઉદીરણા.—ઉદયકાલ પહેલા તે કર્મપુદ્‌ગલોને જીવની શક્તિવિશેષથી ઉદયાવલિકામાં નાખવા તે ઉદીરણા.

સત્તા:—બન્ધન અથવા સક્રમણ કરણ વડે કર્મપુદ્‌ગલો જે કર્મરૂપે પરિણત થયેલ છે, તેનુ નિર્જરા અથવા સંક્રમથી રૂપાન્તર ન થવું અને તેજ સ્થિતિમાં રહેવુ તે સત્તા.

૮ અલ્પબહુત્વ—એક બીજાનુ એક બીજાથી વત્તા–ઓછાપણું

૯ ભાવ—જીવની સ્વાભાવિક અથવા વિભાવિક અવસ્થા તે ભાવ.

૧૦ સંખ્યાતાદિક:—સખ્યાતુ, અસંખ્યાતું અને અનતુ એ ત્રણ પ્રકારની સખ્યાનુ વર્ણન

પ્રયોજન—આ વસ્તુ સંક્ષેપરૂચિ જીવોને માટે કહેવાની છે તે પ્રયોજન.

સમ્બન્ધઃ—વાચ્ય-વાચક. અનન્તર-પરંપર વગેરે રૂપ સમજી લેવો.

ક્રમહેતુ—માર્ગણાસ્થાન, ગુણસ્થાન વગેરે સર્વે પદાર્થો સિવાય વિચારી શકાય નહીં. માટે સર્વ પ્રથમ જીવસ્થાનકો કહ્યાં છે જીવોનું વિસ્તારથી વર્ણન ગત્યાદિ માર્ગણાદ્વારા થઇ શકે છે માટે ત્યારપછી માર્ગણાસ્થાનનુ વર્ણન કરેલ છે. માર્ગણાસ્થાનમાં રહેલ જીવો ચૌદમાંના કોઇપણ એક ગુણસ્થાને વર્તમાન હોય છે એટલે ત્યારપછી ગુણઠાણાનું કથન કરેલ છે. ગુણઠાણાઓ પરિણામની શુદ્ધિ-અશુદ્ધિના પ્રકર્ષ અને અપકર્ષ રૂપ છે અને તે ઉપયોગવાળાને જ હોય છે. ઉપયોગ રહિત એવા આકાશાદિ પદાર્થથી સંભવે નહી. માટે ગુણસ્થાનક પછી ઉપયોગ કહેલ છે ઉપયોગ લક્ષણવાળો જીવ મન, વચન અને કાયયોગમાં વર્તતો છતો નિયમથી કર્મબન્ધક હોય છે. માટે ઉપયોગ પછી યોગને જણાવેલ છે યોગ પછી લેશ્યા કહેવાનું કારણ એ છે કે યોગવડે ગ્રહણ કરેલા કાર્મણ પુદ્ગલોમાં સ્થિતિબન્ધ અને રસબન્ધ લેશ્યાથી થાય છે કારણ કે શાસ્ત્રમા કહ્યું છે કે,

"स्थितिपाकविशेषस्तस्य भवति लेश्याविशेषेण"

લેશ્યાવાળો જીવજ યથાયોગ્ય બન્ધહેતુઓ વડે કર્મનો બન્ધ, તથા ઉદય-ઉદીરણા અને સત્તાએ રહેલ હોય છે. માટે લેશ્યા પછી બન્ધ-બન્ધહેતુઓ-ઉદય-ઉદીરણા અને સત્તાનું કથન કરેલ છે. સંસારી જીવો માર્ગણાસ્થાનમાં પરસ્પર ઓછાવત્તા હોય છે. માટે બન્ધાદિ પછી અલ્પબહુત્વ કહેલ છે. તેજ જીવો પાંચમાના કોઈ ને કોઈ અમુક ભાવે વર્તતાં હોય છે, માટે ત્યારપછી ભાવનું વર્ણન છે અને તે ભાવવાળા જીવો કેટલા પ્રમાણમા હોય છે. તે જણાવવા માટે સંખ્યાતાદિનું વર્ણન કરેલ છે.

ગાથા ૧

આ ગાથામા જીવસ્થાનક ઉપર જે આઠ દ્વાર ઘટાવવાનાં છે તે બતાવેલ છે. આના બદલે ચોથા કર્મગ્રન્થની ટીકામાં આજ-

ભાવાર્થવાળી નીચે પ્રમાણેની ગાથા છે. આ ગાથા મૂલ કર્મગ્રન્થની નથી કારણકે સ્વોપજ્ઞ ટીકામાં તેને લીધેલ નથી.

चउदसजियठाणेसु चउदसगुणठाणगाणि जोगा य ।
उवयोग-लेस-बंधुदउ-दीरण संत अट्ठपए ॥

ગાથા ૨.

આ ગાથામાં માર્ગણાસ્થાન ઉપર ઘટાવવાના દ્વારો જણાવેલ છે. તે પણ પ્રક્ષેપ ગાથા છે. તેના બદલે સ્વોપજ્ઞ ટીકામા નીચે પ્રમાણેની ગાથા છે.

चउदसमग्गठाणेसु मूलपएसु बिसट्ठि इयरेसु ।
जिय-गुण-जोगु-वओगा, लेस अप्पबहुं च छट्ठाणा ॥

આમાં માર્ગણાસ્થાન ઉપર ૭ દ્વારોનાં નામો દર્શાવેલ છે.

ગાથા ૩.

આ ગાથા પણ પ્રક્ષેપ ગાથા છે. આ ગાથાની અંદર ચૌદ ગુણસ્થાનકો ઉપરના ૧૦ દ્વારોના નામો બતાવેલ છે. આને બદલે સ્વોપજ્ઞ ટીકામાં નીચે મુજબની ગાથા છે.

चउदसगुणठाणेसुं, जिय-जोगु-वओग-लेस-बन्धा य ।
बन्धु-दयु-दीरणाओ संतऽप्पबहुं च दसठाणा ॥

ગાથા ૨.

અસંજ્ઞી :—દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા રહિત જીવો તે અસંજ્ઞી જીવો કહેવાય. ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનકાલની વિચારણાવાળી જે સંજ્ઞા તે દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા આવી સંજ્ઞાવાળા જીવો સંજ્ઞી કહેવાય છે

પર્યાપ્તિ :—પુદ્ગલના ઉપચયથી ઉત્પન્ન થયેલ અને પુદ્ગલનાં ગ્રહણ અને પરિણમનમા કારણભૂત જે શક્તિ વિશેષ તે પર્યાપ્તિ.

પર્યાપ્તા-અપર્યાપ્તા :—આ બન્નેના બબ્બે પ્રકારો છે. (૧)

લબ્ધિ-અપર્યાપ્તા (૨) કરણ અપર્યાપ્તા અને (૧) લબ્ધિ પર્યાપ્તા અને (૨) કરણ પર્યાપ્તા.

લબ્ધિ અપર્યાપ્તા:—જે જીવો અપર્યાપ્ત નામકર્મના ઉદયથી સ્વ-યોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કર્યા શીવાય મરણ પામે છે તે લબ્ધિ અપર્યાપ્તા

કરણ અપર્યાપ્તા —અહી કરણનાં બે અર્થો છે. પહેલા અર્થ પ્રમાણે કરણ એટલે ઇન્દ્રિય અને બીજો અર્થ સ્વ-યોગ્ય સર્વ પર્યાપ્તિ. એટલે જેમણે ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પુરી નથી કરી તે કરણ અપર્યાપ્તા અથવા જેઓએ સ્વ-યોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પુરી કરી નથી તે જીવો કરણ અપર્યાપ્તા ગણાય છે આથી કરણ અપર્યાપ્તા લબ્ધિ અપર્યાપ્તાજ હોય એવો નિયમ નથી.

લબ્ધિપર્યાપ્તા :—જે જીવો પર્યાપ્તનામકર્મનાં ઉદયથી સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિઓ અવશ્ય પુરી કરશે જ તે લબ્ધિ પર્યાપ્તા.

કરણ પર્યાપ્તા —જે જીવોએ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પુરી કરી છે તે અથવા જેઓએ સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પુરી કરી છે તે કરણ પર્યાપ્તા દરેક જીવ પહેલી ત્રણ પર્યાપ્તિઓ પુરી કરીનેજ મરણ પામે છે. કારણકે આગામિ ભવનું આયુષ્ય બાંધ્યા શીવાય કોઈ જીવ મરતો નથી અને આગામિ ભવનું આયુષ્ય પ્રથમની ત્રણ પર્યાપ્તિઓ પુરી થયા પછીજ બધાય છે એટલે પહેલા અર્થ પ્રમાણે દરેક જીવ કરણ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પછીજ મરણ પામે છે. કરણની સાથે પર્યાપ્ત અથવા અપર્યાપ્ત નામકર્મના ઉદયને સંબંધ નથી પણ પર્યાપ્તિની પરિસમાપ્તિ સાથે સંબંધ છે, એટલુ ખાસ લક્ષ્યમાં રાખવું આથી લબ્ધિ અપર્યાપ્તો પણ કરણ અપર્યાપ્તો અને કરણ પર્યાપ્તો હોઈ શકે છે. અને લબ્ધિ પર્યાપ્તો પણ કરણ અપર્યાપ્તો અને કરણ પર્યાપ્તો હોઈ શકે છે કર્મગ્રંથમા મુખ્યતાએ લબ્ધિની અપેક્ષા રાખી ઘટના કરેલ છે અને કોઈ કોઈ જગ્યાએ કરણની પણ અપેક્ષા લીધી છે. એટલા માટેજ અહીં આટલી સ્પષ્ટતા કરવાની જરૂર પડી છે.

જીવના ચૌદ ભેદ (૧) સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૨) સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત. (૩) બાદર એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૪) બાદર એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત (૫) બેઈન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૬) બેઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત. (૭) તેઇન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૮) તેઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત (૯) ચૌરેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૧૦) ચૌરેન્દ્રિય પર્યાપ્ત (૧૧) અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૧૨) અસંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત. (૧૩) સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૧૪) સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત.

ગાથા ૩ "બાદર એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તા" અહી એકેન્દ્રિયમા પૃથ્વિકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાય એ ત્રણ બાદર અપર્યાપ્તા સમજવા, પણ તેઉકાય અને વાયુકાય સમજવાં નહી. કારણકે તથાસ્વભાવેજ સમ્યક્ત્વ વમતો જીવ તેમા ઉત્પન્ન થતો નથી.

"આગમ માંહે" આગમમા આ પ્રમાણે પાઠ છે

"एगेंदिया णं भंते ! किं नाणि अन्नाणि ? गोयमा ! नो नाणि नियमा अन्नाणि । तथा–बेइंदिया णं भंते ! किं नाणि अन्नाणि ? गोयमा ! नाणि वि अन्नाणि वि. । इत्यादि.

હે ભગવાન ! એકેન્દ્રિયો જ્ઞાનિ છે કે અજ્ઞાનિ ? હે ગૌતમ ! જ્ઞાનિ નથી નક્કી અજ્ઞાનિજ છે. તથા હે ભગવાન ! બેઇન્દ્રિયાદિ જ્ઞાનિ છે કે અજ્ઞાનિ ? હે ગૌતમ ! જ્ઞાનિ પણ છે અને અજ્ઞાનિ પણ છે. વગેરે.

"સંજ્ઞીપર્યાપ્તાને સર્વગુણસ્થાનકો હોય" તેરમા અને ચૌદમા ગુણઠાણે ક્ષાયિક જ્ઞાન હોવાથી ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાનરૂપ સંજ્ઞાનો અભાવ છે તો પછી ત્યાં ભાવમનનો પણ અભાવ હોવાથી એ બે ગુણઠાણા સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તાને કેમ હોઇ શકે ? ત્યાં પણ કેવલજ્ઞાનિઓને દ્રવ્યમનનાં સંબન્ધથી સંજ્ઞી માનેલ છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે,

मणकरणं केवलिणो वि अत्थि तेण सन्निणो भन्नंति मनोविन्नाणं पडुच्च ते सन्निणो न भवन्ति. દ્રવ્યમન કેવલિને હોવાથી તે સંજ્ઞી કહેવાય છે. મનોવિજ્ઞાનને અપેક્ષીને નહી. એટલે એ ગુણસ્થાનકો પણ હોય છે.

ગાથા ૪

"ગ્રથકારે એ મતાંતર કહ્યુ" ટીકામા પણ આ વસ્તુને "**अत्रैव मतान्तरमुपदर्शयन्निह**" એ પ્રમાણે કહીને આ વસ્તુને કર્મગ્રંથકાર અને સિદ્ધાન્તકારના મતાન્તર તરીકે વર્ણવેલ હોય એમ જણાય છે. આ સાતેય અપર્યાપ્તાને શરીર શીવાયની બાકીની પ્રર્યાપ્તિએ અપર્યાપ્તાને "શીલાકાચાર્ય" વગેરે કેટલાક આચાર્યો ઔદારિક કાયયોગ માને છે તેઓનુ મંતવ્ય એવુ છે કે, શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થવાથી તેઓનું શરીર પૂર્ણ થયુ છે એટલે શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તાને ઔદારિક કાયયોગ હોય છે. તે આ પ્રમાણે **औदारिककाययोग-स्तिर्यङ्मनुष्ययोः शरीरपर्याप्तेरुर्ध्वम्, तदितरस्तु मिश्रः** અહીં બે મત છે. કર્મગ્રંથકાર સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તાને ઔદારિક કાયયોગ માને છે. કારણકે, ઈન્દ્રિય, શ્વાસોચ્છ્વાસ, ભાષા અને મનઃ પર્યાપ્તિ સમ્પૂર્ણ ન થાય ત્યા સુધી શરીર અધુરૂ ગણાય છે અને કાર્મણ શરીરનો પણ વ્યાપાર ચાલુ હોય છે તેથી ઔદારિકમિશ્ર પણ યુક્તિયુક્ત જણાય છે. જ્યારે સિદ્ધાન્તકાર શરીરપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય એટલે શરીરની નિષ્પત્તિ માની ઔદારિક કાયયોગ માને છે.

આ રીતે સજ્ઞિ–અપર્યાપ્તા દેવ અને નારકોને પણ મતાન્તર માનવો જોઇએ તે અહી કેમ નથી માન્યો ? તો ઉપલક્ષણથી એમને પણ એજ પ્રમાણે સમજી લેવું અથવા અહીં અપર્યાપ્તા તે અન્તર્મુહૂર્તનાં આયુષવાળા લબ્ધિ અપર્યાપ્તા સમજવા તે તો તિર્યંચ અને મનુષ્ય એ બેજ હોય છે. દેવ અને નારકોનું જઘન્ય આયુષ પણ દશહજાર

વર્ષનુ હોય છે તેથી અહી તેઓની વિવક્ષા કરી નથી. અને લબ્ધિ અપર્યાપ્તા જીવો ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કર્યા પછી જ મરે છે. તે પહેલાં નહી તેથી અહી એકલા લબ્ધિ અપર્યાપ્તાની વિવક્ષા લઈએ તો પણ કોઈ જાતનો દોષ નથી અને દેવ-નારકો સબન્ધિ પ્રશ્નને અવકાશ નથી આ પ્રમાણે શીલાંકાચાર્ય આદિનો મતાન્તર સમજવો. જ્યારે જીવવિજયજી મહારાજે આગમિક મત ખરો હોય તેમ જણાવેલ છે. તત્ત્વ બહુશ્રુત જાણે.

ગાથા ૫

"जुगवं दो नत्थि उवओगा" इति वचनात् એક સાથે બે ઉપયોગ ન હોય એ પ્રમાણે આગમવચન હોવાથી આગમમાં પણ કહ્યુ છે કે "समए दो णुवओगा" એક સમયમા બે ઉપયોગ નથી. ભદ્રબાહુસ્વામિએ આવશ્યકનિર્યુક્તિમાં કહ્યું છે કે–

नाणम्मि दंसणम्मि य एत्तो एगयरम्मि उवउत्ता ।
सव्वस्स केवलिस्सा, जुगवं दो नत्थि उवओगा ॥

જ્ઞાન અને દર્શન એ બેમા એક જ ઉપયોગ હોય સર્વ જીવોને અને કેવલિને એકી સાથે બે ઉપયોગ હોતા નથી

અહીં છદ્મસ્થોને એકી સાથે બે ઉપયોગ ન હોય એ વાત સર્વ સમ્મત છે પણ કેવલિની બાબતમા ત્રણ જુદી જુદી વિવક્ષાઓ છે તે આ પ્રમાણે–

(૧) ભદ્રબાહુસ્વામિ, જિનભદ્રગણી ક્ષમાશ્રમણ આદિ સિદ્ધાન્તપક્ષ ક્રમભાવી એટલે સમયાન્તર ઉપયોગ માને છે.

(૨) શ્રી મલ્લવાદીસૂરિજી સહભાવી એટલે એક સમયમાં બન્ને ઉપયોગ માને છે.

(૩) શ્રી સિદ્ધસેનદીવાકરસૂરિજી એક જ જ્ઞાનોપયોગ માને છે એટલે બન્ને ઉપયોગોનો ભેદ માનતા નથી.

આ સંબંધમા ત્રણે પક્ષોની ઘણી દલીલો છે અને ન્યાયાચાર્ય ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજીએ ત્રણેનો શુદ્ધ ઋજુસૂત્ર, વ્યવહાર અને સંગ્રહનયની અપેક્ષાએ સમન્વય કરી આપેલ છે.

ગાથા ૬

પ્રશ્ન.–અહીં એકેન્દ્રિયને મતિ–અજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન એ બે અજાન માનેલ છે. તેમાં સ્પર્શઈન્દ્રિય મતિજ્ઞાનાવરણીય કર્મનાં ક્ષયો-પશમથી ઉત્પન્ન થાય તે મતિ–ઉપયોગ એકેન્દ્રિયમા હોય તે બરાબર છે. પણ ભાષાલબ્ધિ અને શ્રવણલબ્ધિ ન હોવાથી એમાં શ્રુત ઉપયોગ કેમ માની શકાય? કારણ કે શાસ્ત્રમાં ભાષા તથા શ્રવણ લબ્ધિવાળાનેજ શ્રુતજ્ઞાન માનેલ છે.

भावसुयं भासासोयलद्धिणो जुज्जए न इयरस्स ।
भासाभिमुहस्स सुयं, सोऊण व जं हविज्जाहि ॥

(વિશેષ૦ ૧૦૨)

"બોલવાની અને સાંભળવાની શક્તિવાળાઓને ભાવશ્રુત હોય છે બીજાને નહી કારણ કે શ્રુતજ્ઞાન એને જ કહે છે કે જે બોલવાની ઇચ્છાવાળા અથવા વચન સાભળવાવાળાને હોય"

સમાધાન–શાસ્ત્રમા એકેદ્રિયાદિને આહારાદિ સંજ્ઞાઓ માનેલ છે સંજ્ઞા અભિલાષરૂપ છે. પૂજ્યપાદ શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજીએ આવ-શ્યકની મૂળ ટીકામા કહ્યું છે કે–

"आहारसंज्ञा आहाराभिलाषः क्षुद्वेदनीयोदयप्रभवः खल्वात्मपरिणामविशेषः इति" ।

"આહારસંજ્ઞા એટલે આહારનો અભિલાષ, ક્ષુધાવેદનીય કર્મનાં ઉદયથી ઉત્પન્ન થવાવાલો આત્માનો પરિણામ વિશેષ" આ અભિલાષ મને અમુક વસ્તુ મલે તો સારૂં; એ પ્રમાણે શબ્દ અને અર્થનાં વિકલ્પપૂર્વક હોય છે. વિકલ્પસહિત ઉત્પન્ન થતો અધ્યવસાય તેજ

શ્રુતજ્ઞાન પૂજ્યપાદ જિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણજીએ વિશેષાવશ્યકની ૧૦૦ મી ગાથામાં આ પ્રમાણે શ્રુતનું લક્ષણ કહેલ છે

"इंदियमणोनिमित्तं जं विन्नाणं सुयाणुसारेणं ।
निययत्थुत्तिसमत्थं तं भावसुयं मई सेसं ॥"

ઇન્દ્રિય અને મનના નિમિત્તથી ઉત્પન્ન થવાવાલુ જ્ઞાન, કે જે નિયત અર્થને કહેવામાં સમર્થ અને શ્રુતાનુસારી છે, તે ભાવશ્રુત છે. તે સીવાયનું બીજું મતિજ્ઞાન છે" એકેન્દ્રિયને સ્પર્શ ઇન્દ્રિય સીવાય બીજી દ્રવ્યઇન્દ્રિયો નથી, તો પણ વૃક્ષાદિમાં બકુલાદિને પાંચે ભાવેન્દ્રિયનુ જ્ઞાન છે અને તે શાસ્ત્રસમ્મત છે એ જ પ્રમાણે એકેન્દ્રિયમાં ભાષાલબ્ધિ અને શ્રુતલબ્ધિ ન હોવા છતાં પણ ભાવ શ્રુતજ્ઞાન હોય છે. તેઓમાં કંઈક સૂક્ષ્મ પણ શ્રુતજ્ઞાન હોય છે. નહિ તર આહારાદિસંજ્ઞા ઘટી શકશે નહી. વિશેષાવશ્યકની ૧૦૩ મી ગાથામાં કહ્યુ છે કે—

"जह सुहुमं भाविंदियनाणं दव्विंदियाण विरहे वि ।
दव्वसुयाभावम्मि वि, भावसुयं पत्थिवाईणं ॥"

જેવી રીતે દ્રવ્યઇન્દ્રિયના વિરહમાં પણ સૂક્ષ્મ ભાવેન્દ્રિયનુ જ્ઞાન હોય છે. તેમ પૃથ્વિકાય વગેરેમા દ્રવ્યશ્રુતનાં અભાવમા પણ સૂક્ષ્મ ભાવ–શ્રુત હોય છે આ ઉપરથી એટલુ સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે કે, ભાષા અને શ્રુતલબ્ધિવાળાને દ્રવ્ય અને ભાવ બન્ને પ્રકારનું શ્રુત હોય છે. ત્યારે તે લબ્ધિઓ રાહિત એકેન્દ્રિયોને એકલુ સૂક્ષ્મ ભાવશ્રુત હોય છે.

ગાથા ૭.

"લેશ્યા એટલે શું ?"

લેશ્યાની વ્યાખ્યા ટબામાં આપી છે. તે લેશ્યા બે પ્રકારે છે (૧) દ્રવ્ય લેશ્યા (૨) ભાવ લેશ્યા. તેમાં દ્રવ્ય લેશ્યા પુદ્ગલવિશેષાત્મક છે. તે સંબન્ધિ જુદી જુદી ત્રણ વિવક્ષાઓ છે. (૧) કર્મવર્ગણાની

બનેલી. (૨) બંધાતા કર્મનાં પ્રવાહરૂપ કષાય અન્તર્ગત દ્રવ્યરૂપ (૩) યોગ પરિણામરૂપ.

(૧) લેશ્યા કાર્મણ વર્ગણાની બનેલી છે તો પણ તે આઠ-કર્મથી જુદી છે, જેમકે કાર્મણ શરીર આ વસ્તુ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની ટીકામા આપેલ છે (ઉ૦ અ૦ ૩૪ ટીકા પૃ ૬૫૦)

(૨) આ મત પ્રમાણે લેશ્યા બધ્યમાન કર્મ-પ્રવાહરૂપ છે અને તેથી ચૌદમા ગુણઠાણે કર્મોદય વર્તે છે, પણ તેનો બધ્યમાન પ્રવાહ ન હોવાથી ત્યા લેશ્યાનો અભાવ છે આ અર્થ વાદિવેતાલ શાન્તિ-સૂરીશ્વરજીનો છે. અને તે પણ ઉત્તરાધ્યયનની ટીકામાં છે.

(૩) આ મત હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી વગેરેનો છે અને મલયગિરિજીએ પન્નવણાની ટીકામા બતાવેલ છે આ મત પ્રમાણે દ્રવ્ય-લેશ્યાને યોગવર્ગણા-અન્તર્ગત સ્વતત્ર દ્રવ્ય માને છે એમનુ માનવુ એવુ છે કે, જ્યા સુધી યોગ છે ત્યા સુધી લેશ્યાઓ છે. ચૌદમા ગુણસ્થાનકે યોગનો અભાવ હોવાથી લેશ્યાનો પણ અભાવ છે.

ભાવલેશ્યા આત્માનો પરિણામવિશેષ છે જે કષાયજન્ય સક્લેશ અને યોગ એ બન્નેથી ઉત્પન્ન થાય છે તીવ્ર, તીવ્રતર, તીવ્રતમ, મન્દ, મન્દતર, મન્દતમ વગેરે અનેક ભેદો પડતા હોવાથી ભાવલેશ્યા અસંખ્ય પ્રકારની છે. આ છ ભેદો સમજાવવા માટે શાસ્ત્રમાં જમ્બુફળ ખાનાર તથા લુંટારૂઓનુ દ્રષ્ટાત આપેલ છે, જે પ્રસિદ્ધ છે જેની સગ્રહ ગાથા ટબામા આપેલ છે આ પ્રમાણે લેશ્યાનુ ટુંક સ્વરૂપ છે. વિશેષ સ્વરૂપ આગમગ્રથોમા ખૂબ વિસ્તારપૂર્વક આપેલ છે. લોક પ્રકાશમાં પણ તેનું વર્ણન કરેલ છે.

ગાથા ૮ મી

"છ માસ લગે...ત્રીજે ભાગે અધિક" કોઈ પૂર્વ ક્રોડ વર્ષનાં આયુષ્યવાળો જીવ પોતાનાં ચાલુ આયુષ્યનાં બે ભાગ ગયા પછી અનુત્તર વિમાનનુ ૩૩ સાગરોપમનું અયુષ્ય બાધે. મરીને ત્યાં

ઉત્પન્ન થાય દેવલોકમાં પોતાનાં આયુષ્યનાં છ માસ બાકી રહે ત્યારે નવું આયુષ્ય બધાય છે. તે અપેક્ષાએ આટલો કાળ સમજવો.

દેશે ઉણી પૂર્વ ક્રોડી લગે :–જે જીવ ગર્ભાવાસમાં સાત મહિના રહીને જન્મેલ હોય અને આઠ વરસની ઉંમરે સંયમ ગ્રહણ કરે. ત્યારપછી તુરતજ ક્ષપકશ્રેણી માંડી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તે જીવની અપેક્ષાએ આટલો કાળ જાણવો. એટલે નવ વરસે ઉણી પૂર્વ ક્રોડી વર્ષ.

ગાથા ૧૦

ગતિમાર્ગણા .–ગતિનામ કર્મના ઉદયથી નરકત્વાદિ પર્યાયરૂપ. જે પરિણતિ તે ગતિ ચાર પ્રકારે છે.

દેવગતિ :–સારી રીતે શોભે તે દેવ. અથવા નમસ્કાર કરનાર લોકોના મનોવાંછિત પૂર્ણ કરે તે દેવ. અથવા દિવ્યઆભૂષણો અને પોતાનાં શરીરની સહજ કાન્તિવડે શોભે તે દેવ. દેવમાં જવું તે દેવગતિ.

તિર્યંચગતિ –જેઓ તિર્યંગ્ગમન કરે તે તિર્યંચ અને તિર્યંચમાં ગમન તે તિર્યંચગતિ.

મનુષ્ય ગતિ –વિવેકનો આશ્રય કરીને જે ધર્મનું પાલન કરે તે મનુષ્ય. તેને વિષે ગતિ તે મનુષ્યગતિ.

નરકગતિ .–તિર્યંચો અને મનુષ્યોને પાપનુ ફળ જેમાં ભોગવાય તે નરક તેમાં ગતિ તે નરક ગતિ,

ઇન્દ્રિયનો અર્થ વિવેચનપૂર્વક દંડક તથા નવતત્ત્વ પ્રકરણમાં આપેલ છે. છ કાયનો અર્થ જીવવિચારમાં વિસ્તારપૂર્વક આપેલ છે.

યોગ શબ્દનો અર્થ અને ત્રણ યોગોનુ વર્ણન ભેદ–પ્રભેદ સહિત દંડક પ્રકરણમાં આપેલ છે.

ગાથા ૧૧

વેદ એટલે અભિલાષ. ત્યાં પુરૂષને સ્ત્રીની અભિલાષા તે

પુરુષવેદ. સ્ત્રીને પુરૂષની અભિલાષા તે **સ્ત્રીવેદ** સ્ત્રી અને પુરૂષ બન્ને તરફનો અભિલાષ તે **નપુંસકવેદ.**

જ્ઞાનનું સ્વરૂપ પ્રથમ કર્મગ્રંથમાં વિસ્તારપૂર્વક આપેલ છે.

જ્ઞાન અને અજ્ઞાનમાં તફાવત.-સમ્યગ્દષ્ટિનુ જે જ્ઞાન તે જ્ઞાન કહેવાય છે કારણ કે તે દરેક વસ્તુને અનેકાન્તદૃષ્ટિથી જોવે છે અને વળી તે જ્ઞાન હેય-ઉપાદેયની સમજણવાળું હોય છે જ્યારે મિથ્યાદષ્ટિનુ જ્ઞાન તે અજ્ઞાન છે કારણ કે તે દરેક વસ્તુને એકાન્તદષ્ટિથી જોવે છે અને માને છે તથા તેના જ્ઞાનમાં હેય-ઉપાદેયનો વિવેક હોતો નથી. પહેલાં ત્રણ જ્ઞાન જ અજ્ઞાનરૂપ હોય છે છેલ્લા બે સમ્યક્ત્વની હાજરીમાજ ઉત્પન્ન થતાં હોવાથી અજ્ઞાનરૂપ નથી.

ગાથા ૧૨

સંયમ:-સાવદ્યયોગથી સાચી રીતે અટકવુ તે સયમ અથવા પાપવ્યાપારરૂપ આરંભ-સમારંભોથી આત્મા જેના વડે નિયમમાં-આવે કાબુમા આવે તે સયમ અથવા પાચ મહાવ્રતો તે યમ કહેવાય છે. તે યમોનુ પાલન જેમા હોય તે સયમ. આ સયમ સાત પ્રકારે છે.

સામાયિક:-જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્રનો લાભ જ્યા હોય તે સામાયિક. અથવા ટબામા કહેલા અર્થ પ્રમાણે સામાયિક અથવા ક્ષણે ક્ષણે જેમા અપૂર્વ જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્રના વિકાસથી ભવભ્રમણ અટકવારૂપ લાભ થતો હોય તે સામાયિક અથવા મૂલગુણના આધારભૂત સર્વ સાવદ્યની વિરતિરૂપ જે ચારિત્ર તે સામાયિક. જો કે સર્વ પ્રકારના ચારિત્ર સામાયિક ચારિત્ર જ છે, તો પણ વિશુદ્ધિની અપેક્ષાએ તેના જુદા જુદા પ્રકારો બતાવેલ છે.

સ્થિતકલ્પી:—આચેલક્ય, ઔદ્દેશિક, શય્યાતરપિંડ, રાજપિંડ, કૃતિકર્મ, વ્રત, જ્યેષ્ઠ, પ્રતિક્રમણ, માસ અને પર્યુષણા આ દશ કલ્પોમા જે સ્થિત છે. તે સ્થિતકલ્પી.

અસ્થિત કલ્પી:—શય્યાતરપિંડ, વ્રત, જ્યેષ્ઠ અને કૃતિકર્મ

આ ચાર કલ્પ નિયમથી હોય અને બાકીનાં ઈચ્છા મુજબ કરવાનાં હોય તે અસ્થિતકલ્પી.

પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર :—વિશેષમાં આ ચારિત્રવાળા ક્યારે અને ક્યા ક્ષેત્રમાં હોય તે વિશે આગમોમાં ૨૦ દ્વારથી વર્ણન કરેલ છે, તે ટુંકાણમા આ પ્રમાણે છે ક્ષેત્રદ્વાર (૧) કાલદ્વાર (૨) ચારિત્રદ્વાર (૩) તીર્થદ્વાર (૪) પર્યાયદ્વાર (૫) આગમદ્વાર (૬) વેદદ્વાર (૭) કલ્પદ્વાર (૮) લિંગદ્વાર (૯) લેશ્યાદ્વાર (૧૦) ધ્યાનદ્વાર (૧૧) ગણદ્વાર (૧૨) અભિગ્રહદ્વાર (૧૩) પ્રવ્રજ્યાદ્વાર (૧૪) મુંડાપનદ્વાર (૧૫) પ્રાયશ્ચિતવિધિદ્વાર (૧૬) કારણદ્વાર (૧૭) નિ:પ્રતિકર્મદ્વાર (૧૮) ભિક્ષાદ્વાર (૧૯) બન્ધદ્વાર (૨૦)

ક્ષેત્ર —પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર અંગીકાર કરનાર મુનિઓનુ જન્મક્ષેત્ર ૫ ભરત, અને ૫ ઐરાવત, પણ મહાવિદેહ નહિં અને અંગીકાર કરવાનું ક્ષેત્ર પણ એજ જિનકલ્પિઓની જેમ આમનું સંહરણ ન થતું હોવાથી સર્વ ક્ષેત્રની પ્રાપ્તિ નથી.

કાલ .—અવસર્પિણીના ત્રીજા અને ચોથે આરે તેઓનો જન્મ હોય છે. અને સદ્ભાવ અવસર્પિણીના ૩–૪–૫, અને ઉત્સર્પિણીના ૨–૩–૪ આરામાં જન્મ અને સદ્ભાવ ૩–૪ આરામાં. નોઉત્સર્પિણી નોઅવસર્પિણીમા હોય જ નહી.

ચારિત્ર :—સામાયિક ચારિત્ર અને છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રનાં સંયમસ્થાનથી ઉપરનાં જે અસંખ્ય લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ પરિહારવિશુદ્ધિના સંયમસ્થાનો છે તેમાં વર્તતા જીવને જ આ ચારિત્ર હોય.

તીર્થ .—જિનેશ્વરનુ શાસન પ્રવર્તમાન હોય ત્યારેજ હોય છે.

પર્યાય .—ગૃહસ્થપર્યાય જઘન્યથી ૨૯ વર્ષનો. યતિપર્યાય જઘન્યથી ૨૦ વર્ષ. અને બન્નેનો ઉત્કૃષ્ટ દેશોન પૂર્વક્રોડ વર્ષ.

આગમ :—નવું ન ભણે પ્રથમનુ ભણેલું સભારે.

વેદ :—નપુંસકવેદી અથવા પુરુષવેદી. સ્ત્રીવેદીને આ કલ્પનો નિષેધ છે.

કલ્પ .—સ્થિતકલ્પજ હોય

લિંગ :—દ્રવ્યલિગ (મુનિવેષ) અને ભાવલિગ બન્ને હોય.

લેશ્યા —કલ્પ અગીકાર કરતી વખતે ૩ શુભ લેશ્યા. ત્યારબાદ ૭ એ લેશ્યા. તો પણ અશુદ્ધ લેશ્યાઓ અતિસકિલષ્ટ ન હોય.

ધ્યાન :—અગીકાર કરતી વખતે ધર્મધ્યાન. ત્યારપછી આર્ત્ત-રૌદ્ર અને ધર્મ એ ત્રણે ધ્યાન સભવો શકે. અશુભ યોગની ઉત્કૃષ્ટ દશામા આર્ત્ત–રૌદ્રપણું આવે. પણ તે નિરતુ–બન્ધ હોય

ગણ :—જઘન્યથી ત્રણ ગણ. ઉત્કૃષ્ટથી શત સખ્યાવાલા ગણ અગીકાર કાલે સર્વ ક્ષેત્રમાં મલીને હોય અગીકાર કર્યા બાદ જઘન્ય અથવા ઉત્કૃષ્ટ સમકાલે વર્તતા સેકડો ગણ હોય. તેમાં અગીકારકાલે પુરૂષ સખ્યા જઘન્ય ૨૭ અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૦૦૦ હોય. ત્યારબાદ જઘન્યથી સેકડો અને ઉત્કૃષ્ટથી હજારો હોય પ્રવેશ કરનાર તથા નિકલનાર બન્ને સમકાલે જઘન્યથી એક અને ઉત્કૃષ્ટથી પૃથક્ત્વ પ્રમાણ હોય.

અભિગ્રહ :—આ કલ્પ અભિગ્રહરૂપ હોવાથી ચાર પ્રકારમાંથી એકપણ અભિગ્રહ ન હોય.

પ્રવ્રજ્યા .—કોઈને દીક્ષા ન આપે. ઉપદેશ આપે.

મુંડાપન :—આ મુનિ કોઈને મુડે નહી (પ્રવ્રજ્યા પછી તુરતજ મુડન હોય એવો નિયમ નથી. કારણ કે અયોગ્યને દીક્ષા દીધી હોય તો પાછળથી માલુમ પડતાં મુડન ન કરે. માટે મુડાપન–દ્વાર જુદું કહ્યું છે)

પ્રાયશ્ચિત :—મન વડે પણ સૂક્ષ્મ અતિચાર લાગતા પણ પ્રાયશ્ચિત આવે. કારણ કે આ કલ્પ એકાગ્રતાપ્રધાન છે.

કારણ ;—આ કલ્પની પાલના એજ કર્મક્ષયનું કારણ છે. માટે બીજુ આલમ્બન ન હોય.

નિષ્પ્રતિકર્મતા :—શરીરસસ્કાર ન કરે. આંખમાં પડેલ તૃણ પણ ન કાઢે પ્રાણાંતે પણ અપવાદમાર્ગ ન સેવે.

ભિક્ષા .—ત્રીજા પ્રહરે ગોચરી તથા વિહાર કરે. શેષ વખત કાયોત્સર્ગ કરે નિદ્રા અતિઅલ્પ કરે. કદાચ વિહાર ન કરી શકે તો પણ કલ્પમર્યાદા બરોબર પાલે.

બન્ધ —પરિહારકલ્પ સમાપ્ત થયા બાદ પુન તે કલ્પમા અથવા સ્થવિરકલ્પમા કે જિનકલ્પમાં પ્રવેશ કરે. તેમાં ફરીવાર તે કલ્પમા અથવા સ્થવિરકલ્પમા રહેનારા ઈત્વર પરિહારી કહેવાય.

આ પ્રમાણે પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્રી માટે ૨૦ દ્વારથી ટીકામાં વર્ણન કરેલ છે.

'સમ્પરાય" :—જેના વડે સંસારમાં પર્યટન કરવું પડે તે સમ્પરાય—ક્રોધાદિકષાય.

દેશયતિ .—ઉત્કૃષ્ટથી સમ્યક્ત્વ સહિત શ્રાવકના બાર વ્રતને ધારણ કરનાર. સાધુધર્મની અપેક્ષાએ શ્રાવકને સવા વિશ્વાની દયા હોય તે આ પ્રમાણે—સાધુ સૂક્ષ્મ અને બાદર બન્ને પ્રકારનાં જીવોનો વધ ન કરે પરંતુ ગૃહસ્થ સૂક્ષ્મ જીવોની દયા પાળી શકે નહી તેથી દશ વિશ્વા બાકી રહ્યાં. બાદર જીવની વિરાધના સંકલ્પથી અને આરંભથી એ પ્રકારે છે તેમાં આરભથી દયા ગૃહસ્થ પાલી શકે નહિં માટે પાંચ વિશ્વા બાકી રહ્યા સકલ્પ બે પ્રકારે છે. અપરાધી સબન્ધિ અને નિરપરાધી સબન્ધિ, તેમાં અપરાધીની દયા ગૃહસ્થ પાળી શકે નહિ, તેથી અઢી વિશ્વા બાકી રહ્યા નિરપરાધી બે પ્રકારે હોય

છે સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ સાપેક્ષની દયા ગૃહસ્થ પાળી શકે નહિ તેથી સવા વિશ્વાની દયા રહી.

"**અનાકાર**":—જાતિ, લિંગ, ગુણ અને ક્રિયા સીવાય સામાન્યમાત્ર જે અવબોધ થાય તે અનાકાર અર્થાત્ દર્શનમા જાતિ, લિગ, ક્રિયા અને ગુણપૂર્વક બોધ થતો નથી માટે અનાકાર.

ગાથા. ૧૩.

"ભવ્ય માર્ગણાપર"

ભવ્ય.—જેનામાં યોગ્ય સામગ્રી મલવાથી મોક્ષમાં જવાની યોગ્યતા છે તે ભવ્ય. આ ભવ્યમા પણ કેટલાક **જાતિભવ્યો** હોય છે જેમનામા મોક્ષે જવાની લાયકાત છે પણ એમને વિશિષ્ટ સાધન ન મલવાથી કોઈ દિવસ મોક્ષે જવાના નથી તેઓની નિગોદ અવસ્થાજ અનાદિ—અનંત હોય છે જે જીવો મોક્ષ યોગ્ય સામગ્રિ મલવા છતા મોક્ષની યોગ્યતા વગરનાજ છે તે **અભવ્ય**.

ગાથા ૧૪

"**આહારી**".–ઉત્પત્તિ સમયે અને વિગ્રહગતિમા તૈજસ શરીરવડે આહાર લેવાય છે તે ઓજ આહાર. ત્વચા–કાયાદિવડે આહાર. લેવાય તે લોમ આહાર. અને કોળીયાવડે આહાર લેવાય તે કવલ આહાર આ ત્રણ પ્રકારનો આહાર હોય તે આહારી.

"એ બે જીવના ભેદ હોય" એ તેર માર્ગણાને વિષે સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય જીવ ઉપજે માટે અપર્યાપ્તો પણ ભેદ કહ્યો છે. દેવગતિ અને નરકગતિમા વર્તમાન કોઈ જીવ અસંજ્ઞિ હોતો નથી. પછી તે પર્યાપ્તો હોય કે અપર્યાપ્તો. કોઈ પણ અસંજ્ઞી જીવ વિભંગજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે નહિં માટે વિભંગજ્ઞાનમા પણ એ બેજ ભેદ ગ્રહણ કરેલ છે.

પંચસંગ્રહ દ્વાર પહેલાની ૨૭ મી ગાથામાં વિભંગજ્ઞાને સંજ્ઞિ પર્યાપ્તાનો એક જ જીવભેદ હોય એમ કહ્યુ છે તે અસંજ્ઞિમાંથી આવેલ દેવતા નારકીને અપર્યાપ્ત અવસ્થાએ વિભંગજ્ઞાન ન હોય તે અપેક્ષાએ જાણવું. આથી બીજી અપેક્ષાએ વિભંગજ્ઞાનમાં બે જીવ ભેદ પણ ઇષ્ટજ છે. કારણ કે જે સંજ્ઞિ જીવ મરીને દેવ અને નારકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એને અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં પણ વિભંગજ્ઞાન હોય છે. કેટલાક સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવો ત્રણ જ્ઞાન સહિત સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયમા ઉપજે છે, માટે મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શનને વિશે સંજ્ઞિ અપર્યાપ્તાનો ભેદ ગણ્યો છે. બદ્ધાયુ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ–સહિત સંજ્ઞિ-પંચેન્દ્રિયમાં અવતરે તે અપેક્ષાએ સંજ્ઞિ અપર્યાપ્તો જીવભેદ લીધો છે. ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વનુ કારણ એ છે કે, ભાવી તીર્થંકર વગેરે જીવો દેવગતિથી ચ્યવીને મનુષ્યજન્મ ગ્રહણ કરે છે. ત્યારે તે ક્ષાયોપશમિક સમ્યકત્વ સહિત હોય છે.

"ઈહાં ઘણું વિચારવા યોગ્ય છે":—આ આખી ચર્ચા ઉપશમ સમ્યક્ત્વે બે જીવભેદ માનવાનાં મતાન્તરની અપેક્ષાએ છે. તે આ પ્રમાણે–ઉપશમ સમ્યક્ત્વે સંજ્ઞિ અપર્યાપ્તો જીવ ભેદ કેમ હોય? કારણ કે અપર્યાપ્ત અવસ્થામા તેવા પ્રકારની શુદ્ધિનો અભાવ હોવાથી નવું સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થતુ નથી હવે જો પરભવનુ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ માનતાં હો તો તે પણ યોગ્ય નથી. કારણ કે મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે ત્રણ કરણ કરીને જે જીવ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામે છે તે મરતો પણ નથી. અને આયુ પણ બાંધતો નથી. આગમમાં કહ્યું છે કે:—

अणबंधोदयमाउगबंधं कालं च सासणो कुणई ।
उवसमसम्मदिट्ठी, चउण्हमिक्कं पि नो कुणई ॥

સાસ્વાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિ અનંતાનુબન્ધિનો બંધ, અનંતાનુબંધીનો ઉદય, આયુષ્યનો બંધ અને કાલ આ ચાર વસ્તુઓ કરે છે. ઉપશમ સમ્ય-

ગ્દષ્ટિ ચારમાંથી એક પણ વસ્તુને કરતો નથી. મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે ત્રણ કરણ વડે પ્રાપ્ત કરેલ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ માટે આ વાત કહેલી છે.

હવે જો તમે એમ કહેતા હો કે ઉપશમશ્રેણીએથી મરીને અનુત્તર વિમાનમા ઉત્પન્ન થાય તેને અપર્યાપ્ત અવસ્થાએ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ હોય છે. તો તે પણ યોગ્ય નથી. કારણ કે તેને દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થવાના પ્રથમ સમયે જ સમ્યક્ત્વ મોહનીયનાં પુદ્‌ગલોનો ઉદય થતો હોવાથી ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ હોય છે. પણ ઔપશમિક હોય નહીં. શતકની બૃહત્ ચૂર્ણિમા કહ્યું છે કે—

जो उवसमसम्मद्दिट्ठी उवसमसेढीए कालं करेइ सो पढमसमए चेव सम्मत्तपुंजं उदयावलियाए छोढूण सम्मत्तपुग्गले वेएइ, तेण न उवसमसम्मद्दिट्ठी अपज्जगो लब्भई.

વળી કેટલાક આચાર્યો ટબામા આપેલી ગાથા પ્રમાણે કહે છે કે, ઉપશમશ્રેણીએ ચઢેલા ઉપશાતમોહ ગુણઠાણાને પ્રાપ્ત થયેલા જે જીવો મરણ પામે છે તે લવસત્તમ દેવો (સાત લવ આયુષ્ય વધારે હત તો મુક્તિ મેળવત. એટલું આયુષ્ય ઓછુ હોવાથી સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવો) સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ સહિત હોય છે. આ દરેક અપેક્ષાએ એક સંજ્ઞિપર્યાપ્તો જીવભેદજ ઉપશમ સમ્યક્ત્વે હોઈ શકે. પરંતુ કેટલાક આચાર્યો શ્રેણિથી ભવ ક્ષયે મરીને અનુત્તર વિમાનમા ઉત્પન્ન થયેલાને અપર્યાપ્ત અવસ્થામા ઉપશમ સમ્યક્ત્વ માને છે. સપ્તતિકાની ચૂર્ણીમાં કહ્યુ છે કે અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં દેવો ત્રણ પ્રકારનાં સમ્યક્ત્વવાળા હોય છે. પચસગ્રહમાં પણ માર્ગણાસ્થાનમાં જીવસ્થાનના વિચાર વખતે "**उवसमसम्मम्मि दो सन्नी**" એ પ્રમાણે સંજ્ઞિદ્વિક ગ્રહણ કરેલ છે. આખી ચર્ચાનો સાર એ છે કેઃ–(૧) નવું ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરનાર

જીવ મરતો નથી. એ દરેકને સંમત વસ્તુ છે. ઉપશમશ્રેણીએ ગડેલ જીવ ઉપશાન્તમોહ ગુણઠાણે કાલ કરે તો સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં કેટલાક (૧) અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વનો ઉદય માને છે. (૧) કેટલાક ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ માને છે. જ્યારે (૩) કેટલાક અપર્યાપ્ત અવસ્થામા ઉપશમ સમ્યક્ત્વ માને છે. આ ત્રણ મતમાંથી ગ્રંથકારે પંચસંગ્રહ અને સપ્તતિકાની ચૂર્ણિનો મત ગ્રહણ કર્યો છે. તત્ત્વ કેવલિ અથવા તો બહુશ્રુત જાણે એમ સ્વોપજ્ઞ ટીકામા કહેલ છે.

ગાથા ૧૫ "અસંજ્ઞિ મનુષ્યો.–" ગર્ભજ મનુષ્યોનાં સર્વ અશુચિ પદાર્થોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે અંગુલનાં અસંખ્યાતમા ભાગનાં શરીરવાળા, અસંજ્ઞિ, મિથ્યાદષ્ટિ અજ્ઞાની, સર્વ પર્યાપ્તિએ અપર્યાપ્તા અને અંતર્મુહૂર્તનાં આયુષ્યવાળાં હોય છે.

"તેજોલેશ્યાવંત દેવતા"—ઈશાન દેવલોક સુધીનાં દેવો, લબ્ધિ પર્યાપ્તા બાદર પૃથિવીકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓને તેજોલેશ્યા હોય છે કારણ કે બૃહત્સંગ્રહણીમાં કહ્યુ છે કે ભવનપતિ અને વ્યંતર દેવો કૃષ્ણ–નીલ–કાપોત અને તેજોલેશ્યાવંત હોય છે. જ્યોતિષી, સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકના દેવો તેજોલેસ્યાવંત છે. શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કેઃ—**जल्लेसे मरइ तल्लेसे उववज्जइ** જે લેશ્યામાં મરે છે તે જ લેશ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે એટલે બાદર અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં કેટલોક કાળ તેજોલેશ્યા હોય છે.

ગાથા. ૧૬.

"એ અઢાર બોલને વિશે સર્વ જીવ ભેદ હોય" આ અઢાર માર્ગણામાં અચક્ષુદર્શન છે. એટલે તેમાં પણ ચૌદે જીવભેદ હોય, અહીં એક પ્રશ્ન થાય છે કે અચક્ષુદર્શનમા સાત અપર્યાપ્ત જીવસ્થાનો માન્યા છે તે કેવી રીતે ? ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પછી અને સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિઓ હજુ સમ્પૂર્ણ ન થઈ હોય તેવી અપર્યાપ્ત અવસ્થાની

અપેક્ષા રાખીને કે ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પહેલાં પણ અચક્ષુદર્શન હોય ? તો પહેલી અપેક્ષાએ તો બરોબર ચૌદ જીવભેદ ઘટી શકે છે. પણ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પહેલાં પણ અચક્ષુદર્શન હોય એમ જયસોમસૂરિજીનાં ટબામાં કહેલ છે. અને ત્યા સિદ્ધાન્ત અનુસાર જણાવેલ છે કે વિગ્રહગતિ અને કાર્મણ યોગમા અવધિદર્શન રહિત જીવોને અચક્ષુદર્શન હોય છે. તો અહી એક પ્રશ્ન થાય છે કે ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પહેલા દ્રવ્યઇન્દ્રિય હોતી નથી. તો એ અવસ્થામા અચક્ષુદર્શન કેવી રીતે હોય ? આ પ્રશ્નનો જવાબ બે રીતે આપી શકાય છે.

(૧) દ્રવ્યેન્દ્રિય હોવા છતાં દ્રવ્ય અને ભાવ એમ ઉભય ઇન્દ્રિય જન્ય ઉપયોગ અથવા દ્રવ્યેન્દ્રિયના અભાવમાં કેવલ ભાવેન્દ્રિયજન્ય ઉપયોગ. આ અપેક્ષાએ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પહેલાં પણ બીજા પ્રકારનો ઉપયોગ હોય છે. (૨) અચક્ષુદર્શનાવરણીય કર્મનાં ક્ષયોપ-શમરૂપ અચક્ષુદર્શન ઇન્દ્રય–પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પહેલાં હોય છે. તે શકિતરૂપે હોય છે. પણ ઉપયોગરૂપે નહી, કારણ કે પ્રાચીન ચતુર્થ કર્મગ્રંથની ૪૬ મી ગાથાની ટીકામાં કહ્યું છે કે .—

त्रयाणामप्यचक्षुर्दर्शनं तस्यानाहारकावस्थायामपि लब्धि-माश्रित्याभ्युपगमात्.

પ્રશ્ન :—ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પહેલાં જેમ શકિતરૂપે અચક્ષુદર્શન માન્યું તેમ ચક્ષુદર્શન કેમ માનતા નથી ?

જવાબ:—ચક્ષુદર્શન આંખરૂપી વિશેષ ઇન્દ્રિય–જન્ય–દર્શન છે આવું દર્શન ત્યારેજ માની શકાય કે જ્યારે દ્રવ્ય નેત્ર હોય. માટેજ ચક્ષુદર્શન ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ પૂરી થયા પછીજ માનેલ છે. જ્યારે અચક્ષુદર્શન એ કોઈ એક ઇન્દ્રિયજન્ય દર્શન નથી, પણ ચક્ષુ સીવાયની કોઈ પણ ઇન્દ્રિયજન્ય ઉપયોગ છે. માટે તે શકિતરૂપે અથવા દ્રવ્યઇન્દ્રિય

અને ભાવેન્દ્રિય એમ બન્નેરૂપે અથવા ભાવેન્દ્રિયરૂપે હોય છે. માટે અચક્ષુદર્શનને ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પહેલાં અને પછી પણ માનેલ છે.

ગાથા ૧૭

"ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત પુરી થયે થકે" અહી ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિનાં બે જુદા જુદા અર્થોની વિવક્ષા છે.

(૧) જીવ જે શકિતવડે ધાતુરૂપ પરિણમેલા આહારને ઇન્દ્રિયરૂપપણે પરિણમાવે તે તે શકિત ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ–અથવા પાંચ ઇન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય પુદ્‌ગલો ગ્રહણ કરી અનાભોગ વીર્યવડે તે પુદ્‌ગલોને ઇન્દ્રિયરૂપે બનાવવાની જે શકિત તે ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ. આ વ્યાખ્યા અનુસાર સ્વયોગ્ય સમ્પૂર્ણ પર્યાપ્તિઓ પુરી થયા બાદજ ઇન્દ્રિય–જન્ય–ઉપયોગ પ્રવર્તે છે. અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં ચઉરિન્દ્રિયાદિને ચક્ષુ હોવા છતાં તેનો ઉપયોગ હોતો નથી. એ અપેક્ષાએ ત્રણ જીવભેદ આ વ્યાખ્યા પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર અનુસાર છે.

(૨) આત્મા જે શકિતવડે ધાતુરૂપે પરિણમાવેલા આહારમાંથી ઇન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય પુદ્‌ગલો ગ્રહણ કરી ઇન્દ્રિયરૂપે પરિણમાવી સ્વવિષય જાણવામાં સમર્થ થાય તે ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ કહેવાય. આ વ્યાખ્યા અનુસાર ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પછી ઇન્દ્રિયજન્ય ઉપયોગ પ્રવર્તે છે એટલે તે અપેક્ષાએ સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ ન કરી હોય અને ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરી હોય તેવા જીવને ચક્ષુદર્શન હોય છે એટલે તે અપેક્ષાએ છ જીવભેદ. આ વ્યાખ્યા બૃહત્સંગ્રહણી અને પંચ–સંગ્રહ વૃત્તિની છે ત્યાં કહ્યુ છે કે—

करणापर्याप्तेषु चतुरिन्द्रियादिष्विन्द्रियपर्याप्तौ सत्यां चक्षुर्दर्शनमपि प्राप्यते "।

કરણ અપર્યાપ્તા એવા ચઉરિન્દ્રિય વગેરેમા ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયે છતે ચક્ષુદર્શન હોય છે.

ગાથા ૨૦

"પછી તો બહુશ્રુત કહે તે ખરૂ" અહીં ત્રણ અજ્ઞાનને વિષે બે અથવા ત્રણ ગુણઠાણા માનવા તે બાબતનાં મતાતંરનુ દિગ્દર્શન કરેલ છે. કર્મગ્રથકારો સાસ્વાદને અજ્ઞાનજ માને છે પહેલાં ગુણઠાણે મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય હોવાથી અજ્ઞાનજ હોય. હવે બાકી રહ્યું મિશ્ર, ત્યાં મોહનીયનો ઉદય વર્તતો હોય છે હવે જો કે ત્યાં યથાસ્થિત તત્ત્વનો બોધ ન હોવાથી કેટલાક આચાર્યો અજ્ઞાનરૂપે માને છે. કારણ કે પંચસંગ્રહમાં કહ્યુ છે કે–"**मिस्सम्मी वामिस्सा**" મિશ્રે જ્ઞાનથી વ્યામિશ્ર અજ્ઞાનોજ હોય છે. શુદ્ધ જ્ઞાન હોતાં નથી, માટે અજ્ઞાનજ છે. અહીં શુદ્ધ સમ્યક્ત્વની અપેક્ષાએજ જ્ઞાન માનેલ છે જો અશુદ્ધ સમ્યક્ત્વવાળાને જ્ઞાન માનીએ તો સાસ્વાદને પણ જ્ઞાન માનવું પડે જે કર્મગ્રંથકારને ઇષ્ટ નથી કારણ કે આજ કર્મગ્રથમા સાસ્વાદને અજ્ઞાન હોય એમ કહેલ છે. એ અપેક્ષાએ ત્રણ ગુણઠાણાં હોય જ્યારે કેટલાક આચાર્યો મિશ્ર મોહનીયનાં પુદ્ગલોમા મિથ્યાત્વ મોહનીયનાં પુદ્ગલો અધિક હોય તો અજ્ઞાન વધારે અને જ્ઞાન થોડું તથા સમ્યકૃત્વ મોહનીયનાં પુદ્ગલો અધિક હોય તો જ્ઞાન વધારે અને અજ્ઞાન થોડુ એમ માને છે અને બન્ને રીતે જ્ઞાનનો લેશ મિશ્ર ગુણઠાણે માને છે. તેથી તે અપેક્ષાએ અજ્ઞાનત્રિકે પ્રથમના બેજ ગુણઠાણા હોય (આ વાત જિનવલ્લભીય ષડશીતિકા ટીકામા આપેલ છે) આ રીતે બે અથવા ત્રણ ગુણઠાણા કર્મગ્રંથકારોનાં અભિપ્રાય પ્રમાણે હોય છે. સિદ્ધાન્તમા તો સાસ્વાદને જ્ઞાન માનેલ છે. એટલે અજ્ઞાનત્રિકે એક મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકજ જણાવેલ છે. તત્ત્વ કેવલિ અથવા વિશિષ્ઠશ્રુતનાં જાણકારો જાણે

ગાથા ૨૧

"પરિહારવિશુદ્ધિએ" ૬–૭ બે ગુણસ્થાનક હોવાનુ કારણ એ છે કે આ ચારિત્રવાળા બેમાથી એક પણ શ્રેણી માંડતા નથી એટલે આગળનાં ગુણસ્થાનકો ન હોય.

ગાથા ૨૧

"એ ચારને વિષે અવિરતાદિક નવ ગુણઠાણા હોય". મતિજ્ઞાન—શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન પહેલાં ત્રણ ગુણઠાણે પણ હોય છે. પણ ત્યાં અજ્ઞાન માનેલ હોવાથી એ ત્રણ ગુણઠાણા રહિત ચોથાથી બાર ગુણઠાણા હોય છે. અવધિદર્શનમાં કેટલા ગુણસ્થાનક માનવા તે બાબતમાં બે પક્ષ છે. (૧) કાર્મગ્રંથિક (૨) સૈદ્ધાન્તિક

તેમા કાર્મગ્રથિક પક્ષમાં બે ભેદ છે. (૧) તેમાં પહેલો પક્ષ ચોથાથી બારમા લગી નવ ગુણસ્થાનક માને છે. આ વાત પ્રાચીન ચતુર્થ કર્મગ્રથમાં પણ છે. તેના આધારે દેવેન્દ્રસૂરિએ પણ મૂલમાં અને ટીકામા ચોથાથી બારમા લગીનાં નવ ગુણસ્થાનક માન્યા છે. (૨) બીજો પક્ષ ત્રીજાથી બાર સુધીનાં દસ ગુણસ્થાનક માને છે. કારણ કે તે પક્ષ આગળ આપેલ દલિલો પ્રમાણે મિશ્રદૃષ્ટીએ જ્ઞાન માને છે. આ બન્ને કાર્મગ્રંથિક બહુશ્રુતો અવધિજ્ઞાનથી અવધિદર્શનનો ઉપયોગ અલગ માને છે. જ્યારે વિભગજ્ઞાન સાથે અવધિદર્શનનો ઉપયોગ અલગ માનતા નથી. તેનું કારણ એ છે કે જેમ વિભંગજ્ઞાનથી વિષયનુ યથાર્થ જ્ઞાન થતું નથી. તેમ મિથ્યાત્વયયુકત અવધિદર્શનથી પણ વિષયનું યથાર્થ જ્ઞાન થતું નથી. આ અભેદ વિવક્ષાને કારણે પહેલા મત પ્રમાણે ચોથાથી બાર લગી અને બીજા મત પ્રમાણે ત્રીજાથી બારમા લગી અવધિદર્શન માનેલ છે

સિદ્ધાન્ત પક્ષ અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શનનું ભેદ વિવક્ષાથીજ વર્ણન કરે છે એટલે અવધિજ્ઞાનીની જેમ વિભગજ્ઞાનીને પણ અવધિદર્શન માને છે જેનો પાઠ ટબામા આપેલ છે જેનો અર્થ હે ભગવાન! અવધિદર્શનરૂપ અનાકાર ઉપયોગવાળા જીવો જ્ઞાની કે અજ્ઞાની? હે ગૌતમ! જ્ઞાની પણ છે અને અજ્ઞાની પણ છે. જે જ્ઞાની છે તે ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ચાર જ્ઞાનવાળા છે. જે અજ્ઞાની છે તે મતિ અજ્ઞાની—શ્રુતઅજ્ઞાની અને વિભંગજ્ઞાની જાણવા. આ

અપેક્ષાએ અવધિદર્શન પહેલાથી બાર ગુણસ્થાનક સુધી હોય છે. આ પક્ષનું મંતવ્ય એ છે અવધિજ્ઞાનની જેમ વિભંગજ્ઞાનીને પણ દર્શનમાં નિરાકારતારૂપ અંશ સમાન છે. અને તેથી અવધિદર્શનનું જુદું નામ રાખવાની જરૂર નથી. વળી આ પક્ષ પહેલે ગુણઠાણેજ અજ્ઞાન માને છે. સારાંશ કાર્મગ્રન્થિક વિભંગજ્ઞાન અને અવધિદર્શન એ બેની અભેદ વિવક્ષા કરે છે. સૈદ્ધાન્તિક પક્ષ ભેદ વિવક્ષા કરે છે. આ પ્રમાણે બન્ને મત યુક્તિયુક્ત જણાય છે.

ગાથા ૨૩.

"અસંજ્ઞીને વિષે પહેલા બે" ત્યાં મિથ્યાત્વ તો સદાકાળ હોય છે. સાસ્વાદન લબ્ધિ પર્યાપ્તને કરણ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં હોય છે.

ગાથા ૨૪.

"કાયયોગનું ટુંક સ્વરૂપ."

વૈક્રિય કાયયોગ:—વૈક્રિય શરીરદ્વારા વીર્ય–શક્તિનો જે વપરાશ તે વૈક્રિય કાયયોગ. તે શરીર અનેક પ્રકારની વિવિધ ક્રિયાઓ કરવામાં સમર્થ છે. માટે વૈક્રિય શરીર કહેવાય છે. તે વૈક્રિય વર્ગણાનાં પુદ્ગલોનું બનેલ હોય છે તે બે પ્રકારનું છે (૧) ઔપપાતિક (૨) લબ્ધિ પ્રત્યય. ત્યાં ઔપપાતિક–ઉપપાત જન્મવાળા દેવ અને નારકોને હોય છે. લબ્ધિ પ્રત્યય–તિર્યંચ અને મનુષ્યોને હોય છે.

૨ વૈક્રિય મિશ્ર:–તે બે પ્રકારે છે. કાર્મણ સાથે મિશ્ર અને ઔદારિક સાથે મિશ્ર ત્યા ઉત્પત્તિનાં બીજા સમયથી માંડી અપર્યાપ્ત અવસ્થા સુધી કાર્મણ સાથે મિશ્ર દેવ અને નારકોને હોય છે અને ઉત્તરવૈક્રિય કરતાં એવા બાદર પર્યાપ્તા વાયુકાય, ગર્ભજતિર્યંચ અને ગર્ભજ મનુષ્યોને વૈક્રિયના પ્રારંભકાળે અને પરિત્યાગકાળે ઔદારિક સાથે મિશ્ર હોય છે અને સિદ્ધાન્તકારની અપેક્ષાએ ફક્ત સંહરણ વખતેજ વૈક્રિય મિશ્ર હોય છે.

૩ આહારક કાયયોગ:–ચતુર્દશ પૂર્વધર મુનિ મહારાજ વિશિષ્ઠ કાર્ય ઉત્પન્ન થાય તો એટલે કે કોઈ વિષયમાં સંદેહ ઉત્પન્ન થાય તો અથવા તીર્થંકરાદિની ઋદ્ધિ જોવાની ઈચ્છા થાય તો આહારક વર્ગણાનું જે શરીર બનાવે છે તે આહારક શરીર અને તેનાં દ્વારા પ્રવર્તતો આત્માની વીર્યશકિતનો વ્યાપાર તે આહારક કાયયોગ

૪ આહારક મિશ્ર.-ઔદારિક સાથે મિશ્ર તે આહારકનાં પ્રારંભકાળે અને પરિત્યાગકાળે હોય છે સિદ્ધાન્તકારની અપેક્ષાએ ફક્ત સંહરણ વખતે.

૫ ઔદારિક કાયયોગ:–ઔદારિક વર્ગણાનાં બનેલા ઔદારિક શરીર દ્વારા અત્માની વીર્યશકિતનો જે વપરાશ તે ઔદારિક કાયયોગ.

૬ ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ –ઉત્પત્તિનાં બીજા સમયથી માંડીને અપર્યાપ્ત અવસ્થા સુધી અથવા કેવલિ સમુદ્‌ઘાતમાં ૨–૬–૭ સમયે કાર્મણ સાથે મિશ્ર તે ઔદારિક મિશ્ર તેનાં દ્વારા વીર્યશકિતનું જે પ્રવર્તન તે ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ. કર્મગ્રંથકારનાં અભિપ્રાય પ્રમાણે તે અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં અને કેવલિ સમુદ્‌ઘાત અવસ્થામાં હોય છે. જ્યારે સિદ્ધાન્તકારનાં મત પ્રમાણે તે બે ઉપરાન્ત (૧) ઉત્તર વૈક્રિયનાં આરંભકાળે તિર્યંચ–મનુષ્યોને અને (૨) આહારકનાં પ્રારંભકાળે મનુષ્યોને હોય છે.

૭ કાર્મણ કાયયોગ:–ફકત કાર્મણ શરીરની મદદથી આત્મશકિતની જે પ્રવૃત્તિ તે કાર્મણ કાયયોગ. આ યોગ વિગ્રહગતિમાં અને ઉત્પત્તિનાં પ્રથમ સમયે સર્વ જીવોને હોય છે અને કેવલિઓને કેવલિ સમુદ્‌ઘાતમાં ૨–૪–૫ સમયે હોય છે. આ શરીર સર્વશરીરનુ કારણ છે આ શરીર કાર્મણ વર્ગણાનું બનેલું છે. અત્યંત સૂક્ષ્મ છે. તેથી જીવ એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં જતો હોય ત્યારે પણ દેખી શકાતું નથી.

પ્ર૦–તૈજસ નામનું પણ એક શરીર છે. જે ગ્રહણ કરેલ આહારને પચાવે છે અને વિશિષ્ટ લબ્ધિવાળાઓ તેનાથી તેજો અને શીતલેશ્યા

મૂકી શકે છે તો કાર્મણ કાયયોગની જેમ તૈજસ કાયયોગ કેમ નથી માન્યો?

ઉ૦-તૈજસ શરીર અને કાર્મણ શરીર સદા સાથે જ રહે છે. ઔદારિકાદિ બીજા શરીરો કાર્મણ શરીરને છોડી દે છે. પણ તૈજસ શરીર કોઈ દીવસ તેનાથી જુદુ પડતું નથી એટલા માટે વીર્યશક્તિનો જે વ્યાપાર કાર્મણ શરીરદ્વારા હોય છે તે નિયમથી તૈજસ શરીરદ્વારા પણ હોય છે. આથી કાર્મણ કાયયોગમાં તૈજસ કાયયોગનો સમાવેશ થઈ જાય છે

યોગ તે આત્માનો વીર્ય વ્યાપાર, અહીં યોગ શબ્દ વડે કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરીને ૫ંદર યોગો ગણાવેલ છે.

ગાથા ૨૫.

અહીં કેટલાક શંકા કરે છે કે આહારક માર્ગણામાં કાર્મણ શીવાયના બીજા બધા યોગ હોય. તેઓનુ માનવું એમ છે કે ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે જે આહાર જીવ કરે છે તેમાં ગ્રહણ કરાતાં પુદ્‌ગલોજ કારણરૂપ છે માટે કાર્મણ કાયયોગ માનવાની જરૂર નથી. તો આ શંકા યોગ્ય નથી. કારણ કે પહેલા સમયે ગ્રહણ કરેલા પુદ્‌ગલો બીજા સમયથી માંડીને શરીર પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી આહારગ્રહણનાં કારણરૂપ બને છે. પણ સ્વયં પોતે પહેલા સમયે કારણરૂપ બની શકે નહીં કારણ કે ત્યારે તો તે કાર્યરૂપ છે માટે પહેલા સમયે તો કાર્મણ કાયયોગ વડેજ આહારગ્રહણ થાય છે એટલે આહારક માર્ગણાએ કાર્મણ કાયયોગ પણ ઘટી શકે છે.

ગાથા. ૨૬.

અહી સ્ત્રી વેદ પણ ગ્રહણ કરેલ છે. તે ભાવરૂપ નહીં પણ દ્રવ્યરૂપ જાણવો, કારણ કે અહી આજ જાતની વિવક્ષા છે પહેલા અગાઉ ગુણસ્થાનકમાં જે વેદો ગણ્યા છે તે ભાવરૂપે ગણેલ છે. કારણ કે ત્યા તેવા પ્રકારની વિવક્ષા છે દ્રવ્યવેદ એટલે બાહ્ય આકાર

માત્ર સમજવો. આહારકદ્રિક ચૌદ પૂર્વી મુનિનેજ હોય છે. માટે આ દશ માર્ગણાને વિશે ન હોય. સ્ત્રીઓને દૃષ્ટિવાદ સૂત્ર ભણવાનો નિષેધ હોવાથી ચૌદ પૂર્વનો અભ્યાસ તેને નથી, તેથી તેને આહારકદ્રિક ન હોય. વિશેષાવશ્યક ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે :—

तुच्छा गारवबहुला, चलिंदिया दुब्बला धिईए य।
इय अइसेसज्झयणा, सूयवादो य नो थाणं ॥ (૫૫૨)

તુચ્છ સ્વભાવવાળી, બહુ ગારવવાળી, ચપલ ઈંદ્રિયવાળી, અને બુદ્ધિએ હીન હોવાથી અતિશયવાળા અધ્યયનો અને ભૂતવાદ ભણવાનો સ્ત્રીને અધિકાર નથી.

અહીં કેટલાક આધુનિક પંડિતમન્યો શંકા કરે છે કે, સ્ત્રીઓને મોક્ષ માન્યો અને દૃષ્ટિવાદ સૂત્ર ભણવાનો અધિકાર ન માન્યો તે પાછળથી ઘુસાડી દીધેલ વસ્તુ છે. કારણ કે મોક્ષ જનાર શ્રેણી માંડે ત્યારે શુક્લધ્યાન હોય છે, અને શુક્લધ્યાનનાં પહેલા બે પાયા પૂર્વનાં જાણનારને જ હોય છે. માટે આ પરસ્પર વિરોધી વસ્તુ હોવાથી પાછળથી ઘુસાડી દીધેલ છે અને જેમ સ્ત્રીઓ મોક્ષની અધિકારિણી છે તેમ દૃષ્ટિવાદની પણ હોવી જોઈએ.

આનાં ઉત્તરમાં સમજવાનું કે સ્ત્રીઓ મોક્ષે જાય છે. શુક્લધ્યાન પણ ધ્યાવે છે. અને છત્તાં ઉપર કહ્યાં કારણોથી તેને દૃષ્ટિવાદ ભણવાનો અધિકાર નથી. દરેક ગુણસ્થાનકે અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રમાણ અધ્યવસાયસ્થાનો હોય છે તે તે ગુણઠાણાને સ્પર્શનાર જીવ બધાં અધ્યવસાયસ્થાનોને સ્પર્શે એવો નિયમ નથી. એટલે મધ્યમ અધ્યવસાય સ્થાનોને સ્પર્શીને પણ આગળનાં ગુણઠાણે જાય. અને એ અપેક્ષાએ કોઈ પણ વેદી જીવ શ્રેણી માંડી મોક્ષે જઈ શકે છે. જ્યારે પૂર્વગત એ લબ્ધિથી પ્રાપ્ત થાય છે. અને એ લબ્ધિ અમુક હદમાં અધ્યવસાયસ્થાનોને સ્પર્શે તો જ પ્રાપ્ત થાય છે. જે

સ્થાનોને સ્ત્રીઓ આગળ જણાવેલ કારણોને લઈને સ્પર્શી શકતી નથી એટલે પૂર્વધર લબ્ધિ પ્રાપ્ત થતી નથી, અને પૂર્વનો અભ્યાસ પણ તે કારણથીજ તેમને હોતો નથી. ત્યારે હવે બીજો પ્રશ્ન એ રહે છે કે પૂર્વનો અભ્યાસ ન હોય તો શુકલધ્યાન કેવી રીતે હોય । અને શુકલધ્યાન ન હોય તો ક્ષપકશ્રેણી કેમ હોય ! આના જવાબમાં સમજવું કે શ્રેણિ માંડનાર દરેક જીવને શબ્દથી પૂર્વનું જ્ઞાન હોવું જોઇએ એવો નિયમ નથી. અર્થથી હોવુ જોઈએ. અને એ અપેક્ષાએ એક નવકાર મંત્રના જાણનારને પણ અર્થથી ચૌદ પૂર્વનું જ્ઞાન હોય છે નવકારને શાસ્ત્રમાં ચૌદ પૂર્વનો સાર કહેલ છે. વળી તીર્થંકર ભગવાન અર્થનીજ દેશના આપે છે જેના સારરૂપે ગણધર ભગવન્તો ચૌદ પૂર્વ રચે છે. અને ત્યારપછી બીજા અંગોની રચના કરે છે, એટલે એ દેશના સાભળનાર અને સમજનાર દરેક જીવને અર્થથી ચૌદ પૂર્વનુ જ્ઞાન હોય એ સ્વાભાવિક ગણાય છે. વળી અગ્યાર અંગો એ પણ ચૌદ પૂર્વનું જ એક અંગ છે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે એક સામાયિકપદની ભાવના ભાવવા માત્રથી અનંત જીવો મોક્ષે ગયેલ છે એટલે શુકલધ્યાન એ કઇ શબ્દથી પૂર્વનુ જ્ઞાન હોવુ જોઈએ તે માટેનુ સબળ કારણ નથી અને એજ રીતે સ્ત્રીઓ પણ અર્થથી ચૌદ પૂર્વના સારને જાણે છે. તેથી જ તેમને પણ શુકલ-ધ્યાન વખતે પૂર્વનું જ્ઞાન અર્થથી હોય તે સ્વાભાવિકજ માની શકાય છે, અને તે રીતે ક્ષપકશ્રેણી માડી સ્ત્રીઓ પણ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે છે માટે શાસ્ત્રનાં જિજ્ઞાસુઓએ આવી બુદ્ધિભેદ કરનાર દલીલોથી ન દોરવાતા મહર્ષિઓનાં વચન પ્રમાણ માનવા તેમાજ કલ્યાણ છે.

વળી શાસ્ત્રમાં સ્ત્રીઓના જે દોષો બતાવેલ છે તે તેમને હલકી પાડવાની દૃષ્ટિથી નથી પણ તેમનાં સ્વભાવમાં જે વસ્તુ રહેલી છે તેનુંજ મહાત્મા પુરૂષોએ વસ્તુસ્થિતિ તરીકે વર્ણન કરેલ છે. તે મહા-

પુરૂષોને સંસારનાં કોઇ પ્રાણી ઉપર રાગ કે દ્વેષ ન હતો જેથી તેમને માટે આ રીતે લખી નાખે. માટે આવી બુદ્ધિભેદ કરનાર દલીલોથી જિજ્ઞાસુઓએ ભરમાવું નહી આવી આવી દલીલો પાશ્ચિમાત્ય કેળવણીને લઈનેજ જન્મ પામી છે, એ કેળવણીકારોનો એકજ ઉદ્દેશ હતો કે ત્યાગપ્રધાન આર્યસંસ્કૃતિ ભ્રષ્ટ થવી જોઇએ. અને તોજ આપણા જડવાદનો ફેલાવો થઈ શકશે એટલે એ કેળવણી લીધેલ અને તેની અસર નીચે આવેલા કેટલાક વિદ્વાનો આર્યસંસ્કૃતિને અને તેમાં પણ વીતરાગનાં શાસનનાં હાર્દને સમજ્યા શીવાય આવી આવી દલીલો કરી અપણને આપણા પૂર્વ મહાપુરૂષોએ બતાવેલ આધ્યાત્મિક માર્ગથી ભ્રષ્ટ કરે છે માટે જિજ્ઞાસુઓએ આવી એકપક્ષી દલિલો ન માનતાં તદ્દવિદોનાં સમાગમમાં આવી યોગ્ય ખુલાસો મેળવી પોતાની શ્રદ્ધાને વધારે મજબુત કરવી.

"એ વિચારવા યોગ્ય છે." ઔપશમિક સમ્યક્ત્વે આહારકદ્વિક વિના તેર યોગો હોય છે. ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રથમ સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિ વખતે અથવા ઉપશમશ્રોણીએ હોય છે. પ્રથમ વખત સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરતી વખતે ચૌદ પૂર્વનો અભ્યાસ હોતોજ નથી, એટલે તે વખતે આહારકદ્વિક ન હોય ઉપશમશ્રોણિએ ચઢેલ જીવ આહારક શરીર કરતો નથી કારણ કે ત્યાં પ્રમાદનો અભાવ છે. આહારક શરીરનો આરંભ કરનાર લબ્ધિ ફોરવતાં હોવાથી ઔત્સુકયતાથી પ્રમાદ હોય છે. શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે **आहारगं तु पमत्तो उप्पाएइ न अप्पमत्तो ॥** આહારક પ્રમત્ત કરે છે અપ્રમત્ત નહીં. આહારક કાયયોગમા રહેલ તથાસ્વભાવથીજ ઉપશમશ્રોણી માંડતા નથી. ઔદારિકદ્વિક ન હોય.

વળી જેઓનો એવો મત છે કે ઉપશમશ્રોણીથી ભવક્ષયે મરીને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યાં અપર્યાપ્ત અવસ્થામા ઉપશમ સમ્યક્ત્વ હોય છે તે અપેક્ષાએ કાર્મણ અને વૈક્રિયમિશ્ર ઘટી

શકે છે. હવે ઔદારિકમિશ્ર કેવી રીતે હોય તે સંબધિ વિચાર કરવાનો રહે છે મનુષ્ય–તિર્યંચને અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં અને કેવલિ સમુદ્‌ઘાત એ ત્રણ જગ્યાએ કર્મગ્રંથકારના મત પ્રમાણે ઔદારિક-મિશ્ર યોગ હોય છે. કેવલિને ઉપશમ સમ્યક્ત્વ હોતુ નથી. મનુષ્ય તિર્યંચ અપર્યાપ્ત અવસ્થામા નવુ સમ્યક્ત્વ પામતા નથી અને શ્રેણિપ્રાપ્ત જીવ મરીને દેવ શીવાય બીજી ગતિમાં જાય નહિ, માટે આ બાબત વિચારવા યોગ્ય છે. પણ ગ્રંથકાર સ્વય આ બાબતને મતાંતર તરીકે બતાવવાનાંજ છે એટલે સિદ્ધાન્તની સાથે આ મતભેદવાળી બાબત હોય તેમ લાગે છે. અને તે પ્રમાણે વિચારતા ઘટી પણ શકે છે. કારણ કે સિદ્ધાન્તકારનાં અભિપ્રાય પ્રમાણે ઉત્તર વૈક્રિય કરતાં તિર્યંચ, મનુષ્યને પ્રારંભકાલે ઔદારિકમિશ્રયોગ હોય છે અને તે વખતે જો જીવ નવું સમ્યક્ત્વ પામે તો તે અપેક્ષાએ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વે ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ ઘટી શકે છે.

ગાથા. ૨૭.

"વાયુકાયને વિશે' વાયુકાયના ચાર ભેદમાંથી પર્યાપ્તા બાદર વાયુકાયમાં કેટલાક જીવોને વૈક્રિય લબ્ધિ હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ બે યોગ વધારે ગણ્યા છે.

ગાથા. ૨૮.

"એ સાત યોગ કેવલજ્ઞાની–દર્શનીને હોય' ઔદારિક કાયયોગ ચાલુજ હોય છે, ઔદારિકમિશ્ર કેવલિ સમુદ્‌ઘાતમા ૨–૬–૭ સમયે કાર્મણ કાયયોગ ૩–૪–૫ સમયે વચનયોગ દેશનાદિ પ્રવૃત્તિ વખતે મનોયોગ મન.પર્યવજ્ઞાની અથવા અનુત્તર વિમાનનાં દેવો મનવડે શંકા પુછે છે, ત્યારે ભગવાન દ્રવ્ય મનવડે મનોવર્ગણાનાં પુદ્‌ગલો ગ્રહણ કરી ઉત્તર આપે છે, તે વખતે

ગાથા. ૨૯.

ઉત્કૃષ્ટથી કઇક ન્યૂન દશપૂર્વી હોય તેને પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર

હોય, અને આહારકદ્વિક સમ્પૂર્ણ ચૌદપૂર્વીને હોય. તેથી આહારકદ્વિક ન હોય વળી અત્યંતવિશુદ્ધિએ અપ્રમત્તપણે ચારિત્રને તેઓ પાળનાર હોવાથી વૈક્રિયનો આરંભ કરે નહીં તેથી વૈક્રિયદ્વિક પણ ન હોય. સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્રવાળા અત્યંત વિશુદ્ધિવડે કલ્લોલ વગરના સમુદ્રની જેમ સ્થિરતાવાળા હોવાથી વૈક્રિયનો કે આહારનો આરંભ કરે નહી તેથી તેને પણ આહારકદ્વિક અને વૈક્રિયદ્વિક ન હોય. કાર્મણ અને ઔદારિક મિશ્ર એ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં હોય છે તેથી આ બન્ને સંયમમાં તેનો પણ અભાવ છે.

મિશ્રદષ્ટિને દશ યોગ હોય છે. ત્યાં વૈક્રિય દેવ અને નારકોની અપેક્ષાએ. મિશ્રદષ્ટિ જીવ કાલ કરતો નથી તેથી અપર્યાપ્ત અવસ્થાભાવી વૈક્રિયમિશ્ર યોગ ન હોય, શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે **न सम्ममिच्छो कुणइ कालं**. અહિં એક પ્રશ્ન થાય છે કે સમ્યગ્ મિથ્યાદૃષ્ટિ તિર્યંચ અથવા મનુષ્ય ઉત્તર વૈક્રિય શરીર કરે તો તેને વૈક્રિયમિશ્ર કેમ ન હોય? તત્રોત્તર–તેઓને વૈક્રિયના આરંભનો અસંભવ છે. પૂર્વાચાર્યોએ કોઇપણ કારણથી આ પ્રમાણે વિવક્ષા કરેલ છે. તથાવિધ સંપ્રદાયનાં અભાવથી અમે કારણ જાણતા નથી. એટલા માટે અમે પણ વૈક્રિયમિશ્ર વિવક્ષ્યું નથી એ પ્રમાણે સ્વોપજ્ઞ ટીકામાં કહેલ છે.

ગાથા. ૩૨.

"એ પણ સંદેહ" આ વસ્તુ કર્મગ્રંથકારની અપેક્ષાએ જણાવેલ છે. કારણ કે કર્મગ્રંથકાર પહેલાં ત્રણ ગુણઠાણે અજ્ઞાન માને છે અને સિદ્ધાન્તકાર મિથ્યાત્વ મોહનીયનાં ઉદયનો અભાવ હોવાથી સાસ્વાદને અને મિશ્રે જ્ઞાન માને છે, જ્યારે કર્મગ્રંથકાર સમ્યક્ત્વનો અભાવ હોવાથી પહેલાં ત્રણ ગુણઠાણે અજ્ઞાન માને છે. જ્યારે પૂર્વાચાર્યોએ કોઈપણ કારણથી વિભંગજ્ઞાને અવધિદર્શનની વિવક્ષા કરી નથી. તે તથાવિધ સંપ્રદાયનાં અભાવથી અમે જાણતા નથી એમ સ્વોપજ્ઞ

ટીકામાં જણાવેલ છે. જ્યારે સિદ્ધાન્તકાર વિભંગજ્ઞાને પણ અવધિદર્શન માને છે. જે વસ્તુ અગાઉ જણાવી ગયેલ છીએ.

ગાથા. ૩૪

અહીં પણ અવધિદર્શનમાં મત્યજ્ઞાનાદિની વિવક્ષા કરી નથી. તે કર્મગ્રંથકારનાં અભિપ્રાય પ્રમાણે જાણવુ. સિદ્ધાન્તમાં તો અવધિદર્શનમાં પણ મતિઅજ્ઞાન આદિને માનેલ છે.

ગાથા. ૩૫.

આ ગાથામાં મનોયોગ, વચનયોગ, અને કાયયોગ વિશે જીવસ્થાનઃ ગુણસ્થાનઃ યોગઃ અને ઉપયોગને આશ્રયી અન્ય આચાર્યોની જે વિવક્ષા છે તે બતાવેલ છે. અન્ય આચાર્યો મનોયોગે બે જીવસ્થાનકઃ તેર ગુણસ્થાનક તેર યોગ અને બાર ઉપયોગ માને છે. અભિપ્રાય આ પ્રમાણે છેઃ—

પહેલાં કોઈપણ જાતની વિશેપ વિવક્ષા વગર ત્રણે યોગમાં જીવસ્થાનક આદિનો વિચાર કરેલ છે જેથી આગળ કહેલ વસ્તુઓ ઘટી શકે છે. જ્યારે અહીં વિશેષ વિવક્ષા પૂર્વક વિચાર કરેલ છે. અહીં પ્રત્યેક યોગ યથાસંભવ અન્યયોગોથી રહિત લઈને વિવક્ષા કરેલ છે. ત્યાં કાયયોગઃ મનોયોગ અને વચનયોગ રહિત ગણેલ છે. જ્યારે વચનયોગ મનોયોગ રહિત અને મનોયોગ સામાન્યથી વિવક્ષેલ છે. બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય અને ચઉરિન્દ્રિયમા મનોયોગ રહિત વચનયોગ હોય છે. એકેન્દ્રિયમાં મનોયોગ અને વચનયોગ રહિત એકલો કાયયોગ હોય છે. મનોયોગે સજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તો એ બે જીવસ્થાનક હોય છે. અપર્યાપ્તો તે કરણ અપર્યાપ્તો સમજવો. અહીં એક શંકા થાય છે કે મન.પર્યાપ્તિ એ છેલ્લી પર્યાપ્તિ છે, અને મનઃપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય ત્યારે જીવ પર્યાપ્તો જ હોય અપર્યાપ્તો ન હોય તો અપર્યાપ્ત અવસ્થા કેમ ઘટે ?

ઉત્તર :—૧૭મી ગાથામાં મનોયોગ માર્ગણાએ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય એકજ જીવભેદ માન્યો છે તે વર્તમાન મનોયોગવાલા જીવની અપેક્ષાએ માનેલ છે જ્યારે આ ગાથામાં બન્ને જીવભેદ માનેલ છે. તે વર્તમાન–ભાવી ઉભય મનોયોગવાલાને મનોયોગી માનીને માનેલ છે.

અયોગિ કેવલિ શીવાયનાં તેર ગુણસ્થાનક હોય છે. ત્યાં ચૌદમું ગુણસ્થાનક અયોગિ છે. તે યોગવાળાને હોયજ નહીં.

કાર્મણ અને ઔદારિકમિશ્ર શીવાયના યોગ તેર હોય. અહીં યોગમાં જે યોગો મનોયોગ સાથે સમકાલિન છે તેનીજ ગણના કરેલી છે. બીજાની નહીં. એટલે અપર્યાપ્ત અવસ્થાભાવી અથવા કેવલિ સમુદ્‌ઘાતભાવી ઉક્ત બન્ને યોગ મનોયોગ માર્ગણાએ સંભવે નહિ. કેવલિ સમુદ્‌ઘાતમાં દ્રવ્ય મન છે. પણ પ્રયોજન ન હોવાથી કેવલજ્ઞાની મનોવર્ગણાનાં પુદ્‌ગલોને ગ્રહણ કરતા નથી. એટલે તે અવસ્થામાં પણ વચન–કાયયોગનાં સાહચર્યવાળો મનોયોગ નથી, શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે–

मनोवचसी तु तदा सर्वथा न व्यापारयति, प्रयोजनाभावात् (ધર્મસારટીકા)

ઉપયોગ બાર હોય છે. મનવાલા પ્રાણિઓમાં સર્વ પ્રકારની બોધશક્તિ હોય છે એટલા માટે મનોયોગ માર્ગણાએ ઉપયોગ બાર હોય છે.

હવે વચનયોગે મતાંતર જણાવે છે. અહીં વચનયોગ મનોયોગ રહિત સમજવો વચનયોગ માર્ગણાએ જીવસ્થાન આઠ, ગુણઠાણા ૨, યોગ ચાર અને ઉપયોગ ચાર હોય.

આઠ જીવસ્થાનક આ પ્રમાણે :—બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય, ચૌરિન્દ્રિય અને અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય એ ચ્યાર પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા. એ પ્રમાણે આઠ. ૧૭ મી ગાથામાં સામાન્ય વચનયોગ લીધો છે, એટલે સંજ્ઞી જીવની પણ ગણના કરેલ છે. ૧૭ મી ગાથામાં ફક્ત વર્તમાન વચનયોગવાલાની વિવક્ષા છે, જ્યારે અહીં વર્તમાન–ભાવી બન્ને અવ-

સ્થાભાવી જીવસ્થાનોની ગણના છે એટલા માટે ત્યાં પાચ અને અહીં આઠ જીવસ્થાનો ગણ્યા છે.

મિથ્યાત્વ અને સાસ્વાદન એ બે ગુણસ્થાનક હોય. કાર્મણ, ઔદારિકમિશ્ર ઔદારિક અને અસત્યામૃષાવચનયોગ એ ચ્યાર યોગ હોય, અને મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન, ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુર્દર્શન એ ચ્યાર ઉપયોગ હોય. પહેલા ૨૨, ૨૮ અને ૩૧ મી ગાથામાં તેર ગુણસ્થાનક, તેર યોગ અને બાર ઉપયોગ માનેલ છે. ત્યાં વચનયોગ માર્ગણાએ સમકાલીન યોગોની વિવક્ષા છે એટલે અપર્યાપ્ત અવસ્થાભાવી કાર્મણ અને ઔદારિકમિશ્રની ગણના નથી. અહીં અસમ-કાલીન પણ ભાવીની અપેક્ષાએ ગણના કરી કાર્મણ-ઔદારિકમિશ્રની પણ વિવક્ષા કરેલ છે. એજ રીતે બેજ ગુણસ્થાનક અને ચ્યાર ઉપયોગ પણ ઘટી શકે છે.

હવે કાયયોગે મતાંતર જણાવે છે. કાયયોગ વચનયોગ અને મનોયોગ રહિત સમજવો. ત્યાં જીવભેદ ચ્યાર, ગુણઠાણા બે, યોગ પાંચ અને ઉપયોગ ત્રણ હોય.

સૂક્ષ્મ અને બાદર એકેન્દ્રિય તે બન્ને પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા એમ જીવભેદ ચ્યાર હોય. ગુણસ્થાનક પહેલું અને બીજુ એ બે હોય. ઔદારિકદ્વિક, વૈક્રિયદ્વિક અને કાર્મણ એ પાંચ યોગો તથા મતિઅજ્ઞાન શ્રુતઅજ્ઞાન અને અચક્ષુર્દર્શન એ ત્રણ ઉપયોગ હોય પહેલાં ૧૬, ૨૨, ૨૪ અને ૩૧ મી ગાથામાં જીવસ્થાન ચૌદ, ગુણસ્થાન તેર, યોગ પંદર અને ઉપયોગ બાર જણાવેલ છે ત્યાં અન્ય યોગ સહચરિત કાયયોગની વિવક્ષા છે જ્યારે અહીં અન્ય યોગ રહિત એકલા કાયયોગની વિવક્ષા છે. અને તે ફક્ત એકેન્દ્રિયમાજ હોય છે. એટલે અહી કહ્યા પ્રમાણે યોગ-ઉપયોગાદિ ઘટી શકે છે.

આ પ્રમાણે અન્ય-આચાર્યો વિવક્ષા ભેદથી જે મતાંતરો માને છે તે આ ગાથામાં જણાવેલ છે.

ગાથા. ૩૭.

"અને શેષ ૪૧ માર્ગણાને વિષે" દેવગતિ, મનુષ્ય ગતિ તિર્યંચગતિ, પંચેન્દ્રિય, ત્રણ યોગ, ત્રસકાય, ત્રણ વેદ, ચાર કષાય, સાત જ્ઞાન, પાચ સયમ, ત્રણ દર્શન, ભવ્ય, અભવ્ય, ૭ સમ્યક્ત્વ, સંજ્ઞી, આહારી, અણાહારી એ ૪૧ માર્ગણાને વિષે ૭ લેશ્યા હોય. અભવ્યાદિકને અશુદ્ધ પરિણામ હોવાથી અશુદ્ધ લેશ્યા હોવી જોઈએ, પરંતુ વ્યવહારે શુભ પ્રવૃત્તિએ કરીને અને શુદ્ધ દ્રવ્યક્રિયાએ કરીને અભવ્ય નવમા ગ્રૈવેયક સુધી જાય છે તે માટે એને શુક્લ લેશ્યા કહી છે.

ગાથા. ૪૬.

"વૈક્રિયદ્વિક સહિત" અબડ શ્રાવકની જેમ કેટલાક વૈક્રિય લબ્ધિવાળાને વૈક્રિય આરભનો સભવ છે માટે.

ગાથા. ૪૯.

આ ગાથામા સૈદ્ધાન્તિક અને કાર્મગ્રંથિક મતાંતરોનું વર્ણન છે.

(૧) સિદ્ધાન્તમાં સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વે જ્ઞાન પણ માનેલ છે. જ્યારે કર્મગ્રંથકાર અજ્ઞાન માને છે. સિદ્ધાન્તમાં તેનો પાઠ આ પ્રમાણે છે.

बेइंदिया णं भंते ! किं नाणी अन्नाणी ! गोयमा ! नाणी वि अन्नाणी वि. जे नाणी ते नियमा दु नाणी, आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी । जे अन्नाणी ते वि नियमा दुअन्नाणी. तं जहा मइअन्नाणी सुयअन्नाणी.

ભ. શ. ૮

(૨) હે ભગવાન ! બેઈન્દ્રિયો જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની ? હે ગૌતમ ! જ્ઞાની પણ છે અને અજ્ઞાની પણ છે. જે જ્ઞાની છે તે મતિજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની એ બે જ્ઞાની છે જે અજ્ઞાની છે તે પણ નિયમા મતિઅજ્ઞાની અને શ્રુતઅજ્ઞાની એ બે અજ્ઞાની છે. અહી જે જ્ઞાની કહ્યા

છે તે સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વની અપેક્ષાએ કહેલ છે. બીજા સમ્યક્ત્વનો અભાવ હોવાથી તેની અપેક્ષાએ કહેલ નથી. પ્રજ્ઞાપનામા કહ્યુ છે કે-

बेइंदियस्स दो नाणा कहं लब्भंति? भणइ-सासायणं पडुच्च तस्सापज्जत्तयस्स दो नाणा लब्भंति.

બેઇન્દ્રિયને બે જ્ઞાન કેવી રીતે હોય? સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વની અપેક્ષાએ કરણ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં બે જ્ઞાન હોય છે.

સાસ્વાદનભાવે જ્ઞાન સૂત્રસમત હોવા છતા કર્મગ્રંથના અભિપ્રાય પ્રમાણે અહીં તેને લીધું નથી. તેનો આશય આ પ્રમાણે છે-સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ પડતાં હોય છે, તે મિથ્યાત્વની સન્મુખ છે માટે મલિન છે. એટલે જ્ઞાન પણ મલિન હોવાથી અજ્ઞાનજ છે. કર્મગ્રંથકાર સમ્યક્ત્વ મોહનીયનાં ક્ષય-ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ ભાવમાંજ જ્ઞાન માને છે

(૨) સિદ્ધાન્તમાં વૈક્રિય અને આહારકને પ્રારંભકાળે ઔદારિક સાથે મિશ્ર થતું હોવાથી ઔદારિકમિશ્ર કહ્યું છે. પન્નવણામાં ૧૬ મા પદમાં કહ્યું છે કે-જ્યારે વૈક્રિય લબ્ધિસમ્પન્ન એવા ઔદારિક શરીરવાળા પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ અથવા બાદર વાયુકાય વૈક્રિય શરીર કરે છે ત્યારે ઔદારિક શરીર યોગમાં વર્તમાન હોય છે. તે વૈક્રિય શરીરમા શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ ન કરે ત્યા સુધી વૈક્રિય સાથે મિશ્રતા હોય છે. પણ ઔદારિકનુ પ્રધાનપણુ હોવાથી વ્યપદેશ ઔદારિકમિશ્રનો થાય છે, એજ પ્રમાણે આહારક શરીર સંબન્ધિ પણ સમજવું. એટલે વૈક્રિય અને આહારક કરતી વખતે ઔદારિકમિશ્ર અને પરિત્યાગકાળે અનુક્રમે વૈક્રિયમિશ્ર અને આહારકમિશ્ર હોય છે. કર્મગ્રંથકાર માને છે કે કોઇ પણ શરીરદ્વારા કાયયોગનો વ્યાપાર હોય પણ ઔદારિક શરીર જન્મસિદ્ધ છે. વૈક્રિય અને આહાર લબ્ધિ-જન્ય શરીરની પ્રધાનતા માનીને પ્રારંભ અને પરિત્યાગકાળે વૈક્રિયમિશ્ર અને આહારકમિશ્રનો વ્યવહાર કરવો જોઈએ. અહીં આ રીતે કર્મ-ગ્રંથકારનો અભિપ્રાય ગ્રહણ કરેલ છે.

(૩) સિદ્ધાન્તમાં એકેન્દ્રિયમાં સાસ્વાદન ગુણઠાણું માન્યું નથી. જ્યારે કર્મગ્રંથકાર માને છે. સિદ્ધાન્તમાં વિશેષ સૂત્રથી એકેન્દ્રિયોને અજ્ઞાની કહ્યા છે. જો એમ ન કહ્યુ હોત તો બેઇન્દ્રિયોની માફક તેમને પણ જ્ઞાની માનવા પડત અને સાસ્વાદનભાવ માનવો પડત. તે સૂત્ર આ પ્રમાણે—

एगिंदिया णं भंते ! किं नाणी अन्नाणी ? गोयमा ! नो नाणी नियमा अन्नाणी.

હે ભગવાન! એકેન્દ્રિયો જ્ઞાની કે અજ્ઞાની ? હે ગૌતમ ! જ્ઞાની નથી, નિયમથી અજ્ઞાની છે. આ વિષયો શીવાય નીચેની બે બાબતોમાં પણ મતાંતર પ્રવર્તે છે. (૧) સિદ્ધાન્તી અવધિદર્શન એકથી બાર ગુણ-સ્થાનક સુધી માને છે. જ્યારે કર્મગ્રંથકાર ચોથાથી બાર સુધી માને છે (૨) સિદ્ધાન્તમાં ગ્રન્થિભેદ પછી ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ માન્યું છે, જ્યારે કર્મગ્રંથકાર ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ માને છે

આ ગાથામાં પણ કર્મગ્રંથકાર અને સિદ્ધાન્તકારની જે જુદી જુદી માન્યતાઓ છે તે બતાવેલ છે.

ગાથા. ૫૦.

ગુણસ્થાનકમાં લેશ્યા ઉપર

અહીં ગુણસ્થાનક ઉપર લેશ્યા ઘટાવેલ છે. જ્યારે આગળ લેશ્યા માર્ગણા ઉપર ગુણસ્થાનક ઘટાવેલ છે. ગુણસ્થાનક ઉપર લેશ્યા ઘટાવતી વખતે પહેલા ૭ ગુણસ્થાનકમાં ૭ લેશ્યા માનેલ છે. જ્યારે લેશ્યા માર્ગણા ઉપર ગુણસ્થાનક ઘટાવતી વખતે પહેલા ચાર ગુણઠાણે ૭ લેશ્યાઓ માનેલ છે. આ બંને વસ્તુ અપેક્ષાકૃત છે: પહેલા મત અનુસાર પાંચમું અને છઠ્ઠું ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત કરતી વખતે શુભ લેશ્યા હોય છે, પણ પ્રાપ્ત કર્યા પછી અશુભ લેશ્યાઓ હોય છે. એ અપેક્ષાએ પહેલા ૭ ગુણઠાણે ૭ લેશ્યાઓ. જ્યારે બીજા મત

અનુસાર પાંચમું અને છઠ્ઠું ગુણસ્થાનક શુભ લેશ્યાએજ પ્રાપ્ત થાય છે. એટલે તે તે ગુણસ્થાનકની પ્રાપ્તિ વખતે શુભ લેશ્યાઓ હોવાથી પ્રથમનાં ચાર ગુણઠાણાએ ૭ લેશ્યા ગણાવેલ છે.

"બન્ધ હેતુપર" આગળ પહેલા કર્મગ્રથમા બન્ધનાં જે હેતુઓ ગણાવેલ છે તે વ્યવહાર દૃષ્ટિથી ગણાવેલ છે. જ્યારે અહી ગણાવેલ હેતુઓ નિશ્ચય દૃષ્ટિથી છે. અથવા પહેલા કર્મગ્રંથમાં ગણાવેલ હેતુઓ બાહ્ય હેતુઓ છે જ્યારે આ અભ્યંતર હેતુઓ છે.

ગાથા ૫૩.

"એક સાતા વેદનીય ચાર હેતુએ બંધાય" શાતાવેદનીય ચારે હેતુએ બંધાય છે. શાતા મિથ્યાદૃષ્ટિ ગુણસ્થાનકે બંધાય છે તે મિથ્યાત્વ પ્રત્યયિક બંધાય છે. બાકીનાં ત્રણ હેતુએ પણ બંધાય છે. પરંતુ અહીં તે હેતુઓ ગૌણ છે અને મિથ્યાત્વની મુખ્યતા છે. બીજાથી પાંચમા ગુણઠાણા સુધી અવિરતિની મુખ્યતા છે અને બાકીનાં હેતુઓ ગૌણ છે. પ્રમત્તથી સૂક્ષ્મ–સપરાય લગી કષાયની મુખ્યતા છે અને યોગની ગૌણતા છે. એટલે ત્યાં કષાય પ્રત્યયિક બંધાય છે. ઉપશાન્તમોહથી સયોગી લગી એક યોગ પ્રત્યયિકજ બધાય છે આ પ્રમાણે શાતા ચાર હેતુએ કરીને બંધાય છે.

"મિથ્યાત્વ ગુણઠાણેજ બધ છે" નરક–ત્રિક વગેરે સોળ પ્રકૃતિઓ મિથ્યાદૃષ્ટિ ગુણઠાણે જ બંધાય છે. કારણ કે તેનો મિથ્યાત્વની સાથે અન્વય–વ્યતિરેક સંબંધ છે. મિથ્યાત્વ હોય ત્યારે આ પ્રકૃતિઓ બંધાય છે. અને મિથ્યાત્વના અભાવમાં બંધાતી નથી આથી મિથ્યાત્વ એ આનું મુખ્ય કારણ છે અને બાકીનાં ત્રણ ગૌણ છે. એટલે મિથ્યાત્વ પ્રત્યયિક ગણાવેલ છે.

"મિથ્યાત્વ અને અવિરતિ એ બે હેતુએ બંધાય" તિર્યંચત્રિક વગેરે ૩૫ પ્રકૃતિઓનાં બંધનાં મુખ્ય કારણો મિથ્યાત્વ અને અવિરતિ છે. અને બાકીનાં બે ગૌણ કારણો છે. એટલે એ બે કારણો વડે તેનો

બંધ કહેલ છે. કારણ કે મિથ્યાત્વ અને અવિરતિ હોય ત્યાં સુધી આ પ્રકૃતિઓ બંધાય છે. અને તેનાં અભાવમાં બધનો પણ અભાવ છે.

"એ ત્રણ હેતુએ બંધાય" આહારકદ્વિક અને તીર્થંકર નામકર્મ શીવાયની બાકીની ૬૫ પ્રકૃતિઓ મિથ્યાત્વથી સૂક્ષ્મસંપરાય લગી યથાયોગ્ય મિથ્યાત્વ–અવિરતિ અને કષાય વડે બંધાય છે. માટે અહીં આ ત્રણ હેતુઓની મુખ્યતા છે. અને યોગની ગૌણતા છે. અહીં ત્રણ હેતુઓ સાથે આ ત્રેસઠ પ્રકૃતિઓનો અન્વય–વ્યતિરેક સંબંધ છે. આ ત્રણ હેતુઓ હોય ત્યાં સુધી બધાય છે. અને હેતુઓ ટળ્યાં પછી આગળનાં ગુણઠાણે બધાતી નથી આગળ એકલો યોગ છે. યોગની સાથે આ પ્રકૃતિઓનો અન્વય–વ્યતિરેક સબધ નથી, માટે યોગનું વર્જન કરેલ છે.

सम्मत्तगुणनिमित्तं" વગેરે આહારકદ્વિક અને જિનનામનાં વિશેષ બંધ હેતુ તરીકે અહી સમ્યક્ત્વને ગણેલ છે. કારણ કે સમ્યક્ત્વના અભાવમાં આ પ્રકૃતિઓ બંધાતી નથી એમ એનો વિશેષ હેતુ જણાવવા માટે આ ત્રણ પ્રકૃતિને જુદી ગણાવેલ છે. બાકી પંચસંગ્રહમાં તો **सेसा उ कसाएहिं**" એમ કહીને તીર્થંકર નામકર્મ અને આહારકદ્વિકને પણ કષાય પ્રત્યયિક ગણાવેલ છે. વળી આગળ ૨૦ મી ગાથામાં તીર્થંકર નામકર્મને સમ્યક્ત્વ પ્રત્યયિક અને આહારકદ્વિકને સયમ પ્રત્યયિક ગણાવેલ છે. એ પણ વિશેષ હેતુ બતાવવા માટે જ જણાવેલ છે. વળી આગળ પ્રકૃતિ અને પ્રદેશ બધના કારણ તરીકે યોગ, અને સ્થિતિબંધ અને રસબંધના કારણ તરીકે કષાયો પંચમ કર્મગ્રંથમાં કહેશે, એટલે અહીં કર્તાનો આશય વિશેષહેતુ નિર્દેશ કરવાનો છે.

ગાથા ૫૬.

"દેશવિરતિએ ૩૯ હેતુ હોય" દેશવિરતિ ગુણસ્થાનક વિગ્રહગતિ અને અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં હોતું નથી એટલે કાર્મણ કાયયોગ અને

ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ એ બે યોગ ન હોય, અને ત્રસકાયની અવિરતિથી વિરમેલ હોવાથી તે પણ ન હોય. અહીં શંકા થાય છે કે-ત્રસની અવિરતિ માત્ર સંકલ્પથીજ ટળી છે, પણ આરંભથી નહી. તો અહીં ત્રસની અવિરતિ કેમ ટાળી ? ઉત્તર—ગૃહસ્થોને અશક્ય પરિહાર હોવાથી આરંભથી ત્રસની અવિરતિ હોવા છતાં તે અલ્પ હોવાથી અહીં તેની વિવક્ષા કરી નથી. આ વસ્તુ બૃહચ્છતકની ચૂર્ણી અનુસાર લખેલ છે. અને અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ચાર કષાયનાં ઉદયનો અભાવ હોવાથી તે પણ અહીં હોય નહી.

ગાથા ૫૯

"એ ત્રણ ગુણઠાણે સાત કર્મ બાંધે" મિશ્ર ગુણઠાણે તથા-સ્વભાવથીજ જીવ આયુષ્ય બાંધતો નથી. અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિ-બાદરે અતિ વિશુદ્ધ અધ્યવસાય હોવાથી આયુષ્ય બંધાતું નથી. કારણ કે આયુષ્યબંધ ઘોલનાપરિણામથી થાય છે.

"એ બે વર્જીને છ કર્મ બાંધે" મોહનીયનો બંધ બાદર કષાયના ઉદયે થાય છે, અને સૂક્ષ્મસંપરાયે બાદર કષાયનો અભાવ હોવાથી મોહનીય ન બંધાય તથા અતિવિશુદ્ધ હોવાથી આયુષ્ય પણ ન બંધાય

ગાથા ૬૧

"મિશ્રે મરે નહીં તેથી ત્યાં આઠ ઉદીરે" મિશ્ર ગુણઠાણે આઠ કર્મનીજ ઉદીરણા હોય. કોઇ કાળે સાતની ઉદીરણા ન હોય કારણ કે મિશ્ર ગુણઠાણે આવલિકાશેષ આયુષ્યનો અભાવ છે. મિશ્ર ગુણઠાણે રહેલો જીવ આયુષ્ય એક અન્તર્મુહૂર્ત બાકી હોય ત્યારે મિશ્ર ભાવને તજીને મિથ્યાત્વે અથવા સમ્યક્ત્વે જાય છે.

"૭ કર્મ ઉદીરે" ત્યાં અતિ વિશુદ્ધ પરિણામ હોવાથી આયુષ્ય અને વેદનીયની ઉદીરણાનો અભાવ છે.

"શેષ ૫ કર્મ ઉદીરે" ઉપશાન્તમોહ ગુણઠાણે અતિવિશુદ્ધ પરિણામ હોવાથી વેદનીય અને આયુષની ઉદીરણા ન હોય- અને મોહનીયના ઉદયનો અભાવ હોવાથી તેની પણ ઉદીરણા ન હોય. કારણ કે वेद्यमानमेवोदीर्यते વેદાતુ કર્મજ ઉદીરાય છે.

ગાથા ૬૨

સારાંશ:—ત્રીજે ગુણઠાણે આઠની ઉદીરણા. પહેલે, બીજે, ચોથે, પાંચમે અને છટ્ઠે સાત અને આઠ કર્મની ઉદીરણા. સાતમાથી લઇને દશમાની એક આવલિકા બાકી રહે ત્યાં સુધી છની ઉદીરણા. દશમાની છેલ્લી આવલિકાથી લઇને બારમાની છેલ્લી આવલિકા બાકી રહે ત્યાં સુધી પાંચ કર્મની ઉદીરણા. બારમાની છેલ્લી આવલિકાથી તેરમાના અન્ત સુધી બેની ઉદીરણા. ઉદીરણા અધિકારમાં સર્વ કર્મની ઉદયસત્તાની સ્થિતિ એક આવલિકા શેષ હોય ત્યારે ઉદીરણા અટકે એ ભાવાર્થ છે.

"એ ૩ ગુણઠાણે પરસ્પર સરખા" સર્વ જીવને શ્રેણિએ ચઢતા એ ત્રણ ગુણઠાણા હોય માટે સરખા કહ્યા.

ગાથા ૬૪

ઔપશમિક ભાવ:—મોહનીય કર્મના સર્વથા દબાઇ જવાથી એટલે વિપાક અને પ્રદેશપરૂપણાએ બન્ને પ્રકારનાં ઉદયના ઉપશમથી (અભાવથી) પ્રગટ થયેલ જે જીવ સ્વભાવ તે ઔપશમિક ભાવ.

ક્ષાયિક ભાવ:—કર્મનો અત્યંત ક્ષય થવાથી પ્રગટ થયેલ જે જીવ સ્વભાવ તે ક્ષાયિક ભાવ.

ક્ષાયોપશમિક ભાવ—ઉદયમાં આવેલ કર્મનો ક્ષય અને અનુદિત કર્મનો ઉપશમ થવાથી પ્રગટ થયેલ જીવ સ્વભાવ તે ક્ષાયોપશમિક ભાવ અહીં ઉપશમના બે અર્થ છે. (૧) ઉદયમાં આવેલ કર્મનો ભોગવીને નાશ કરવો અને જે ઉદયમાં નથી આવ્યા- પણ આવવાનાં છે તેમાંથી

અધ્યવસાય અનુસારે રસ ઓછો કરવો એટલે તેઓને હીનશક્તિવાળાં કરવાં અને રહેલ શક્તિના પ્રમાણમાં ભોગવવાં. આ અર્થ ઉદયયુક્ત ક્ષયોપશમવાળાં જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાયમાં ઘટે છે. (૨) ઉદયમાં આવેલાં કર્મનો ભોગવી નાશ કરવો અને ઉદયમા નહિ આવેલાં તેઓને હીનશક્તિવાળાં કરી એવી સ્થિતિમાં મૂકવાં કે સ્વરૂપતઃ ફળ ન આપી શકે. પરરૂપે ભોગવાઈ દૂર થાય. આ અર્થ મોહનીયમાં લાગુ થાય છે.

ઔદયિકભાવઃ—કર્મની શુભાશુભ પ્રકૃતિના (રસના) ઉદયથી પ્રગટ થયેલ જીવ સ્વભાવ તે ઔદયિક ભાવ

પારિણામિકભાવઃ—જેને લઈને મૂળ વસ્તુમાં કોઈ પણ પ્રકારનું પરાવર્ત્તન ન થાય એવો ભાવ તથા ધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્યોમાં રહેલ જે સ્વતઃસિદ્ધ સ્વભાવ તે પારિણામિકભાવ.

ગાથા ૬૫

કેવળજ્ઞાનઃ—કેવળજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થાય તે ક્ષાયિક કેવળજ્ઞાન.

કેવળદર્શનઃ—કેવળદર્શનાવરણીય કર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થાય તે ક્ષાયિક ભાવનું કેવળ દર્શન.

ક્ષાયિ૦ સમ્યક્ત્વઃ—અનંતાનુબંધી ચાર કષાય અને ત્રણ દર્શનમોહનીય એ સાત પ્રકૃતિનો ક્ષય થવાથી આત્મામાં ઉત્પન્ન થયેલ તત્ત્વરુચિગુણ તે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ.

દાનાદિ પાંચ લબ્ધિ—દાનાન્તરાય, લાભાન્તરાય ભોગાન્તરાય, ઉપભોગાંતરાય અને વીર્યાન્તરાય એ પાંચ પ્રકારનાં અંતરાય કર્મના ક્ષય થવાથી ઉત્પન્ન થાય તે દાનાદિ પાંચ લબ્ધિ જાણવી.

યથાખ્યાત ચારિત્રઃ—ચારિત્ર મોહનીયના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થયેલ તે યથાખ્યાત ચારિત્ર.

"૪ જ્ઞાન, ૩ અજ્ઞાન" મતિજ્ઞાન–મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન–શ્રુત-અજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન–વિભંગજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન, તે તે પ્રકારનાં જ્ઞાનાવરણીયકર્મનાં ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થાય છે.

"૩ દર્શન" ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન અને અવધિદર્શન તે તે પ્રકારનાં દર્શનાવરણીય કર્મનાં ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થાય છે.

"દાનાદિ પાંચ લબ્ધિ" દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્ય આ પાચ લબ્ધિઓ તે તે પ્રકારનાં અંતરાયકર્મનાં ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રશ્ન–દાનાદિ પાંચ લબ્ધિઓ પહેલાં ક્ષાયિક ભાવની કહી છે. અને અહીં ક્ષાયોપશમિક ભાવના કહી છે. તો વિરોધ કેમ નહીં ? ઉત્તર–દાનાદિ લબ્ધિઓ બે પ્રકારની છે. (૧) અંતરાયકર્મનાં ક્ષયથી ઉત્પન્ન થતી (૨) અંતરાય કર્મનાં ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થતી ત્યાં ક્ષાયિક ભાવમાં ગણાવેલી ક્ષયથી ઉત્પન્ન થયેલ અને કેવલજ્ઞાનીને હોય છે, જ્યારે બીજા પ્રકારની છદ્મસ્થોને હોય છે.

ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ:–અનંતાનુબંધી ચતુષ્ક અને દર્શન મોહનીયનાં ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલ ભાવ.

દેશવિરતિ:–અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ચાર કષાયનાં ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલ ભાવ.

સર્વવિરતિ:–પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ચાર કષાયનાં ક્ષયોપશમથી સર્વવિરતિ ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે.

ગાથા ૬૬

"અજ્ઞાનપણું" મિથ્યાત્વનાં ઉદયથી અસદ્ અધ્યવસાયવાળું સદ્જ્ઞાન પણ અજ્ઞાન છે. પાછળની ગાથામાં ત્રણ અજ્ઞાનને ક્ષાયોપ-શમિક ભાવમાં ગણેલ છે. અને અહી ઔદયિક ભાવમાં ગણેલ છે.

તો ત્યાં ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં ગણાવતું કારણ એ છે કે તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનાં ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થાય છે તે અપેક્ષા કહેલ છે. અને અહીં ઔદયિક ભાવમાં ગણવાનું કારણ એ છે કે અજ્ઞાનતાનુ મુખ્ય કારણ મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય છે.

અસિદ્ધત્વ:–આઠ પ્રકારનાં કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલ ભાવ.

અસંયમ.–અવિરતિપણુ અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય કષાયના ઉદયથી ઉત્પન્ન થાય છે,

૬ **"લેશ્યા":**–(૧) જેઓનાં મતથી લેશ્યા કષાયાન્તર્ગત દ્રવ્ય છે, તેમના મતે કષાય મોહનીયનાં ઉદયથી ઉત્પન્ન થતી હોવાથી ઔદયિક. (૨) જેઓ લેશ્યાને યોગ પરિણામરૂપ માને છે તેઓનાં મતે ત્રણ–યોગ જનક કર્મનાં ઉદયથી ઉત્પન્ન થતી હોવાથી ઔદયિક ભાવે. (૩) જેઓ લેશ્યાને આઠે કર્મનાં પરિણામરૂપ માને છે તેઓનાં અભિપ્રાયથી સંસારિત્વ અને આઠ પ્રકારનાં કર્મોના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલ છે.

"૪ કષાય" ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ ચાર કષાયો મોહનીય કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થાય છે.

"૪ ગતિ" નારકત્વ, તિર્યક્ત્વ, મનુજત્વ અને દેવત્વરૂપ પર્યાય ગતિનામકર્મનાં ઉદયથી ઉત્પન્ન થાય છે.

"ત્રણ વેદ" સ્ત્રીવેદ, પુરૂષવેદ અને નપુંસકવેદ નોકષાય મોહનીયનાં ઉદયથી ઉત્પન્ન થાય છે. એટલે ઔદયિકભાવે છે.

"મિથ્યાત્વ" અતત્ત્વની શ્રદ્ધારૂપ મિથ્યાત્વ મોહનીયનાં ઉદયથી ઉત્પન્ન થતું હોવાથી ઔદયિક છે.

ગાથા ૬૮.

ક્ષાયિક–પારિણામિક:–આ ભાંગો સિદ્ધોને હોય એટલે ૧

ક્ષાયિક–ઔદયિક–પારિણામિક:–આ ભાંગો કેવળીને હોય. એટલે ૧

ક્ષાયોપશમિક–ઔદયિક–પારિણામિક:–ચારે ગતિમાં હોય. એટલે ૪

ઔપશમિક–ક્ષાયોપશમિક–ઔદયિક–પારિણામિક–ચારે ગતિમાં એટલે ૪

ક્ષાયિક–ક્ષાયોપશમિક–ઔદયિક—પારિણામિક–ચારે ગતિમાં એટલે ૪

ઔપશમિક–ક્ષાયિક–મિશ્ર–ઔદયિક–પારિણામિક:– મનુષ્યગતિ એટલે ૧

કુલ ચારે ગતિ આશ્રયીને ૧૫ ભેદ સાંનિપાતિક ભાવના થયા. તેમાં મુખ્ય ભેદ ૬ છે. તે જીવમાંહે સંભવે બીજા નહિ.

ગાથા ૬૯.

ચાર ઘાતિ કર્મનો ક્ષાયોપશમિક ભાવ હોય છે પણ કેવલ જ્ઞાનાવરણીય અને કેવલ દર્શનાવરણીયનો ક્ષાયોપશમિક ભાવ હોતો નથી. એટલી વિશેષતા સમજવી.

અજીવ દ્રવ્યને વિષે ભાવ.

ધર્માસ્તિકાય–અધર્માસ્તિકાય–આકાશાસ્તિકાય – પુદ્‌ગલાસ્તિકાય અને કાળ એ પાંચ અજીવ દ્રવ્યો છે પુદ્‌ગલાસ્તિકાય શીવાય બાકીનાં ચાર અજીવ દ્રવ્યોને વિશે પારિણામિક ભાવ હોય છે. ધર્માસ્તિકાય જીવ અને પુદ્‌ગલોને ગતિમા સહાયરૂપ કાર્યમાં અનાદિકાલથી પરિણમેલ છે. અધર્માસ્તિકાય જીવ અને પુદ્‌ગલને સ્થિતિમાં સહાયરૂપ પોતાનાં કાર્યમાં અનાદિકાલથી પરિણમેલ છે. આકાશાસ્તિકાય જીવ અને પુદ્‌ગલને અવકાશ આપવારૂપ પોતાનાં કાર્યમાં અનાદિકાલથી પરિણમેલ છે. કાલ સમયપર્યાયરૂપ સ્વકાર્યમા અનાદિકાલથી પરિણમેલ છે. માટે આ ચારેનો અનાદિ પારિણામિક ભાવ છે.

પુદ્‌ગલ દ્રવ્યમાં પારિણામિક અને ઔદયિક એ બે ભાવ રહેલ છે ત્યાં પારિણામિક ભાવ બે ભેદે છે. સાદિપારિણામિક અને અનાદિ-

પારિણામિક. ત્યાં દ્વ્યણુકાદિ સ્કંધો સાદિકાલથી તે તે ભાવમા પરિણ-મેલ હોવાથી તેનો સાદિ પારિણામિક ભાવ હોય છે જ્યારે મેરૂ વગેરે શાશ્વતા પદાર્થો અનાદિકાલથી તે તે ભાવમા પરિણમેલ હોવાથી તેનો અનાદિ પારિણામિક-ભાવ હોય છે. ઔદારિકાદિ શરીરનામ-કર્માદિના ઉદયથી ગ્રહણ કરેલા અનંત પરમાણુવાળા સ્કધો તથા અંગોપાંગાદિ આકાર તથા વર્ણાદિને ઔદયિક અને પારિણામિક ભાવ ઘટે છે. કારણ કે એ સ્વ-સ્વભાવમાં પરિણત હોવાથી પારિણા-મિક ભાવ. અને ઔદારિક આદિ શરીરના કર્મજન્ય હોવાથી ઔદયિક ભાવ. જીવ જેને નથી ગ્રહણ કરી શકતો એવા દ્વિઅણુકાદિસ્ક-ધોમા જે વધઘટ થાય તેમાં તો સાદિ-પારિણામિક ભાવ ઘટે છે. ટીકામાં જીવ જેને ગ્રહણ કરી શકે છે તેવા સ્કધોમાંજ ઔદયિક ભાવ કહેલ છે. જ્યારે ટબામાં દ્વિ-અણુકાદિકને પણ ઔદાયિક ભાવ કહ્યો છે. તેનો આશય સમજી શકાતો નથી, કારણ કે તેમાં તો સાદિ પારિણામિક ભાવ ઘટે છે. કાર્મણ વર્ગણાનાં પુદ્‌ગલ સ્કધોમાં ઔપશમિક આદિ ભાવો ઘટી શકે છે. પણ તેની અહીં વિવક્ષા કરેલ નથી

ગાથા. ૭૦.

"ત્યારે ૪ ભાવ હોય" (૧) પારિણામિક (૨) ઔદયિક (૩) ક્ષાયોપશમિક (૪) ઔપશમિક. અથવા (૧) પારિણામિક (૨) ઔદયિક (૩) ક્ષાયોપશમિક (૪) ક્ષાયિક. પચસંગ્રહ દ્વાર બીજું ગા. ૬૪ ની ટીકામાં આ પ્રમાણે વિશેષતા છે-ત્યાં "ઉપશમક-ઉપશાન્ત," પદથી આઠમાથી અગ્યારમા સુધીના ચાર ગુણસ્થાનક ગ્રહણ કરેલ છે. અને "અપૂર્વ તથા ક્ષીણ" પદથી આઠમું, નવમુ, દશમું અને બારમું એ ચાર ગુણસ્થાનક ગ્રહણ કરેલ છે ત્યાં ઉપશમ શ્રેણીવા-ળાને ઔપશમિક ચારિત્ર માનેલ છે. પણ ક્ષપકશ્રેણીવાળા માટે ચારિત્રનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી, જ્યારે ટીકા અને ટબા અનુસાર આઠમે

ગુણઠાણે ક્ષાયોપશમિક ચારિત્ર અને ઉપશમ શ્રેણીવાલાને ૯-૧૦-૧૧ મે ગુણઠાણે ઉપશમ ચારિત્ર તથા ક્ષપક શ્રેણીવાળા માટે ચરિત્રનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી.

અગ્યારમા ગુણઠાણે મોહનીયનો સમ્પૂર્ણ ઉપશમ હોય છે એટલે માત્ર ઔપશમિક ચારિત્ર હોય છે. નવમે અને દસમે ઔપશમિક ક્ષાયોપશમિક એ બે ચારિત્ર હોય છે. કારણ કે એ બે ગુણઠાણે ચારિત્ર મોહનીયની કેટલીક પ્રકૃતિઓ ઉપશાન્ત હોય છે. બધી નહીં. એટલે ઉપશાન્ત પ્રકૃતિઓની અપેક્ષાએ ઔપશમિક અને અનુપશાન્ત પ્રકૃતિઓની અપેક્ષાએ ક્ષાયોપશમિક ચારિત્ર સમજાય છે. એજ પ્રમાણે ક્ષપક શ્રેણીવાળાને ચારિત્ર મોહનીયનો કેટલીક પ્રકૃતિઓનો ક્ષય અને કેટલીકનો ક્ષયોપશમ હોવાથી ક્ષાયિક અને ક્ષાયોપશમિક ચારિત્ર ૮-૯-૧૦-૧૨ ગુણઠાણે સમજાય છે.

ગાથા. ૭૦.

આ ગાથામાં કોઈ એક જીવને વિવક્ષિત સમયે કેટલા ભાવો હોય તે સંબધિ છે. એક જીવમાં જુદા જુદા સમયે અથવા અનેક જીવમાં એક સમયે પાચે ભાવો હોઈ શકે છે. ત્યાં ગુણઠાણાની અપેક્ષાએ પહેલાં ત્રણ ગુણઠાણામાં ઔદયિક-ક્ષાયોપશમિક અને પારિણામિક એ ત્રણ ભાવો હોય છે, ચોથાથી અગ્યારમા સુધીનાં આઠ ગુણઠાણામાં પાંચે ભાવો હોય છે. બારમા ગુણઠાણે ઔપશમિક શીવાયનાં ચાર ભાવો હોય છે. તેરમા અને ચૌદમા ગુણઠાણે ક્ષાયિક-ઔદયિક-પારિણામિક એ ત્રણ ભાવો હોય છે.

અનેક જીવની અપેક્ષાએ ગુણસ્થાનકોમાં ભાવોનાં ઉત્તરભેદ:—

ઔપશમિક ભાવના ભેદો આ પ્રમાણે:—સમ્યકૃત્વ ચોથાથી અગ્યારમા ગુણઠાણા પર્યંત હોય અને ચારિત્ર ૯-૧૦-૧૧ એ ત્રણ ગુણઠાણે હોય.

ક્ષાયોપશમિક ભાવના ઉત્તરભેદો આ પ્રમાણે—

પહેલા બે ગુણઠાણે ત્રણ અજ્ઞાન, ચક્ષુ–અચક્ષુદર્શન, અને પાંચ લબ્ધિ એ દશ ભેદો હોય. ત્રીજે મિશ્રદ્રષ્ટિ ગુણઠાણે ત્રણ મિશ્રજ્ઞાન, ત્રણ દર્શન, પાંચ લબ્ધિ અને મિશ્ર મોહનીય એ બાર ભેદ હોય. (અહિં અવધિદર્શન સિદ્ધાન્તની અપેક્ષાએ ગણાવેલ છે.) ચોથે ગુણઠાણે ત્રણ જ્ઞાન, ત્રણ દર્શન, પાંચ લબ્ધિ અને સમ્યક્ત્વ મોહનીય એ બાર ભેદો હોય. પાંચમે ગુણઠાણે દેશવિરતિ સહિત તેર ભેદ હોય. છટ્ઠે–સાતમે ગુણઠાણે મનઃપર્યવજ્ઞાન સહિત અને દેશવિરતિને બદલે સર્વવિરતિ સહિત ચૌદ હોય. ૮–૯–૧૦ એ ત્રણ ગુણઠાણે સમ્યક્ત્વ વિના તેર ભાવ હોય. અગ્યારમે તથા બારમે ગુણઠાણે ચારિત્ર વિના બાર ભાવ હોય. તેરમે અને ચૌદમે ગુણઠાણે ઘાતીકર્મનો ક્ષય થવાથી ક્ષાયોપશમિક ભાવ હોતો નથી.

ઔદયિક ભાવના ઉત્તરભેદ આ પ્રમાણે—

મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે ચાર ગતિ, ચાર કષાય, ત્રણ વેદ, ૬ લેશ્યા, અજ્ઞાન, અસિદ્ધત્વ, અવિરતિ અને મિથ્યાત્વ એ ૨૧ ભેદ હોય. સાસ્વાદને મિથ્યાત્વ વિના ૨૦ ભેદ હોય. મિશ્ર અને અવિરતિ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ ગુણઠાણે અજ્ઞાન વિના ૧૯ ભાવ હોય, (મિશ્ર ગુણઠાણે જ્ઞાન અને અજ્ઞાન મિશ્ર હોય છે. કર્મગ્રંથકાર અજ્ઞાન માને છે સિદ્ધાન્તકાર એકલું જ્ઞાન માને છે) દેશવિરતિ ગુણઠાણે નરકગતિ અને દેવગતિ વિના ૧૭ ભાવ હોય. પ્રમત્ત ગુણઠાણે તિર્યંચગતિ અને અસંયમ વિના ૧૫ ભાવ હોય. અપ્રમત્ત ગુણઠાણે પ્રથમની ત્રણ લેશ્યા શીવાય બાકીના બાર ભાવ હોય. આઠમે અને નવમે ગુણઠાણે પદ્મ અને તેજો લેશ્યા વિના ૧૦ ભાવ હોય. સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણઠાણે ત્રણ વેદ અને ત્રણ કષાય વિના ચાર ભાવ હોય. (સંજવલન લોભ, મનુષ્યગતિ, શુકલ લેશ્યા અને અસિદ્ધત્વ) ઉપશાન્તમોહ, ક્ષીણમોહ અને સયોગિ

કેવલિ ગુણઠાણે સંજ્વલન લોભ વિના ત્રણ ભાવ હોય. અયોગિ કેવલિ ગુણઠાણે મનુષ્યગતિ અને અસિદ્ધત્વરૂપ બે ભાવ હોય છે.

પારિણામિક ભાવના ઉત્તરભેદ આ પ્રમાણે—

મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે ભવ્યત્વ, અભવ્યત્વ અને જીવત્વ એ ત્રણ ભેદ હોય. સાસ્વાદનથી ક્ષીણમોહ સુધી ભવ્યત્વ અને જીવત્વ એ બે ભેદ હોય. તેરમે અને ચૌદમે ગુણઠાણે આસન્ન સિદ્ધાવસ્થા ભણી તથા ઘાતીકર્મ ખપાવ્યા તેથી કે બીજા કોઇ કારણે ભવ્યત્વ પૂર્વાચાર્યે વિવક્ષ્યું નથી તેથી એક જીવત્વ પારિણામિકભાવે હોય.

ક્ષાયિક ભાવના ઉત્તરભેદ આ પ્રમાણે—

ચોથાથી અગ્યારમા ગુણઠાણા સુધી સમ્યક્ત્વ હોય. બારમે ગુણઠાણે સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર હોય. તેરમે અને ચૌદમે ગુણઠાણે સમ્યક્ત્વ, ચારિત્ર, જ્ઞાન, દર્શન અને પાંચ લબ્ધિ એ નવ ભાવ હોય.

એમ ગુણઠાણે જેટલા જેટલા ભાવના ભેદ છે તેને સંબંધે બનતા સાન્નિપાતિક ભેદો યથાસંભવ વિચારી લેવા. જેમકે મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે ઔદયિક ભાવના ૨૧, ક્ષાયોપશમિક ભાવના ૧૦ અને પારિણામિક ભાવના ૩ સર્વે મલીને ૩૪ ભાવભેદો હોય.

ગાથા ૭૨.

"એક તે સંખ્યા રહિત છે" સંખ્યાની મતલબ ભેદ સાથે છે. એટલે જેમા ભેદની પ્રતીતિ થાય તે સંખ્યા કહેવાય છે. એકમાં ભેદની પ્રતીતિ થતી નથી કારણ કે જ્યારે એક ઘડો આપણે જોઇએ છીએ ત્યારે આ ઘટ છે એવી પ્રતીતિ ઉત્પન્ન થાય છે. પણ આ એક ઘટ છે એવી પ્રતીતિ થતી નથી. અથવા આપવા અને લેવામાં જ્યારે એક વસ્તુ પ્રાયઃ કોઈ ગણના કરીને આપતું–લેતુ નથી. આ કારણથી બધાથી ઓછા હોવા છતાં એકની જઘન્ય સંખ્યાતા તરીકે ગણના થતી નથી. ભેદની પ્રતતિ બે આદિથી થાય છે માટે બેજ જઘન્ય સંખ્યાતુ ગણી શકાય.

ગાથા. ૭૩.

અનવસ્થિત:—આગળ આગળ વધતો જતો હોવાથી નિયત અભાવવાળો પ્યાલો તે અનવસ્થિત પ્યાલો.

શલાકા:—એક એક સાક્ષિભૂત સરસવથી ભરાતો હોવાથી શલાકા

પ્રતિશલાકા:—પ્રતિસાક્ષિભૂત સરસવો વડે ભરાતો હોવાથી પ્રતિશલાકા.

મહાશલાકા:—મહાસાક્ષિભૂત સરસવો વડે ભરાતો હોવાથી મહાશલાકા.

ગાથા. ૭૪.

અનવસ્થિત પ્યાલો પહેલો ખાલી કરીએ તે વખતે તે નિયત માપવાળો હોવાથી તે અનવસ્થિત કહેવાય નહીં. પણ ત્યારપછી આગળ જતાં ક્રમે ક્રમે વધતો જશે માટે તેનું પરિણામ અનિયમિત હોવાથી તે અનવસ્થિત ગણાય. અને અનવસ્થિત થયા પછી જ સાક્ષિ સરસવ શલાકામાં નંખાય તે પહેલાં નહીં.

ગાથા. ૭૭. ટીકાનુસાર સંખ્યાતાનું સ્વરૂપ.

પ્રથમ લક્ષયોજન પ્રમાણ મૂલ અનવસ્થિત પલ્યને સરસવો વડે ભરવો પછી તે ભરેલા પ્યાલાને ઉપાડીને એક એક સરસવ જંબૂદ્વીપ આદિ પ્રત્યેક દ્વીપ અને સમુદ્રને વિષે મુકવા. આ પ્રમાણે એક એક સરસવ નાખતા જે દ્વીપ કે સમુદ્રમાં મૂલ અનવસ્થિત પલ્ય ખાલી થાય તે દ્વીપ કે સમુદ્ર જેવડો લાંબો–પહોળો તથા ઉંચાઇમાં પહેલા પલ્ય જેવડો બીજો અનવસ્થિત પલ્ય કલ્પવો અને એને શિખાસહિત સરસવોથી ભરવો અને એક એક સરસવ આગળના દ્વીપ અને સમુદ્રમા નાંખતા જવું. આ પ્રમાણે એક એક સરસવ નાંખતા જ્યારે અનવસ્થિત પલ્ય ખાલી થાય ત્યારે એક સરસવ શલાકા પલ્યમાં નાખવો વળી તે દ્વીપ કે સમુદ્ર જેવડો અનવસ્થિત પલ્ય બનાવવો અને તેને સરસવે કરીને શિખાસહિત

ભરવો. અને પછી આગળનાં દ્વીપ અને સમુદ્રે એક એક સરસવ નાખવો અને ખાલી થાય ત્યારે એક સરસવ શલાકામાં નાખવો. આ પ્રમાણે જ્યારે અનવસ્થિત પ્યાલો ખાલી થતો જાય ત્યારે એક એક સરસવ શલાકા પ્યાલામાં મુકતા જઇએ. અને જે જે દ્વીપ કે સમુદ્રે ખાલી થાય તે તે દ્વીપ કે સમુદ્ર જેવડો નવોનવો અનવસ્થિત કલ્પતા જવું. આ પ્રમાણે કરતાં જ્યારે શલાકા પલ્ય પૂર્ણ ભરાઈ જાય ત્યારે જે દ્વીપ કે સમુદ્રે અનવસ્થિત ખાલી થતો હોય ને દ્વીપ કે સમુદ્ર જેવડો અનવસ્થિત પ્યાલો કલ્પવો અને સરસવોથી ભરવો. તેને ખાલી કરી સાક્ષીભૂત સરસવ શલાકામાં સમાય એમ ન હોવાથી એમને એમ ભરેલો રાખવો; અને ત્યાંથી શલાકા પ્યાલો ઉપાડીને એક એક દ્વીપ-સમુદ્રે એક એક સરસવ નાખતા જવું. આ પ્રમાણે શલાકા પ્યાલો ખાલી થાય ત્યારે એક સરસવ પ્રતિશલાકામાં નાખવો. આ વખતે અનવસ્થિત ભરેલ હોય. શલાકા ખાલી હોય અને પ્રતિશલાકામાં એક સરસવ હોય છે.

ફરી અનવસ્થિત પલ્યને લઈ ને આગળનાં દ્વીપ–સમુદ્રે એક એક સરસવ નાખતાં જવું. અને ખાલી થાય ત્યારે એક સરસવ શલાકા પ્યાલામાં નાખવો અને તે દ્વીપ કે સમુદ્ર જેવડો નવો અનવસ્થિત પ્યાલો કલ્પવો તેને સરસવે કરીને ભરવો અને પાછો એક એક સરસવ એક એક દ્વીપ અને સમુદ્રમાં નાખતાં જવું. એ રીતે ફરી બીજીવાર શલાકા પ્યાલાને પૂર્ણ ભરવો અને જે દ્વીપ–સમુદ્રે અનવસ્થિત ખાલી થયો હોય તે દ્વીપ–સમુદ્ર જેવડો ઉત્તરાનવસ્થિત કલ્પવો અને અને એને સરસવે કરીને ભરવો. હવે અનવસ્થિત ભરેલ છે શલાકા પણ પૂર્ણ છે અને પ્રતિશલાકામા એક સરસવ છે. પછી શલાકા પ્યાલાને ઉપાડીને ત્યાથી આગળનાં દ્વીપ સમુદ્રે એક એક સરસવ નાખી ખાલી કરવો અને ખાલી થયે છતે એક સરસવ પ્રતિશલાકામા નાખવો હવે પ્રતિશલાકામાં બે સરસવ છે. શલાકા ખાલી છે. અને અનવસ્થિત

ભરેલો પડયો છે. તેને ઉપાડીને ત્યાંથી આગળનાં દ્વીપ–સમુદ્રે એક એક સરસવ નાખવો. ખાલી થાય ત્યારે શલાકામાં એક સાક્ષી સરસવ નાખવો અને એ રીતે શલાકા પૂર્ણ ભરવો. ત્યારે અનવસ્થિત પણ ભરેલો હોય પછી શલાકાને ઉપાડીને આગળનાં દ્વીપ સમુદ્રે ખાલી કરવો. અને ખાલી થાય ત્યારે એક સરસવ પ્રતિશલાકામા નાખવો. આ રીતે અનવસ્થિત વડે શલાકા અને શલાકાવડે પ્રતિશલાકા પૂર્ણ ભરવો. પ્રતિશલાકા પૂર્ણ થાય ત્યારે અનવસ્થિત શલાકા અને પ્રતિ-શલાકા ત્રણે પ્યાલા પૂર્ણ ભરેલા હોય છે. પછી પ્રતિશલાકાને ઉપાડીને આગળનાં દ્વીપ–સમુદ્રે ખાલી કરવો અને ખાલી થાય ત્યારે મહાશલા-કામાં એક સાક્ષી સરસવ નાખવો. ત્યારે મહાશલાકામા એક સરસવ પ્રતિશલાકા ખાલી અને શલાકા તથા અનવસ્થિત ભરેલા હોય છે. પછી શલાકાને ઉપાડીને આગળનાં દ્વીપ અને સમુદ્રે ખાલી કરવો. અને ખાલી થાય ત્યારે એક સરસવ પ્રતિશલાકામાં નાખવો ત્યારે મહાશલાકા તથા પ્રતિશલાકામાં એક એક સરસવ અને શલાકા ખાલી તથા અનવસ્થિત ભરેલ હોય છે, પછી અનવસ્થિતને ઉપાડીને આગળનાં દ્વીપ–સમુદ્રે ખાલી કરવો અને તેનાં વડે શલાકા ભરવો. શલાકા ભરાય ત્યારે અનવસ્થિતને ભરેલો રાખવો અને શલાકાને ખાલી કરી એક સરસવ પ્રતિશલાકામાં નાખવો. આવી રીતે અનવસ્થિત વડે શલાકા અને શલાકાવડે પ્રતિશલાકાને પૂર્ણ ભરવો. પ્રતિશલાકા પૂર્ણ થાય ત્યારે મહાશલાકામાં એક સરસવ અને બાકીના ત્રણ ભરેલ હોય છે. પછી પ્રતિશલાકા ખાલી કરી મહાશલાકામાં એક સરસવ નાખવો. અને શલાકા ખાલી કરી પ્રતિશલાકામાં એક સરસવ નાખવો. તથા અનવસ્થિત ખાલી કરી એક સરસવ શલાકામાં નાખવો. આ રીતે જ્યારે મહાશલાકામાં એક સરસવ વધે ત્યારે પ્રતિશલાકા ખાલી હોય અને શલાકા તથા અનવસ્થિત ભરેલ હોય છે. આ પ્રમાણે પૂર્વ–પૂર્વ પલ્ય ખાલી થાય ત્યારે એક એક સાક્ષી સરસવ આગળનાં પ્યાલામાં

નાખતાં જવું. જ્યારે મહાશલાકા પૂર્ણ ભરાય ત્યારે પ્રતિશલાકા ખાલી હોય અને શલાકા તથા અનવસ્થિત ભરેલ હોય. અને એજ પ્રમાણે શલાકાવડે પ્રતિશલાકા અને અનવસ્થિતવડે શલાકાને પૂર્ણ કરતા જવું. જ્યારે મહાશલાકા અને પ્રતિશલાકા પૂર્ણ થાય ત્યારે શલાકા ખાલી હોય અને અનવસ્થિત ભરેલ હોય. પછી અનવસ્થિત-વડે શલાકાને પૂર્ણ ભરવો અને શલાકા પૂર્ણ ભરાય ત્યારે જે દ્વીપ કે સમુદ્ર હોય તે દ્વીપ કે સમુદ્ર જેવડો અનવસ્થિત કલ્પીને તેને પણ સરસવો વડે ભરી લેવો. આ પ્રમાણે ચારે પ્યાલા પૂર્ણ ભરેલ હોય.

મતાંતર.—જીવવિજયજીના ટબામા આ વાત જુદી રીતે જણાવેલ છે તે અન્ય આચાર્યોનો મત હોય તેમ જણાવે છે. તેમાં કહ્યું છે કે પ્રથમ અનવસ્થિત વડે શલાકા પૂર્ણ ભરવો. શલાકા ભરાય ત્યારે અનવસ્થિત ખાલી રાખવો. ત્યાંથી આગળ શલાકામાંથી એક એક સરસવ નાખવો. શલાકા ખાલી થાય ત્યારે પ્રતિશલાકામાં એક સરસવ નાખવો એટલે જ્યારે પ્રતિશલાકામાં એક સરસવ હોય ત્યારે અને અનવસ્થિત ખાલી હોય. પછી જ્યા શલાકા ખાલી થયો તે દ્વીપ –સમુદ્ર જેવડો અનવસ્થિત કલ્પવો. અને એ રીતે અનવસ્થિત વડે શલાકા ભરવો. શલાકાવડે પ્રતિશલાકા ભરવો. જ્યારે પ્રતિશલાકા પૂર્ણ ભરાય ત્યારે અનવસ્થિત અને શલાકા ખાલી હોય છે. પછી પ્રતિશલાકા ઉપાડવો અને એક એક દ્વીપ સમુદ્રે એક એક સરસવ નાંખવો અને તે ખાલી થયે છતે એક સાક્ષી સરસવ મહાશલાકામાં નાખવો. મહાશલાકામાં જ્યારે એક સરસવ હોય ત્યારે પાછળનાં ત્રણે પ્યાલા ખાલી હોય પછી જ્યાં પ્રતિશલાકા ખાલી થયો હોય ત્યાં નવો અનવસ્થિત કલ્પવો. અનવસ્થિત વડે શલાકા અને શલાકાવડે પ્રતિશલાકા અને પ્રતિશલાકાવડે મહાશલાકા આ ક્રમથી પૂર્ણ કરવા. જ્યારે મહાશલાકા પૂર્ણ થાય ત્યારે પ્રતિશલાકા–શલાકા અને અનવસ્થિત ખાલી હોય. પછી જ્યાં પ્રતિ–શલાકા ખાલી થયો હોય ત્યાં તેવડો અનવસ્થિત

કલ્પવો. પાછાં એજ ક્રમથી એક બીજાને પૂર્ણ કરવા. એ રીતે પ્રતિશલાકા પૂર્ણ થાય ત્યારે મહાશલાકા અને પ્રતિશલાકા પૂર્ણ ભરેલા હોય. અને શલાકા તથા અનવસ્થિત ખાલી હોય. પછી જ્યાં શલાકા ખાલી થયો હોય તેવડા દ્વીપ કે સમુદ્ર જેવડો અનવસ્થિત કલ્પવો. અને અનવસ્થિતવડે શલાકા પૂર્ણ ભરવો અને જ્યા અનવસ્થિત ખાલી થયો હોય તે દ્વીપ કે સમુદ્ર જેવડો અનવસ્થિત કલ્પીને તેને શિખા સહિત સરસવે પૂર્ણ ભરવો આ રીતે ચારે પ્યાલા પૂર્ણ ભરેલા થાય.

આ પ્રમાણે ટીકા અનુસાર અને ટબા અનુસાર ચારે પ્યાલા પૂર્ણ થયા. હવે તે દરેક દ્વીપસમુદ્રમા નાંખેલા સરસવ તથા ચારે પ્યાલાનાં સરસવને એકઠા કરવાં અને તેમાંથી એક ઓછો કરવો તે ઉત્કૃષ્ટ સખ્યાતું કહેવાય. બે જઘન્ય સંખ્યાતું અને બાકીનુ બધુ મધ્યમ-સંખ્યાતુ ગણાય

ગાથા ૭૮.

અસખ્યાતા અને અનંતાનું સ્વરૂપ.

સંખ્યાતા-અસંખ્યાતા અને અનંતાની અક સ્થાપના.

જઘન્ય-સંખ્યાતુ ૧	મધ્યમ-સંખ્યાતુ ૨	ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતુ ૩
જઘન્ય-પરિત્ત-અસ. ૧	મધ્યમ પરિત્ત-અસં. ૨	ઉત્કૃષ્ટ-પરિ-અસ. ૩
જઘન્ય-યુક્ત-અસ ૪	મધ્યમ યુક્ત-અસ. ૫	ઉત્કૃષ્ટ-યુક્ત-અસં. ૬
જઘન્ય-અસં.અસં ૭	મધ્યમ-અસં-અસં.૮	ઉત્કૃષ્ટ-અસ-અસ ૯
જઘન્ય પરિત્તઅનતુ૧	મધ્યમ-પરિત્ત-અનતુ ૨	ઉત્કૃષ્ટ પરિત્ત-અનતુ૩
જઘન્ય-યુકત-અનતુ૪	મધ્યમ-યુક્ત-અનંતુ. ૫	ઉત્કૃષ્ટ-યુકત-અનંતુ ૬
જઘન્ય-અનંતાનતુ ૭	મધ્યમ-અનતાનતુ ૮	ઉત્કૃષ્ટ અનતાનતુ૯

૧ જઘન્ય પરિત્ત અસખ્યાતું.-ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતામાં એકરૂપ સહિત કરીએ ત્યારે જઘન્ય પરિત્ત અસખ્યાતુ થાય

૨ મધ્યમ–પરિત્ત–અસંખ્યાતું :—જઘન્ય-પરિત્ત અસખ્યાતામાં એકરૂપ યુક્ત કરતાં જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ-પરિત્ત અસંખ્યાતું ન થાય. ત્યાં સુધી મધ્યમ-પરિત્ત અસંખ્યાતું.

૩ ઉત્કૃષ્ટ–પરિત્ત–અસંખ્યાતું —જઘન્ય પરિત્ત અ સખ્યાતાનો રાશી અભ્યાસ કરવાથી જઘન્ય યુક્ત અસંખ્યાતું થાય અને તેમાથી એકરૂપ ઓછુ કરીએ ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ પરિત્ત–અસંખ્યાતું.

૪ જઘન્ય–યુક્ત અસંખ્યાતુ :—જઘન્ય-પરિત્ત અસંખ્યાતાનો રાશી અભ્યાસ કરવાથી જઘન્ય-યુક્ત અસંખ્યાતુ થાય એક આવલિકાનાં આટલા સમયો હોય છે.

મધ્યમ–યુક્ત–અસંખ્યાતુ :—જઘન્ય-યુક્ત-અસંખ્યાતામાં એક ઉમેરીએ એટલે ત્યાંથી માંડીને જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ-યુક્ત-અસંખ્યાતુ ન થાય ત્યાં સુધીનું બધુ મધ્યમ-યુક્ત અસખ્યાતુ કહેવાય.

૬ ઉત્કૃષ્ટ–યુક્ત–અસખ્યાતું .— જઘન્ય-યુક્ત-અસખ્યાતાનો રાશી અભ્યાસ કરવાથી સાતમુ જઘન્ય અસંખ્યાત–અસંખ્યાતુ થાય, એકરૂપ ઓછુ કરતાં ઉત્કૃષ્ટ–યુક્ત–અસંખ્યાતુ થાય.

૭ જઘન્ય–અસંખ્યાત–અસંખ્યાતુ :—જઘન્ય-યુક્ત-અસંખ્યાતાનો રાશી અભ્યાસ કરવાથી જઘન્ય-અસખ્યાત-અસંખ્યાતુ થાય.

૮ મધ્યમ-અસંખ્યાત-અસખ્યાતું —જઘન્ય અસંખ્યાત-અસંખ્યાતામા એક ઉમેરીએ તે જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ ન થાય ત્યાં સુધી મધ્યમ-અસંખ્યાત–અસંખ્યાતુ કહેવાય

૯ ઉત્કૃષ્ટ-અસંખ્યાત-અસખ્યાતું .—જઘન્ય-અસંખ્યાત-અસંખ્યાતાનો રાશી અભ્યાસ કરવાથી પહેલું જઘન્ય પરિત્ત અનંતુ થાય. અને તેને એકરૂપ ઉણું કરીએ એટલે ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત–અસંખ્યાતું થાય.

૧ જઘન્ય-પરિત્ત-અનંતુ.—સાતમા જઘન્ય-અસંખ્યાત-અસંખ્યાતાનો રાશી અભ્યાસ કરવાથી પહેલું જઘન્ય-પરિત્ત અનંતુ થાય.

૧૭ ગોલા (તૃતાય) પૃાયવાદ

૨ મધ્યમ-પરિત્ત-અનંતુઃ—જઘન્ય-પરિત્ત- અનંતાને એકાદિકે યુક્ત કરતાં જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ ન થાય ત્યાં સુધી મધ્યમ-પરિત્ત-અનંતુ.

૩ ઉત્કૃષ્ટ-પરિત્ત-અનંતુઃ—પહેલાં જઘન્ય-પરિત્ત—અનંતાનો રાશી અભ્યાસ કરવાથી જઘન્ય યુક્ત અનંતુ થાય. અને તેને એકરૂપ ઊણું કરીએ, ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ-પરિત્ત-અનંતુ થાય.

૪ જઘન્યયુક્તાનંતુઃ—પહેલાં જઘન્ય-પરિત્ત-અનંતાનો રાશી અભ્યાસ કરવાથી જઘન્ય યુક્તાનંતુ થાય. આટલા અભવ્યજીવો છે.

૫ મધ્યમ યુક્તાનંતુઃ—જઘન્ય યુક્તાનંતાને એકાદિકે યુક્ત કરતાં કરતાં જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ યુક્તાનંતુ ન થાય ત્યાં સુધી સર્વ-મધ્યમ યુક્તાનંતુ

૬ ઉત્કૃષ્ટ યુક્તાનંતુ—જઘન્ય યુક્તાનંતાનો રાશી અભ્યાસ કરવાથી સાતમું જઘન્ય-અનંતાનંતુ થાય તેને વળી એક રૂપ ઊણા, કરીએ એટલે ઉત્કૃષ્ટ યુક્તાનંતુ થાય.

૭ જઘન્ય અનંતાનંતુઃ—ચોથા જઘન્ય-યુક્ત-અનંતાનો રાશી અભ્યાસ કરવાથી સાતમું જઘન્ય અનંતાનંતુ થાય.

૮ મધ્યમ—અનંતાનંતુઃ—જઘન્ય-અનંતાનંતાને એકાદિકે યુક્ત કરીએ એટલે પછીનું સર્વ મધ્યમ-અનંતાનંતુ થાય.

૯ ઉત્કૃષ્ટાનંતાનંતુ—અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં કહ્યુ છે કેઃ—

एवं उक्कोसयं अणंताणंतयं नत्थि ।

'ઉત્કૃષ્ટ અનતાનંતુ નથી. જઘન્ય-અનંતાનંત પછીનાં સર્વ સ્થાનો મધ્યમ-અનંતાનંતામાં સમાય છે. એટલે ઉત્કૃષ્ટ-અનંતાનંતુ નથી.

આ પ્રમાણે અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં કહેલ વિધિ પ્રમાણે અસંખ્યાતાદિકનું સ્વરૂપ કહ્યું. હવે અન્ય આચાર્યોને મતે તેનું સ્વરૂપ જણાવે છે.

ગાથા ૮૦ થી ૮૬

૧ જઘન્ય પરિત્ત-અસંખ્યાતુ—ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતું એકરૂપ યુક્ત

કરીએ એટલે પહેલું અસંખ્યાતુ થાય.

૨ મધ્યમ–પરિત્ત અસંખ્યાતું:—આગળ પ્રમાણે.

૩ ઉત્કૃષ્ટ પરિત્ત–અસંખ્યાતું:—ચોથા જઘન્ય યુક્ત અસંખ્યાતામાંથી એકરૂપ ઊણાં કરીએ એટલે ત્રીજું અસંખ્યાતું.

૪ જઘન્ય–યુક્ત–અસંખ્યાતું.—ઉત્કૃષ્ટ પરિત્ત અસંખ્યાતુ. એકરૂપ યુકત કરીએ એટલે ચોથું અસંખ્યાતુ થાય.

૫ મધ્યમ–યુક્ત–અસંખ્યાતુ:–આગળ પ્રમાણે

૬ ઉત્કૃષ્ટ–યુક્ત–અસંખ્યાતુ:–સાતમા જઘન્ય-અસંખ્યાતા-અસંખ્યાતામાંથી એકરૂપ ઊણા કરીએ એટલું છઠું ઉત્કૃષ્ટ-યુકત-અસંખ્યાતુ થાય.

૭ જઘન્ય-અસંખ્યાત-અસંખ્યાતુ:–ચોથું જઘન્ય-યુક્ત-અસંખ્યાતુ એકજવાર વર્ગિએ એટલે જઘન્ય-અસંખ્યાત- અસંખ્યાતુ. સાતમું થાય.

૮ મધ્યમ–અસંખ્યાત–અસંખ્યાતુ:–સાતમું અસંખ્યાતુ રૂપાદિકે યુક્ત કરતાં જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ ન થાય ત્યાં સુધી મધ્યમ-અસંખ્યાત. અસંખ્યાતુ આઠમું થાય.

૯ ઉત્કૃષ્ટ-અસંખ્યાત અસંખ્યાતુ.–જઘન્ય-પરિત્ત-અનંતામાંથી એક ઓછો કરીએ ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ-અસંખ્યાત-અસંખ્યાતુ થાય.

૧ જઘન્ય-પરિત્ત-અનંતુ:–પ્રથમ જઘન્ય-અસંખ્યાત-અસંખ્યાતાનો ત્રણ વાર વર્ગ કરવો. અને તેમાં આ દસ વસ્તુઓ ભેળવીએ. (૧) લોકાકાશના પ્રદેશ, (૨) ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ, (૩) અધર્માસ્તિકાયના. પ્રદેશ: (૪) એક જીવના પ્રદેશ, (૫) સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયસ્થાનો, (૬) અનુભાગબંધના અધ્યવસાયસ્થાનો, (૭) યોગ તે મન, વચન: કાયાનુ વીર્ય, તેના છેદપ્રતિભાગ તે સૂક્ષ્મ નિર્વિભાજ્ય ભાગ, (૮) ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી એ બે કાળના સમય, (૯) પ્રત્યેક જીવનાં

શરીર અને(૧૦)નિગોદ-સાધારણ વનસ્પતિકાયનાં શરીર એ દશ અસંખ્યાતી વસ્તુઓ ભેળવીએ અને પછી વળી તે રાશીનો ત્રણ વાર વર્ગ કરીએ તે પહેલું જઘન્ય-પરિત્ત–અનંતુ થાય.

૨ મધ્યમ-પરિત્ત અનંતુ: આગળ પ્રમાણે.

૩ ઉત્કૃષ્ટ-પરિત્ત અનંતુ:-જઘન્ય યુક્ત અનંતામાંથી એક ઓછો કરીએ એટલે ત્રીજું ઉત્કૃષ્ટ-પરિત્ત–અનંતુ થાય.

૪ જઘન્ય યુક્ત-અનંતુ–જઘન્ય-પરિત્ત-અનંતાનો રાશી અભ્યાસ. કરવાથી ચોથું અનંતુ થાય. આટલા અભવ્ય જીવો છે.

૫ મધ્યમ-યુક્ત-અનંતુ:–આગળ પ્રમાણે.

૬ ઉત્કૃષ્ટ-યુક્ત-અનતુ:—જઘન્ય-અનંતાનતુ એકરૂપ ઊણુ કરીએ એટલે છઠ્ઠું ઉત્કૃષ્ટ-યુક્તાનંતુ થાય.

૭ જઘન્ય અનંતાનંતુ:—જઘન્ય-યુક્ત–અનંતાનો એકવાર વર્ગ કરવાથી સાતમું જઘન્ય અનંતાનંતુ થાય.

૮ મધ્યમ-અનંતાનંતુ.–જઘન્ય અનંતાનંતાને એકાદિકે યુક્ત કરતા જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટાનંતાનતુ ન થાય ત્યાં સુધી સર્વ મધ્યમ–અનંતાનતુ.

૯ ઉત્કૃષ્ટ-અનંતાનંતુ:—જઘન્ય-અનંતાનંતાની રાશીનો ત્રણ-વાર વર્ગ કરીએ અને તેમાં આ છ અનતા ભેળવીએ (૧) સિદ્ધના જીવ, (૨) નિગોદિયા જીવ, (૩) વનસ્પતિ કાયના જીવ, (૪) સર્વ અતીત-અનાગત કાળના સમય, (૫) સર્વ પુદ્ગલ પરમાણુ અને (૬) સર્વ અલોકાકાશનાં પ્રદેશ આ છ ભેળવીએ. ત્યારપછી વળી તેનો ત્રણવાર વર્ગ કરીએ, અને કેવળજ્ઞાન અને કેવળ-દર્શનનાં પર્યાય ભેળવીએ ત્યારે નવમું ઉત્કૃષ્ટાનતાનંતુ થાય આ ઉત્કૃષ્ટ-અનંતા–અનંતુ નિષ્પ્રયોજન છે, એટલા માટે સિદ્ધાન્તમાં ના કહી છે. કારણ કે લોકાકાશમા જેટલા પદાર્થો છે તે સર્વે આઠમા અનતેજ છે

કર્મગ્રંથમાં સંખ્યાતાદિનો એકવીશ ભેદ ગણાવ્યા છે. પહેલાં ત્રણ સંખ્યાતાનાં. બીજા નવ અસંખ્યાતાના અને ત્રીજા નવ અનંતાનાં. આ બન્ને મતાંતરોમાં પહેલાં સાત ભેદનાં વર્ણનમાં કોઇ જાતનો ફેરફાર નથી. આઠમા ભેદથી વિષયોમાં મતભેદ છે, ટબામા અને મૂલમાં જે મતાંતર જણાવેલ છે તે ટુંકમાં આ પ્રમાણે છે. જઘન્ય-યુક્ત-અસંખ્યાતાનો વર્ગ કરવાથી જઘન્ય-અસંખ્યાતુ થાય છે. જઘન્ય-અસંખ્યાત-અસંખ્યાતાનો ત્રણવાર વર્ગ કરીને એમાં ગાથામાં જણાવેલ દશ અસંખ્યાતા મેલવવાથી અને પછી ત્રણવાર વર્ગ કરવાથી જઘન્ય-પરિત્ત-અનંતુ થાય છે. જઘન્ય-પરિત્ત અનંતાનો અભ્યાસ કરવાથી જઘન્ય-યુક્ત-અનંતુ થાય છે. જઘન્ય-યુક્ત-અનંતાનો એક વાર વર્ગ કરવાથી જઘન્ય-અનન્તાનન્ત થાય છે. જઘન્ય-અનંતાનન્તાનો ત્રણવાર વર્ગ કરીને એમાં છ અનંતા મેલવીને ફરીવાર ત્રણવાર વર્ગ કરીને કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનનાં પર્યાયો મેલવવાથી જે સંખ્યા થાય તે ઉત્કૃષ્ટ અનંતાનંતુ છે. મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યા જાણવા માટેની રીત સરખી છે.

આ બન્ને રીતથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટની સંખ્યા એક એકની હોય છે. પણ મધ્યમ સખ્યાતાના સખ્યાતા, અસખ્યાતાના અસખ્યાતા અને અનંતાના અનંતા ભેદો થાય છે.

આ રીતે ષડશીતિ નામનાં ચતુર્થ કર્મગ્રંથ ઉપર મૂલ અને ટબ્બાને લગતાં વિષયોનું ટીપ્પણ પૂર્ણ થયું. આ કર્મગ્રંથનાં જુદા જુદા વિષયો ઉપર વિવેચન હોવાથી આનું બીજું નામ સૂક્ષ્માર્થ વિચાર છે. આની મૂલ ગાથાઓ ૮૬ છે. અને બીજી ત્રણ પ્રક્ષેપ ગાથાઓ મલી કુલ ૮૯ ગાથાઓ આ કર્મગ્રંથમાં આપેલી છે.

ષડશીતિ પ્રદીપક સંપૂર્ણ

કર્મગ્રંથ બા ર જો

શુદ્ધિપત્રક

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૬	૨૦	ધૂમપ્રભા	ધૂમપ્રભા
૯	૧૩	પ્રકુતિ	પ્રકૃતિ
૧૭	૧૮	અને બેજ	એને બેજ
૧૭	૧૯	ચે રાણું	ચોરાણું
૧૯	૧	વચન÷	વચન–
૨૫	૧૨	જ્ઞાનત્રિકે	અજ્ઞાનત્રિકે
૩૪	૧	भावचित्तं न	भावचित्तं
૪૮	૧૫	વૈક્રિયાદ્વિક	વૈક્રિયદ્વિક
૪૯	૧૮	પંચેદ્રિયને	પચે દ્રિયને
૫૮	૧૯	પણિંદિ	પણિ દિ
૬૫	૨	દાર્ઘકાલિકી	દીર્ઘકાલિકી
૬૫	૧૬	૧૨	૬૨
૬૬	૨૨	सवट्ठे	सव्वट्ठे
૭૨	૯	ભવ્ય–	ભવ્વ–
૭૨	૧૨	તિર્યચગતિને	તિર્યંચગતિને
૭૩	૧૦	ચકખુસુ	ચક્ખુસુ

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૭૮	૪	चारित्तं:	चारित्तं
૭૯	૧૮	અચખુ	અચક્ખુ
૭૯	૧૮	કસયસક્મ્મ	કસાયકમ્મ:
૧૬૧	૧૩	વીસ	વીસં
૧૬૮	૧૪	મજિઝમં	મજ્ઝિમં
૨૦૩	૧૦	भंते ?	भंते !
૨૦૬	૬	ન હોય	હોય
૨૦૬	૭	નથી હોતું	હોય
૨૪૨	૪	दीरण ।संत	दीरणासंत